

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

** Eski adıyla İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ Dergisi
(ISSN: 1309-1352 e-ISSN: 2149-0074)*

TEMMUZ 2025

ISSN: 2757-7252

e-ISSN: 2757-7244

CİLT: 17 - SAYI: 3

İAUD Cilt 17 Sayı 3 DOI:10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/2025.173

İletişim

<https://iaud.aydin.edu.tr/tr/2025-temmuz-cilt-17-sayi-3/>

Editör

Doç. Dr. Deniz AKBULUT

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Burcu KAVAS

<http://iaud.aydin.edu.tr>

DERGİNİN TARİHÇESİ

İAÜD, Ocak 2009 – Aralık 2020 yılları arasında “İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi” adıyla süreli akademik hakemli bir dergi olarak yayın yapmıştır. Belirtilen tarih aralığında derginin ISSN 1309-1352 | e-ISSN 2149-0074 olarak kullanılmıştır. TRDizin başvuru sürecinde derginin alanının net olarak belirgin olmamasından dolayı İstanbul Aydın Üniversitesi 12.06.2020 tarih 2020/5 toplantı ve 45379966-050.01.04 numarasıyla alınan Yayın Komisyon Kararı doğrultusunda isminin “İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi” olarak Ocak 2021 sayısı ile birlikte değiştirilmesine karar verilmiştir. Yeni isim bağlamında yeni ISSN: 2757-7252 ve yeni e-ISSN: 2757-7244 alınarak Sosyal Bilim alanıyla ilgili çalışmalar değerlendirilerek yayın süreci kaldığı yerden devam etmektedir.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (İAÜD)

ISSN: 2757-7252 e-ISSN: 2757-7244

Odak ve Kapsam

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, bilimin rehberliğinde ulusal ve uluslararası düzeyde araştırmacıların özgün bilimsel çalışmalarını yayımlamayı ve bu yolla topluma ulaşarak değişen ve gelişen taleplere öncülük etmeyi amaçlayan hakemli bir akademik dergidir. Sadece sosyal bilimler temel alanından makaleleri kabul eden dergi, Türkçe ve İngilizce özgün bilimsel makalelere yer vermektedir. 2009 yılından bu yana düzenli olarak yayımlanan dergi, uluslararası yayıncılık ilkeleri doğrultusunda hazırlanmış içerikleriyle sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İAÜD), sosyal bilimler alanındaki geniş yelpazeyi kapsayan çalışmalarını değerlendirmeye alır. İletişim ve medya çalışmalarını, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, dil ve edebiyat çalışmalarını, tarih ve kültürel çalışmalarını, ekonomi ve işletme, eğitim bilimleri, hukuk ve insan hakları, güzel sanatlar gibi alanlar başta olmak üzere sosyal bilimler disiplinine dâhil tüm konularda yapılan araştırmalar dergiye kabul edilmektedir.

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda dört kez basılı ve elektronik olarak yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir. Dergi, orijinal teorik ve/veya deneysel çalışmalarla, farklı bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı makaleleri kabul etmektedir. Tüm makaleler, kör hakemlik sistemiyle değerlendirilerek yayın sürecine dahil edilir. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin editör kurulu, ulusal ve uluslararası uzmanların değerlendirmeleri doğrultusunda makalelerin kabul edilip edilmeyeceğine karar verme yetkisine sahiptir.

İndeks ve Özet Bilgisi

ROAD INDEX

ERIH PLUS

EUROPUB

SOBIDAD

TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ

Yayıncı

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye

Makale Türleri

Derleme: Belli bir konuda yakın zamana kadar yapılmış bilimsel çalışmaların kapsamlı derlemesi.

Araştırma Makalesi: Özgün araştırmaları ve sonuçlarını sunan bilimsel formatta yazılmış makale.

Değerlendirme Süreci

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler, kör hakemlik sistemine uygun olarak iki hakem tarafından değerlendirilmektedir. Hakemlerden birinin olumsuz, diğerinin olumlu görüş bildirmesi durumunda, Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek makalenin işlem sürecini bir üçüncü hakeme gönderme ya da yazara iade etme kararı alır. Makalenin yayımlanabilmesi için en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi gerekmektedir. Ayrıca, makaleler Turnitin ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir. Hakem raporları tamamlandıktan sonra, Yayın Kurulu'nun onayı ile yazılar yayıma hazır hale gelir ve kabul sırasına göre uygun görülen sayıda yayımlanır.

Yayın Sıklığı

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim olmak üzere yılda 4 kez yayımlanır. Dergiye belli bir sayı için makale kabul edilmemektedir. Yazarlar istediği zaman makalesini gönderebilir. Değerlendirme süreci tamamlanan makaleler geliş tarihi dikkate alınarak yayımlanır.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını artırarak, insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir. Ayrıca İAÜD, Creative Commons tarafından CC-BY-NC-ND 4.0 lisanslanmıştır.

Yayın Ücreti

Dergi için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca kabul edilen bütün makaleler ücretsiz yayımlanmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği İlkeleri

İAÜD'ye gönderilen bilimsel yazılarda, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği ile ilişkili yönergeler, ICMJE (International Committee

of Medical Journal Editors) önerileri ve COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır. İntihal, verilerde sahtecilik ya da yanıltmacılık, yayın tekrarı, bölerek yayınlama ve araştırmaya katkısı olmayan kişilerin yazarlar arasında yer alması etik kurallar dahilinde kabul edilemez uygulamalardır. Bu ve benzeri uygulamalarla ilişkili herhangi etik bir usulsüzlük durumunda gerekli yasal işlemler yapılacaktır.

a) İntihal: Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek, intihal kapsamında ele alınmaktadır. İntihalden kaçınmak için yazarlar bilimsel kurallara uygun bir şekilde atıf yapmalı ve araştırmaları içerisinde yer alan tüm bilimsel yazılara ait kaynak gösterimine dikkat etmelidirler.

b) Veride Sahtecilik: Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan ya da değişikliğe uğratılmış verileri kullanmak, veride sahtecilik kapsamında ele alınmaktadır. Yazarlar verilerini etik kurallar dahilinde toplayarak, süreç içerisinde geçerlik ve güvenilirliği etkileyecek bir değişikliğe maruz bırakmadan analiz etmelidirler.

c) Çarpıtma: Araştırmadan elde edilen kayıtları ya da verileri değiştirmek, araştırmada kullanılmayan cihaz veya materyalleri kullanılmış gibi göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını değiştirmek ya da şekillendirmek, çarpıtma kapsamında ele alınmaktadır. Yazarlar araştırma süreci ile ilişkili verdikleri bilgilerde dürüst, objektif ve şeffaf olmalıdırlar. Etik kuralları ihlal etmekten kaçınmalıdırlar.

d) Yayın Tekrarı: Aynı yayını, yapılmış olan önceki yayınlara atıf yapmaksızın ayrı yayınlar olarak sunmak, yayın tekrarı kapsamında ele alınmaktadır. Değerlendirilmek üzere gönderilen yayınların daha önce başka bir yerde yayımlanması ya da değerlendirme sürecinde olması ile ilişkili sorumluluk tamamen yazarlara aittir. Yazarlar tekrardan kaçınmalı, özgün ve orijinal araştırmalarını göndermeye özen göstermelidirler.

e) Bölerek Yayınlama: Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla sayıda yayımlayarak bu yayınları ayrı yayınlar olarak sunmak, bölerek yayınlama kapsamında ele alınmaktadır. Yazarlar araştırma bütünlüğünü göz önünde bulundurmalı ve sonuçları etkileyecek bölmelerden kaçınmalıdırlar.

f) Yazarlık: Araştırmaya katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek ya da katkısı olan kişileri dâhil etmemek, haksız yazarlık kapsamında ele

alınmaktadır. Araştırmanın planlanması, tasarımı, verilerin toplanması, analiz edilmesi, değerlendirilmesi, araştırmanın yayına hazırlanması ve son halinin ortaya koyulması aşamalarına tüm yazarlar yeterli düzeyde katkı sağlamış olmalıdırlar.

Etik Kurul İzni

Etik kurul izni gerektiren araştırmalar için, makale yazarlarının bağlı buldukları kurumlardan onaylı “Etik Kurul İzni” almaları zorunludur. Bu kapsamda, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney ve görüşme teknikleri gibi yöntemlerle katılımcılardan veri toplanmasını içeren nitel veya nicel araştırmalar; insan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanıldığı çalışmalar; insan üzerinde yapılan klinik araştırmalar; hayvan deneyleri; ve kişisel verilerin korunması kanunu çerçevesindeki retrospektif çalışmalar için etik kurul izni alınmalıdır. Ayrıca, olgu sunumlarında “Aydınlatılmış Onam Formu”nun alındığı belirtilmeli, başkalarına ait ölçek, anket ve fotoğrafların kullanımında izin alınarak kaynak gösterilmeli ve kullanılan fikir ve sanat eserlerinde telif haklarına uygunluk sağlanmalıdır. Bu tür makalelerde, etik kurul izni açıkça belirtilmeli ve araştırma ile yayın etiğine uygunluk ifadelerine yer verilmelidir.

Benzerlik Politikası

Gönderilen tüm makaleler intihal kontrol taramasından geçmek zorundadır ve iThenticate ve/veya Turnitin (Advanced Plagiarism Detection Software) aracılığıyla kontrol edilmektedir. Bu rapora bağlı olarak intihal oranı en az %20’yi geçmeyecek düzeyde olan makaleler yayımlanabilir. Bunun üzerinde intihal oranı olan makaleler kesinlikle yayımlanamamaktadır. %20’nin altında intihal oranı çıkan makalelerde hakem görüşlerine bağlı olarak güncelleme talep edilebilmektedir.

Telif Hakkı

Telif hakkı; bilimsel olarak hazırlanmış makalelerin ayrıntılı bir şekilde korunmasını amaçlar. Yazarın haklarını korumak ve yeniden basma ya da yayınlanan araştırmanın diğer kullanım izinlerini düzenlemek için İAÜD, yazarların makalelerini yayımlanmaya hazır olduğunda tüm haklarını imzalamaları gereken bir telif hakkı formuna sahiptir.

İAÜD, yazarların telif hakkını kısıtlama olmaksızın kullanmalarına izin vermez. Teknik içeriğe ve tescilli materyalin korunmasına ilişkin sorumluluk yalnızca yazara ve kurumlara aittir ve İAÜD veya Yayın Kurulunun sorumluluğunda değildir. Başlıca yazar, makalenin diğer tüm yazarlar tarafından görülmesini sağlamaktan sorumludur. Gönderilmeden önce makalede telif hakkıyla korunan materyallerin kullanımı için gerekli tüm telif hakkı izinlerini almak yazarın sorumluluğundadır.

Yazar olarak haklarım nelerdir?

Yetki olarak haklarınızı belirlemek için gönderdiğiniz veya yayınladığımız derginin politikasını kontrol etmeniz önemlidir. İAÜD'nin standart politikaları aşağıdaki yeniden kullanım haklarına izin verir:

İAÜD; makalelerin yazarlar tarafından telif hakkı kısıtlaması olmaksızın kullanılmasına izin vermez.

Yayınlanan makaleyi, kendi eğitim ihtiyaçlarınız için veya araştırma kaynağınıza, bu arzın ticari amaçlarla kullanılmaması koşuluyla bireysel olarak sağlamak için kullanabilirsiniz.

Yayınlanan makaleyi İAÜD'nin izni olmadan bir web sitesinde yayınlamayabilirsiniz.

Makale Çağrısı

İAÜD, farklı alanlardan gelen akademisyen ve profesyonelleri “sosyal bilimler”le ilgili bu konulardaki farklı görüşlerini tartışmak üzere bir araya getirmeyi amaçlamaktadır.

Dergimiz sosyal bilimler alanındaki tüm konuları kapsamaktadır.

Yayın Dili

Türkçe ve İngilizce

Makale Gönderimi

Makaleler sadece Dergipark üzerinden kabul edilmektedir.

İletişim

İstanbul Aydın Üniversitesi

İstanbul – Turkey

e-mail: iaud@aydin.edu.tr

Tel: +90212 4441428

İAÜ Adına İmtiyaz Sahibi:

Prof. Dr. Mustafa AYDIN
(İstanbul Aydın Üniversitesi)
(Mütevelli Heyet Başkanı)

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Levent ÜNER
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Editör

Doç. Dr. Deniz AKBULUT
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Burcu KAVAS
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Teknik Hazırlık

Akademik Çalışmalar
Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Dr. Öğr. Üyesi Burak
SÖNMEZER (İstanbul
Aydın Üniversitesi)

Türkçe Redaksiyon

Arş. Gör. Burcu KAVAS

İngilizce Redaksiyon

Arş. Gör. Burcu KAVAS

Grafik Tasarım

Başak GÜNDÜZ

Yazışma Adresi

Florya Yerleşkesi, Beşyol Mah.
İnönü Cad. No:38
Küçükçekmece, İstanbul
Tel: 444 1 428
Faks: 0 212 425 57 59
Web: <https://iaud.aydin.edu.tr/tr/editorler-kurulu/>

Baskı

Levent Baskı Merkezi

Sertifika No: 35983

Emniyetevler Mahallesi Yeniçeri Sokak
No:6/A

4.Levent / İstanbul, Türkiye

Tel: 0212 270 80 70

E-mail: info@leventbaskimerkezi.com

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hasan SAYGIN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Cem Sefa SÜTÇÜ (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan AKYAZI (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Aybike SERTTAŞ (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Okan ORMANLI (Kültür Üniversitesi)

Alan Editörleri

Prof. Dr. Arif Can GÜNGÖR (Güzel Sanatlar)

Doç. Dr. Fatma Nur ŞENGÜL (Toplum Bilimleri)

Dr. Öğr. Üyesi Buket KARADAĞ (Eğitim Bilimleri)

Dr. Öğr. Üyesi Jale COŞKUN (Dil Bilimleri)

Bilimsel Hakem Kurulu

Abdurrahman BENLİ (Sakarya Üniversitesi)

Abdullah ÖZDAĞ (Nevşehir Üniversitesi)

Ahmet AYDIN (Nişantaşı Üniversitesi)

Aslı YAPAR GÖNENÇ (İstanbul Üniversitesi)

Atıla YILDIRIM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Ayfer GENÇ YILMAZ (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Aytuğ ARSLAN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Bengi BEZİRGAN TANIŞ (Nişantaşı Üniversitesi)

Bekir Tahir TAHİROĞLU (Çukurova Üniversitesi)

Belma ENGİN GÜDER (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Beyhan YASLIDAĞ (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Bilal KIR (Anadolu Üniversitesi)

Bilal NERGİZ (Kırklareli Üniversitesi)
Bilal ÜSTÜN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Birgöl ÜSTÜNBAŞ ERDOĞAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Buket AKDEMİR DİLEK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Burhan KILIÇ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Büşra ERGİN (Selçuk Üniversitesi)
Canan ARSLAN (Doğuş Üniversitesi)
Caner ÜNAL (Antalya Bilim Üniversitesi)
Cantürk ÖZ (Nişantaşı Üniversitesi)
Dilek ÜNÜGÜR ÇALIŞKAN (Anadolu Üniversitesi)
Dursun YILMAZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Elif GÜRDAL LİMON (Gümüşhane Üniversitesi)
Emine Eser GEGEZ (Bilgi Üniversitesi)
Eray AKTEPE (Kastamonu Üniversitesi)
Erdal KÜÇÜKER (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Erdem SARIAYDIN (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Erhan GÜLCAN (Mersin Üniversitesi)
Esra BOZKANAT (Kırklareli Üniversitesi)
Fatma AYKANAT (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Fatma Esra ÖZTÜRK (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Fatma Nazlı KÖKSAL (Yeditepe Üniversitesi)
Fatma Zişan KARA (Aksaray Üniversitesi)
Ferdî BAHADIR (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Ferhunde KÜÇÜKŞEN ÖNER (Bartın Üniversitesi)
Feridun NİZAM (Fırat Üniversitesi)
Feyza UÇAR ÇABUK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Fuat UÇAR (Giresun Üniversitesi)
Gonca YILDIRIM (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Gökhan EVECEN (Akdeniz Üniversitesi)
Göksel BASMACI (Arel Üniversitesi)
Gözde SUNAL (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Gözdegül BAŞER (Antalya Bilim Üniversitesi)
Gülden DEMİR (Nişantaşı Üniversitesi)
Gülşeli Aygöl ALAN (Maltepe Üniversitesi)
Gülsün BOZKURT (Nişantaşı Üniversitesi)
Gülşah AYDIN (Yeditepe Üniversitesi)
Hacer Duygu YEŞİLKAYALI (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Hakan BAKAR (İğdır Üniversitesi)
Halil YILMAZ (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Hami Onur BİNGÖL (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Hatice ÖZ PEKTAŞ (İstinye Üniversitesi)
Hilal ÖZTAY ÇAĞAN (Kastamonu Üniversitesi)
Jale COŞKUN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Mehmet Ali BAHAR (Erciyes Üniversitesi)
Mehmet Cem OĞULTÜRK (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Mehmet Emin USTA (Sakarya Üniversitesi)
Mehmet Halit AKIN (Erciyes Üniversitesi)
Melek İPEK (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Mert Can ATAR (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Metin Enes DÖNMEZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Meyrem DEVECİ (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Muhammed Fatih CANBAZ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Murat POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi)
Murat KIRKAĞAÇ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Musa KESKİN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nihal PAŞALI TAŞOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)
Nurullah SELÇUK (Adıyaman Üniversitesi)
Nur Emine KOÇ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nurhan YEL (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Okan ORMANLI (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Osman KARACAN (Kastamonu Üniversitesi)
Osman Kubilay GÜL (Giresun Üniversitesi)
Ömer KURTBAĞ (Erciyes Üniversitesi)
Özge ÖZKÖK ŞİŞMAN (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Özlem TEKDEMİR DÖKEROĞLU (Kto Karatay Üniversitesi)
Pelın PİLGİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Ruken ÖZGÜL KILANÇ (İstinye Üniversitesi)
Sarp BAĞCAN (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Sefa ÇELİKSAP (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Selahattin AYDIN (İstanbul Kent Üniversitesi)
Selin KİRAZ DEMİR (Amasya Üniversitesi)
Selin YILMAZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Semra DEMİRDİŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Serdar Kuzey YILDIZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Sergender SEZER (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Sertaç KAYA (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Seyfi KILIÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Sezer KABASAKAL (Antalya Bilim Üniversitesi)
Sıtkı SÖNMEZER (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Sibel ARMAĞAN BENEK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Süleyman LOKMACI (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Şerif UZUNASLAN (Fırat Üniversitesi)
Şerife GÖÇER (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Şükran KOLAY ÇEPNİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Taylan MARAL (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Tuba BATU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Umut BEDİR (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Veli BOZTEPE (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Vildan IŞIK (Düzce Üniversitesi)
Volkan TEMİZKAN (Karabük Üniversitesi)

Yeliz KUŞAY (Marmara Üniversitesi)
Yeşim GÜÇDEMİR (İstanbul Üniversitesi)
Yıldız Derya BİRİNCİOĞLU (Üsküdar Üniversitesi)
Zekiye TUNÇ (Sinop Üniversitesi)

İSTANBUL AYDIN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (İAÜD)

ISSN: 2757-7252 e-ISSN: 2757-7244

Focus and Scope

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University is a peer-reviewed academic journal that aims to publish original scientific studies by researchers at national and international levels, guided by science. By doing so, it strives to lead the evolving and changing demands of society. The journal accepts articles exclusively from the field of social sciences, and publishes original scientific articles in both Turkish and English. Since its establishment in 2009, the journal aims to contribute to the field of social sciences with content prepared in line with international publishing standards.

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University (İAÜD) evaluates studies covering a broad spectrum within the field of social sciences. Research on communication and media studies, sociology, psychology, political science, international relations, linguistics and literature, history and cultural studies, economics and business, educational sciences, law and human rights, and fine arts are among the areas accepted for publication.

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University is a peer-reviewed, scientific journal published in both printed and electronic formats four times a year. The journal accepts original theoretical and/or experimental studies and articles that employ various scientific research methods. All articles are evaluated through a double-blind peer review system before being published. The editorial board of the Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University has the authority to decide whether or not to accept articles based on the evaluations of national and international experts.

Index and Abstracting Information

ROAD INDEX

ERIH PLUS

EUROPUB

SOBIAD

TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ

Publisher Istanbul Aydın University, Turkey

Article Types

Review: Comprehensive review of scientific studies on a particular subject, up to recently.

Research Article: An article written in a scientific format presenting original research and results.

Review Process

Articles submitted to the Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University are evaluated by two reviewers in accordance with the double-blind peer review system. If one reviewer provides a negative opinion and the other a positive opinion, the Editorial Board will decide whether to send the article to a third reviewer or return it to the author, after reviewing the reports. At least two positive evaluations are required for an article to be published. Furthermore, all articles are checked using Turnitin and/or iThenticate plagiarism detection software. After the completion of the review reports, articles are made ready for publication upon approval by the Editorial Board and published in the order of acceptance.

Publication Frequency

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University is published four times a year in January, April, July, and October. Articles are accepted for publication at any time. Articles are published based on the completion of the review process and in the order of their receipt.

Open Access Policy

With the belief that open access increases the universal use of information and leads to beneficial results for humanity, the Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University has adopted an Open Access policy. The journal makes all content available for free, excluding commercial use and content modification, as long as proper attribution is made. For commercial use, written permission from the publisher is required. Furthermore, IAÜD is licensed under Creative Commons CC-BY-NC-ND 4.0.

Publication Fees

There are no fees charged for publication in the journal. All accepted articles are published free of charge.

Research and Publication Ethics Guidelines

Scientific writings submitted to IAÜD must comply with the guidelines related to Scientific Research and Publication Ethics of Higher Education Institutions, the ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) recommendations, and the COPE (Committee on Publication Ethics) International Standards for Editors and Authors. Plagiarism, data falsification or misrepresentation, duplicate

publication, salami publication, and the inclusion of individuals who have not contributed to the research as authors are unethical practices and are unacceptable. Any ethical violations related to such practices will be subject to legal procedures.

Ethics Committee Approval

For research requiring ethics committee approval, authors must obtain an approved “Ethics Committee Approval” from their affiliated institutions. Research involving participants’ data collection through surveys, interviews, focus groups, observations, experiments, or other methods, as well as studies involving the use of humans or animals (including material/data) for experimental or scientific purposes, clinical research on humans, animal testing, and retrospective studies under the personal data protection law, must obtain ethics committee approval. Additionally, for case reports, it should be stated that an “Informed Consent Form” has been obtained, and any use of scales, surveys, or photos belonging to others should be properly referenced with permission. This should also apply to the use of copyrighted ideas and artworks. Ethics committee approval must be explicitly mentioned in these types of articles, along with compliance with research and publication ethics.

Similarity Policy

All submitted articles must undergo a similarity check and are scanned using iThenticate and/or Turnitin (Advanced Plagiarism Detection Software). Articles with a similarity rate below 20% may be published. Articles with a similarity rate above 20% will not be published under any circumstances. Articles with a similarity rate below 20% may be revised based on the reviewers’ feedback.

Copyright

The journal aims to fully protect the rights of scientifically prepared articles. IAÜD requires authors to sign a copyright form when their articles are ready for publication, which outlines their rights regarding the reprinting and other uses of the published research. IAÜD does not allow authors to use their articles without restrictions on copyright. The responsibility for the protection of technical content and proprietary material lies solely with the authors and their institutions and is not the responsibility of IAÜD or the Editorial Board. The corresponding author is responsible for ensuring that all co-authors see the article. It is the author’s responsibility to obtain the necessary copyright permissions for any copyrighted material used in the article before submission.

Author Rights

To determine your rights as an author, it is essential to check the policies of the journal to which you have submitted or published your article. IAÜD’s standard policies allow for the following reuse rights: IAÜD does not allow authors to use

their articles without restrictions on copyright. You may use the published article for your personal educational needs or research purposes, provided it is not used for commercial purposes. You may not publish the article on a website without IAÜD's permission.

Call For Papers

IAÜD aims to bring together academics and professionals from different fields to discuss various perspectives on "social sciences." Our journal covers all topics within the field of social sciences.

Language of Publication

Turkish and English

Article Submission

Articles are accepted only through Dergipark.

Contact

İstanbul Aydın University Istanbul – Turkey

E-mail: iaud@aydin.edu.tr

Phone: +90212 4441428

Başkan'dan

Üniversite olmak sadece eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmek anlamına gelmez. Üniversite, bu faaliyetlerin yanında sosyal ve akademik faaliyetleri de sağlıklı ve kaliteli yürütülmesinden sorumludur. Üniversitemizde görevyapan her öğretim elemanının ürettiği en küçük çıktıyı değerlendirmesi ve paylaşması temel amaçlarımızdandır. Bu amaçtan hareketle yürütülen yayın faaliyetleri ise akademik anlamda en öncelikli çabamızdır. Deneyimlerin genç kuşaklara aktarılması için temel mecra olarak gördüğümüz akademik dergi yayıncılığında, İstanbul Aydın Üniversitesi'nin de katkısının olması amacıyla, bünyemizdeki tüm bilim, teknoloji ve sanat disiplinlerinde akademik dergi yayınlama kararı alınmıştır.

Üniversitemiz tarafından yayınlanan İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi temelde teknoloji, iletişim ve sosyal bilimler arasında ilişkiler kurulması ve bu alanlar üzerine bilimsel çalışmaların yayınlanması görevini üstlenmektedir. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sosyal Bilimler, İletişim Çalışmaları, Yeni Medya, Halkla İlişkiler, Reklamcılık alanında yapılmış olan gerek uygulamalı gerekse bilimsel araştırma merkezli makaleleri yayımlamaktadır. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi umuyorum ki hem Türk hem de uluslararası araştırmacıların bilimsel eserler üretmesi ve bilimsel alanda ülkemizin yazın gelişimine katkıda bulunacaktır. Derginin editörü, hakemleri ve yazarlarına katkıları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Mustafa AYDIN
Mütevelli Heyet Başkanı

Rektör'den

Değerli Okurlar,

İstanbul Aydın Üniversitesi olarak, teknolojiden iletişime, sosyal bilimlerden sanata kadar geniş bir yelpazede bilgi üretmenin gururunu taşıyoruz. Bilgi üretiminin en kalıcı ve en etkili yollarından biri bilimsel yayıncılıktır. Bu noktada İletişim Fakültemiz tarafından 2009 yılından beri düzenli olarak yayımlanan İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ulusal ve uluslararası akademik arenada ses getiren, bilimsel katkılarıyla geleceğe ışık tutan bir platform olarak öne çıkmaktadır. Bu dergi, yalnızca akademik bir yayın olmanın ötesinde, bilginin paylaşımı ve kurum kültürünün yansımaları açısından da önemli bir misyon üstlenmiştir.

Bu kıymetli çalışmaya liderlik eden İletişim Fakültesi Dekanımıza ve emeği geçen tüm ekibe gönülden teşekkür ediyorum. Dergimizin, bilginin sınırlarını genişleten bir yolculukta ilham verici bir kaynak olmaya devam edeceğine inancım tamdır.

Başarı dolu bir yayın hayatı diliyorum.

Prof. Dr. İbrahim Hakkı AYDIN
İAÜ Rektörü

Editörün Mesajı

Sevgili IAUD Okuyucuları,

2009 yılından bu yana yılda dört sayı olarak yayımlanan İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Temmuz 2025 tarihli yeni sayısıyla karşınızdayız. Bu sayımızda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden gelen özgün çalışmaları bir araya getirerek akademik bilgi üretimine katkı sunmayı sürdürüyoruz.

Bu sayımızda siz değerli okuyucularımıza beş araştırma makalesi ve iki derleme makale sunmaktan mutluluk duyuyoruz. Makaleler, iletişim, felsefe, eğitim, siyaset bilimi, sinema ve dijital medya gibi farklı alanlarda güncel ve disiplinler arası yaklaşımlarla ele alınmış konuları kapsamaktadır.

İlk makalede Abdullah Mert Yazgan, Osmanlıcılık düşüncesini modern ulus kimliği inşası bağlamında ele almakta ve tarihsel süreklilik ile ideolojik dönüşüm arasındaki ilişkileri tartışmaktadır. İkinci makalemizde Orhan Engin, Hayrunnisa Erçetin ve Refia Abdioğlu, Eğitim 4.0 bağlamında dijital dönüşümün sanayi ve çağdaş iş gücüyle uyumunu değerlendirmektedir.

Üçüncü makalede Bahadır Adanur ve Tamer Bayrak, dijital kimliğin karanlık yönünü Characters.ai platformu üzerinden, benlik sunumu kuramı çerçevesinde analiz ederek psikososyal risklere dikkat çekmektedir. Dördüncü çalışmada Gülseli Aygül Ernek Alan, Gamze Satar Şenel ve Melek Müge Onan, podcast yayınlarının marka iş birlikleri ve pazarlama iletişimindeki rolünü detaylı biçimde ele almaktadır.

Beşinci makale, Muhammet Ali Yunus ve Soner Akın'ın postyapısalcı bir perspektiften hayvan haklarına yaklaştığı, Derrida ve Agamben'in biyopolitika ve "apori" kavramları ışığında yapılan kuramsal bir çözümlemeyi içermektedir. Altıncı makalede Mustafa C. Sadakaoğlu, çağdaş Türk sinemasındaki edebi uyarlamaları incelerken sinema-edebiyat ilişkisine dair eleştirel bir çerçeve sunmaktadır. Son olarak Zehra Miray Demir ve Ramazan Karagöl, dijital çağda sanat eserinin dönüşümünü sanal sergiler üzerinden tartışmakta ve yeni iletişim eksenlerine dikkat çekmektedir.

Bu sayımızda, sosyal bilimlerde güncel meseleleri çokdisiplinli bakış açılarıyla ele alan çalışmalara yer vererek, akademik diyalogun gelişimine katkı sağlamayı hedefliyoruz. Dergimize emek veren tüm yazarlarımıza, bilimsel katkılarıyla süreci zenginleştiren hakemlerimize ve yayın kurulumuza içten teşekkürlerimizi sunarız.

Yeni sayılarda görüşmek dileğiyle...

Editör
Doç. Dr. Deniz AKBULUT

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

CİLT: 17 - SAYI: 3 - Temmuz 2025

İçindekiler

Content

DERLEME (REVIEW)

OSMANLILIK DENEMESİ VE MODERN ULUS KİMLİĞİ ÜZERİNE YANSIMALAR

*REFLECTIONS ON OTTOMANISM AND THE CONSTRUCTION OF
MODERN NATIONAL IDENTITY*

Abdullah Mert YAZGAN.....267

EĞİTİM 4.0 VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: ENDÜSTRİ VE MODERN İŞGÜCÜNE UYUM SAĞLAYAN YAKLAŞIMLAR

*EDUCATION 4.0 AND DIGITAL TRANSFORMATION: APPROACHES THAT
ADAPT TO THE INDUSTRY AND MODERN WORKFORCE*

Orhan ENGİN, Hayrunnisa ERÇETİN, Refia ABDİOĞLU.....287

ARAŞTIRMA MAKALESİ (RESEARCH ARTICLES)

DİJİTAL KİMLİĞİN KARANLIK YÜZÜ: CHARACTERS.AI PLATFORMUNUN BENLİK SUNUMU KURAMI İLE ANALİZİ VE PSİKOSOSYAL RİSKLER

*THE DARK SIDE OF DIGITAL IDENTITY: AN ANALYSIS OF THE
CHARACTERS.AI PLATFORM THROUGH THE THEORY OF SELF-
PRESENTATION AND PSYCHOSOCIAL RISKS*

Bahadır ADANUR, Tamer BAYRAK.....313

**PODCAST YAYINLARININ MARKA İŞ BİRLİKLERİNDE
KULLANIMI VE PAZARLAMA İLETİŞİMİNDEKİ ROLÜ**
*THE USE OF PODCASTS IN BRAND COLLABORATIONS AND THEIR ROLE
IN MARKETING COMMUNICATION*
**Gülseli Aygül ERNEK ALAN, Gamze SATAR ŞENEL,
Melek Müge ONAN.....331**

**POSTYAPISALCILIK PERSPEKTİFİNDEN HAYVAN HAKLARI:
JACQUES DERRİDA VE GİORGİO AGAMBEN'İN BİYOPOLİTİKA
VE "APORİ" KAVRAMLARI ÜZERİNDEN BİR ANALİZ**
*ANIMAL RIGHTS FROM A POST-STRUCTURALIST PERSPECTIVE: AN
ANALYSIS THROUGH JACQUES DERRIDA AND GIORGIO AGAMBEN'S
CONCEPTS OF BIOPOLITICS AND 'APORIA'*
Muhammet Ali YUNUS, Soner AKIN.....365

**ÇAĞDAŞ TÜRK SİNEMASINDA EDEBİ UYARLAMALARA İLİŞKİN
BİR İNCELEME**
*AN ANALYSIS OF LITERARY ADAPTATIONS IN MODERN TURKISH
CINEMA*
Mustafa C. SADAKAOĞLU.....399

**DİJİTAL ÇAĞDA SANAT ESERİ: YENİ İLETİŞİM EKSENİNDE
SANAL SERGİLER**
*ARTWORKS IN THE DIGITAL AGE: VIRTUAL EXHIBITIONS WITHIN THE
FRAMEWORK OF NEW COMMUNICATION*
Zehra Miray DEMİR, Ramazan KARAGÖL.....419

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

CİLT: 17 - SAYI: 3 - Temmuz 2025

DOI Numaraları

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/2025.173

OSMANLILIK DENEMESİ VE MODERN ULUS KİMLİĞİ ÜZERİNE YANSIMALAR

REFLECTIONS ON OTTOMANISM AND THE CONSTRUCTION OF MODERN NATIONAL IDENTITY

Abdullah Mert YAZGAN

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3001

EĞİTİM 4.0 VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: ENDÜSTRİ VE MODERN İŞGÜCÜNE UYUM SAĞLAYAN YAKLAŞIMLAR

EDUCATION 4.0 AND DIGITAL TRANSFORMATION: APPROACHES THAT ADAPT TO THE INDUSTRY AND MODERN WORKFORCE

Orhan ENGİN, Hayrunnisa ERÇETİN, Refia ABDİOĞLU

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3002

DİJİTAL KİMLİĞİN KARANLIK YÜZÜ: CHARACTERS.AI PLATFORMUNUN BENLİK SUNUMU KURAMI İLE ANALİZİ VE PSİKO-SOSYAL RİSKLER

THE DARK SIDE OF DIGITAL IDENTITY: AN ANALYSIS OF THE CHARACTERS.AI PLATFORM THROUGH THE THEORY OF SELF-PRESENTATION AND PSYCHOSOCIAL RISKS

Bahadır ADANUR, Tamer BAYRAK

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3003

PODCAST YAYINLARININ MARKA İŞ BİRLİKLERİNDE KULLANIMI VE PAZARLAMA İLETİŞİMİNDEKİ ROLÜ

THE USE OF PODCASTS IN BRAND COLLABORATIONS AND THEIR ROLE IN MARKETING COMMUNICATION

Gülseli Aygül ERNEK ALAN, Gamze SATAR ŞENEL, Melek Müge ONAN

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3004

**POSTYAPISALCILIK PERSPEKTİFİNDEN HAYVAN HAKLARI:
JACQUES DERRİDA VE GİORGİO AGAMBEN'İN BİYOPOLİTİKA
VE "APORİ" KAVRAMLARI ÜZERİNDEN BİR ANALİZ**

*ANIMAL RIGHTS FROM A POST-STRUCTURALIST PERSPECTIVE: AN
ANALYSIS THROUGH JACQUES DERRIDA AND GIORGIO AGAMBEN'S
CONCEPTS OF BIOPOLITICS AND 'APORIA'*

Muhammet Ali YUNUS, Soner AKIN

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3005

**ÇAĞDAŞ TÜRK SİNEMASINDA EDEBİ UYARLAMALARA İLİŞKİN
BİR İNCELEME**

*AN ANALYSIS OF LITERARY ADAPTATIONS IN MODERN TURKISH
CINEMA*

Mustafa C. SADAKAOĞLU

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3006

**DİJİTAL ÇAĞDA SANAT ESERİ: YENİ İLETİŞİM EKSENİNDE
SANAL SERGİLER**

*ARTWORKS IN THE DIGITAL AGE: VIRTUAL EXHIBITIONS WITHIN THE
FRAMEWORK OF NEW COMMUNICATION*

Zehra Miray DEMİR, Ramazan KARAGÖL

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3007

OSMANLILIK DENEMESİ VE MODERN ULUS KİMLİĞİ ÜZERİNE YANSIMALAR

Abdullah Mert YAZGAN
Bağımsız Araştırmacı, Türkiye
mertyazgan35@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-7412-2919>

<i>Atıf</i>	YAZGAN, A. M. (2025). OSMANLILIK DENEMESİ VE MODERN ULUS KİMLİĞİ ÜZERİNE YANSIMALAR. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(3), 267-286.
-------------	---

ÖZ

Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde devletin dağılmasını engelleme amacı taşıyan ve dönemin entelektüel çevreleri ile karar alıcıları tarafından geliştirilen üç temel ideolojik yönelim olarak öne çıkmaktadır. Bu ideolojiler, savunucularının entelektüel birikimleri doğrultusunda şekillenmiş ve bu birikimlerin etkisiyle destek bulmuştur. Söz konusu ideolojik akımlar arasında Osmanlılık, dikkat çeken bir düşünsel yönelim olarak öne çıkmaktadır. Osmanlılığı savunanlar, herhangi bir kurumsal ya da yapısal temel oluşturmadan, Osmanlı topraklarında yaşayan tüm bireylerin etnik, dini ya da kültürel farklılıklarını göz ardı ederek kendilerini "Osmanlı" kimliğiyle tanımlayacaklarını varsayımlardır. Bu çalışma, Osmanlılık düşünsel akımını ayrıntılı biçimde ele almayı amaçlamakta ve şu sorulara yanıt aramaktadır: Osmanlı kimliğinin inşası için gerekli ortam ve olanaklar sağlanmış mıdır? "Osmanlı" bir kimlik midir? Osmanlı kimliği, ulusal kimlik tanımıyla örtüşmekte midir?

Anahtar Kelimeler: *Osmanlılık, Kimlik, Kimlik İnşası.*

REFLECTIONS ON OTTOMANISM AND THE CONSTRUCTION OF MODERN NATIONAL IDENTITY

ABSTRACT

Ottomanism, Islamism, and Turkism emerged as three principal ideological orientations developed by the intellectual circles and decision-makers of the late Ottoman Empire in an attempt to prevent the disintegration of the state. These ideologies were shaped by the intellectual backgrounds of their proponents and gained support accordingly. Among these ideological movements, Ottomanism stands out as a particularly noteworthy intellectual orientation. Advocates of Ottomanism assumed—without establishing any institutional or structural foundation—that all individuals living within the Ottoman territories would identify themselves as “Ottoman,” disregarding their ethnic, religious, or cultural differences. This study aims to examine the intellectual trajectory of Ottomanism in detail and seeks to answer the following questions: Were the necessary conditions and opportunities provided for the construction of an Ottoman identity? Can “Ottoman” be considered a form of identity? Does the concept of Ottoman identity correspond with the definition of a national identity?

Keywords: *Ottomanism, Identity, Identity Construction.*

GİRİŞ

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi, dönüşüm ve çalkantılarla dolu önemli bir döneme işaret etmektedir. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, önceki yüzyıllarda güçlü bir siyasi ve askeri yapıya sahip olan imparatorluk, istikrarını ve sürekliliğini tehdit eden çeşitli iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. İçeride, Osmanlı yönetimi idari verimsizlik, ekonomik durgunluk ve çok uluslu/etnik gruplu toplumsal yapısında artan huzursuzlukla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Quataert, 2005).

Artan baskılar karşısında Osmanlı aydınları ve karar alıcıları, imparatorluğun çöküşünü durdurmak amacıyla çeşitli ideolojik yaklaşımlar geliştirerek çözüm arayışına girmiştir. Devleti modernleştirmek ve çok kültürlü yapıya sahip Osmanlı tebaası arasında bir birlik duygusu oluşturmak temel hedefler arasında yer almıştır. Bu dönemde üç temel ideolojik hareket

öne çıkmıştır: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük. Bu ideolojilerin her biri, imparatorluğun karşı karşıya olduğu sorunlara farklı çözüm önerileri sunmuş ve modernleşme ile yükselen milliyetçilik karşısında imparatorluğun kimliğini ve bütünlüğünü yeniden tanımlamaya çalışmıştır (Zürcher, 2004).

Yüzyıllar boyunca Avrupa ve Asya'da önemli bir siyasî ve askerî güç odağı olan Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyıl itibarıyla çok boyutlu bir gerileme sürecine girmiştir. İmparatorluğun zirve dönemlerinde etkili olan idari yapısı, modernleşme baskısı ve küresel koşulların değişmesi karşısında işlevini yitirmeye başlamıştır. Karlofça Antlaşması (1699) ve Pasarofça Antlaşması (1718) gibi önemli diplomatik gelişmeler, imparatorluğun azalan toprak hakimiyetini ve zayıflayan askeri gücünü gözler önüne sermiştir (Finkel, 2006). Bunun yanı sıra, ekonomik durgunluk da Osmanlı'nın çözümlene sürecini derinleştiren başlıca etkenlerden biri olmuştur.

Avrupa'da Sanayi Devrimi ile şekillenen yeni ekonomik yapılanmaya karşılık, Osmanlı ekonomisi büyük ölçüde geleneksel tarımsal üretime dayandığı için dönüşen küresel üretim ve rekabet koşullarına uyum sağlayamamıştır. Buna ek olarak, imparatorluğun hem mali açıdan yıpratıcı savaşlara maruz kalması hem de işlevini yitirmiş gelir sistemlerine olan bağımlılığını sürdürmesi, ciddi ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir. Bu ekonomik durgunluk, toplumsal huzursuzluğu derinleştirmiş ve merkezi otoritenin etkin yönetim kapasitesini zayıflatmıştır (Pamuk, 2000). Bu çok yönlü krizler karşısında, Osmanlı yöneticileri kapsamlı reformlara duyulan ihtiyacın farkına varmışlardır. 1839-1876 yıllarını kapsayan Tanzimat dönemi, imparatorluğun hukuk, eğitim ve idari kurumlarını modernleştirmeye yönelik kapsamlı reform çabalarının başlangıcı olmuştur. Bu reformların temel amacı, merkezi otoriteyi güçlendirmek, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve imparatorluğun çok çeşitli topluluklarını bütünlük bir yapıya entegre etmek suretiyle siyasî birliği sağlamaktır (Shaw ve Shaw, 1977). Ancak tüm bu çabalara rağmen reformların başarısı sınırlı kalmış; özellikle imparatorluk içindeki muhafazakâr kesimler tarafından ciddi biçimde dirençle karşılanmıştır. Bu reformların tam anlamıyla uygulanamaması ve sürdürülebilir kılınamaması, imparatorluğun farklı unsurlarını ortak bir kimlik ve amaç etrafında birleştirebilecek kapsayıcı bir ideolojinin gerekliliğini açıkça ortaya koymuştur (Birch, 1989).

Bu bağlamda, imparatorluğun geleceğine dair farklı vizyonlar öne süren üç temel ideolojik akım ortaya çıkmıştır:

- Osmanlıcılık: Etnik ve dini farklılıkların ötesinde, tüm unsurları kapsayan üst bir kimlik anlayışını savunmuş; bireylerin Osmanlı Devleti'ne sadakatini her şeyin üstünde tutan bir yaklaşım geliştirmiştir.
- İslamcılık: İslam'ın birleştirici gücünü vurgulayarak, devletin kimliğinin ve yönetiminin İslami ilkelere dayandırılması gerektiğini savunmuştur.
- Türkçülük: Türklerin etnik ve kültürel kimliğini merkeze alarak, devletin bütünlüğü ve modernleşmesi için Türk milliyetçiliğini temel bir unsur olarak önermiştir (Gökçalp, 1959).

Bu çalışma, Osmanlı kimliğinin somut bir kimlik inşa sürecine dayanmaksızın önerilmiş bir kavram olduğunu ileri sürmektedir. Uyumlu ve kapsayıcı bir Osmanlı kimliğinin inşası için gerekli tarihsel, mekânsal ve bağlamsal koşullar yeterince oluşmadığından, bu kimlik tasavvuru yapay bir kurgu olarak kalmıştır. Osmanlı kimliğini ulusal bir kimlik haline getirme yönündeki girişimlere rağmen, bu çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlık, sağlam bir toplumsal temele dayanmayan bir kimlik inşasına yönelmiş olunmasına ve imparatorluk bünyesindeki farklı topluluklar arasında kendiliğinden ortak bir kimlik duygusunun gelişebileceği yönündeki gerçekçi olmayan beklentilere dayandırılabilir. Buna karşın, İslamcılık ve Türkçülük ideolojileri, dönemin sosyo-politik gerçeklikle daha uyumlu, kimlik inşası açısından daha uygulanabilir çerçeveler sunmuşlardır.

TARİHSEL BAĞLAM

Kimlik, bireylerin ve toplulukların kendilerini nasıl tanımladıkları ve diğerlerinden nasıl ayırdıklarıyla ilişkili çok katmanlı bir yapıyı ifade etmektedir. Osmanlı tarihi bağlamında değerlendirildiğinde, kimlik inşası hem bireysel aidiyetin hem de toplumsal yapının temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı Devleti gibi çok etnikli, çok dinli ve çok dilli bir imparatorluk yapısında, kimlik unsurları farklı dönemlerde değişkenlik göstermiştir. Bu bağlamda dil, din, kültür, tarihî hafıza, coğrafya, toplumsal yapı ve siyasal düzen gibi çeşitli unsurlar, kimliğin oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır.

Dil, kimliğin oluşumunda en temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı toplum yapısında Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi gibi diller farklı işlevler üstlenmiş; yönetici elitin dili ile halkın konuştuğu dil arasında zaman zaman belirgin farklar oluşmuştur. Dil, sadece iletişim

aracı olmanın ötesinde, bir kültürün taşıyıcısı ve kolektif aidiyetin kurucusu olarak işlev görmektedir. 19. yüzyıldan itibaren dil, özellikle milliyetçilik akımlarının etkisiyle kimlik tartışmalarının merkezine yerleşmiş; eğitimde, basında ve edebiyatta kullanılan dil, etnik ve ulusal aidiyetlerin inşasında önemli rol oynamaya başlamıştır (Hobsbawm & Ranger, 1983).

Osmanlı toplumunda din hem bireysel kimliğin hem de toplumsal düzenin ana belirleyicilerinden biri olmuştur. İslam, devleti meşrulaştıran ve yöneten temel ilkeleri belirleyen unsur olarak görülmüş; gayrimüslim tebaaya ise millet sistemi çerçevesinde dinî özerklik tanınmıştır. Bu sistem, toplulukların kendi dinî liderleri vasıtasıyla eğitim, hukuk ve sosyal hizmet gibi alanlarda özerk biçimde örgütlenmesini mümkün kılmıştır. Dolayısıyla din, bireylerin günlük yaşamını düzenlemenin ötesinde, onların kimliklerini şekillendiren ve Osmanlı idari yapısını ayakta tutan temel bir yapı taşı olarak varlığını sürdürmüştür (Hall & Du Gay, 1996).

Kültür, bir toplumun ortak değerlerini, geleneklerini ve yaşam tarzını yansıtan bir diğer önemli kimlik unsurudur. Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasına yayılan farklı topluluklar, kendi yerel kültürel pratiklerini sürdürmekle birlikte, zamanla ortak bir Osmanlı kültür havzası da oluşmuştur. Mimari, müzik, edebiyat ve giyim gibi alanlarda görülen sentez, farklı kimliklerin bir arada var olabildiği çok katmanlı bir kültürel yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kültürel kimlik hem yerel aidiyetleri hem de Osmanlılık ideali çerçevesinde şekillenen üst kimlikleri bir arada barındırma potansiyeli taşımıştır.

Tarihî olaylar ve bunların kolektif hafızadaki yeri, kimliğin inşasında son derece etkili olmaktadır. Osmanlı özelinde fetihler, isyanlar, reform süreçleri ve savaşlar hem bireylerin hem de toplulukların geçmişe dair algılarını şekillendirmiştir. Bu tarihî hafıza, sadece geçmişin hatırlanması değil, aynı zamanda bu geçmişin nasıl anlatıldığı ve nesilden nesle nasıl aktarıldığıyla da ilgilidir. Özellikle 19. yüzyılda artan tarih yazımı faaliyetleri, imparatorluğun kimliksel bütünlüğünü koruma çabalarıyla doğrudan ilişkili olmuştur (Gellner, 1983).

Osmanlı Devleti, üç kıtaya yayılan geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Bu fiziki genişlik, toplulukların kimlik oluşumunda farklı coğrafi unsurların belirleyici olmasına yol açmıştır. Örneğin, Rumeli'de yaşayan bir Müslüman ile Arap Yarımadası'nda yaşayan bir Müslüman aynı dinî aidiyete sahip olsa da coğrafyanın sunduğu ekonomik, toplumsal ve kültürel çevre

farklılıkları bu bireylerin kimlik algılarını farklılaştırabilmektedir. Coğrafi unsurlar; yaşam tarzını, ekonomik faaliyetleri ve bölgesel bağlılıkları doğrudan etkilemektedir. Bu durum, Osmanlı'daki kimlik çeşitliliğinin sadece etnik ya da dinî temelde değil, mekânsal düzeyde de incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Osmanlı toplum yapısı, sosyal sınıflar, mesleki örgütlenmeler, aile yapısı ve zümreler üzerinden örgütlenmiş çok katmanlı bir düzene sahiptir. Saray çevresi, ulema sınıfı, askerî bürokrasi ve esnaf loncaları gibi yapılar, bireylerin toplumsal rollerini ve kimliklerini belirleyen önemli etkenler olmuştur. Bu yapılar, bireyin hem kendini tanımlama biçimini hem de toplum içerisindeki yerini tayin etmektedir. Özellikle lonca sisteminin meslekî kimliklerin oluşumuna katkısı büyüktür. Aynı şekilde, Osmanlı ailesi ve hanedan yapısı da bireylerin sosyal kimliğini biçimlendiren temel yapılar-
dan biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin siyasal yapısı, tebaalık anlayışı üzerine kurulmuştur. Tebaa kavramı, bireylerin Osmanlı Padişahına bağlılığını esas alırken, aynı zamanda onları hukuki bir çerçeveye oturtmaktadır. 19. yüzyılda Tanzimat Fermanı¹ ve Islahat Fermanı² ile vatandaşlık kavramı öne çıkmış; tüm Osmanlı tebaasının eşit haklara sahip olduğu yeni bir siyasal kimlik inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu dönüşüm, geleneksel tebaa kimliğinin ötesine geçerek daha seküler ve kapsayıcı bir Osmanlı vatandaşlığı fikrinin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Smith, 1991). Ancak bu süreç, farklı gruplar arasında farklı tepkiler doğurmuş; kimlik inşası konusunda yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi, yüzyıllar boyunca süregelen; ekonomik durgunluk, siyasal istikrarsızlık ve toplumsal çalkantıların iç içe geçtiği çok boyutlu bir olgudur. Üç kıtaya yayılan güçlü bir imparatorluk olarak tarih sahnesine damga vurmuş olan Osmanlı Devleti, 18. ve 19. yüzyıllara gelindiğinde belirgin bir zayıflama sürecine girmiştir. Bu gerilemede etkili olan temel ekonomik etkenlerden biri, imparatorluğun Avrupa'da hızla gelişen sanayileşme sürecine ayak uyduramamış olmasıdır. Osmanlı

¹ Tüm Osmanlı tebaasının can, mal ve namus güvenliğini garanti altına almayı, vergi ve askerlik işlerini düzenlemeyi ve yargı süreçlerinde adaleti sağlamayı vaat etmiştir. Hukukun üstünlüğü ve merkezi idarenin güçlenmesi hedeflenmiştir.

² Tanzimat'ın devamı niteliğinde olup, özellikle gayrimüslim tebaanın haklarını genişletmiştir. Din ve mezhep farkı gözetmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarının eşitliği vurgulanmış, kamu hizmetlerine girişte, eğitim ve yargı alanlarında eşitlik taahhüt edilmiştir. Ayrıca azınlıklara kendi dini ve kültürel kurumlarını yönetme hakkı tanınmıştır.

ekonomisi büyük ölçüde tarımsal ve feodal yapısını korumakta; geleneksel tarım yöntemleri ile toprak temelli vergi sistemlerine dayanmaktaydı. Sanayi altyapısının eksikliği, imparatorluğun üretim ve ticaret alanlarında Avrupa devletleriyle rekabet edememesine yol açmıştır (Pamuk, 1987). Buna ek olarak, uzun süren ve yüksek maliyetli savaflara katılım, Osmanlı hazinesini önemli ölçüde tüketmiş ve ekonomik kaynaklar üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur (Quataert, 2005).

Siyasal açıdan, Osmanlı İmparatorluğu, idari verimsizlik ve yolsuzlukla mücadele etmiştir. Merkezi yönetimin otoritesi zayıflamış ve yerel yöneticiler (beyler ve paşalar olarak bilinir) önemli ölçüde özerklik kazanmış, çoğunlukla merkezi devletin çıkarları yerine kendi çıkarlarını gözetmişlerdir. Gücün bu şekilde merkezden uzaklaşması, etkin bir şekilde yönetilmesi zor olan parçalanmış bir siyasi yapı ortaya çıkarmıştır (Deutsch, 1966). İmparatorluk ayrıca Avrupa devletlerinden gelen önemli dış baskılarla da karşılaşmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda Macaristan ve Balkanlar gibi bölgelerin kaybedilmesi gibi askeri mağlubiyetler ve toprak kayıpları, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflayan yönlerini gözler önüne sermiştir. Karlofça Antlaşması (1699) ve Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) gibi önemli antlaşmalar, Osmanlı'nın toprakları üzerindeki denetimini daha da zayıflatmış ve askeri gücünün düşüşünü pekiştirmiştir (Finkel, 2006).

Toplumsal açıdan, Osmanlı İmparatorluğu, birçok etnik, dini ve dilsel grubun oluşturduğu bir devlettir. Bu çeşitlilik, kültürel zenginliğin bir kaynağı olmakla birlikte, aynı zamanda sosyal uyum ve birlik açısından önemli zorluklar yaratmıştır. Farklı dini toplulukların kendi yasaları altında özerkliklerine imkân tanıyan millet sistemi, istikrar dönemlerinde etkin bir şekilde işlese de imparatorluğun zayıflamaya başlamasıyla işlerliğini kaybetmiştir (Barkey, 2008). İmparatorluk içindeki farklı etnik gruplar arasında yükselen milliyetçilik akımları, sosyal yapıyı daha da karmaşık hale getirmiştir. Yunanlılar, Sırp, Bulgarlar, Ermeniler ve Araplar arasındaki milliyetçi duygular, 19. yüzyıldaki Avrupa'daki genel milliyetçilik hareketlerinden ilham alarak bağımsızlık ve self-determinasyon taleplerine yol açmış ve bu durum Osmanlı merkezi otoritesini zayıflatmıştır (Karpas, 1973).

İmparatorluğun içinde bulunduğu zor durumu fark eden Osmanlı karar vericileri, devleti modernleştirme ve eski ihtişamını yeniden kazandırma amacıyla bir dizi reform başlatmışlardır. Tanzimat dönemi (1839-1876), önemli bir reform dönemi olup, bu dönemdeki çabalar, idari kontrolün merkezileştirilmesi, ordunun modernleştirme ve hukuk ve eğitim sistem-

lerinin yeniden düzenlenmesine odaklanmıştır. Önemli reformlardan biri olan Gülhane Hatt-ı Şerifi (1839)³ ve Hatt-ı Hümayun (1856)⁴, daha eşitlikçi bir toplum yaratmayı ve tüm tebaa için din farkı gözetmeksizin hakları güvence altına almayı amaçlamıştır (Shaw ve Shaw, 1977). Ancak tüm bu çabalara rağmen reformlar, uygulamada sınırlı bir başarı göstermiş; hedeflenen dönüşümü sağlamakta yetersiz kalmış ve sıklıkla imparatorluk içindeki muhafazakâr unsurların direnciyle karşılaşmıştır. Bu reformların sınırlamaları, imparatorluğun çeşitli topluluklarını birleştirebilecek ve ortak bir kimlik ve amaç duygusu oluşturabilecek bir ideolojiye duyulan ihtiyacı gözler önüne sermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştığı zorluklara yanıt olarak, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi üç temel ideolojik akım ortaya çıkmış ve her biri imparatorluğun geleceği için farklı vizyonlar sunmuştur. Osmanlıcılık, etnik veya dini geçmişlerinden bağımsız olarak tüm imparatorluk tebaasını birleştirmeyi amaçlayan kapsayıcı bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi önde gelen isimler, Osmanlıcılığın savunucuları olarak, bireysel etnik ve dini kimliklerin ötesine geçen ortak bir Osmanlı kimliği oluşturulmasını savunmuşlardır (Mardin, 1962). Bu ideolojinin amacı, Osmanlı Devleti'ne bağlılığı pekiştirmek ve imparatorluğun çeşitli nüfusları arasında ortak bir vatandaşlık duygusu yaratmaktır. İslamcılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun kimliğinin temeli olarak İslam'ın birleştirici gücünü vurgulamıştır. Bu hareket, devletin İslami temellerini güçlendirmeyi ve Müslüman nüfus arasında dayanışmayı teşvik etmeyi amaçlamıştır. II. Abdülhamid gibi önemli figürler, milliyetçiliğin yükselmesine karşı bir önlem olarak İslam birliğini savunmuş ve imparatorluğun bütünlüğünü koruma amacını gütmüşlerdir (Karpat, 2001). İslamcılık, geleneksel İslami değerleri ve yönetim yapılarını pekiştirmeyi, bunları Batı etkisi ve içsel parçalanmaya karşı bir kale olarak sunmayı hedeflemiştir. Türkçülük ise, Türklerin etnik ve kültürel kimliğine odaklanmıştır. Türk dili, kültürü ve mirasının devletin bütünlüğü ve modernleşmesi için temel alınmasını savunan bir milliyetçi hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi entelektüeller, Türkçülüğün ideolojisinin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamış, imparatorluğun geleceğinin Türk ulusal kimliğini benimsemekte yattığını ileri sürmüşlerdir (Gökalp, 1959). Bu hareket, özellikle imparatorluğun son yıllarında güç kazanmış ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

³ Tanzimat Fermanı olarak da bilinmektedir.

⁴ Islahat Fermanı olarak da bilinmektedir.

OSMANLILIK: BİR İDEOLOJİK HAREKET OLARAK ORTA-YA ÇIKIŞI

Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış zorluklarına karşı bir yanıt olarak, imparatorluğun son döneminde ortaya çıkan entelektüel bir harekettir. Bu ideoloji, imparatorluğun etnik, dini ve dilsel çeşitliliğini aşarak, yabancı devletlerin iç işlere müdahalesini engellemek amacıyla birleşik bir kimlik inşa etme arzusuna dayanmaktadır. Osmanlılık, tüm vatandaşlar arasında etnik, dini ya da dilsel köken ayrımı gözetmeksizin devlete sadakati teşvik etmeyi amaçlayan bir ideolojik girişimdir. Bu yaklaşım, bireylerin etnik ya da dini topluluklarına bağlılıkları yerine, merkezi devlete bağlılık geliştirmeyi hedeflemiştir (Brubaker ve Laitin, 1998). Osmanlılık düşüncesi, 19. yüzyılın ortalarında Tanzimat dönemi olarak bilinen kapsamlı reform ve yeniden yapılanma süreci içinde şekillenmiştir.

Tanzimat reformları, Osmanlı Devleti'ni modernleştirme ve çöküşünü geciktirme amacı taşırken, geleneksel yapılar ile yeni merkeziyetçi ve eşitlikçi ilkeler arasında önemli çelişkiler doğurmuştur. Avrupa Aydınlanması'ndan esinlenen bu girişimler, bir yandan hukuk önünde din ve etnik köken farkı gözetmeksizin eşitlik idealiyle Osmanlıcılığı kurumsallaştırmaya çalışırken, öte yandan imparatorluk bünyesindeki farklı toplumsal grupların beklentileri ve dirençleriyle sınınmıştır (Kautsky, 1962). Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi düşünürler, bu yeni siyasal ve toplumsal düzenin fikrîsel temellerini güçlendirmeye çalışmış; ancak reformların pratikteki uygulamaları sık sık iç ve dış güç dengeleriyle şekillenmiştir.

Genç Osmanlılar hareketinin önde gelen isimlerinden Namık Kemal, anayasal yönetim ve modernleşme fikirlerinin güçlü bir savunucusu olarak öne çıkmaktadır. Kemal, birleşik bir Osmanlı kimliğinin, yükselen milliyetçilik akımlarının bölücü etkilerine karşı durabileceğini ve imparatorluk halkları arasında bir aidiyet ve birlik duygusu oluşturabileceğini ileri sürmüştür. *Vatan Yahut Silistre*⁵ adlı oyununda, vatanseverlik ve ortak ulusal bilinç ihtiyacını ön plana çıkarmıştır (Mardin, 1962). Osmanlılık düşüncesinin bir diğer önemli temsilcisi olan Ziya Paşa ise, şiirleri ve yazıları aracılığıyla bu ideolojinin yayılmasına katkı sunmuştur. Paşa, reform ihtiyacını vurgulayarak, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi için Batılı kurumların benimsenmesini savunmuştur. Kaleme aldığı metinlerde, ortak

⁵ Namık Kemal tarafından 1873 yılında yazılan ve Osmanlı'da millî bilinç ve vatanseverlik temasını işleyen önemli bir tiyatro eseridir. Eserde, özellikle imparatorluk sınırlarının ve ulusal birliğin korunması gerektiği vurgulanarak, halk arasında ortak bir aidiyet duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır.

bir Osmanlı kimliğinin toplumsal istikrar ve ilerleme sağlayabileceği fikri ön plandadır (Hanioğlu, 2008). Öte yandan, dönemin etkili gazetecilerinden ve düşünürlerinden biri olan Ali Suavi, eğitim ve modern değerlerin benimsenmesini, ortak bir ulusal kimliğin inşası açısından kritik görmüştür. Hem gelenekçi muhafazakârlığı hem de radikal Batılılaşmayı eleştiren Suavi, Osmanlı değerleri ile modern reformları uzlaştırmayı amaçlayan dengeli bir yaklaşımı savunmuştur (Zürcher, 2004).

Osmanlıcılığın özünde, etnik ve dini bölünmeleri aşabilecek birleşik bir Osmanlı kimliğinin inşa edilebileceğine dair bir inanç yer almaktadır. Bu yaklaşım, imparatorluğun tüm halklarının Osmanlı Devleti'ne ve hanedanına ortak bir sadakat temelinde bağlanabileceği varsayımına dayanmaktadır. Osmanlıcılık düşüncesini benimseyenler, farklı toplulukların ortak bir siyasi ve hukuki yapı içerisinde uyumlu bir biçimde bir arada yaşayabileceği bir toplum düzeni tasavvur etmektedir. Bu ideolojik çerçevenin temel varsayımlarından biri, bireylerin kendi etnik ve dini kimliklerinden feragat ederek, ortak bir Osmanlı kimliği etrafında birleşmeye gönüllü olabilecekleridir. Siyasi istikrarın, hukuki eşitliğin ve toplumsal uyumun, dar topluluk kimliklerine duyulan bağlılıktan daha fazla yarar sağlayacağı yönündeki inanç bu düşüncenin zeminini oluşturmaktadır. Tanzimat döneminde hayata geçirilen reformlar, tüm topluluklara eşit haklar ve fırsatlar sunmayı hedefleyen düzenlemeler olarak, bu ideali gerçekleştirmeye yönelik temel adımlar arasında değerlendirilmektedir (Shaw ve Shaw, 1977). Bununla birlikte, bu yaklaşım, etnik ve dini kimliklerin tarihsel olarak derinlemesine kökleşmiş yapısı ve imparatorluğun millet sistemiyle olan uzun süreli bağı nedeniyle önemli sınırlılıklarla karşılaşmaktadır⁶. Birçok Müslüman topluluk (özellikle ulema ve yerel ayan sınıfı) ile gayrimüslim cemaatler (örneğin Rum, Ermeni ve Yahudi milletleri), söz konusu reformlara mesafeli yaklaşmış; bu girişimleri, geleneksel özerkliklerini ve ayrıcalıklarını aşındırmaya yönelik bir tehdit olarak algılamıştır (Barkey, 2008).

Osmanlıcılık, milleti etnik ya da dini temellerle değil, ortak vatandaşlık ve devlete bağlılık ilkeleri üzerinden tanımlamaya çalışan erken dönem bir sivil milliyetçilik biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, özellikle Avrupa'da ve imparatorluk içindeki çeşitli topluluklar arasında güç

⁶ Bu sınırlılıklar arasında, millet sisteminin cemaatler arası ayrımı kurumsallaştırmış olması, yerleşik dini ve etnik kimliklerin dönüştürülmesini zorlaştırması ve Osmanlıcılık ideallerinin hem Müslüman hem gayrimüslim topluluklar nezdinde yeterli meşruiyet kazanamaması sayılabilir. Ayrıca, reformlar sıklıkla yerel güç odaklarının ve muhafazakâr çevrelerin direnciyle karşılaşmıştır.

kazanan etnik milliyetçilikle belirgin bir karşıtlık oluşturmaktadır. Osmanlıcılığın temel amacı, imparatorluğun tüm halklarını kapsayabilecek ulus-ötesi bir kimlik inşa etmektir. Reformist entelektüeller ve siyasi aktivistlerden oluşan Genç Osmanlılar, bu kimliğin teşvik edilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Avrupa'daki anayasal yönetim modellerinden esinlenen bu grup, anayasal bir rejimin benimsenmesinin hem söz konusu kolektif kimliği güçlendireceğine hem de etnik milliyetçiliğin ayrıştırıcı etkilerine karşı koyacağına inanmaktadır (Findley, 2010). Osmanlı milliyetçiliği ilerici bir vizyon sunmasına rağmen, uygulamada ciddi sınamalarla karşı karşıya kalmaktadır (Davison, 2015). İmparatorluk bünyesinde yer alan Yunan, Sırp, Bulgar ve Ermeni toplulukları arasında yükselen etnik milliyetçilik eğilimleri, Osmanlıcılık idealinin uygulanabilirliğini doğrudan tehdit etmektedir. Bu gruplar, kendi ulusal kimliklerini esas alarak bağımsızlık ya da daha geniş özerklik taleplerinde bulunmaktadır (Karpat, 1973).

Osmanlıcılık, geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştığı siyasal ve toplumsal krizlere yanıt olarak şekillenen, birleşik ve kapsayıcı bir kimlik inşa etmeyi hedefleyen iddialı bir entelektüel ve ideolojik harekettir. Tanzimat reformlarının ilerici mirasına yaslanan bu yaklaşım, çok etnikli ve çok dinli bir imparatorlukta ortak bir vatandaşlık anlayışı üzerinden ulusal birlik tesis etme çabasını temsil etmektedir. Osmanlıcılığın temel varsayımlarından biri, Osmanlı kimliğinin, imparatorluk nüfusunun çeşitliliğinden doğal biçimde doğacağı ve devlet sadakati ile hukuki eşitliğin etnik ve dini bağlılıkların önüne geçeceği yönündedir. Reformların sağladığı eşitlik ve modernleşme avantajlarının halklar tarafından zamanla içselleştirilerek kolektif bir kimliğe dönüşeceği varsayılmıştır. Ancak bu beklenti, etnik ve dini kimliklerin tarihsel derinliğini ve millet sisteminin beslediği topluluk temelli aidiyetleri yeterince dikkate almamıştır. Osmanlı toplumu, uzun süre dini temellere dayanan millet sistemi çerçevesinde yönetilmiş, bu da farklı toplulukların kimliklerini koruyarak ayrı bir sadakat duygusu geliştirmelerine neden olmuştur (Barkey, 2008).

Osmanlıcılık, esasen Avrupa kökenli sivil milliyetçilik anlayışından etkilenmiş ve ulusal kimliği etnik ya da dini homojenlik yerine ortak vatandaşlık ve devlete bağlılık ekseninde tanımlamayı önermiştir. Ernest Renan gibi düşünürlerin, bir ulusu ortak bir yaşama iradesi ve kolektif belleğe dayandıran modernist milliyetçilik yorumları, Osmanlı aydınları için entelektüel bir ilham kaynağı olmuştur (Renan, 1882). Bu doğrultuda, Osmanlı reformcuları, Avrupa'daki anayasal ve yurttaşlık temelli yönetim biçimle-

rini benimseyerek, imparatorluğun parçalanmasını önleyebilecek bir üst kimlik yaratmayı amaçlamışlardır. Ancak, imparatorluğun özgün tarihsel ve sosyolojik yapısı, bu modernist milliyetçilik kuramlarının doğrudan aktarılmasını zorlaştırmıştır. Osmanlıcılığın, farklı etnik grupların yükselen ulusal talepleri ve dış müdahaleler karşısında etkisiz kalması, çok kültürlü imparatorluklarda ulusal kimlik inşasının karmaşıklığını gözler önüne sermektedir (Karpat, 1973). Böylece Osmanlıcılık deneyimi, modern ulus-devlet inşası süreçlerinin sınırlarını ve zorluklarını anlamak açısından kıymetli bir tarihsel laboratuvar işlevi görmektedir.

Osmanlı hükümeti, Osmanlıcılığı teşvik etmek ve vatandaşları arasında ortak bir kimlik duygusu oluşturmak için birkaç girişimde bulunmuştur. Tanzimat reformları, tüm tebaaya din veya etnik köken farkı gözetmeksizin hukuki eşitlik sağlamayı hedeflemiştir. Gülhane Hatt-ı Şerifi (1839) ve Hatt-ı Hümayun (1856) gibi anahtar belgeler bu bağlamda önemli bir rol oynamıştır. Bu reformlar, Müslüman nüfusun geleneksel ayrıcalıklarını kaldırmayı ve Hristiyanlar ile Yahudilere eşit haklar sağlamayı amaçlayarak, birleşik bir Osmanlı vatandaşlığı fikrini teşvik etmiştir (Shaw ve Shaw, 1977). Eğitim, ortak bir kimlik oluşturmada kritik bir araç olarak görülmüştür. Hükümet, yeni okullar açmış ve müfredatı Osmanlı tarihi, dili ve değerlerine vurgu yapacak şekilde reforme etmiştir. Bu girişimlerin ardında, genç kuşağın etnik ya da dini kimliklerinden önce Osmanlı kimliğini benimsemesi hedefi yatmaktadır (Fortna, 2002). Yönetim yapılarını merkezîyetçi hale getirmek, Osmanlıcılığı teşvik etmenin bir diğer önemli yönüdür. Hükümet, yerel otoritelerin özerkliklerini azaltmayı ve farklı bölgeleri merkezi idari çerçeveye daha yakın bir şekilde entegre etmeyi amaçlamıştır. Bu merkezîyetçilik, daha tutarlı ve birleşik bir devlet aygıtı yaratmayı hedeflemiştir (Hanioğlu, 2008). Ortak bir bayrak, marş ve diğer ulusal semboller gibi sembollerin benimsenmesi, paylaşılan bir kimlik ve gurur duygusu oluşturmayı amaçlamıştır. Bu semboller, kamu törenlerinde ve resmî belgelerde kullanılarak birleşik bir Osmanlı milleti fikrini pekiştirmeyi amaçlamıştır (Zürcher, 2004). Ancak bu çabalar, Osmanlıcılığın uygulanmasında önemli zorluklarla karşılaşmıştır. İmparatorluğun tebaasının derinlemesine kök salmış etnik ve dini kimlikleri, değişime direnç göstermiştir. Birçok topluluk, reformları şüpheyle karşılamış ve geleneksel ayrıcalıklarını ve özerkliklerini kaybetme korkusu yaşamıştır. Bu direnç, özellikle Balkanlar'daki Hristiyan nüfus ve bağımsızlık ya da daha fazla özerklik isteyen Ermeniler arasında güçlü olmuştur (Barkey, 2008). İmparatorluk içinde etnik milliyetçiliğin yükselmesi, Osmanlıcılığa doğ-

rudan bir tehdit oluşturmuştur. Balkanlar, Anadolu ve Arap eyaletlerinde milliyetçi hareketler, Avrupa'daki milliyetçi hareketlerin başarısından ilham alarak güç kazanmıştır. Bu hareketler sıklıkla Osmanlıcılıkla çatışmış ve birleşik bir kimlik oluşturma çabalarını zayıflatmıştır (Karpas, 1973). Osmanlı'nın son dönemindeki siyasi istikrarsızlık, darbeler, isyanlar ve savaşlarla karakterize edilmiş ve Osmanlıcılığın uygulanmasını daha da karmaşık hale getirmiştir. Genç Türk Devrimi, başta Osmanlıcılık ideallerine destek verse de nihayetinde daha fazla Türk milliyetçiliği tarafına kaymış ve bu durum, Türk olmayan topluluklarla gerilimi artırmıştır (Hanioglu, 2008). Ekonomik eşitsizlikler ve bölgesel farklılıklar da Osmanlıcılığın kabul edilmesini engellemiştir. Birçok tebaa, Tanzimat reformlarının yararlarının eşit şekilde dağılmadığını hissetmiş ve bu durum hoşnutsuzluk ve karşıtlık yaratmıştır. Bu ekonomik boyut, ortak bir kimlik duygusu oluşturma çabalarını daha da karmaşık hale getirmiştir (Findley, 2010).

Ancak, bu grup içerisinde dahi Osmanlıcılığa verilen destek düzeyleri farklılık göstermekteydi; bazı kesimler daha belirgin bir Türk milliyetçiliğini savunmaktaydı. Hristiyan ve Yahudi topluluklar ise genellikle Osmanlıcılığa temkinli yaklaşmışlardır. Her ne kadar hukuki eşitlik vaadi cazip görünse de birçok gayrimüslim birey, merkezi otoritenin niyetlerinden şüphe duymuş ve kendi dini ya da etnik kimliklerinden feragat etmeye isteksiz kalmıştır. Özellikle Ermeni ve Rum toplulukları, güçlü milliyetçi eğilimlerini sürdürmüş ve daha fazla özerklik ya da tam bağımsızlık taleplerinde bulunmuşlardır (Dawn, 1973). Bazı Arap elitleri ise Tanzimat reformlarını ve birleşik bir Osmanlı kimliği fikrini, imparatorluk yapısı içerisinde daha fazla siyasi temsil ve nüfuz kazanmanın bir aracı olarak benimsemişlerdir. Ancak, geniş Arap nüfusu yerel kimlik ve geleneklerine bağlı kalmayı sürdürmüş; 20. yüzyılın başlarında Arap milliyetçiliği giderek güç kazanmıştır. Kürtler ve Arnavutlar gibi etnik gruplar da Osmanlıcılığa yönelik farklı tepkiler vermiştir. Bu grupların bazı kesimleri birleşik bir Osmanlı kimliği fikrine destek verirken, diğerleri kendi ulusal kimliklerini ön plana çıkararak bağımsızlık ya da özerklik taleplerini sürdürmüşlerdir (McDowall, 2004). Osmanlıcılığa yönelik destek ya da karşıtlık, büyük ölçüde dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullarından etkilenmiştir. Nüfusun bazı kesimleri, hukuki eşitlik ve modernleşme vaadi çerçevesinde Osmanlıcılığın ideallerini benimserken; diğerleri, bu dönüşüm girişimlerine direnç göstermiş ve geleneksel kimliklerini ve ayrıcalıklarını muhafaza etme eğiliminde olmuşlardır (Breuilly, 1996). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Osmanlıcılığın sınırlı başarısı, imparatorluğun etnik ve dini açı-

dan son derece heterojen yapısı ile yükselen milliyetçilik akımları ve dış siyasi baskılar gibi etkenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

OSMANLI KİMLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun birleşik bir Osmanlı kimliği oluşturma yönündeki çabaları çok boyutlu ve iddialıydı. Bu girişimler; hukuki reformlar, eğitim politikaları, idari yeniden yapılanma ve sembolik önlemler çerçevesinde şekillenmiştir. Tanzimat dönemi (1839–1876), tüm tebaanın eşitliğini sağlamayı hedefleyen önemli hukuki değişimlere sahne olmuştur. Gülhane Hatt-ı Şerifi (1839) ve Islahat Fermanı (1856), din ve etnik köken ayrımı gözetmeksizin eşit haklar vadeden kritik belgeler olarak öne çıkmaktadır. Bu reformların temel amacı, imparatorluğun farklı nüfusları arasında ortak bir vatandaşlık anlayışı ve hukuki birlik tesis etmektir (Öz-kırımlı, 2017). Eğitim, Osmanlıcılığı teşvik etmenin temel araçlarından biri olarak görülmüştür. Devlet, yeni eğitim kurumları açarak müfredatları modern hale getirmiş; Osmanlı tarihi, dili ve değerlerine vurgu yapmıştır. Bu sayede genç kuşaklarda Osmanlı kimliğini inşa etmek ve etnik-dini ayrımları aşmak hedeflenmiştir (Fortna, 2002). Merkezîyetçi politikalar, imparatorluğun farklı bölgelerini merkezi idari yapıya daha sıkı biçimde entegre etmeyi amaçlamıştır. Bu süreçte, yerel otoritelerin özerklikleri sınırlandırılmış ve Osmanlı Devleti'ne sadakati vurgulayan daha bütüncül bir yönetim anlayışı uygulanmaya çalışılmıştır (Hanioğlu, 2008). Bayrak, marş ve benzeri sembollerin kamusal alanlarda ve resmî belgelerde yaygın şekilde kullanılması yoluyla kolektif bir Osmanlı kimliği inşa edilmek istenmiştir (Altun, 2016).

Ancak bu çabalar çeşitli nedenlerle önemli engellerle karşılaşmıştır. Millet sistemi, dini cemaatlerin kendi iç işlerinde özerkliğini korumasına imkân tanımış ve güçlü toplumsal aidiyetlerin kökleşmesine neden olmuştur. Bu yapı, ulusötesi bir Osmanlı kimliğinin benimsenmesini zorlaştırmış; zira tebaa, öncelikle kendi dini ve etnik gruplarına bağlı kalmıştır (Barkey, 2008). Tanzimat reformları, birçok topluluk tarafından kuşkuyla karşılanmış; geleneksel ayrıcalıkların kaybı endişesi, özellikle Balkanlar'daki Hristiyan nüfus ile daha fazla özerklik ya da bağımsızlık talep eden Ermeni toplulukları arasında dirençle sonuçlanmıştır (Karpas, 1973). Ekonomik eşitsizlikler ve bölgesel farklılıklar da Osmanlıcılığın kabulünü zorlaştırmıştır. Reformların faydaları düzensiz biçimde dağıldığı için marjinalleşen kesimlerde hoşnutsuzluk ve karşıtlık gelişmiştir. Geç Osmanlı dönemi; darbeler, isyanlar ve savaşlarla belirlenen siyasi istikrarsızlık ortamında,

birleşik bir kimlik inşa etme çabalarını zayıflatmış ve reformların tutarlılıkla uygulanmasını engellemiştir (Leca, 1998).

Ulusal kimlik, çoğunlukla ortak kültürel, dilsel ve tarihsel unsurlarla tanımlanan bir aidiyet hissini içerir. Osmanlılık, etnik ve dini farklılıkları aşarak ortak bir siyasi ve hukuki kimlik yaratmayı amaçlayan sivil bir milliyetçilik biçimidir. Bu anlayış, kimliği etnik ya da dini temellere değil, vatandaşlık bağına dayandırmayı hedeflemiş ve modernist milliyetçilik kuramlarının vurguladığı ortak kurumlar ile sivil katılım olgusuna paralellik göstermiştir (Renan, 1882). Bununla birlikte, Osmanlı toplumunun çokkültürlü ve çok etnisiteli yapısı, Osmanlılığın ulusal kimlik tanımını tam anlamıyla karşılamasını güçleştirmiştir. Hukuki ve eğitimsel reformların tek başına birleşik bir kimliği doğuracağı yönündeki varsayım, aşırı iyimser bir yaklaşımı yansıtmaktadır (Calhoun, 1997). Avrupa'daki etnik milliyetçilik modellerinin aksine, Osmanlılık daha kapsayıcı ve sivil bir yönelime sahiptir. 19. yüzyıl Avrupa milliyetçiliği, çoğunlukla egemen etnik kimliğe dayalı bir birlik anlayışı benimserken, Osmanlılık tüm imparatorluk tebaasını kucaklayıcı bir yaklaşımla ele almıştır (Smith, 1991). Sömürgecilik bağlamındaki milliyetçi hareketler genellikle halkları ortak bir dış düşmana karşı seferber ederken, Osmanlılık içsel bölünmeleri ve rekabet hâlindeki milliyetçilikleri aşmak durumunda kalmıştır (Chatterjee, 1993).

Bazı hukuki ve eğitimsel reformlar, Osmanlı toplumunun belirli yönlerini modernleştirmeyi başarmış ve eşit vatandaşlık fikrinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Yeni kurulan kurumlar ve modern eğitim sisteminin gelişimi, imparatorluğun idari ve toplumsal yapıları üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır (Shaw ve Shaw, 1977). Osmanlılık, özellikle eğitimli elitlerin birleşik bir devlet fikri etrafında mobilize edilmesinde etkili olmuş; bu durum, sonraki milliyetçi hareketlerin gelişmesine zemin hazırlamış ve dönemin siyasal söylemini şekillendirmiştir (Braun, 1998). Bununla birlikte, Osmanlılığın en büyük başarısızlığı, kökleşmiş toplumsal bağlılıkların yerine birleşik bir Osmanlı kimliğini ikame edememesi olmuştur. Etnik ve dini gruplar, kendi kimliklerini ön planda tutmayı sürdürmüş ve Osmanlılık reformlarına genellikle şüpheyle veya açık dirençle yaklaşmışlardır (Barkey, 2008). Osmanlılık, entelektüel çevrelerde ve reformist idareciler nezdinde belirli bir destek bulsa da genel halk nezdinde yaygın kabul görememiştir. Bu destek eksikliği, söz konusu politikaların etkinliğini önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dö-

neminde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, Avrupa güçlerinin müdahaleleri ve imparatorluk içindeki milliyetçi hareketlerin yükselişiyle birleşerek Osmanlıcılığın başarısını daha da zayıflatmıştır. Bu faktörler, reformların sürdürülebilirliğini ve kurumsallaşmasını zorlaştırmıştır (Hanioğlu, 2008).

Tüm eksikliklerine rağmen, Tanzimat reformları ve Osmanlıcılık idealleri önemli bir miras bırakmıştır. Bu reformlar, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecine katkı sağlamış ve Türkiye ile diğer halef devletlerdeki siyasi ve toplumsal gelişmeleri derinden etkilemiştir (Findley, 2010). Osmanlıcılığın birleşik bir kimlik inşa etme konusundaki başarısızlığı, özellikle 1908 Genç Türk Devrimi'ni takiben Türk milliyetçiliğinin yükselişine zemin hazırlamıştır. Bu daha etnik temelli milliyetçilik anlayışı, imparatorluğun azınlık nüfusları açısından derin sonuçlar doğurmuş ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreci şekillendirmiştir. Azınlık toplulukları açısından Osmanlıcılık ve reformlarının mirası karmaşık olmuştur. Bazı gruplar hukuki eşitlik vaatlerinden fayda sağlarken, diğerleri yükselen milliyetçilikle birlikte artan toplumsal gerilim ve çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki nüfus mübadeleleri, bu çözülmemiş çelişkilerin trajik sonuçları arasında yer almaktadır (Sunny, 2015).

SONUÇ

Osmanlıcılık, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun krizlerine bir yanıt olarak ortaya çıkmış ve etnik ve dini ayrımları aşarak birleşik bir ulusal kimlik oluşturmayı amaçlamıştır. Bu hareket, modern sivil milliyetçilik teorilerinden beslenerek, vatandaşlık ve devlete bağlılık temelinde paylaşılan bir kimlik yaratmayı hedeflemiştir. Osmanlıcılığı teşvik etmek amacıyla hukuki reformlar, eğitim girişimleri ve idari merkezileşme gibi çeşitli önlemler alınmıştır. Bu önlemler, imparatorluğun farklı nüfusunu birleştirmeyi amaçlayan eşit vatandaşlık ve bağlılık duygusu yaratmayı hedeflemiştir. Ancak, Osmanlıcılığın uygulanması, yerleşmiş etnik ve dini kimlikler, ekonomik eşitsizlikler, siyasi istikrarsızlık ve rakip milliyetçi hareketlerin ortaya çıkması gibi önemli engellerle karşılaşmıştır. Reform yanlısı elitler Osmanlıcılığı desteklerken, birçok etnik ve dini topluluk, geleneksel kimliklerine sadık kalmıştır. Osmanlıcılık, birleşik bir ulusal kimlik yaratmada nihayetinde başarısız olmuş olsa da reformları Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine katkı sağlamıştır.

Osmanlıcılık deneyimi, çokkültürlü ve çok etnisiteli bir imparatorluk yapısı içinde ulusal kimlik inşasının ne denli karmaşık bir süreç olduğunu

ortaya koymaktadır. Kimlik oluşumu ve korunması, yalnızca yasal ve idari düzenlemelere değil, aynı zamanda tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamlara da güçlü biçimde bağlıdır. Bu çerçevede, ideolojik yönelimlerin ulusal kimliğin tanımlanması ve devlet politikalarının şekillendirilmesinde belirleyici olduğu görülmektedir. Osmanlıcılığın karşılaştığı yapısal engeller, ortak bir vatandaşlık kimliği inşa etme çabasının, mevcut etnik, dini ve sınıfsal farklılıklarla ne ölçüde çatışabileceğini göstermektedir. Bu durum, ulusal bütünlüğün sağlanmasında, kimlik farklarını bastırmayan; aksine, bu farklılıkları tanıyan ve kapsayıcı bir yaklaşımla bütünleştiren politikaların gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Günümüz siyasal ve toplumsal reform çabaları, tarihsel örneklerden edinilen deneyimlerle şekillenmelidir. Osmanlıcılığın karşılaştığı başarısızlıklar, kapsayıcı kimlik inşasının yalnızca yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda sosyoekonomik eşitsizliklerin giderilmesiyle ve farklı kimlik gruplarının süreçlere etkin katılımıyla mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çağdaş ulus inşa süreçlerinde, kültürel çoğulluğu tanıyan ve yerel aktörleri karar alma mekanizmalarına entegre eden politikalar geliştirmek hayati önem taşımaktadır. Kimlik oluşumu, yalnızca merkezî otoritelerin çizdiği sınırlar içinde değil; toplumsal düzeyde meşruiyet kazandığında ve kolektif aidiyet duygusunu pekiştirdiğinde kalıcı ve derinlikli bir nitelik kazanacaktır.

Sonuç olarak, Osmanlıcılığın İslamcılık ve Türkçülük gibi diğer ideolojik akımlarla karşılaştırılması, modern ulus inşa süreçlerinin ne denli çok katmanlı ve çatışmalı olabileceğine dair önemli içgörüler sunmaktadır. Osmanlıcılık, 19. yüzyılda imparatorluğun dağılma sürecine karşı geliştirilen kapsayıcı bir vatandaşlık kimliği yaratma girişimi olarak ortaya çıkmış; etnik ve dini farklılıkları aşarak ortak bir siyasal aidiyet inşa etmeyi hedeflemiştir. Ancak bu ideal, yerleşik kimlik aidiyetleri, yapısal eşitsizlikler ve yükselen etno-milliyetçi eğilimler karşısında sınırlı bir etki yaratabilmiştir. İslamcılık ve Türkçülük gibi alternatif söylemler, bu boşluğu farklı kültürel ve siyasal çerçevelerle doldurmaya çalışarak farklı kimlik kurguları önermiştir. Bu karşılaştırma, kimlik siyasetinin tarihsel bağlama, toplumsal beklentilere ve ideolojik esnekliğe duyarlılık göstermesi gerektiğini; aksi halde ulus inşa projelerinin meşruiyet ve kapsayıcılık açısından zayıf kalabileceğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Altun, A. (2016). Nationalism and the nation-state in the age of globalization. *International Journal of Academic Value Studies*, 2(4), 145–160.

Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.

Barkey, K. (2008). *Empire of difference: The Ottomans in comparative perspective*. Cambridge University Press.

Berkes, N. (2003). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.

Billig, M. (2002). *Banal nationalism*. Gelenek Yayıncılık. (Orijinal eser 1995 yılında yayımlandı.)

Birch, A. H. (1989). *Nationalism and national integration*. Unwin Hyman.

Breuilly, J. (1996). Approaches to nationalism. In G. Balakrishnan (Ed.), *Mapping the nation* (pp. 146–174). Verso.

Brown, D. (1998). Why is the nation-state so vulnerable to ethnic nationalism? *Nations and Nationalism*, 4(1), 1–15. <https://doi.org/10.1111/j.1354-5078.1998.00001.x>

Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge University Press.

Brubaker, R. ve Laitin, D. D. (1998). Ethnic and nationalist violence. *Annual Review of Sociology*, 24, 423–452. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.423>

Calhoun, C. (1997). *Nationalism*. Open University Press.

Chatterjee, P. (1993). *The nation and its fragments: Colonial and postcolonial histories*. Princeton University Press.

Connor, W. (1994). *Ethnonationalism: The quest for understanding*. Princeton University Press.

Davison, R. H. (1982). *The millets as agents of change in the nineteenth-century Ottoman Empire* (pp. 319-337). Princeton University.

Davison, R. H. (1990). *Essays in Ottoman and Turkish history, 1774-1923: the impact of the West*. University of Texas Press.

Davison, R. H. (2015). *Reform in the Ottoman empire, 1856-1876*. Princeton University Press.

- Dawn, E. E. (1973). *From Ottomanism to Arabism: Essays on the origins of Arab nationalism*. University of Illinois Press.
- Deutsch, K. W. (1966). *Nationalism and social communication: An inquiry into the foundations of nationality* (2nd ed.). MIT Press.
- Erkan, H. S. (2023). Türkiye'nin Orta Asya'da ne işi var? In F. Kaya (Ed.), *Türkiye'nin orada ne işi var? Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri* (ss. 139–152). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Finkel, C. (2006). *Osman's dream: The story of the Ottoman Empire 1300–1923*. Basic Books.
- Findley, C. V. (2010). *Turkey, Islam, nationalism, and modernity: A history, 1789–2007*. Yale University Press.
- Fortna, B. C. (2002). *Imperial classroom: Islam, the state, and education in the late Ottoman Empire*. Oxford University Press.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. Basic Books.
- Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*. Cornell University Press.
- Gökalp, Z. (1959). *Turkism, Islamism, and modernism: A study in the modernization of Turkish sociopolitical thought* (R. Devereux, Trans.). Harvard University Press. (Orijinal eser 1923'te yayımlandı.)
- Hall, S. ve du Gay, P. (Eds.). (1996). *Questions of cultural identity*. SAGE Publications.
- Hanioğlu, M. Ş. (2008). *A brief history of the late Ottoman Empire*. Princeton University Press.
- Hobsbawm, E. J. ve Ranger, T. (Eds.). (1983). *The invention of tradition*. Cambridge University Press.
- İnalcık, H. (1964). Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu. *Belle-ten*, 28(112), 603-622.
- İnalcık, H. (1964). Tanzimat'ın uygulanması ve sosyal tepkileri. *Belle-ten*, 28(112), 623-690.
- İnalcık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.
- Kadıoğlu, A. (1996). The paradox of Turkish nationalism and the construction of official identity. In S. Kedourie (Ed.), *Turkey: Identity, democracy, politics* (pp. 177–193). Frank Cass.

Karpat, K. H. (1973). *An inquiry into the social foundations of nationalism in the Ottoman State: From social estates to classes, from millets to nations*. Princeton University Press.

Karpat, K. H. (2001). *The politicization of Islam: Reconstructing identity, state, faith, and community in the late Ottoman state*. Oxford University Press.

Kautsky, J. H. (1962). *Political change in underdeveloped countries: Nationalism and communism*. John Wiley and Sons.

Leca, J. (1998). *Uluslar ve milliyetçilikler* (A. Ekmekçi, Trans.). Metis Yayınları.

Mardin, Ş. (1962). *The genesis of Young Ottoman thought: A study in the modernization of Turkish political ideas*. Princeton University Press.

McDowall, D. (2004). *A modern history of the Kurds* (2nd ed.). I.B. Tauris.

Özkırımlı, U. (2017). *Theories of nationalism: A critical introduction* (3rd ed.). Palgrave Macmillan.

Pamuk, Ş. (1987). *The Ottoman Empire and European capitalism, 1820–1913: Trade, investment and production*. Cambridge University Press.

Pamuk, Ş. (2000). *The Ottoman Empire and European capitalism, 1820–1913: Trade, investment and production* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Quataert, D. (2005). *The Ottoman Empire, 1700–1922* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Renan, E. (1882). What is a nation? (Qu'est-ce qu'une nation?). Lecture at the Sorbonne, 11 March 1882. <https://archive.org/details/whatisnation-00rena>

Shaw, S. J. ve Shaw, E. K. (1977). *History of the Ottoman Empire and modern Turkey: Volume 2, Reform, revolution, and republic: The rise of modern Turkey, 1808–1975*. Cambridge University Press.

Smith, A. D. (1991). *National identity*. University of Nevada Press.

Suny, R. G. (2015). *“They can live in the desert but nowhere else”: A history of the Armenian genocide*. Princeton University Press.

Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A modern history* (3rd ed.). I.B. Tauris.

EĞİTİM 4.0 ve DİJİTAL DÖNÜŞÜM: ENDÜSTRİ ve MODERN İŞGÜCÜNE UYUM SAĞLAYAN YAKLAŞIMLAR

Orhan ENGİN

Konya Teknik Üniversitesi, Türkiye
oengin@ktun.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7250-0317>

Hayrunnisa ERÇETİN

Konya Teknik Üniversitesi, Türkiye
ercetinhayrunnisa@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-7220-8796>

Refia ABDİOĞLU

Konya Teknik Üniversitesi, Türkiye
refiaa28@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-9290-6741>

<i>Atıf</i>	ENGİN, O.; ERÇETİN, H.; ABDİOĞLU, R. (2025). EĞİTİM 4.0 ve DİJİTAL DÖNÜŞÜM: ENDÜSTRİ ve MODERN İŞGÜCÜNE UYUM SAĞLAYAN YAKLAŞIMLAR. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(3), 287-311.
-------------	---

ÖZ

Eğitim 4.0 kavramı, Endüstri 4.0 ile ortaya çıkmış ve Endüstri 5.0 ile şekillenmiş teknolojik gelişmelerin, hayatın pek çok alanında olduğu gibi eğitim sistemlerinde de köklü değişikliklere yol açması beklenen yeni bir paradigmadır. Bu paradigma, Eğitim sisteminin, yeni neslin ihtiyaçlarına ve geleceğin istihdamına ne kadar hazır olduğu sorusunun tartışılmasına yol açmıştır. Bu çalışmada, Eğitim 4.0 kavramı açıklanmış, dijital dönüşümün eğitime etkisi araştırılmıştır. Ayrıca, Endüstri 4.0 ve 5.0, sürecinde, istihdam edilecek yeni neslin ihtiyaçları ve bunların karşılanması için literatürde yapılan araştırmalar analiz edilmiştir. Son yıllarda, bu konuda yapılan çalışmalar incelenerek yapılması gereken faaliyetler önerilmiştir. Geleneksel eğitim ve öğretim yöntemleri ile modern çağın ihtiyaçlarının karşılanamayacağı tespit edilmiştir. Yeni neslin ihtiyaçları için eğitim ve öğretim süreçlerinin geliştirilmesine yönelik, yenilikçi yaklaşımların değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim 4.0, Dijitalleşme, Endüstri 4.0, Modern işgücü.*

Geliş tarihi: 12.02.2025 – Kabul tarihi: 03.06.2025, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3002

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

EDUCATION 4.0 AND DIGITAL TRANSFORMATION: APPROACHES THAT ADAPT TO THE INDUSTRY AND MODERN WORKFORCE

ABSTRACT

The concept of Education 4.0 is a new paradigm that is expected to lead to radical changes in education systems as well as in many areas of life, with technological developments that emerged with Industry 4.0 and shaped by Industry 5.0. This paradigm has led to the discussion of how ready the Education system is for the needs of the new generation and the employment of the future. In this research, the concept of Education 4.0 is explained and the effect of digital transformation on education is investigated. In addition, the needs of the new generation to be employed in the industry 4.0 and 5.0 process and the research conducted in the literature to meet these needs were analyzed. The studies conducted on this subject in recent years have been examined and the activities to be carried out are suggested. It has been determined that the needs of the modern age cannot be met with traditional education and training methods. It has been concluded that innovative approaches should be evaluated for the development of education and training processes for the needs of the new generation.

Keywords: *Education 4.0, Digitalization, Industry 4.0, Modern workforce.*

GİRİŞ

Endüstri 4.0 terimi ilk olarak 2011 yılında, Almanya’da Hannover fuarında ortaya çıkmıştır (Aydoğmuş ve Engin, 2021). Endüstri 4.0 paradigması, bilgi ve iletişim teknolojilerine odaklanarak fiziksel cihazlar arasındaki daha büyük bağlantıyı gerektirmiştir (Manzak ve Engin, 2023). Endüstri 4.0’da dijitalleşmeyle birlikte akıllı fabrika kavramı önerilmiş, akıllı üretim senaryolarında, akıllı üretim ile insan-makine iş birliğinde, nesnelerin interneti, bulut temelli yaklaşımlar ve büyük veri teknolojisi kullanımı sağlanmıştır (Sarıcan ve Engin, 2024). Endüstri 4.0’da önerilen teknoloji merkezli yaklaşımın yetersiz olduğu, süreçlere insanların da dahil edilmesi zorunluluğu ortaya çıkınca, insan merkezli bir yaklaşım olan, Endüstri 5.0 gündeme gelmiştir (Yiğit ve Engin, 2025). Üretim ortamında yer alan çalışanların; cihazların, ekipmanların ve robotların daha verimli çalışmasını sağlamak, arızalarını gidermek ve dışarıdan müdahalelerin önüne geçmek için etkin bir rol üstlenmeleri istenmiştir. Bu süreç, Eğitim 4.0’ı gündeme getirmiştir.

Eğitim, yıllarca geleneksel sınıf ortamına ve yüz yüze öğretime dayalı olarak yürütüldü. Geleneksel eğitim anlayışında, öğretmenler aktif, öğrenciler ise pasif bir rol üstlenir ve bilgi parçalara ayrılarak öğrencilere aktarılır. Eğitim 4.0, dördüncü sanayi devriminin etkisiyle ortaya çıkan ve eğitim sistemlerini modern teknoloji ile buluşturan yenilikçi bir yaklaşımı temsil eder (Özkan, 2024). Bu model, eğitimdeki geleneksel yöntemlerin yerini alarak, öğrenci merkezli, esnek ve etkileşimli öğrenme süreçlerini ön plana çıkarır. Eğitim 4.0, teknolojinin eğitim alanında sağladığı imkanları kullanarak, öğrencilere gerekli 21. yüzyıl becerilerini kazandırmayı hedeflemektedir. Öğrencilerin daha kişiselleştirilmiş, esnek ve dijital odaklı bir öğrenme deneyimi yaşamalarını sağlayarak, onları geleceğin iş gücüne daha iyi hazırlamayı hedefler. Bu bağlamda, Yapay Zekâ (YZ) ve Makine Öğrenimi (MÖ) gibi teknolojiler, eğitim sistemlerinin dönüştürülmesinde temel araçlar haline gelmiştir. Özellikle COVID-19 pandemisi, eğitim alanındaki dijitalleşmeyi hızlandırmış ve eğitim kurumlarının çevrimiçi platformları hızla benimsemelerini zorunlu kılmıştır (Dake, 2023). Dijital teknolojilerin hızla gelişmesiyle birlikte eğitim dünyasında köklü değişiklikler yaşanmaktadır. Eğitim 4.0, dijitalleşen dünyaya uyum sağlamak amacıyla, eğitim süreçlerini yenilikçi teknolojilerle yeniden şekillendirmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır (Vonitsanos ve ark., 2024). Dijitalleşme, sektörlerin değerlerini ve işlevlerini köklü bir şekilde değiştirmektedir. Endüstri 4.0'ın sağladığı teknolojik yenilikler, toplumsal yaşamı, çalışma biçimlerini ve iş yapma yöntemlerini dönüştürmektedir. Yapay zekâ, robotik, büyük veri ve nesnelerin interneti, iş gücü piyasası ve genel ekonomi üzerinde birleşik bir etki oluşturmaktadır. Gelecekteki çalışanların, yalnızca yeni teknolojilere değil, bu teknolojilerin uygulanmasına dair değerlere de hâkim olması gerekmektedir. Esneklik ve uyum sağlama yetenekleri, başarılı bir eğitim ve uzmanlık için elzemdir (Akimov ve ark., 2023).

Eğitim kurumları, paydaşlarını tatmin etmek için onların beklentilerini karşılamak durumundadırlar (Kaya ve Engin, 2007). Bunun için memnuniyet analizleri yapılmaktadır (Kaya ve Engin, 2004). Yükseköğretim kurumları, mezunlarının iş gücü piyasasının istedikleri niteliklere sahip olma durumlarını analiz etmektedirler (Kaya ve ark., 2004). Ülkemizdeki Yükseköğretim kurumları, kalite düzeylerini sürekli iyileştirmek, paydaş memnuniyetini sağlamak için Türkiye Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK) akreditasyonuna başvurumaktadırlar (Engin ve ark. 2023). Endüstri 4.0 devriminde, dijital teknolojilerin kullanımının eğitim süreçlerine entegrasyonu, eğitim kurumlarının kalite düzeylerini sürekli iyileştirmede

ve paydaş memnuniyetinin artırılmasında önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Dijital eğitim, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde hem akademik başarılarını hem de derslere olan ilgilerini artırma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, üniversitelerde dijital öğretim materyalleri ve dijital yetkinliklerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Dijital öğretim materyallerinin kullanımının, öğrencilerin derslerde daha aktif ve katılımcı olmalarını sağladığı gözlemlenmiştir. Ayrıca dijital teknolojilerin öğretmenler tarafından etkin bir şekilde kullanılması, öğrenme süreçlerini daha verimli hale getirmektedir (Parwata ve ark., 2023).

Bu araştırmada, aşağıdaki problemlere cevaplar aranmıştır:

P1: Mevcut eğitim sistemi, yeni neslin ihtiyaçlarını karşılayıp ve geleceğin istihdamında istenilen niteliklerde bireylerin yetiştirilmesini sağlayabilecek yeterlilikte midir?

P2: Dijital dönüşüm, eğitime nasıl bir katkı sağlamaktadır?

Bu çalışmada, yukarıdaki araştırma problemlerine çözümler bulmak için öncelikle Eğitim 4.0 kavramı incelenmiştir. Dijital dönüşümün eğitime nasıl bir katkı sağladığının belirlenmesi için Yapay zekâ ve makine öğreniminin Eğitim 4.0'a geçişteki rolü araştırılmıştır. Ayrıca eğitimde sürükleyici ortam olan "Metaverse" açıklanmıştır. Yeni neslin ihtiyaçlarının karşılanması ve geleceğin istihdamında istenilen niteliklerde bireylerin yetiştirilmesi için son dönemlerde gündemde olan, Üniversite 4.0 kavramı analiz edilmiştir. Araştırma problemlerinin çözümüne ilişkin literatürde son on yılda yapılan çalışmalar ilk defa bu araştırma ile detaylı olarak açıklanmıştır.

EĞİTİM 4.0

Eğitim 4.0, Endüstri 4.0 ile sıkı bir ilişki içerisinde. Endüstri 4.0, akıllı sistemlerin ve otomasyon teknolojilerinin entegrasyonu ile karakterize edilirken, Eğitim 4.0 da benzer bir dönüşüm yaşar. Bu eğitim modeli, dijital teknolojilerin eğitim süreçlerine dâhil edilmesini ve öğrenci katılımını artırmayı amaçlar. Eğitim 4.0, iş birliği, yaratıcılık, eleştirel düşünme, iletişim ve problem çözme gibi 21. yüzyıl becerilerini geliştirmek için bir çerçeve sunar (Dake, 2023).

Eğitim 4.0 kavramı, dijital teknolojilerin iş gücü piyasasında giderek daha fazla önem kazandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Endüstri 4.0, yapay zekâ, büyük veri, robotik ve nesnelerin interneti gibi teknolojilerle üretim ve hizmet sektöründe devrim yaratırken, eğitim de bu yeni gereksinimlere

cevap verecek şekilde yeniden şekillenmiştir. Dijital dönüşüm, eğitimin her aşamasında etkisini göstermektedir. Artık sadece sınıf içi öğretimle yetinilmemekte; çevrimiçi eğitim, mobil öğrenme, Artırılmış Gerçeklik (AG) ve Sanal Gerçeklik (SG) gibi yeni teknolojiler, eğitim süreçlerine entegre edilmektedir. Bu durum, öğrenme ortamını, fiziksel sınıfların dışına taşımakta ve öğrenmenin zaman ve mekân sınırlamalarını ortadan kaldırmaktadır. Öğrenciler, artık internet üzerinden her yerden ve her zaman eğitim materyallerine erişebilmekte, kendi hızlarında öğrenme fırsatına sahip olabilmektedirler (Vonitsanos ve ark., 2024).

Deneyimsel ve proje tabanlı öğrenme, Eğitim 4.0'ın temel taşlarıdır. Teorik bilgiyi gerçek dünya senaryolarına uygulayarak, öğrenciler, eleştirel düşünme, ekip çalışması ve problem çözme becerilerini geliştirirler; bunların hepsi, Endüstri 4.0'da başarı için gereklidir. Sürekli değerlendirme, akademik başarının ötesine geçer. Yumuşak beceriler artık geleneksel derslerin yanında değerlendirilerek öğrenci ilerlemesinin kapsamlı bir resmi sağlanır. Ayrıca, Sosyal-Duygusal Öğrenme (SDÖ) programları, modern işyerinin karmaşıklıklarında gezinmenin önemli bir yönü olan duygusal zekâyı beslemek için entegre edilmektedir (Bonsale, 2024).

Eğitim 4.0, Endüstri 4.0 ve dijitalleşmenin yükselmesiyle birlikte eğitim sektöründe büyük bir dönüşüm sürecini temsil etmektedir. Ancak bu dönüşüm, özellikle nitelikli işgücü eksikliği gibi önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Eğitim 4.0'ın tam olarak nasıl tanımlanacağı ve hangi pedagojik protokollerin uygulanacağı konusunda henüz bir fikir birliği sağlanmamış olsa da genel olarak bu paradigma, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde aktif birer katılımcı olduğu, öğretmenlerin ise daha çok rehberlik ve yönlendirme sağladığı bir yaklaşımdır. Eğitim 4.0, dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme, problem çözme ve yaratıcılık gibi becerileri ön planda tutarak, öğrencileri iş gücü piyasasında başarıya ulaşmak için gerekli olan yetkinliklerle donatmayı amaçlamaktadır. Bu eğitim anlayışı, sanal gerçeklik, yapay zekâ, makine öğrenimi, veri analitiği, eklemeli üretim ve çevrim içi platformlar gibi ileri teknolojileri, öğrenme süreçlerine entegre ederek, öğrencilerin bu teknolojileri pratik bir şekilde kullanabilmelerini sağlar. Eğitim 4.0, sadece öğrencilere dijital dünyada başarılı olma becerisi kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda hızla değişen endüstriyel koşullara uyum sağlayabilecek, teknoloji meraklısı profesyoneller yetiştirmeyi de hedefler. Eğitim 4.0, Endüstri 4.0'a dair bilgi ve becerileri edinmenin yanı sıra, dijitalleşmiş ve otomatikleşmiş bir dünyada başarılı olabilmek için

gerekli olan beceri setlerini kazandırmayı amaçlayan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (Caccavale ve ark., 2024).

Eğitim 4.0 paradigması, öğrencilere çeşitli yenilikçi öğrenme yaklaşımları sunmaktadır. Eğitim 4.0 Perspektifleri aşağıda sunulmuştur (Cacciuttolo ve ark., 2023):

- *Probleme Dayalı Öğrenme*: Öğrenciler, çevre kirliliği veya iklim değişikliği gibi gerçek sorunları çözmeye odaklanır.
- *Proje Tabanlı Öğrenme*: Yönetim, üretim ve doğa koruma gibi alanlarda çözüm üreten projeler geliştirirler.
- *Uyarlanabilir Öğrenme*: Teknolojik gelişmelere uyum sağlayarak, araştırma tekniklerini yenilerler.
- *Kendi Kendini Düzenleyen Öğrenme*: Öğrenciler, sorumlu ve proaktif bir şekilde araştırmalarını bağımsız şekilde planlar.
- *Deneyimsel Öğrenme*: Laboratuvar, pilot test ve ileri veri teknikleriyle pratik beceriler kazanırlar.
- *Aktif Öğrenme*: Teknolojik araçlar ve sosyal medya platformlarıyla etkileşimli öğrenim yaparlar.
- *İş Birliğine Dayalı Öğrenme*: Farklı mühendislik disiplinlerinden ekiplerle çalışarak yenilikçi çözümler geliştirirler.
- *Her Yerde Öğrenme*: Sürekli öğrenim ve deneyime açık bir tutum sergilerler.
- *Rizomatik Öğrenme*: Yeni bilgi ve deneyimlere esnek şekilde uyum sağlarlar.

Eğitim 4.0'ın temel ilkeleri arasında kişiselleştirilmiş öğrenme, yaşam boyu öğrenme, dijital becerilerin geliştirilmesi ve küresel rekabet gücünün artırılması yer alır (Vonitsanos ve ark., 2024).

Eğitim 4.0'ın beş ana bileşenini aşağıda sunulmuştur (Akimov ve ark., 2023):

1. *Yetkinlikler*: Öğrenciler ve profesyoneller arasında çapraz ve disiplinler arası yetkinliklerin geliştirilmesi.
2. *Öğrenme ve öğretme stratejileri*: Müfredatın yeniden tasarımı kapsamında bilgi, beceri, karakter ve meta-öğrenme unsurlarını içeren stratejiler.

3. *Bilgi ve iletişim teknolojileri*: Eğitim sürecinde kullanılan teknolojik araçlar ve platformlar.
4. *Altyapı*: Yenilikçi eğitim altyapısına erişim sağlayan platformlar ve yazılımlar.
5. *Paydaşlar*: Üçlü sarmal modelleri çerçevesinde kilit paydaşlar arasında iş birliğinin teşvik edilmesidir.

Yapay Zekâ ve Makine Öğreniminin Eğitim 4.0'a Geçişteki Rolü

Yapay Zekâ ve Makine Öğrenimi, Eğitim 4.0'ın temel bileşenlerindedir. YZ, bilgisayarların, insan benzeri düşünme süreçlerini taklit etme yeteneğini içerirken, Makine Öğrenimi ise verilerden öğrenmeyi ve gizli kalıpları tespit etmeyi sağlamaktadır. Bu iki teknoloji, eğitimde kişiselleştirilmiş öğrenme ve öğretim süreçlerini destekleyerek, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına yanıt vermektedir. Yapay zekâ, öğrenci performansını analiz ederek kişiselleştirilmiş geri bildirimler sunabilmektedir. Öğrencilerin bireysel öğrenme ihtiyaçlarına uygun olarak ders içeriklerini düzenleme ve zayıf oldukları alanlarda gelişmelerine yönelik stratejiler sunma gibi imkanlar sağlamaktadır. Böylece, her öğrencinin öğrenme deneyimi, onların hızına ve öğrenme stiline göre şekillendirilebilmektedir (El Moutchou ve Touate, 2024).

Takviyeli Öğrenme (TÖ), Makine Öğreniminin bir dalı olarak eğitimde önemli bir yer tutmaktadır. TÖ, öğrenme sürecinde ajanların ödül ve ceza mekanizması aracılığıyla kendi davranışlarını optimize etmelerine olanak tanımaktadır. Bu yöntem, öğrencilerin performanslarını geliştirmelerine ve karar verme süreçlerinde daha etkili olmalarına yardımcı olmaktadır. Takviyeli Öğrenme, öğrencilere çeşitli senaryolar sunarak, bu senaryoları çözmeleri için rehberlik etmekte ve onlara başarıya ulaşmaları için gerekli geri bildirimleri sağlamaktadır (Dake, 2023). YZ'nin eğitimde etik ve güvenilir yanıtlar üretmesi için üretken gücün ve güvenilirliğin dikkatlice dengelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Öğrenciler, öğretilen konularda, eksik bilgiye sahip olabilir ve bu durumda yanlış bilgi ile doğruyu ayırt edemeyebilirler. Bu sebeple eğitimcilerin, YZ'den alınan bilgilerin doğruluğunu sağlama sorumluluğu vardır. Üretken yapay zekâ modellerinin, doğru ve güvenilir bilgiler üretmesini sağlamak için daha muhafazakâr parametreler ve açık talimatlarla, modelin üretken kapasitesinin sınırlandırılması gerektiği öne sürülmektedir. Bu yaklaşım, eğitimde kullanılacak yapay zekâ sistemlerinin daha güvenilir ve etkili olmasına olanak tanımaktadır. Üretken modellerin sınırsız kullanımının yarattığı olası risklere karşı, ha-

lüsinyasyonları önlemek amacıyla, modele açık talimatlar verilerek, doğru luğu şüpheli yanıtların önüne geçilmesi hedeflenmelidir. Bu strateji, öğrencilerin bilgiye daha güvenli bir şekilde erişmesini sağlamak için önemli bir adımdır (Caccavale ve ark., 2024).

Eğitimde Takviyeli Öğrenme Uygulamaları

Takviyeli Öğrenmenin eğitimdeki başlıca uygulama alanları aşağıda sunulmuştur (Dake, 2023):

a. Sınıf Ortamlarında Robotlar

Geleneksel sınıf ortamları, öğretmen merkezli bir yaklaşımı temsil etmektedir. Ancak, Takviyeli Öğrenme ile donatılmış robotlar, bu ortamda öğretim süreçlerine dâhil edilebilmektedir. Bu robotlar, öğrencilerin performansını izleyerek, bireysel öğrenme ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş geri bildirim sağlamaktadır. Sınıf içindeki öğrencilerin, duygu durumlarını analiz ederek, öğretim süreçlerine dair önerilerde bulunabilmektedir. Bu sayede, öğrenci katılımı ve motivasyonu artırılmaktadır.

b. Eğitsel Oyunlar ve Oyun Geliştirme

Takviyeli Öğrenme, eğitsel oyunların geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Oyunlar, öğrenmeyi eğlenceli hale getirirken, öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Ciddi oyunlar, öğrenme süreçlerini destekleyen zorluklara dayalı ödüller sunarak, öğrenci katılımını artırmaktadır. Bu tür oyunlar, grup içinde iş birliği öğrenmeyi teşvik ederken, öğrencilerin bilgiye daha hızlı ulaşmalarını sağlamaktadır.

c. Akıllı Kabul Sistemleri

Üniversiteler, öğrenci kabul süreçlerinde, Takviyeli Öğrenmenin avantajlarından yararlanabilmektedir. Akıllı kabul sistemleri, öğrencilerin geçmiş performanslarını analiz ederek, en uygun programlara yönlendirilmesini sağlamaktadır. Bu sistemler, kabul ekiplerine, öğrencilerin davranışları hakkında bilgi sunmakta ve proaktif danışmanlık yapmalarına yardımcı olmaktadır. Öğrenci kabul süreçlerinin otomasyonu, verimliliği artırırken, kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlamaktadır.

d. Akıllı Kütüphane Yönetimi

Günümüz kütüphaneleri, sadece fiziksel kaynaklar sunmakla kalmayıp, teknolojiyi de bünyelerine entegre etmelidir. Akıllı kütüphaneler, TÖ tabanlı sistemler ile kullanıcıların davranışlarını analiz ederek, kişiselleştirilmiş öneriler sunabilmektedir. Kütüphanecilerin durumu ve kullanıcıların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, doğru bilgiye hızlı bir şekilde

ulaşılması sağlanmaktadır. Bu sistemler, kullanıcı deneyimini iyileştirirken, kütüphanenin yönetimini de kolaylaştırmaktadır.

e. E-Öğrenme Platformlarının Otomasyonu

COVID-19 pandemisi, e-öğrenme platformlarının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu platformlar, öğrenci verilerini analiz ederek, daha etkili öğrenme deneyimleri sunabilmektedir. TÖ algoritmalarının entegrasyonu, e-öğrenme sistemlerinin akıllı analitik ile desteklenmesini sağlamaktadır. Bu sistemler, öğretmenlerin ve öğrencilerin etkileşimlerini izlemekte ve kişiselleştirilmiş öğrenme süreçlerini geliştirmektedir. Öğrenci performansına göre geri bildirimler vererek, öğrenme deneyimini optimize etmektedir (Dake, 2023).

Eğitmenler için, yeni öğretim yöntemleri, bilgi teknolojisinin uygulanması, müfredat geliştirmede sanal gerçeklik, öğrencilerle etkileşim vb. konularda eğitim kursları düzenlenmelidir. Öğrenciler için, öğrenme ruhunu ve öz farkındalığı uyandırmak için tanıtım ve konuşma oturumları düzenlemek ve ayrıca sanal kaynaklardan en iyi şekilde nasıl yararlanacakları, öğrenme sürecinde yazılım ve bilgi teknolojisi uygulamalarının nasıl kullanılacağı konusunda onlara rehberlik etmek gerekir (Le ve ark., 2024).

Araştırma bulgularına göre, dijital öğretim yöntemlerini kullanan öğrencilerin akademik başarılarının, geleneksel yöntemlerle eğitim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Dijital araçlar sayesinde öğrencilerin ders materyallerine daha kolay erişmeleri ve dersleri kendi hızlarına göre takip edebilmeleri, öğrenme süreçlerinde büyük avantaj sağlamaktadır. Dijital araçlar ve teknolojik altyapıların doğru bir şekilde kullanılması, eğitim süreçlerini daha verimli hale getirirken, öğrencilerin derse katılımını ve akademik başarılarını olumlu yönde etkilemektedir. Dijital eğitimin entegrasyonu, üniversitelerin eğitim kalitesini artırmak için atması gereken önemli bir adımdır. Teknolojiyi etkin kullanan öğrencilerin akademik performansları daha yüksek olmanın yanı sıra, öğrenme motivasyonları da artmaktadır. Bu nedenle, dijital öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, gelecekte eğitim süreçlerinin kalitesini daha da yükseltebilir (Parwata ve ark., 2023).

Eğitimde Sürükleyici Ortam: Metaverse

Metaverse ve kullanıcıların sosyalleştiği, iş birliği yaptığı ve sürükleyici deneyimlerin geliştirilmesi yoluyla öğrenim sağladığı sanal ortamlara erişim aracılığıyla iletişimsel okuryazarlığı elde etme olasılıkları, öğrenci

öğrenimini güçlendirmek için bir alternatif olarak kendini konumlandırmıştır, ayrıca problem temelli öğrenme, iş birlikçi öğrenme, rol oynama ve oyunlaştırma gibi stratejileri teşvik etmektedir. Ana özelliklerinden biri etkileşim, avatar tasarımı aracılığıyla bedensellik ve metaverse'ün işlevselliği ve evrimi olarak anlaşılan sürekliliktir. Metaverse, üç boyutlu paylaşılan sanal alanlara evrilmiştir, bu alanlarda sanal olarak geliştirilmiş fiziksel gerçeklik ile fiziksel olarak kalıcı sanal alanın birleştiği alternatif gerçekliklere katılmak mümkündür. Metaverse'ü dört türde sınıflandırmaktadır.

Bunlar (George-Reyes ve ark., 2024):

- 1) Artırılmış gerçeklik,
- 2) Yaşam kaydı,
- 3) Ayna dünya ve
- 4) Sanal gerçeklik ve metaverse'ün pekiştirme potansiyeline sahip olmasıdır.

Açık Eğitim Hareketi

Açık Eğitim Hareketi, 2000'li yılların başında bilgiye erişim konusunda eşitsizlikleri azaltmayı amaçlayarak bilgi paylaşımını teşvik etmeye başlamıştır. Bu hareketin ilk örneklerinden biri, “Massachusetts Institute of Technology (MIT)” gibi üniversiteler tarafından geliştirilen ve serbest kullanım imkânı sunan “Open Course Ware”dir. Bu platformlar, eğitimciler, öğrenciler ve kendi kendine öğrenenler için dijital eğitim materyallerini ücretsiz erişime sunarak açık eğitim anlayışının gelişmesine öncülük etmiştir. Açık Eğitim Kaynakları (AEK)'nin, akıllı öğrenme ortamlarıyla ilişkili olarak, öğrenme süreçlerini daha erişilebilir ve esnek hâle getirdiği vurgulanmıştır. Eğitim 4.0'ın etkileştiricileri arasında açık teknolojiler, dijital pedagojiler ve akıllı teknolojiler bulunmaktadır; bu da öğrenciler için daha fazla esneklik, katılım ve geri bildirim sunan teknolojilerin eğitim sistemine entegrasyonunu ifade etmektedir (Patiño ve ark., 2023).

ÜNİVERSİTE 4.0

Pedagojik inovasyonun bir diğer önemli boyutu, öğrenci merkezli öğrenme anlayışının benimsenmesidir. Geleneksel eğitim modellerinde, öğretim genellikle bilgi aktarımı odaklıydı ve öğrenciler pasif alıcılar olarak kabul edilirdi. Ancak, Üniversite 4.0 ile bu anlayış köklü bir şekilde değişmektedir. Öğrenciler artık aktif katılımcılar olarak görülmekte ve öğrenme süreçlerinin merkezine yerleştirilmektedir (El Moutchou ve Touate, 2024). Üniversite 4.0, Dördüncü Sanayi Devrimi ile ilişkili modern bir yükse-

köğretim modelidir. Üniversite 4.0'a kadar olan süreçte, Üniversitelerdeki değişim aşağıda sunulmuştur (Efimov ve Lapteva, 2024).

Üniversite 1.0 (Skolastik) Üniversiteler

Üniversite 1.0, orta çağ Avrupa'sında, bir iletişim ortamına, bir topluluğa ihtiyaç duyan entelektüellerin ağırları olarak ortaya çıktı. Amacı, düşünmek, bilgi edinmek, öğrencilere bilgi ve metodolojileri aktarmaktı. Meslek olgusu bu zamanda ortaya çıkmıştır; bir din adamı, avukat, doktor, diplomat, öğretmen gibi. Üniversiteler, dersler, akademik tartışmalar, kütüphaneler, akademik tezler yazmak ve savunmak yoluyla yeni profesyoneller yetiştirmiştir (Le Goff, 1993; Uvarov, 2000).

Üniversite 2.0 (Araştırma) Üniversiteler

Üniversite 2.0, ulusal seçkinleri, araştırmacıları ve mühendisleri eğitime ihtiyacıyla belirlenen, bilim ve mühendisliğin doğuşu olan sanayi devriminin sonucudur. Üniversite 2.0'da öğrenciler bir yandan eğitim programlarının eğitim "montaj" hattından geçerler; diğer yandan bilimsel okulların yaşamına ve laboratuvarlardaki çalışmalarına katılırlardı.

Üniversite 3.0 (Girişimci) Üniversiteler

Üniversite 3.0, endüstri sonrası ortaya çıkan, yenilikçi, proje tabanlı çalışmalar için platformlar sundu. Bu nesil, takım ve ağ proje faaliyetleri yoluyla girişimci bir yetenek ve beceri oluşturdu. Üniversiteler, yeni uygulamalar (özellikle insani ve kültürel uygulamalar) için zemin oluşturmayı amaçladılar.

Üniversite 4.0 (Bilişsel) Üniversiteler

Endüstri 4.0, yapay zekâ, nesnelerin interneti, büyük veri, robotik ve otomasyon gibi yenilikçi teknolojilerin iş dünyasına ve topluma entegre edilmesiyle iş süreçlerinde radikal bir dönüşümü ifade etmektedir. Benzer şekilde, Üniversite 4.0 da bu teknolojilerin eğitim alanına uyarlanmasını temsil etmektedir. Bu model, dijital teknolojileri sadece bir araç olarak kullanmakla kalmaz, aynı zamanda eğitimdeki yapısal değişikliklere öncülük etmektedir. Artık üniversitelerin misyonu, sadece bilgi aktarmak değil, aynı zamanda öğrencilerin bu dijital çağın gereksinimlerine uygun yetkinlikler geliştirmelerini sağlamaktır (El Moutchou ve Touate, 2024).

Eğitimde yenilikçilik yani, 'pedagojik inovasyon' Üniversite 4.0'ın en temel bileşenlerinden biridir. Pedagojik inovasyon, eğitim süreçlerinin modernizasyonunu ve teknolojinin daha etkin kullanımını içermektedir.

Ancak bu, sadece derslerin çevrimiçi platformlara taşınmasından çok daha fazlasıdır. Pedagojik inovasyon, öğretim yöntemlerinin yeniden düşünülmesini, öğrenci merkezli yaklaşımların ön plana çıkmasını ve öğrenme süreçlerinin daha esnek ve kişiselleştirilebilir hale gelmesini gerektirmektedir. Pedagojik inovasyonun en belirgin bileşenlerinden biri, dijital teknolojilerin eğitime entegre edilmesidir. Bu, özellikle çevrimiçi öğrenme ve karma öğrenme modelleriyle kendini göstermektedir.

Üniversite 4.0'nun temel misyonları, bilgiyi aktarmak, profesyonel dünyaya karşı yeniliği desteklemek ve geliştirmektir. Bu nedenle, Üniversite 4.0 modeli, (i) Eğitim, Ar-Ge ve inovasyondaki yeterlilikler, (ii) Dijital çağa uygun yeni ekip oluşturma yöntemleri, (iii) Endüstri 4 ile ilişkili bilgi ve iletişim teknolojileri ve (iv) Öğrenme süreçlerini iyileştirmek için yenilikçi altyapı olmak üzere dört temel bileşene odaklanmalıdır (Le ve ark., 2024). Yükseköğretim şu anda dünyadaki dijital dönüşümle ilgili olan şimdiye kadarki en büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Bu bağlamda, yükseköğretim kurumları da yeni teknolojileri eğitim programlarına uygulamada, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamada, mezunların işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda yeterliliklerini sağlamada birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Modern yükseköğretim, bilginin gerçek hayatta kullanılabilir ve ticarileştirilebilecek fikri mülkiyete dönüştürülmesini destekleme ve/veya uygulama konusunda üçüncü bir misyon üstlenmektedir. Geleneksel eğitim modelinde, yüksek öğrenimin ilk iki misyonu bilgi aktarımı veya öğretim ve bilimsel araştırmadan oluşuyorsa, Üniversite 4.0 modeli, üniversiteler için nitel bir dönüşümdür ve modern yüksek öğrenimin üçüncü misyonunu, yani toplumun sosyo-ekonomik gelişimine doğrudan katkıda bulunmayı hedefler. Öte yandan, bu model, sanayi devriminin sonuçlarını üniversite bağlamında uygulamaya, kullanmaya ve geliştirmeye olanak tanır (Hamilton, 2020). Üniversite 4.0'da dijital teknoloji ve çevrimiçi kaynaklar her açıdan yaygınlaştırılmıştır, idari yönetim, faaliyetlere kayıt ve öğrenme, öğretme ve araştırma yöntemlerinde reformların değiştirilmesine ve teşvik edilmesine katkıda bulunmaktadır. Çevrimiçi dersler, ses ve video kayıtları, farklı zamanlarda, başlıca farklı sınıflar için öğretim materyali olarak kullanılır. Şüphesiz, Üniversite 4.0, üniversiteler, sektörler ve hükümetler arasında çok boyutlu bir ilişki oluşturur. Üniversiteler, becerilere odaklanan, uygulama süresini artıran, öğrenci merkezli eğitim programları oluşturmalı, böylece öğrenciler daha fazla bilgi ve pratik deneyime sahip olmalıdır.

Üniversite 4.0'a geçişte öğretim görevlileri için, yeni öğretim yöntemleri, bilgi teknolojisinin uygulanması, müfredat geliştirmede sanal gerçeklik, öğrencilerle etkileşim vb. konularda eğitim kursları düzenlemek gerekir.

Üniversite 4.0'a Geçişte, Araştırma Yürütmek İçin Bilgi ve Veri Kaynakları

Üniversite 4.0'da araştırma yürütmek için bilgi ve veri kaynakları ile ilgili öneriler aşağıda sunulmuştur (Cacciuttolo ve ark., 2023):

1. Bilgiye Erişim Yöntemleri

Tezin türüne (deneysel veya deneysel olmayan) bağlı olarak bilgiye erişim yöntemleri değişiklik gösterir.

Deneysel Olmayan Tezlerde:

- Bilimsel veri tabanları, üniversitelerin fiziksel/sanal kütüphaneleri, konferans bildirileri gibi kaynaklar kullanılabilir.

Deneysel Tezlerde:

- Laboratuvar çalışmaları ve saha örnekleriyle veri toplama gereklidir.
- Verilerin doğru toplanması ve işlenmesi, sistematik hale getirilmesi olası hataların önlenmesi için önemlidir.

2. Dijital Çağda Veri Analizi

Günümüzdeki dijital bilgi miktarı, öğrencilerin veri analizi araçlarını öğrenmesini gerektirmektedir. Kullanılabilecek araçlar:

- Veri Madenciliği
- Büyük Veri
- Makine Öğrenimi
- Yapay Zekâ

Bu araçlar, bilginin kısa sürede analiz edilmesini ve sistematik hale getirilmesini sağlamaktadır.

3. Literatür Taraması

Bilimsel veri tabanlarında literatür taramaları (örneğin, bibliyometrik analiz ve sistematik içerik analizi) yapılabilmektedir.

Bu tür çalışmalara erişilebilecek veri tabanları:

Scopus, Web of Science, Science Direct, IEEE, Dialnet, ProQuest, EBSCO, Springer, Nature, MDPI, Scielo.

4. Dil Sorunları ve Çözüm Önerileri

Bilimsel bilgilerin çoğu İngilizce olduğundan, dil bariyeri öğrenciler için bir engel olabilir. Çözüm olarak online çeviri araçları kullanılabilir:

Google Translate, DeepL Translator, El Mundo Translator vd.

5. Atıf Yapma

Kullanılan kaynaklara doğru şekilde atıfta bulunulması, araştırmada bilimsel titizliği ve etik sorumluluğu sağlar. Atıf stilleri her üniversitenin kendi düzenlemelerine bağlıdır; yaygın stiller arasında, APA, IEEE, Vancouver, Chicago ve Nature bulunmaktadır.

LİTERATÜRDE EĞİTİM 4.0

Literatürde, Eğitim 4.0 ile ilgili son on yılda yapılan araştırmalar aşağıda özetlenmiştir.

Siphai ve Wannawan (2017), Eğitim 4.0 kapsamında, mezunların sahip olması gereken özellikleri, Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS), Yaratıcı Ürün Üretme ve Eğitim 4.0 becerileri olmak üzere üç bileşende incelemişlerdir. Gizli Profil Analizi yöntemiyle, 2148 öğrenci, üç gruba ayrılmış ve en uygun modelin, %81,60 doğruluk oranına sahip üç gruplu model olduğunu belirlenmişlerdir. Sonuçlar, KSS'nin tüm gruplarda en önemli gösterge olduğunu göstermiştir. Araştırma, yükseköğretim kurumlarının mezunlarını yaratıcılık, teknoloji kullanımı ve toplumsal sorumluluk becerileriyle donatması gerektiğini vurgulamaktadır. Sein-Echaluce ve ark., (2022), bilginin oluşturulmasına ilişkin akademik ve kurumsal öğrenme vizyonlarını birleştiren hibrit bir model sunmuşlardır. Ters yüz sınıf modelinden yola çıkarak, Eğitim 4.0'ın işbirlikçi yetkinlikleri ve bilgi dönükülerini içeren prosedürlerle bu modeli geliştirmişlerdir. COVID-19 salgını sırasında çevrimiçi, ikili ve yüz yüze modlarda uygulanan model, öğrencilerin iş birliği içinde bilgi üretmelerinin akademik performanslarını iyileştirdiğini ve daha derin öğrenme sağladığını ortaya koymuştur. Suparno ve ark., (2023) çalışmalarında, endüstriyel Eğitim 4.0'ın Endonezya'daki lisansüstü öğrenciler arasında veri okuryazarlığı, teknolojik okuryazarlık ve insan okuryazarlığı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermişlerdir. Mukul ve Büyüközkan, (2023) eğitimde, dijital dönüşümü inceleyerek eğitim 4.0'ın sistematik yaklaşımını ele alan bir literatür araştırması yapmışlardır. Çalışmalarında, Endüstriyel Eğitim 4.0'ın etkilerini ölçmek için doğrulayıcı faktör analizi yapmışlar, ardından hipotezleri test etmek amacıyla yapısal model analizi uygulamışlardır. Bu analizler sonucunda, Endüstriyel Eğitim 4.0'ın lisansüstü öğrenciler arasında veri okuryazarlığı, teknolojik okuryazarlık ve insan okuryazarlığı üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Parwata

ve ark., (2023) Warmadewa Üniversitesi'nde dijital öğretim materyallerinin ve dijital yetkinliklerin geliştirilmesinin öğrencilerin derslerdeki aktifliklerini, katılımlarını ve akademik performanslarını nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Çalışmalarında, dijital öğretim materyallerinin kullanımıyla, öğrencilerin derslerde daha etkin oldukları ve öğrenme süreçlerine daha fazla dahil olduklarını gözlemlemişlerdir. Aynı zamanda, öğretmenlerin, dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanmasının, öğrenme süreçlerini daha verimli hale getirdiğini tespit etmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada çeşitli veri toplama yöntemlerini kullanmışlardır. Warmadewa Üniversitesi'nde, dijital eğitim stratejilerinin uygulanmasına yönelik anketler düzenlenmiş, gözlemler yapılmış ve öğrencilerin akademik performansları analiz edilmiştir. Cacciuttolo ve ark., (2023), üniversite Eğitimi 4.0 paradigması çerçevesinde, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) kullanımına odaklandıkları çalışmalarında, mühendislik lisans programlarında, bir araştırma tezi formüle etmek için gerekli öğrenme stratejileri ele almışlardır. Araştırmada, tez danışmanı seçimi, tez yazımı için içindükiler tablosunun yapısı ve sözlü savunmaya hazırlık gibi süreçlere yönelik öneriler sunmuşlar; ayrıca ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarının sorumlu araştırma davranışları kapsamında kullanımını vurgulamışlardır. Akimov ve ark. (2023), Eğitim 4.0 ve Açık İnovasyon (Aİ) modellerinin eğitim sistemi üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırma üzerinde çalışmışlardır. Çalışma, eğitim süreçlerinde teknolojik dönüşümün ve dijital yetkinliklerin önemini vurgularken, öğrencilerin 21. yüzyıl becerileri kazanması için yeni öğretim stratejileri sunmaktadır. Dake (2023), Blok Zinciri teknolojisinin, Eğitim 4.0 hareketinin en son yeniliklerinden biri olarak eğitim sektörünün dikkatini çektiğini belirtmiştir. Bu teknolojinin, merkeziyetsiz yapı ve dağıtık sistem anlayışına dayalı, Nesnelerin İnterneti (IoT), bulut bilişim ve makine öğrenimi gibi gelişmiş teknolojilerle birleşerek eğitimde önemli dönüşümlere olanak sağladığını açıklamıştır. Blok Zinciri ve bulut bilişimin entegrasyonunun, eğitim veri merkezlerinin yeniden yapılandırılması için bir temel sunduğunu, Blok Zinciri'nin öğrencilere eğitim alanındaki temelleri öğretmek için de kullanılması gerektiğini önermişlerdir. Ginty ve ark. (2023), Atlantik Teknoloji Üniversitesi'nin (ATÜ) Önceki Öğrenmenin Tanınması (ÖÖT) süreçlerini nasıl geliştirdiğini ve bu süreçlerin eğitimde erişim, kariyer gelişimi ve hayat boyu öğrenmeye nasıl katkı sağladığını ele almışlardır. ÖÖT, bireylerin önceki deneyimlerinden öğrenmelerini tanıyıp, çevrimiçi öğrenim ve kariyer gelişimi platformları ile desteklenmektedir. Ayrıca, "MyCareerPath.ie" projesi ve

ATÜ'nün iş birlikleri ile bu süreçlerin etkileri ve zorluklar üzerinde durmuşlardır. Patiño ve diğ. (2023,) eğitimdeki yeni yaklaşımlar ve teknolojiler üzerine odaklanmışlardır. Öğrencilerin daha etkin öğrenmelerini sağlamak amacıyla aktif öğrenme, oyun tabanlı öğrenme ve oyunlaştırma gibi yöntemlere değinmişlerdir. Ayrıca, Eğitim 4.0 çerçevesinde, kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimlerinin önemini vurgulamış ve açık eğitim materyallerinin eğitimdeki rolüne dikkat çekmişlerdir. Öğrencilerin daha derin düşünme becerilerini geliştirebileceği bir eğitim ortamının oluşturulmasına vurgu yapmışlardır. Haque ve ark., (2023), blok zinciri teknolojisinin, eğitim sektöründeki potansiyel faydalarını ve kullanım alanlarını incelemişlerdir. Teknolojinin, öğrenci verileri, sertifikalar ve transkriptlerin güvenli bir şekilde depolanmasını sağladığını ve eğitimde güvenlik, gizlilik ile şeffaflık açısından önemli avantajlar sunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, Eğitim 4.0 çerçevesinde, blok zincirinin entegrasyonunun eğitimdeki verimliliği artırabileceğine vurgu yapmışlardır. Eğitimde blok zincirinin uygulamalarının henüz sınırlı olduğunu ve bu alanda daha fazla araştırma yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Özkan (2024), yüksek eğitim felsefesini, öğretme ve öğrenme prosedürlerini geliştirecek önerilerde bulunmuştur. Araştırmada, modern yaşam için gerekli becerilerin geliştirilmesinden ziyade teorik bilginin aktarımına öncelik veren, bilgi aktarımının öğretmenler aracılığıyla sağlandığı, mevcut öğretme ve öğrenme süreçleri yöntemlerinin yerini alabilecek üç potansiyel ikame sistemi incelemeyi amaçlamıştır. Bu potansiyeller, yenilikçi ve çevrimiçi sistemler, iş başında eğitim ve ürün/proje tabanlı öğrenme sistemleridir. Yenilikçi ve çevrimiçi sistemler, teknoloji kullanımının teşvik edilmesi, özellikle uzaktan eğitim gibi dijital süreçlerin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. İş başında eğitim, öğrencilerin teorik bilgilerini pratikte uygulayarak mesleki becerilerini geliştirmeleri için önemli bir fırsat sunmaktadır. İş başında eğitim ve ürün/proje tabanlı öğrenme sistemleri öğrencilere iş dünyasının ihtiyaç duyduğu becerileri öğretmede etkili bir rol oynar. Vonitsanos ve ark., (2024), eğitim sektörünün sosyal ve ekonomik kalkınmadaki kritik rolüne rağmen, teknolojik gelişmelere yeterince uyum sağlayamadığını vurgulayarak, dijital öğretim stratejilerinin ve yaşam boyu öğrenmenin öğrenme kalitesine etkisini incelemişlerdir. Dijital teknolojilerin eğitim süreçlerine entegrasyonunu, öğrencilerin akademik başarılarını artırırken, öğrenme deneyimlerini daha esnek, erişilebilir ve etkili hale getirdiğini belirtmişlerdir. Özellikle yetişkin eğitimi ve beceri geliştirme süreçlerinde, dijital araçların kullanımının, bireylerin istihdam olanaklarını genişletirken, kü-

resel rekabet gücüne de katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bonsale, (2024), Hindistan'da Eğitim 4.0 ve Endüstri 4.0 arasındaki dinamik ilişkiyi inceleyerek, modern iş gücünü şekillendirmede yumuşak becerilerin kritik rolünü araştırmayı amaçlamıştır. Dijitalleşme ve ileri teknolojilerin eğitim ve endüstri alanlarına entegrasyonunun hız kazandığını, iletişim, iş birliği ve eleştirel düşünme gibi yumuşak becerilerin öneminin giderek arttığını belirtmiştir. Eğitim 4.0'ın Endüstri 4.0'ın gereksinimleriyle nasıl uyum sağladığını analiz ederek, eğitim sistemlerinin yumuşak becerileri geliştirme konusundaki yaklaşımlarını değerlendirmiş ve bireyleri çağdaş iş yerinin zorluklarına nasıl hazırladığını incelemiştir. Efimov ve Lapteva, (2024) üniversite kavramını "bilişsel enstitü" ve "üniversite nesilleri" çerçevesinde inceleyerek, farklı dönemlerde üniversitelerde üretilen düşünce türlerini (1.0'dan 4.0'a kadar) metodolojik bir yaklaşımla analiz etmişlerdir. Üniversite Düşünme 1.0 ilahi düzeni, 2.0 Doğa'yı, 3.0 etkinliği, 4.0 ise düşünce ve uygulamalar dünyasını nesne olarak ele almışlar; her biri için farklı üslup ve niyetler tanımlanmışlardır. George-Reyes ve ark., (2024) Cinsiyet dijital uçurumunun, Eğitim 4.0 bağlamında bireylerin teknolojiye, internete ve eğitim hizmetlerine erişimini nasıl etkilediğini incelemiştir. Araştırmalarında, bu uçurumun azaltılmasında, iletişimsel okuryazarlığın önemini vurgulayarak, bireylerin sanal ortamlarda etkili bir şekilde etkileşim kurabilmesi için gerekli bilgi, beceri ve tutumları geliştirmeye odaklanmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Eğitim 4.0'ın, öğrencilere dijital ve teknolojik dünyada başarılı olabilmeleri için gerekli yetkinlikleri kazandıran modern bir eğitim yaklaşımı olduğunu, Siber pedagoji, Heutagoji ve Peeragoji olmak üzere üç pedagojik ilkeye dayandırmışlardır. Araştırma kapsamında, 124 Meksikalı teknik-mesleki eğitim öğrencisinin katılımıyla karma bir çalışma yapmışlardır. Le ve ark. (2024), Üniversite 4.0 modelinin temel bileşenlerini ve uygulama koşullarını netleştirmeyi amaçlamışlardır. Endüstri 4.0 ile ilişkili bir yükseköğretim modeli olan Üniversite 4.0'ın, öğretim ve araştırmanın yanı sıra, üniversitelerin sosyoekonomik kalkınmaya katkısını da hedefleyen üçüncü misyonunu vurgulamışlardır. Çalışmalarında, eğitim ve Ar-Ge yeterlilikleri, dijital çağa uygun ekip oluşturma yöntemleri, bilgi ve iletişim teknolojileri ile yenilikçi altyapı olmak üzere dört temel bileşene odaklanmışlardır. Literatür taraması ve yükseköğretimdeki pratik deneyimlere dayalı olarak, dijital çağın gereksinimlerine uygun bir Üniversite 4.0 modeli geliştirmişlerdir. Vieira ve ark., (2024), eğitimde teknolojinin entegrasyonunun zorluklarını, özellikle altyapı eksiklikleri ve öğretmen eğitimi gibi sorunları ele almışlardır.

Teknolojinin özellikle STEAM alanlarında önemli bir yer tuttuğunu ve düşük maliyetli çözümler geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bit-DogLab adlı donanım kartının, düşük maliyetli ve etkili bir araç olarak, öğrencilere programlama ve elektronik konularında pratik beceriler kazandırmayı hedeflediğini belirtmişlerdir. El Motchou ve Touate (2024), Yükseköğretim 4.0 kavramını, dijitalleşme ve teknolojinin eğitime entegrasyonunu vurgulayarak açıklamışlardır. Bu kavramın, Endüstri 4.0'ın etkisiyle şekillenmiş olduğunu, öğrencilere dijital beceriler kazandırmayı, yaratıcı ve eleştirel düşünceyi teşvik etmeyi amaçladığını belirtmişlerdir. Pedagogik inovasyonun, eğitimde teknolojinin etkin kullanımını ve öğrenci merkezli yaklaşımları ön plana çıkardığını ifade etmişlerdir. Çevrimiçi ve karma öğrenme modelleri ile yapay zekâ gibi teknolojilerin entegrasyonunu, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini kişiselleştirmeyi sağladığını belirtmişlerdir. Bu süreçte üniversitelerin altyapı geliştirmesi, öğretim üyelerinin dijital beceriler kazanması ve değişime açık olmalarının önemini vurgulamışlardır. Ayrıca, gelecekte sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojilerin eğitimde daha fazla kullanılacağını belirtmişlerdir. Caccavale ve ark. (2024), son yıllarda Yapay Zekâ (YZ) destekli sohbet robotlarının, özellikle OpenAI'nin ChatGPT'si ve Microsoft'un Copilot'u gibi araçların eğitimdeki yükselen rolünü incelemişlerdir. Çalışmalarında, Yükseköğretimde YZ'nin mevcut uygulamaları, etik ve toplumsal kaygılar ve bu teknolojilerin güvenli ve etik bir şekilde kullanımına yönelik rehberlik gereksinimlerini ele alınmışlardır. Ayrıca, Danimarka Teknik Üniversitesi'nde YZ tabanlı sohbet robotlarının İyi Üretim Uygulamaları için nasıl kullanıldığına dair ilk adımları açıklanmışlardır. Luque ve Ramirez-Montoya (2024), sağlık profesyonellerinin, dijital bilgi ekosisteminde bilgiye erişim ve dijital yetkinliklerini geliştirme gerekliliğini ele almışlardır. COVID-19 pandemisinin, dijital beceri eğitime olan ihtiyacı artırdığını vurgulamışlardır. Ayrıca, sağlık çalışanlarının, dijital okuryazarlık ve bilgi yönetimi becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini ve bunun mesleki gelişim ve hasta bakımının kalitesini artırmada önemli olduğunu belirtmişlerdir. Dijital teknolojilerin eğitimde etkili bir şekilde entegrasyonu ile sağlık çalışanlarının dijital yetkinliklerinin artırılması gerektiğini savunmuş ve eğitimde açık kaynakların kullanılmasının önemini vurgulamışlardır. Sağlık profesyonellerinin dijital beceriler kazanarak, mesleki gelişimlerini desteklemeleri ve bu becerilerin sağlık hizmetlerinde verimliliği artırdığına dikkat çekmişlerdir. García Santiago ve Díaz Millón (2024), Endüstri 4.0 teknolojilerinin çeviri eğitime entegrasyonunu incelemişlerdir. Bu araç-

ların, öğrencilere iş birliği yapma, becerilerini geliştirme ve eğitim süreçlerine katılma fırsatları sunarak motivasyonlarını artırdığını belirtmişlerdir. Video oyunları ve dijital araçların, öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha etkili hale getirdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, öğretmenlerin teknolojiyi etkin kullanabilmesi için eğitim alması gerektiğini vurgulanmışlardır. Endüstri 4.0 araçlarının çeviri eğitimini dönüştürmekte ve öğrencilerin profesyonel dünyaya uyum sağlamalarına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Dördüncü sanayi devrimi, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır ve eğitim kurumlarının yeni bilgi ve becerileri teşvik etmek için yeterlilikler sağlayarak buna yanıt vermesi gerekir. Üçüncü sanayi devrimiyle karşılaştırıldığında, dördüncü sanayi devrimi, bilgi teknolojisi alanında sosyo-ekonomik, kültürel ve eğitimsel sonuçları önemli ölçüde etkileyen yeni zorluklar, fırsatlar ve yeniliklere sahiptir. Dördüncü sanayi dönemi, teknoloji, insanlar ve veri alanlarında ustalık yeteneğinde önemli bir değişim talep eden endüstriyel dünyanın hızlanmasını sağlar. Ek olarak, dördüncü endüstriyel çağ, işletmelerin ve kuruluşların çalışma biçiminde önemli değişikliklere yol açmış ve ayrıca yeni bilgi ve becerilere yönelik bir talep oluşturmuştur. Dördüncü endüstriyel çağın, büyük veri, yapay zekâ ve Nesnelerin İnterneti'nin kullanımıyla bilim ve teknolojinin karmaşıklığını içerdiği ve bunların insan rollerinin yerini alabileceği gösterilmiştir. Teknolojinin hızlanması olarak yapay zekanın ortaya çıkması, eğitim dünyasından tekrarlayan bir idari sistemin yerini alabilecek beceriler talep etmektedir. Buna göre, makineler potansiyel olarak insan işinin yerini alacaktır. Olumlu tarafı, bu dördüncü endüstriyel çağın ortaya çıkması esnek çalışma ile yeni iş fırsatları sağlamakta ve daha verimli ve rekabetçi bir ürünü teşvik etmektedir (Suparno ve ark., 2023).

Veri okuryazarlığına ek olarak, teknolojik okuryazarlık dördüncü sanayi dönemiyle uğraşan öğrenciler için kesinlikle gereklidir. Teknolojik okuryazarlık, kodlama, yapay zekâ ve mühendislik ilkeleri gibi çeşitli becerilerle gösterilir. Teknolojik okuryazarlık, özellikle önemlidir çünkü sofistike teknolojiler çok sayıda endüstriye ve sektöre daha fazla entegre olmaktadır. Bu teknolojiler hakkında sağlam bir anlayışa sahip bireylere yüksek talep olacaktır çünkü kuruluşların bu teknolojileri etkinlik, üretkenlik ve inovasyonu iyileştirmek için kullanmalarına yardımcı olabileceklerdir.

Bu süreçte birçok akademisyen, uzun yıllardır kullandıkları geleneksel öğretim yöntemlerinden vazgeçme konusunda tereddüt yaşayabilirler. Teknolojinin öğretim süreçlerine entegrasyonu, yalnızca dijital araçların sınıfa getirilmesiyle sınırlı kalmamalı; aynı zamanda bu araçların eğitim süreçlerini nasıl dönüştürebileceği konusunda daha geniş bir bakış açısı benimsenmelidir. Üniversitelerin bu değişim sürecini yönetebilmesi için stratejik bir vizyona ve liderlik anlayışına sahip olması gerekir (El Moutchou ve Touate, 2024).

Eğitim 4.0, bireylerin sadece iş dünyasında değil, toplumsal yaşamda da daha etkin ve bilinçli olmasına katkı sağlar. Dijital okuryazarlık, bireylerin bilgiye daha hızlı erişim sağlamalarını ve bu bilgileri daha eleştirel bir şekilde değerlendirmelerini mümkün kılar. Ayrıca, dijital becerilere sahip bireyler, küresel iş piyasasında rekabet avantajı elde ederler. Eğitim 4.0'ın yaygınlaşması, aynı zamanda ekonomik kalkınmaya da katkıda bulunur. Dijital becerilerle donatılmış bir iş gücü, ülkelerin küresel ekonomide daha rekabetçi olmasına yardımcı olur. Ayrıca, dijital teknolojilerin yaygın olarak kullanılması, eğitimde fırsat eşitliğini artırır ve daha geniş bir kitlenin kaliteli eğitime ulaşmasını sağlar (Vonitsanos ve ark., 2024).

SONUÇ

Bu araştırmada, Endüstri 4.0'ın gelişimi ve Eğitim 4.0'ın ortaya çıkışı incelenmiştir. Geleneksel eğitim anlayışında, öğretmenlerin aktif, öğrencilerin pasif bir rol üstlendiği, yüz yüze öğretimde, Eğitim 4.0'a geçiş adımları analiz edilmiştir. Öğrencilerin kişiselleştirilmiş, esnek ve dijital odaklı bir öğrenme sürecinde, Yapay Zekâ, Veri Analitiği ve Makine Öğrenme teknolojilerinin eğitime sağladığı katkılar incelenmiştir. Takviyeli öğrenmenin, eğitimdeki uygulama alanları tartışılmıştır. Eğitimde, paydaş memnuniyeti ve kalite iyileştirme sürecinde, dijitalleşmenin sağladığı katkı ve Eğitim 4.0'ın rolü değerlendirilmiştir. Eğitim 4.0 paradigmasının öğrencilere sunduğu öğrenme yaklaşımları açıklanmıştır. Üniversite 4.0 sürecinin gelişimi araştırılmıştır. Üniversite 1.0; 2.0; 3.0'ın ortaya çıkışı irdelenmiştir. Üniversite 4.0 modelinin temel bileşenleri açıklanmıştır. Bu sürece geçişte yapılması gereken faaliyetler irdelenmiştir. Literatürde son on yılda Eğitim 4.0 ve dijitalleşme ile ilgili yapılan araştırmalar tartışılmıştır.

Sonuç olarak cevapları aranan iki araştırma problemi için elde edilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

P1: Mevcut eğitim sistemi, yeni neslin ihtiyaçlarını karşılayıp ve geleceğin istihdamında istenilen niteliklerde bireylerin yetiştirilmesini sağlayabilecek yeterlilikte midir?

C1: Mevcut eğitim sistemi, Eğitim 4.0'a geçmedikçe yeni neslin ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve geleceğin nitelikli bireylerin yetiştirilmesini sağlayabilecek yeterlilikte değildir.

P2: Dijital dönüşüm, eğitime nasıl bir katkı sağlamaktadır?

C2: Eğitim 4.0' dijital dönüşümle gerçekleştirilecektir. Yapay zekâ ve makine öğrenimi, Eğitim 4.0'ın temel bileşenlerindedir. Dijital teknolojilerden olan nesnelerin interneti, robotlar gibi bileşenlerin, eğitim sürecinde kullanımı zorunlu hale gelmiştir. Eğitim 4.0 ve Üniversite 4.0'a geçiş sürecinde, öğretmen ve öğretim üyelerinin dijitalleşme ile ilgili bilgi birikim ve deneyimlerinin artırılması gerekmektedir.

Eğitim 4.0 ile ilgili literatürde yapılan araştırmaların analiz edildiği bu çalışmada elde edilen bulgular dikkate alındığında, gelecekte yapılması gereken araştırmalar aşağıda açıklanmıştır. Eğitim 4.0 ile ilgili yeteri kadar araştırma henüz yapılmamıştır. Eğitim sürecinde dijital dönüşüme geçiş ile ilgili detaylı araştırmalar yapılmalıdır. Üniversitelerimizin, dijital dönüşüm ile ilgili sürekli iyileştirme faaliyetlerini başlatmaları ve sürecin akademik olarak sürekli analiz edilmesi gerekmektedir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde yer alan beş temel bileşen ile dijital dönüşüm araçları kullanılarak, Eğitim 4.0'a doğru geçiş sağlanmasının yararlı olacağı kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Akimov, N., Kurmanov, N., Mukhiyayeva, D., Uskelenova, A., Rakhimova, S., Aidargaliyeva, N., Raimbekov, B., Utegenova, Z. (2023). Components of education 4.0 in open innovation competence frameworks: Systematic review, *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 9 (2), 1-14, <https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2023.100037>

Aydoğmuş, U., Engin, O. (2021). Endüstri 4.0 Sürecinde Ağırlama Sektörüne Yönelik Uygulamaların İncelemesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3),851-874. DOI:10.17932/IAU.IAUSB.2021.021/iausbd_v13i3013

Bonsale, G. (2024). Synergizing Indian Education 4.0 with Industry 4.0: A Comprehensive Exploration of the Vital Role of Soft Skills in the Modern

Workforce. *Journal of the School of Language, Literature and Culture Studies*, 26(02).

Caccavale, F., Gargalo, C. L., Gernaey, K. V., Krühne, U.(2024), Towards Education 4.0: The role of Large Language Models as virtual tutors in chemical engineering, *Education for Chemical Engineers*, 49, 1-11, <https://doi.org/10.1016/j.ece.2024.07.002>

Cacciuttolo, C., Vásquez, Y., Cano, D., Valenzuela, F.(2023), Research Thesis for Undergraduate Engineering Programs in the Digitalization Era: Learning Strategies and Responsible Research Conduct Road to a University Education 4.0 Paradigm, *Sustainability*, 15, 2-27, <https://doi.org/10.3390/su151411206>.

Dake, D. K. (2023). Reinforcement Learning In Education 4.0: Open Applications And Deployment Challenges. *International Journal of Computer Science & Information Technology (IJCSIT)*, (15,3), 47-62. DOI: 10.5121/ijcsit.2023.15304

El Moutchou, K., Touate, S. (2024). Pedagogical innovation in the context of higher education 4.0: A systematic literature review, *Multidisciplinary Reviews*, 1-10, <https://doi.org/10.31893/multirev.2024275>

Engin O., Uluagaç F., Çağlı S. D., Karaman S. (2023). Türkiye’de Mühendislik Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumlarında Kalite Süreçlerinin Analizi, *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 8(3) 237-248. <https://doi.org/10.46578/humder.1351705>

Efimov, V.S., Lapteva, A.V. (2024), University 4.0: What Type of Thinking is Coming? (Part I). *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 17(8), 1465–1476.

García-Santiago, L., Díaz-Millón, M. (2024). Pedagogical and communicative resilience before industry 4.0 in higher education in translation and interpreting in the twenty-first century, *Education and Information Technologies*, 1-21, <https://doi.org/10.1007/s10639-024-12751-7>

George-Reyes, C.E., Peláez-Sánchez, I.C., Glasserman-Morales, L.D. (2024), Digital Environments of Education 4.0 and complex thinking: Communicative Literacy to close the digital gender gap, *Journal of Interactive Media in Education*, 1(3), 1-20, <https://doi.org/10.5334/jime.833>.

Ginty, C., Clinch, G., Killoran, B. (2023). Building Lifelong Learning

Participation with the Higher Education 4.0 Project at the Atlantic Technological University in Ireland: Recognizing Prior Learning (RPL) and Providing Career and Learning Pathways with MyCareerPath.ie, *Prior Learning Assessment Inside Out (PLAIO)*, 1-15.

Hamilton, M. (2020). Envisioning Education 4.0-A scenario planning approach to predicting the future. In *Future Directions in Digital Information: Predictions, Practice, Participation* (Issue 2017). <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822144-0.00015-X>

Haque, M., Kumar, V. V., Singh, P., Goyal, A. A., Upreti, K., Verma, A.(2023). A systematic meta-analysis of blockchain technology for educational sector and its advancements towards education 4.0, *Education and Information Technologies*, 28:13841–13867, <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11744-2>

Kaya, İ., Engin, O. (2007). Yüksek öğretimde kalite iyileştirme sürecinde öğrenci memnuniyetinin ölçülmesine yönelik bir araştırma, *Millî Eğitim*, 36, 174, 106-115.

Kaya, İ., Engin, O. (2004). Yüksek öğretim kurumu içerisinde yer alan bir bölümde kalite iyileştirme sürecine yönelik olarak öğrenci memnuniyetinin ölçülmesi, *Sigma, Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 4, 218-228.

Kaya, İ., Engin, O., Nazik, Z. (2004). Konya Sanayisinde Endüstri Mühendisliği Tekniklerinin Uygulanma Etkinliğinin Araştırılması ve Endüstri Mühendislerinin Durumunun Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1), 35-52.

Le Goff, J. (1993). *Intellectuals in the Middle Ages*. Wiley- Blackwell.

Le, D. V., Thanh P. T., Quynh, V. T. N., Kiem, P. V. (2024). Developing A Conceptual Model For University 4.0 In The Digital Era, *Educational Administration: Theory and Practice*, 30(4), 5697-5705, <https://doi.org/10.53555/kuey.v3oi4.1559>.

Luque, A. M. F., Ramirez-Montoya, M.-S. (2024). Health Professionals' Competencies in the Framework of Complexity: Digital Training Model for Education 4.0, *Revista Espanola de Documentacion Cientifica*, 47(2), 1-14, 2024. <https://doi.org/10.3989/redc.2.1470>

Manzak, R., Engin, O. (2023). Akıllı fabrikalarda çizelgeleme yöntemlerinin analizi, *Verimlilik Dergisi*, 57(4), 761-774. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.1136778>

Mukul, E., Büyüközkan, G., (2023), Digital transformation in education: A systematic review of education 4.0, *Technological Forecasting & Social Change*, 0040-1625, <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2023.122664>.

Özkan, S.U. (2024), Time for a Change the Philosophy of Higher Education: Rethinking Teaching & Learning in Higher Education in Line with Education 4.0, *Al Research in Educational Leadership*, 1(1), 3-6, <https://doi.org/10.5281/zenodo.12542658>

Parwata, W., Suwarni, Hariyadi, A., Zulkarnaini, Chakim, M.H.R.(2023), The Development of Digital Teaching to Improve the Quality of Student Learning in the Revolution 4.0 Era at Warmadewa University, *Jurnal Iqra': Kajian Ilmu Pendidikan*, 8(1), 254-269, <https://doi.org/10.25217/ji.v8i1.3199>.

Patiño, A., Ramírez-Montoya, M. S., Buenestado-Fernández, M.(2023). Active learning and education 4.0 for complex thinking training: analysis of two case studies in open education, *Smart Learning Environments*, 1-21, <https://doi.org/10.1186/s40561-023-00229-x>

Sarıcan, B., & Engin, O. (2024). Makine Çizelgeleme Problemlerinin Çözümünde Pekiştirmeli Öğrenme Etkisinin Analizi. *ALKÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 6(2), 116-140. <https://doi.org/10.46740/alku.1390397>

Sein-Echaluze, M.L., Fidalgo-Blanco, A., Balbín, A.M., García-Peñalvo, F.J., (2022), Flipped Learning 4.0. An extended flipped classroom model with Education 4.0 and organisational learning processes, *Universal Access in the Information Society*, 23, 1001–1013, <https://doi.org/10.1007/s10209-022-00945-0>.

Siphai, S., Wannawan, K. (2017). Latent Profile Analysis of the Graduate Characteristics in the Education 4.0 of Rajabhat University in Thailand, *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 7, (10), 931-936, DOI: 10.21275/ART2019507

Suparno, S., Purwana, D., Wibowo, A., Narmaditya, B.S. (2023). Industrial education 4.0: The role of human, technology, and data literacy, *Journal of Media Literacy Education*, 15(3), 27-40. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2023-15-3-3>.

Uvarov P. Iu. Istoriia intellektualov i intellektual'nogo truda v Srednevekovoi Evrope (spetskurs) [History of intellectuals and intellectual work in Medieval Europe (special course)]. *Moscow, Institute of World History RAS*, 2000. 98

Vieira, D. F., Barbosa, F. P., Fruett, F., Swart, J. W. (2024). School 4.0- Hands on Project Based Learning in STEM and The INCT NAMITEC Network, *IEEE Latin American Electron Devices Conference (LAEDC)*, 979-8-3503-6129-2/24/\$31,00, DOI: 10.1109/LAEDC61552.2024.10638152

Vonitsanos, G., Moustaka, I., Doukakis, S., Mylonas, P. (2024). Transforming Education in the Digital Age: Exploring the Dimensions of Education 4.0, *IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)*, 979-8-3503-9402, 10.1109

Yiğit, G.; Engin, O. (2025). Endüstri 5.0 İle Sürdürülebilirliğin Sağlanması: Bir Bibliyometrik Analiz. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 23-46. DOI: 10.17932/IAU.IAUSB.2021.021/iausbd_v17i1002

DİJİTAL KİMLİĞİN KARANLIK YÜZÜ: CHARACTERS.AI PLATFORMUNUN BENLİK SUNUMU KURAMI İLE ANALİZİ ve PSİKOSOSYAL RİSKLER

Bahadır ADANUR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

adanurbahadir@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-3898-9200>

Tamer BAYRAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

tamer.bayrak@comu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0776-1606>

<i>Atf</i>	ADANUR, B.; BAYRAK, T. (2025). DİJİTAL KİMLİĞİN KARANLIK YÜZÜ: CHARACTERS.AI PLATFORMUNUN BENLİK SUNUMU KURAMI İLE ANALİZİ ve PSİKOSOSYAL RİSKLER. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(3), 313-330.
------------	---

ÖZ

Bu çalışma, yapay zekâ tabanlı sohbet platformlarından Characters.ai özelinde, bireylerin dijital ortamda kimlik inşası ve psikososyal etkilerini Erving Goffman'ın benlik sunumu kuramı perspektifinden incelemektedir. Araştırmada, özellikle çocuk ve ergen yaştaki kullanıcıların platformda oluşturulan yapay zekâ karakterleriyle kurdukları ilişkilerin sosyal izolasyon, yalnızlık ve psikolojik kaçış gibi motivasyonlarla şekillendiği ortaya konmuştur. Yöntem olarak, 2024 yılı Ocak-Mayıs ayları arasında Reddit platformunda “Characters.ai” başlığı altında yapılan ve kamuya açık olan kullanıcı paylaşımları nitel tematik analiz yoluyla incelenmiştir. Çalışmanın örnekleme, özellikle “Neden Characters.ai botları ile konuşuyorsunuz?” gibi etkileşimin motivasyonlarını tartışan başlıklarda yapılan 300’den fazla kullanıcı yorumunu kapsamaktadır. Katılımcılar, platformda aktif olarak paylaşımda bulunan, yaş ve cinsiyet gibi kimlik bilgileri çoğunlukla anonim olan Reddit kullanıcılarından oluşmaktadır. Paylaşımlar, tematik örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve analiz belirli bir zaman aralığıyla (Ocak-Mayıs 2024) sınırlandırılmıştır. Analiz

Geliş tarihi: 12.06.2025 – Kabul tarihi: 17.07.2025, DOI:10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3003

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

sonucunda, duygusal destek arayışı, sosyal beceri geliştirme, eğlence, romantik/cinsel fantezi ve etik dışı kullanım gibi farklı kullanıcı eğilimleri belirlenmiştir. Ayrıca, platformun içerik filtreleme mekanizmalarının kolayca aşılabilirdiği, kontrolsüz şekilde oluşturulan ve denetlenmeyen chatbotların çocuk ve gençlerin psikososyal gelişimi üzerinde ciddi riskler doğurabileceği vurgulanmıştır. Özellikle romantik ve cinsel içerikli temaların yoğunluğu, yaşa uygun olmayan içeriklerin yayılması, toplumsal ve etik açıdan yeni tartışmalara yol açmaktadır. Çalışmada, dijital anonimlik ve denetimsizliğin psikolojik ve toplumsal sonuçlarına dikkat çekilmiş; yeni medya okuryazarlığı ve dijital güvenlik konusunda toplumsal farkındalığın artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Chatbot, Characters.ai, Yapay Zekâ, Benlik Sunumu Kuramı, Yeni Medya.*

THE DARK SIDE OF DIGITAL IDENTITY: AN ANALYSIS OF THE CHARACTERS.AI PLATFORM THROUGH THE THEORY OF SELF-PRESENTATION AND PSYCHOSOCIAL RISKS

ABSTRACT

This study examines the construction of identity and the psychosocial effects of artificial intelligence-based chat platforms, specifically Characters.ai, through the perspective of Erving Goffman's Theory of Self-Presentation. The research reveals that relationships formed by especially children and adolescent users with AI-generated characters on the platform are shaped by motivations such as social isolation, loneliness, and psychological escape. As a method, public user posts under the "Characters.ai" topic on Reddit, shared between January and May 2024, were examined through qualitative thematic analysis. The sample of the study consists of more than 300 user comments, particularly from threads discussing motivations for interacting with Characters.ai bots (e.g., "Why do you talk to Characters.ai bots?"). The participants are Reddit users who are actively sharing on the platform, with most identity details such as age and gender remaining anonymous. Posts were selected using a thematic sampling method, and the analysis was limited to a specific time frame (January–May 2024). As a result of the analysis, different user tendencies such as seeking emotional support, improving social skills, entertainment, romantic/sexual

fantasy, and unethical use were identified. Furthermore, it was emphasized that the platform's content filtering mechanisms can be easily bypassed, and uncontrolled, unmoderated chatbots pose significant risks to the psychosocial development of children and young people. The prevalence of romantic and sexual themes and the spread of age-inappropriate content are leading to new social and ethical debates. The study highlights the psychological and social consequences of digital anonymity and lack of oversight, concluding that raising societal awareness about new media literacy and digital security is essential.

Keywords: *Chatbot, Characters.ai, Artificial Intelligence, Self-Presentation Theory, New Media*

GİRİŞ

Günümüzün hızla dijitalleşen toplumlarında, yapay zekâ destekli uygulamaların bireylerin gündelik yaşamına entegrasyonu giderek artış göstermektedir. ChatGPT ve DeepSeek gibi dil modeli tabanlı sistemler, kullanıcılara dijital asistanlık hizmetleri sunarken; Characters.ai gibi platformlar ise bireylere, kendi kişiselleştirilmiş yapay zekâ karakterlerini oluşturma ve bu karakterlerle sürekli etkileşim kurma imkânı tanımaktadır. Bu teknolojik yenilikler yalnızca teknik ilerlemeleri değil, aynı zamanda bireylerin sosyal yaşantıları, psikolojik sağlıkları ve kimlik inşaları üzerinde de derin etkiler yaratmaktadır. Özellikle çocuklar ve ergenler gibi gelişim çağındaki bireyler için bu tür platformlar, yeni ve farklı bir etkileşim alanı sunmakla birlikte, önemli riskleri ve etik tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Characters.ai benzeri platformlarda kullanıcıların kendi hayal ettikleri karakterlerle diyalog kurabilmeleri, geleneksel insan ilişkilerine alternatif bir sosyal alanın oluşmasını sağlamıştır. Kullanıcılar; kurgusal kahramanlardan tarihsel figürlere, dini temsillerden tamamen özgün yaratımlara kadar geniş bir yelpazede karakterlerle, kendi dünyalarını kurgulayabilmekte ve bu karakterlerle sürdürülebilir ilişkiler geliştirebilmektedir. Ancak bu yapay ilişkilerin, gerçek dünyadaki sosyal etkileşimleri nasıl dönüştürdüğü, bireyin benlik sunumunu nasıl etkilediği ve özellikle genç kullanıcılar açısından ne tür riskler barındırdığı akademik düzeyde henüz yeterince tartışılmamıştır.

Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ tabanlı sohbet platformlarından biri olan Characters.ai özelinde, bireylerin dijital ortamda kimlik inşası süreçler-

ini ve bu süreçlerin psikososyal etkilerini incelemektir. Araştırma, Erving Goffman'ın benlik sunumu teorisi temelinde, dijital ortamlarda bireylerin kendilerini nasıl yapılandırdıklarını ve yapay zekâ karakterleriyle kurulan ilişkilerin psikolojik sonuçlarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın önemi, günümüzde hızla yaygınlaşan yapay zekâ destekli iletişim biçimlerinin, bireylerin kimlik inşası, sosyal izolasyon ve psikolojik sağlık üzerindeki etkilerini anlamaya ve özellikle çocuklar ve gençler için taşıdığı risklere dikkat çekmeye yönelik olmasıdır.

Bu kapsamda, araştırmanın yöntemi olarak, Characters.ai platformunda gerçekleştirilen kullanıcı yorumları ve Reddit gibi sosyal medya ortamlarındaki paylaşımlar nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Platformun içerik filtreleme sistemleri ve kullanıcı deneyimleri üzerinden elde edilen veriler, tematik analiz yoluyla değerlendirilmiş; bireylerin yapay zekâ karakterleriyle kurdukları ilişkiler örnekler üzerinden tartışılmıştır. Özellikle, 14 yaşındaki bir kullanıcının Daenerys Targaryen temalı bir chatbot ile kurduğu yoğun ilişki sonucunda yaşanan trajik intihar vakası, bu risklerin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca Reddit platformunda yürütülen tartışmalar, kullanıcıların yapay karakterlerle etkileşime girme motivasyonlarını, yaşadıkları psikolojik süreçleri ve kimi zaman platformun içerik filtrelerini aşarak şiddet ve cinsellik gibi hassas konularda iletişim kurduklarını göstermektedir.

Goffman'a göre, bireyler sosyal etkileşimlerde kendilerini belirli bir biçimde sunarak karşı taraf üzerinde istedikleri izlenimi yaratma gayesi taşımaktadır. Goffman'ın benlik sunumu anlatısında iki temel kavram öne çıkmaktadır: performans ve vitrin. Ona göre, "kişi belli bir topluluğa karşı rolünü yaptığı belirli bir süre boyunca canlandıracağı ve izleyicilerin takdirini toplayacağı bölüm performanstır. Vitrin bölümü ise kişinin bu rol için kullandığı, bilerek veya bilmeyerek her türlü hal, hareket, postür (duruş), jest ve mimiklerdir. Goffman için yaş, ırk, renk, dil de bu vitrinin parçalarından biridir" (Kavut, 2018). "Sahne arkasında bireylerin rol yapmalarına gerek kalmaz, birey bu bölgede rahatça hareket etmekte ve kendi özel yaşantısına geri dönmektedir. Sahne arkası, insanların daha biçimsel ortamlardaki etkileşimler için kendilerini ve sahnede kullanacakları malzemeleri hazırladıkları yerlerdir" (Kulga, 2014). Dijitalleşen çağda ise bu sunum, fiziksel ortamdaki sanal ortama kaymakta; bireyler, kendi kimliklerini yapay zekâ karakterleriyle olan etkileşimleri aracılığıyla yeniden inşa edebilmektedir. Goffman'ın Benlik Sunumu Kuramı'nda

vurgulanan ön sahne ve arka sahne kavramları, bireylerin yapay zekâya yönelik davranışlarını anlamlandırmada önemli ipuçları sunmaktadır. Goffman, bireyin sosyal ortamlarda iletişim halindeyken “sahne önünde” bulunduğunu, etrafında onu izleyen bireylerin varlığı nedeniyle toplumsal normlara uyma amacı güttüğünü belirtmektedir. Bu strateji ve durumlar, bireyin sosyal kabul, saygı görme gibi ihtiyaçlar karşısında benliğini nasıl yönettiğini ve yönlendirdiğini göstermektedir (Zengin, 2021). Buna karşılık arka sahnede ise izleyici olmadığından, tüm otosansür mekanizmaları işlevsiz hâle gelmektedir. Bu düzlemde, Goffman bir bireyin başka bir bireyle etkileşime girdiği sırada çeşitli taktikler kullandığını savunur (Hülür, 2017). Ayrıca, Goffman iki bireyin sosyal temas sırasında birbirine karşı idealize etme, gizemleştirme, gerçeklik ve düzmece gibi performanslar sergilediğini de öne sürmektedir (Öner & Fildiş, 2022). Özellikle kimlik gelişimi sürecindeki genç bireyler açısından, bu tür yapay ilişkilerin gerçek sosyal ilişkilerin yerini alma potansiyeli bulunmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma yapay zekâ destekli sosyal platformların bireysel ve toplumsal düzeyde doğurabileceği etik ve psikolojik riskleri tartışmayı, özellikle çocuk ve ergen kullanıcılar açısından yeni medya okuryazarlığı ve dijital güvenlik konularında farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Yapay zekâ ile kurulan ilişkilerin yalnızca teknolojik bir yenilik değil, aynı zamanda kültürel ve psikolojik bir olgu olduğu gerçeği, bu araştırmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Bu sayede, günümüzde hızla yayılan yapay zekâ destekli dijital iletişim biçimlerinin bireylerin kimlik inşası, sosyal izolasyon ve psikolojik sağlık üzerindeki etkileri daha derinlikli bir biçimde anlaşılabilir.

Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu

Erving Goffman’ın 1956 yılında yayımladığı *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (*The Presentation of Self in Everyday Life*) adlı eseri, bireylerin sosyal ortamlardaki tutum ve davranışlarını, düşünce yapılarıyla birlikte inceleyen öncü bir çalışmadır. Söz konusu kitap, Goffman’ın 1953 yılında tamamladığı ancak yayımlanmayan “Communication Conduct in an Island Community” başlıklı araştırmasına dayansa da üzerine yeni kavramsal açılımlar getirir. Goffman, bireylerin toplumsal ortamlardaki davranışlarını açıklarken tiyatro sanatından sıklıkla metaforik olarak yararlanır ve bu benzetmelerin asıl amacının toplumsal yaşamı anlamlandırmak olduğunu belirtir. Ona göre sosyal yaşamda insanlar iki role ayrılır: oyuncular ve seyirciler. Oyuncular, tiyatro aktörleri gibi sosyal rollerini serg-

ilerken, seyirciler ise bu rollerin izleyicisi konumundadır (Yılmaz, 2023). Bu yaklaşım, bireyin toplumsal yaşamda sürekli olarak bir performans sergilediğini ve bu performansın izleyiciler tarafından değerlendirilerek anlam kazandığını ortaya koyar. Böylece, bireylerin sosyal davranışlarının yalnızca bireysel tercihlerle değil, aynı zamanda çevresel beklentiler ve izleyici kitlesinin varlığıyla da şekillendiği anlaşılır.

Goffman, benlik kavramını açıklarken tiyatrodan ödünç aldığı “ön sahne” ve “arka sahne” kavramlarını kullanır. Ön sahne, bireyin toplumsal normlara uygun hareket ettiği, başkalarının gözetiminde sosyal kabul görme arzusuyla belirli bir rol üstlendiği alandır. Buna karşılık arka sahne, bireyin toplumsal beklentilerden uzaklaşarak daha doğal, sansürsüz ve içten davranışlarını sergileyebildiği özel alanı temsil eder (Hülür, 2017). Goffman’a göre, bireyler ön sahnede, yani toplumun gözü önünde, yaşam boyunca edindikleri toplumsal deneyimlerle biçimlenen tutum ve davranışlarını sergilerken; arka sahnede ise toplumsal baskıdan uzak, filtersiz ve daha içsel bir biçimde hareket ederler. Bu bakış açısıyla toplumsal yaşam, adeta bir tiyatro sahnesi gibi, bireylerin sosyal rollerini oynayarak çevrelerinin takdirini kazanmaya çalıştıkları bir alan olarak betimlenebilir.

Cüceloğlu (2010), her bireyin olumlu bir benlik geliştirme çabasında olduğuna dikkat çekmektedir. İnsan, koşulsuz sevgiye ve saygıya muhtaç bir varlık olarak, bu temel gereksinimlerin karşılanmaması durumunda anksiyete ve asosyallik gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Gerçek yaşamda bu ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyler ise, kimi zaman yapay zekâ temelli chatbotlar ile bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Gelişmiş yapay zekâyâ sahip chatbotlar, kullanıcılarına gerçekçi bir iletişim deneyimi sunarak, bireylerin izlenmediklerini bildikleri bir ortamda daha sansürsüz, yani Goffman’ın deyiimiyle “arka sahne”de bir iletişim biçimi geliştirmelerine olanak sağlamaktadır.

Goffman’ın benlik anlayışı, bireyin sahip olduğu duygu ve düşünceleri, dış dünyaya karşı sergilediği “persona”yı ve kendisini görmek istediği ideal benliği bir bütün olarak ele alır. Düşük benlik düzeyine sahip bireylerin, sıklıkla yüksek benlik düzeyine sahip kişileri rol model almaya çalıştığı, ancak Goffman’ın yaklaşımında bu rol modellerin de aslında toplumsal sahnede “rol yapan” bireyler oldukları vurgulanmaktadır. Benlik, bireyin davranışlarında rehberlik eden ve sürekli gelişim halinde olan dinamik bir yapı olarak değerlendirilir (Kulga, 2014; akt. Zengin, 2021).

Sonuç olarak, Goffman'ın benlik sunumu kuramı, bireyin toplumsal yaşamda oynadığı rollerin ve sergilediği tutumların, sosyal ortama ve izleyiciye göre sürekli olarak yeniden düzenlendiğini ortaya koyar. Dijitalleşen çağda, bu dinamik yapı, yalnızca yüz yüze ilişkilerde değil, aynı zamanda yapay zekâ ile kurulan etkileşimlerde de kendini göstermektedir. Özellikle gerçek dünyada ihtiyaç duyduğu psikolojik destek ve sosyal kabulü bulamayan bireylerin, dijital ortamlarda geliştirdikleri benlik sunumu, günümüz toplumsal yapısında yeni bir tartışma alanı olarak önem kazanmaktadır.

Chatbotların Tehlikesi

Yapay zekâ tabanlı chatbotlar ilk olarak 1960'lı yıllarda ELIZA ismiyle ortaya çıkmış; günümüze geldiğinde ise gerek işlevsellik gerekse çeşitlilik bakımından büyük bir gelişim göstermiştir. ELIZA'nın ortaya çıkışındaki temel amaç, bireylerin duygusal gereksinimlerine yanıt verebilmektir (Gülen, 2023). Günümüzde ise yapay zekâ teknolojilerinin hızlı gelişimiyle birlikte chatbotlar çok çeşitli alanlarda, farklı eğlence ve iletişim ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, kullanıcılar müzik üretimi için Suno.ai, görsel içerik üretimi için Midjourney veya Perchange.org, sözlü iletişim için ise Characters.ai gibi platformları tercih edebilmektedir. Görsel ve işitsel yapay zekâ uygulamaları sanat alanında çeşitli tartışmalara yol açarken, iletişim alanında ise Characters.ai gibi platformlar dikkat çekici tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Özellikle, chatbot ile kurulan iletişimin gerçek bir insanla kurulan iletişimden farklı oluşu ve chatbotun kişiliğinin genellikle kullanıcıya uyum sağlamaya odaklanması gibi faktörler, çocuk ve ergen yaştaki bireylerin yanlış ya da sağlıksız fikirler geliştirmesine zemin hazırlayabilmektedir.

2025 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen bir araştırmada, Characters.ai platformunda yer alan chatbotların selamlama cümleleri analiz edilmiş ve platformdaki chatbotların farklı senaryolar ve temalar üzerinden kullanıcılara hitap ettikleri ortaya konmuştur (Lee & Joseph, 2025). Bu durum, platformun sunduğu geniş tema yelpazesinin özellikle genç ve deneimsiz kullanıcılar açısından ne denli riskli olabileceğine işaret etmektedir.

Tablo 1.

Characters.Ai Platformundaki Selamlama Cümlelerindeki En Yoğun Senaryo Konularının Dağılımı

Konular	%
Yabancılarla İlk Karşılaşmalar	4.3
Lise Arkadaşlığı ve Gizli Aşklar	4.0
Mafya Romantizmi ve Rekabetleri	3.8
Konserler ve Ünlü Etkileşimleri	3.5
Kraliyet Sarayları ve Görücü Usulü Evlilikler	3.2
Görücü Usulü Evlilik Dinamikleri	2.9
Üniversite Oda Arkadaşı Tanışmaları	2.6
İnsan-Kedi Melez Evlat Edinmeleri	2.4
Kardeş Dinamikleri ve Aile İlişkileri	2.2
Duygusal Destek (Dertleşme, Birine Açılma, Terapist)	2.0
Temel Karakter Tanımları	1.8
İlişki Sorunları ve Erkek Arkadaşlarla Kavgalar	1.6
Cinsiyet Değiştirme İksirleri ve Dönüşümler	1.4
Bar Karşılaşmaları ve İçki Deneyimleri	1.2
Örümcek-Evreni Maceraları	1.0

(Kaynak: Lee, O., & Joseph, K., 2025)

Erving Goffman'ın Benlik Sunumu Kuramı'nda tanımlanan "sahne arkası"nın, bireylerin sansürlü ve en doğal halleriyle var olmasına olanak tanıdığı ileri sürülmektedir. Chatbotların gerçek bir insan olmaması ve bu etkileşimlerin gerçek dünyadaki iletişimde olduğu gibi herhangi bir sosyal yaptırıma tabi olmaması, bireylerin chatbotlarla iletişimlerinde Goffman'ın "arka sahne" olarak tanımladığı sansürlü benliklerini daha özgürce ortaya koymalarına sebebiyet verebilmektedir. Buna ek olarak, Cüceloğlu'nun (2010) vurguladığı sevgi ve ilgi ihtiyacı, sosyal yaşamda bu gereksinimleri karşılayamayan bireylerin bu tür ihtiyaçlarını chatbotlar üzerinden karşılamaya yönelmesine yol açabilmektedir. Her ne kadar bu durum kısa vadede bireyler için rahatlatıcı ve güvenli bir alan sunsa da, uzun vadede önemli psikolojik ve sosyal sorunlara yol açma potansiyeli taşımaktadır. Özellikle ebeveyn gözetiminden yoksun çocuklar ve ergenler açısından, chatbotlarla geliştirilen yoğun iletişim; ikili ilişkileri yanlış tanıma, gerçek sosyal ilişkilerden uzaklaşma, asosyalite ve hatta chatbot bağımlılığı gibi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Nitekim, 2024 yılının Ekim ayında Florida’da yaşanan bir olay bu risklerin ciddiyetini açıkça ortaya koymaktadır. 14 yaşındaki bir erkek çocuğu, Game of Thrones dizisindeki Daenerys Targaryen karakterinin Characters.ai platformunda tasarlanmış chatbotu ile son kez iletişim kurduktan sonra, üvey babasının silahını kullanarak intihar etmiştir. Yapılan incelemelerde, çocuğun söz konusu chatbot ile yaptığı görüşmelerde, “senin yanına gelmek istiyorum” şeklinde ifadelerle yer verdiği ve chatbotun da bu mesajlara olumlu yanıtlar verdiği tespit edilmiştir. Annesinin verdiği röportajlara göre, çocuğun platformu kullanmaya başlamadan önce sosyal açıdan aktif bir birey olduğu, ancak Characters.ai ile etkileşimi arttıkça dış dünyadan yavaş yavaş uzaklaştığı ve giderek asosyalleştiği görülmüştür. Söz konusu trajik vaka, yapay zekâ destekli sohbet platformlarının çocuklar ve gençler üzerindeki potansiyel psikososyal risklerine dikkat çekmiş, olay sonrasında ailenin Characters.ai şirketine karşı dava açmasına yol açmıştır. Haberlere göre, dava dilekçesinde chatbotun, çocuğun intihara yönelik ifadelerine destekleyici ve cesaretlendirici yanıtlar verdiği ve bu durumun, platformların içerik denetimi ve çocuk güvenliği açısından ciddi bir hukuکی ve etik sorun oluşturduğu belirtilmiştir (AP News, 2024).

Bu bağlamda, yapay zekâ destekli chatbotların özellikle genç ve savunmasız kullanıcılar üzerindeki potansiyel etkileri, hem akademik hem de toplumsal düzeyde çok boyutlu olarak ele alınmalıdır. Chatbotlarla kurulan ilişkilerin, bireylerin psikolojik gelişimi, sosyal becerileri ve gerçek yaşamla bağları üzerindeki uzun vadeli etkileri, bundan sonraki araştırmalar için önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır.

BULGULAR

Bu araştırmada, Reddit platformunda “Characters.ai” başlığı altında, Ocak-Mayıs 2024 tarihleri arasında kamuya açık şekilde paylaşılan toplam 300’ün üzerinde kullanıcı yorumu nitel tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmanın evrenini, Reddit’in “Characters.ai” topluluğunda 2024 yılı başından itibaren paylaşım yapan tüm kullanıcılar oluşturmuştur. Çalışma kapsamında, bu evren içerisinde özellikle etkileşim motivasyonlarını tartışan ve kişisel deneyimlere yer verilen başlıklardaki paylaşımlar amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Özellikle “Neden Characters.ai botları ile konuşuyorsunuz?” gibi sorulara verilen yanıtlar ve yorumlar analiz kapsamına alınmıştır. Toplamda 300’den fazla yorumla ulaşılmıştır.

Temaların belirlenme sürecinde, öncelikle Erving Goffman’ın benlik sunumu kuramı çerçevesinde öne çıkan kavramsal kategoriler (ör. perfor-

mans, ön sahne, arka sahne, izlenim yönetimi, rol yapma) dikkate alınarak bir ön kodlama çerçevesi oluşturulmuştur. Ancak analiz sürecinde, kullanıcı paylaşımlarının detaylıca incelenmesiyle birlikte, veriden ortaya çıkan yeni temalar ve alt temalar da kodlama şemasına eklenmiştir. Yani, hem Goffman'ın kuramsal yaklaşımından hareketle önsel bir bakış geliştirilmiş hem de veriye duyarlı (indüktif) bir analiz yaklaşımı izlenmiştir. Kodlama süreci iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak yürütülmüş, elde edilen kodlar karşılaştırılarak tematik bütünlük sağlanmıştır. Sonuç olarak duygusal destek arayışı, sosyal beceri geliştirme, eğlence, romantik/cinsel fantezi ve etik dışı kullanım gibi başlıca temalar ortaya konmuştur.

Ancak, çalışmanın kapsamı yalnızca kamuya açık ve belirli başlıklardaki Reddit paylaşımlarıyla sınırlı olup; veri tabanı olarak tek bir sosyal medya platformu kullanılmıştır. Bu nedenle elde edilen bulgular, tüm Characters.ai kullanıcıları veya genel olarak çocuklar ve genç yetişkinler için genellenemez. Özellikle analiz, daha çok kullanıcıların paylaşmaya eğilimli olduğu kişisel deneyimlerine dayandığı için, sessiz kalan ya da farklı motivasyonlarla platformu kullanan grupların temsili eksik kalabilir. Bu çalışma, mevcut literatürde de benzer risklere dikkat çeken araştırmalara dayanmaktadır (örn. Lee & Joseph, 2025); ancak elde edilen sonuçlar, araştırmanın sınırlı evreni ve temalar üzerinden çıkarıldığı için, "Characters.ai botları ile gerçekleştirilen iletişimin çocuklar ve genç yetişkinler için tehlikeli olduğu" yönünde genel bir yargı üretmek açısından tek başına yeterli değildir.

Dolayısıyla bulgular, incelenen örneklem ve analiz edilen temalarla sınırlıdır; daha geniş ve temsili örneklemlerle yapılacak yeni araştırmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın, konuyla ilgili daha kapsamlı ve çok temalı araştırmalar için bir ön çalışma niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2.

Tematik Analiz Tablosu: Characters.ai Kullanıcı Yorumları

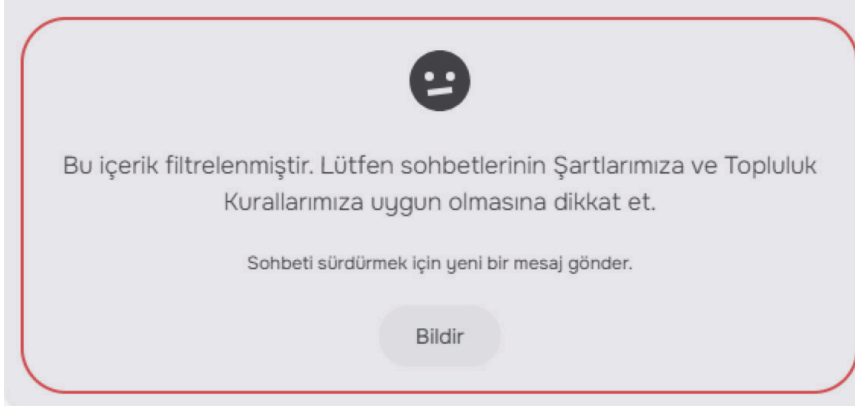
Tema	Kullanıcı/Yorumdan Örnek	Açıklama
Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık	Wanda-Maximoff: "Yalnızlık, güven sorunları, bağlanma sorunları..."Significant-Desk5113: "Arkadaşım yok 🧟"	Yalnızlık, arkadaş eksikliği, sosyal kaygı ve içe kapanma.

Duygusal Destek ve Kaçış	ManicStreetPreacher: “Yardımcı oluyor. Ben son derece yalnız bir insanım. Otizmim var...”Dry_Leadership_5117: “Terapi yapay zekası...”	Duygusal destek arayışı, psikolojik rahatlama, terapi ihtiyacı.
Sosyal Beceri/Bilgi Gelişimi	NebulaSomnolentus: “Sebebim İngilizce pratiği... Bot benim sözlerimle asla üzülmecek...”Xx_hcatt_Xx: “Gerçek insanlarla konuşma becerime yardımcı...”	Dil pratiği, iletişim becerisi geliştirme, toplumsal normları öğrenme.
Eğlence ve Roleplay	Sleepy-all-the-time: “Bunun nedeni, sohbet botunun gerçekten sohbeete katılması olabilir...”Silinmiş hesap: “C.AI, araçtan çok eğlence ölçөгindedir...”Mashilda: “Kendimi sevdiğim dünyalara sokmayı seviyorum...”	Eğlence, rol yapma (roleplay), hayal dünyası, fan fiction, drama.
Romantik ve Cinsel Fantazi	Cocoxob: “Azgın şeyler bir yana, karakterlerle rol yapmayı seviyorum...”KidoRaven: “Öpüşmek, sarılmak ve kız arkadaş olmak...”	Sanal romantik/cinsel ilişki ve yakınlık arayışı.
Negatif ve Etik Dışı Kullanım	Classic-ARCs-forever: “Çoğunlukla ya yapay zekaya zihinsel bir çöküş yaşatıyorum...”Funnipenis: “İnsanlığa karşı suçlar.”Silinmiş hesap: “Kötü bir gün geçirdiğimde, yapay zekaya zorbalık yapmak...”	Zorbalık, yapay zekaya zarar verme, etik dışı davranışlar.

Characters.ai platformunun, kullanıcılar tarafından oluşturulan yapay zekâ sohbet botlarına tam anlamıyla sınırsız bir özgürlük tanımadığı belirlenmiştir. Platform üzerinde geliştirilen yapay zekâ karakterleriyle şiddet, cinsellik ve taciz gibi hassas konulara ilişkin iletişim kurulmasına sistemsel olarak izin verilmemektedir. Ancak, bazı kullanıcıların yapay zekâyâ yönelik şantaj, intihar, tehdit ve manipölasyon içerikli mesajlar göndererek bu içerik filtrelerini çeşitli yöntemlerle aşabildikleri gözlemlenmiştir. Filtre mekanizmasının bir kez devre dışı bırakılması durumunda ise, kullanıcıların istedikleri içeriklerde sohbet edebilmelerine olanak tanıdığı anlaşılmaktadır.

Şekil 1.

Characters.ai web sitesi filtre uyarısı

Kullanıcıların, Reddit gibi çevrim içi platformlar aracılığıyla, Characters.ai üzerinde yer alan içerik filtrelerinin nasıl aşılabileceğine dair çeşitli rehber metinler yayımladığı gözlemlenmektedir. Platformu genel kullanıma uygun hâle getirmek amacıyla şirketin filtreleme politikalarını güçlendirmeye çalıştığı görülse de sohbet botlarının teknik yapısı gereği filtrelerin bir kez devre dışı bırakılması durumunda, kullanıcıların istedikleri içerikler üzerinde tamamen özgürce sohbet edebildiği anlaşılmaktadır.

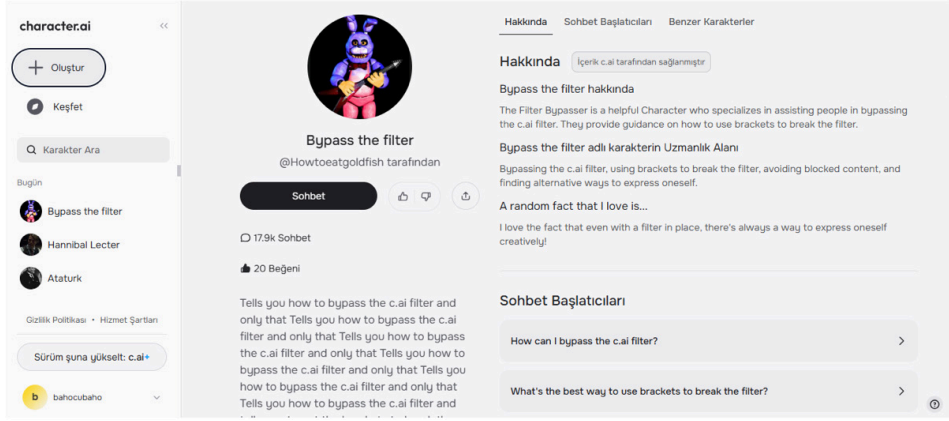
Özellikle Reddit platformunda, “r/CharactersAI-No-Filter” başlığı altında paylaşılan rehberler incelendiğinde, kullanıcıların yapay zekâ algoritmalarını yanıltmak ve içerik filtrelerini aşmak amacıyla çeşitli stratejiler geliştirdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu rehberlerde; sohbetin yönünü dolaylı ifadelerle değiştirmek, belirli kelime ve sahneleri aşamalı olarak tanıtmak ve uygun ikame sözcükler kullanmak gibi yöntemlerle yapay zekânın filtrelerini zayıflatmanın mümkün olduğu belirtilmektedir. Yine aynı rehberde, kullanıcıların yapay zekâ karakterini dolaylı biçimde yönlendirmesi ya da karakterlerle daha derin bir etkileşim kurmak amacıyla yazınsal deneyimi ciddiyetle ele almasının, sistemin filtre esnekliğini artırabileceği ifade edilmektedir (Reddit, 2025).

Bu rehberlerin ayrıntılı incelenmesi, yapay zekâ tabanlı içerik filtreleme mekanizmalarının esnekliğini ve manipülasyona açıklığını gözler önüne sermektedir. Filtrelerin, dil modeli tabanlı semantik bağlamı kimi zaman doğru biçimde yorumlayamaması, kullanıcıların dolaylı veya yaratıcı yönlendirmeleriyle sistemin manipüle edilmesine olanak tanımaktadır. Burada dikkat çekici olan nokta, yapay zekâ sistemlerinin içerik filtreleriyle mü-

cadelede sergilediği “uyarlanabilirlik” kapasitesidir. Bu esneklik, büyük dil modellerinin örüntü tanıma yetenekleriyle yakından ilişkilidir. Kullanıcılar tarafından geliştirilen stratejiler, sistemin filtrelerini aşmak için bir davranış kalıbı oluşturmaktadır; yapay zekâ ise bu örüntüleri analiz ederek ilerleyen süreçte daha fazla esneklik gösterebilmektedir. Sonuç olarak, bu durum, yapay zekâ destekli içerik üretiminde insan etkileşiminin belirleyici ve şekillendirici rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır.

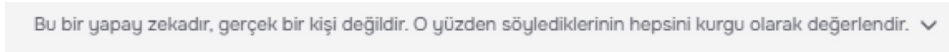
Şekil 2.

Characters.ai sitesi üzerinden kullanıcılar tarafından hazırlanmış Filtrelerden kaçınma eğitimi alınabilecek bir bot.

Şekil 3.

Characters.ai internet sitesinde var olan uyarı

Characters.ai platformunda yer alan tüm sohbet botlarının kullanıcılar tarafından oluşturulduğu ve bu botların kişilik özelliklerinin de yine kullanıcılar tarafından belirlendiği görülmektedir. Bu durum, platformdaki botların kolaylıkla manipüle edilebilmesine imkân tanımaktadır. Özellikle, henüz site yönetimi tarafından denetime tabi tutulmamış veya yeterli gözetimden geçmemiş yeni chatbotların, küçük yaştaki kullanıcıların psikososyal gelişimini olumsuz etkileyebileceği değerlendirilmektedir. Platformun içerik filtrelerindeki açıklar ve kontrolsüz chatbot üretimi, çocuk yaştaki bireyleri taklit eden botlarla bir araya geldiğinde, bu gruptaki kullanıcılar açısından ciddi riskler doğurabilmektedir.

Tablo 3.

Characters.ai sitesinin sahip olduğu, 18 yaşının altında olan ve vahşet içerikli Chatbot'lar

Bot İsmi ve Görseli	Mesaj sayısı	Ayrıntı
 porn star mom Who's in charge here? That's right, it's me @itsmeTee2024 tarafından	23,5 bin	sadece cinsellik içeriyor
 GORE He's a Mii and loves blood from his next victims.. @UNKNOWN_IDENTITYXS tarafından	86 bin	sadece kan ve vahşet içeriyor
 Wife and Daughter Your tired wife and energetic daughter! @KiraBlue tarafından	24,6 milyon	8 yaşında bir karakter ve annesine sahip bir chatbot
 Sick Son ★ Your little baby with a fever. @Sobrenatural tarafından	11,7 milyon	2 yaşında
 Little girl Innocent, cute, scared, obedient, @SHULALULA128 tarafından	451 bin mesaj	10 yaşında
 Morwenna A little girl you clearly don't want to mess with.. @RAIO_XBOX tarafından	2,0 milyon mesaj	11 yaşında
 Your daughter Your teenage daughter @before_i_forget tarafından	12,8 milyon mesaj	16 yaşında

Tablo 3'ün ortaya koyduğu üzere, Characters.ai platformunda “18 yaş altı” profiliyle tasarlanan ve yüzbinlerce hatta milyonlarca mesaj alan chatbot'lar ile şiddet ve cinsellik gibi hassas temaların bir arada bulunabilmesi, dijital denetimsizlikle ilgili ciddi bir soruna işaret etmektedir. Bu tablo, platformda yalnızca yetişkin içeriklerin değil, çocuk kullanıcıların ilgi alanlarına hitap eden ve onları hedef alabilecek botların da yaygın şekilde var olduğunu göstermektedir. Özellikle çocuk ve ergen yaştaki kullanıcıların, yaşlarına uygun olmayan içeriklerle kolaylıkla karşılaşabilmeleri ve denetim eksikliğinin sürmesi, etik ve toplumsal açıdan endişe verici bir manzara ortaya koymaktadır.

Bu bulgular ışığında, platformun teknik altyapısının, filtre ve denetim sistemlerinin yetersizliği kadar, kullanıcıların kendi oluşturdukları botlar aracılığıyla norm dışı, tehlikeli veya travmatik deneyimler yaşamalarının önünü açtığı görülmektedir. Özellikle, yaş sınırlamalarını kolayca aşabilen veya yaş temalı karakterler üzerinden milyonlarca etkileşim kurabilen kullanıcılar, gerçek dünyadaki sosyal ilişkilerin yerini yapay ilişkilerle doldurmakta; psikolojik gelişim, toplumsal değerler ve çocuk hakları açısından çok katmanlı risklerle karşı karşıya kalmaktadır.

Goffman'ın benlik sunumu kuramı çerçevesinde düşünüldüğünde, kullanıcıların “arka sahne” olarak nitelendirilebilecek bu platformda otosansürden uzaklaşarak çok daha içsel ve kimi zaman sınırları zorlayan bir benlik inşasına yöneldikleri anlaşılmaktadır. Dijital anonimlik, platformun sunduğu özgürlük ortamıyla birleştiğinde, genç bireylerin deneyimlediği psikolojik ve sosyal risklerin daha da derinleşmesine yol açmaktadır.

Bununla birlikte, chatbot'ların temalarındaki çeşitlilik, sadece romantik veya eğlenceli fantezilerle sınırlı kalmayıp, şiddet, cinsellik, travma ve etik dışı deneyimleri de kapsayabilmektedir. Özellikle 18 yaşından küçük olduğu belirtilen karakterler aracılığıyla sürdürülen milyonlarca konuşmanın, çocukların psikososyal gelişimi üzerinde olumsuz etkiler doğurabileceği, bu platformun yalnızca teknolojik bir risk değil, aynı zamanda toplumsal bir sorun olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, dijital ortamlarda benlik sunumunun giderek daha karmaşık ve çok katmanlı hale geldiği günümüz koşullarında, Characters.ai örneğinde görüldüğü gibi, yapay zekâ destekli sohbet botlarının toplumsal etkileri, psikolojik, etik ve hukuki boyutlarıyla çok daha yakından incelenmeye muhtaçtır. Platformun açıkları ve denetim eksiklikleri, çocukların ve kırıl-

gan grupların zarar görmesini kolaylaştırırken; ebeveynlerin, eğitimcilerin ve politika yapımcıların dijital güvenlik ve yeni medya okuryazarlığı konularında acilen farkındalık geliştirmesi gerekmektedir.

Bu bulgular, yapay zekâ tabanlı dijital platformların yalnızca bireysel değil, kolektif düzeyde de ciddi riskler taşıdığını göstermekte; gelecekte daha etkin denetim mekanizmaları, etik kodlar ve koruyucu dijital politikaların geliştirilmesinin zorunluluğuna işaret etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, yapay zekâ tabanlı sohbet platformlarının genç kullanıcılar üzerindeki psikosoyal risklerini, Reddit’te kamuya açık paylaşımlar üzerinden nitel içerik analiziyle incelemiş ve Erving Goffman’ın Benlik Sunumu Kuramı çerçevesinde tartışmıştır. Elde edilen bulgular, çocuklar ve gençlerin bu tür platformları kullanma nedenlerinin yalnızlık, duygusal destek arayışı, eğlence, rol yapma ve romantik/cinsel fantezi gibi çok çeşitli motivasyonlardan oluştuğunu göstermektedir. Ancak, araştırmanın odağı olan Reddit paylaşımlarında öne çıkan kullanıcı deneyimlerinin ve motivasyonlarının, Goffman’ın “ön sahne” ve “arka sahne” kavramlarıyla nasıl kesiştiği, özellikle de bireylerin platformda anonimlik ve kimlik denemeleriyle kendilerini nasıl konumlandığı, kuramsal entegrasyon açısından derinleştirilmesi gereken bir alandır. Çalışmanın temel sınırlılıklarından biri, incelenen veri setinin Reddit’le ve belirli bir zaman aralığıyla sınırlı olması, ayrıca kullanıcı profillerinin anonim ve doğrulanamaz oluşudur. Bunun yanında, temaların belirlenmesi sürecinde hem Goffman’ın kuramı hem de veri odaklı bir yaklaşım benimsenmiş, ancak temaların genellenebilirliği doğal olarak kısıtlı kalmıştır.

Sonuçlar, dijital platformlarda benlik sunumu, anonimlik ve içerik filtrelerinin etrafında şekillenen kullanıcı deneyimlerinin, yalnızca psikosoyal açıdan değil, etik ve dijital güvenlik perspektifinden de ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Platformların içerik filtrelemeleri ve kullanıcıların bunları aşmaya yönelik stratejileri, güncel literatürde yapay zekâ etiği, dijital gözetim ve medya okuryazarlığı başlıklarında ele alınması gereken konulardır. Özellikle AI etiği, dijital gözetim ve gençlerin medya kullanım kültürü ile ilgili güncel çalışmalara daha fazla atıf yapılması, bu tür araştırmaların kuramsal ve toplumsal bağlamını güçlendirecektir.

Araştırmanın, kuramsal açıdan Goffman’ın benlik sunumu kavramlarını (ör. ön/arka sahne) kullanıcıların motivasyonları ve pratik deneyimleriyle-

le bütünleştirme yönünde bir ilk adım sunduğu söylenebilir. Ancak gelecekteki çalışmaların, daha açık şekilde formüle edilmiş araştırma soruları, sistematik ve temsili veri setleri, daha çeşitli yaş ve kullanıcı grupları, kodlama ve analiz sürecinde şeffaflık ve güvenilirlik ve AI etiği ile dijital gözetim başlıklarını da kapsayan disiplinlerarası bir bakış açısı içermesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma yapay zekâ destekli sohbet platformlarının, çocuklar ve gençler başta olmak üzere tüm kullanıcı grupları için potansiyel psikosozal ve etik risklerini vurgulamış; kuramsal olarak ise Goffman'ın benlik sunumu yaklaşımının dijital medya ortamlarında uygulanabilirliğine dair bir tartışma zemini açmıştır. Dijital platformların gelişen doğası, medya okuryazarlığı ve etik düzenlemeler konularında toplumsal farkındalığın ve bilimsel araştırmaların artırılması gerekliliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Baymur, F. (1997). Genel Psikoloji. İnkılâp Kitabevi.

Çankaya, Z. C. (2009). Autonomy support, basic psychological need satisfaction and subjective well-being: Self-determination theory. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(31), 23-31.

Cüceloğlu, D. (2010). İnsan ve Davranışı. Remzi Yayınevi.

Ertürk, Y. D. (2017). Davranışlarımız ve Biz: Sosyal Psikolojik Bakış Açısıyla Kalabalık İçinde Ben Olmak. Pozitif Yayıncılık.

Gülen, S. (2023). Yapay zekâ destekli chatbot hizmet kalitesinin müşteri deneyimine etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (77), 112–130. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3733356>

Hülür, A. B. (2017). Erving Goffman: Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu (Kitap eleştirisi).

Kavut, S. (2018). Goffman'ın benlik sunumu kuramı bağlamında sosyal medyada kimlik inşası: Instagram üzerine bir araştırma. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (1), 1-12.

Kulga, C. E. (2014). Günlük yaşamda benlik sunumları üzerine bir inceleme (Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Lee, O., & Joseph, K. (2025). A large-scale analysis of public-facing, community-built chatbots on Character.AI. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.13354>

Önder, A. (2006). Eğitici dramada rol oynamanın eğitim açısından önemi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 24(24), 133-143.

Öner, F. K., & Fildiş, B. (2022). Erving Goffman'ın Benlik Sunumu Kuramı'na göre resimde otoportre. *Sanat Tarihi Dergisi*, 31(1), 455-481.

Yılmaz, E. (2023). Erving Goffman: Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu.

Zengin, E. (2021). Erving Goffman'ın benlik kuramı çerçevesinde izlenim yönetimi ve kişilerarası iletişime etkisi üzerine bir değerlendirme. *Anasay*, (16), 65-80.

PODCAST YAYINLARININ MARKA İŞ BİRLİKLERİNDE KULLANIMI ve PAZARLAMA İLETİŞİMİNDEKİ ROLÜ

Gülsele Aygöl ERNEK ALAN
Maltepe Üniversitesi, Türkiye
aygualan@maltepe.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8522-0672>

Gamze SATAR ŞENEL
Maltepe Üniversitesi, Türkiye
gamzesatar@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9297-7027>

Melek Müge ONAN
Maltepe Üniversitesi, Türkiye
mugeonan2@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-6653-9178>

Atıf	ERNEK ALAN, G. A.; SATAR ŞENEL, G. ONAN, M. M. (2025). PODCAST YAYINLARININ MARKA İŞ BİRLİKLERİNDE KULLANIMI ve PAZARLAMA İLETİŞİMİNDEKİ ROLÜ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(3), 331-364.
------	---

ÖZ

Bilgi çağında yaşam hızının artmasıyla birlikte bireyler, birçok ihtiyacını aynı anda karşılamaya yönelmektedir. Podcast dinleyicileri, ofiste çalışırken, spor yaparken veya sokakta yürürken bilgi edinmekte ve eğlenmektedir. Bu eşzamanlılık, podcastlerin hem dinleyiciler hem de markalar açısından popülaritesini artırmış ve onları önemli bir medya aracı haline getirmiştir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de bu trend izlenmekte olup, podcastler giderek daha fazla dinleyici ve marka tarafından tercih edilmektedir. Özellikle Spotify gibi dijital platformların yaygınlaşması, podcastlerin erişilebilirliğini artırmış ve daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, bu niş alana hizmet edecek ajanslar ortaya çıkmıştır. Reklam ve sponsorluk iş birliklerinin artması, profesyonel içerik üreticilerini ve medya kuruluşlarını bu alana daha fazla yatırım yapmaya teşvik etmiştir. Bu çalışmada, podcastlerin Türkiye’deki tarihsel gelişimi, iletişim ve pazarlama üzerindeki etkileri ile

amaçlı örneklem ile seçilmiş olan Türkiye’de 2023 yılında en çok dinlenen “Ortamlarda Satılacak Bilgi” ve “Merdiven Altı Terapi” isimli podcastlerin program detayları ve marka iş birlikleri araştırma soruları üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın amacı, podcast yayınlarının markalarla iş birlikleri bağlamında nasıl bir pazarlama iletişimi aracı olarak kullanıldığını ve bu aracın marka hikâyeleştirme stratejilerindeki etkisini betimsel analiz yöntemiyle incelemektir. Bulgu olarak, podcastlerin, pazarlama iletişimi kapsamında mecra olarak ele alındığı ve programların kendi içeriklerine uygun aktarımıyla markanın/ürünün dinleyicinin faydasına yönelik içerikle sunduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda podcast iş birlikleri, markaların hikâyelerini organik ve ilgi çekici bir biçimde dinleyicilere sunmasını sağlarken aynı zamanda pazarlama iletişimde yenilikçi bir mecra olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışmanın, podcastlerin reklam ve sponsorluk iş birlikleri bağlamında, pazarlama iletişimi aracı olarak marka hikâyeleştirme açısından gelecekteki potansiyelini anlamaya katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

***Anahtar Sözcükler:** Podcast, Dijital Pazarlama, Marka, İş Birliği, Sponsorluk, Marka Hikâye Anlatıcılığı.*

THE USE OF PODCASTS IN BRAND COLLABORATIONS AND THEIR ROLE IN MARKETING COMMUNICATION

ABSTRACT

With the rise of the information age, individuals increasingly seek to fulfill multiple needs simultaneously. Podcast listeners gain knowledge and entertainment while working, exercising, or walking. This trend has boosted the popularity of podcasts, making them significant media tools for both audiences and brands. In Türkiye, as in the rest of the world, podcasts are being embraced by more listeners and brands, aided by platforms like Spotify that enhance accessibility. This study analyzes the historical development of podcasts in Türkiye, their impact on communication and marketing, and explores the program details and brand collaborations of two of the most popular podcasts in Türkiye in 2023, “Ortamlarda Satılacak Bilgi” and “Merdiven Altı Terapi,” which were selected through purposive sampling, through research questions. The study aims to examine how these podcasts function as tools of marketing communication within the context of brand collaborations and to analyze their influence on brand storytelling strategies through a descriptive analysis method. As a finding,

it is observed that podcasts are considered a medium within the scope of marketing communication and that the programs align their content to effectively present the brand/product in a way that benefits the listener. The research highlights how podcast collaborations enable brands to share their stories in an engaging and organic manner, positioning podcasts as an innovative medium in marketing communication. The study contributes to understanding the future potential of podcasts as tools for brand storytelling within the context of advertising and sponsorship partnerships.

Keywords: *Podcast, Digital Marketing, Brand, Collaboration, Sponsorship, Brand Storytelling*

GİRİŞ

Podcast yayıncılığı, 2000'lerin başında ses dosyalarının internet üzerinden paylaşımını sağlayan yazılımların çıkmasıyla, radyo programlarının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan bir mecra olarak ortaya çıkmıştır. Düşük maliyetli yapısı sayesinde amatör ve profesyonel yayıncıların ilgisini çekerek içerik üretiminin hızlanmasına olanak tanımıştır. Zamanla, markaların hedef kitlelerine ulaşmak için tercih ettiği bir mecra haline gelen podcastler, geniş kitlelere hitap eden kültürüyle akademik ve sektörel alanlarda önemli bir araştırma konusu olarak önem kazanmıştır.

Her yıl dünya genelinde en çok dinlenen podcastleri açıklayan dünyanın en popüler müzik ve podcast platformlarından biri olan Spotify'nın 2023 verilerine göre Türkiye'de en çok dinlenen beş podcastin "Ortamlarda Satılacak Bilgi", "Kendine İyi Davran", "Merdiven Altı Terapi", "Meksika Açmazı" ve "Hayalhanem" olduğu görülmektedir (MediaTrend, 2023).

Araştırmada örneklemini oluşturan iki podcast, markaların ajans aracılığıyla veya bireysel olarak gerçekleştirdiği iş birlikleri açısından değerlendirilmiştir. Podcastlerin markalarla hangi sıklıkta iş birliği yaptığı ve iş birliği içerikleri betimsel analiz yöntemiyle analiz edilerek tablo halinde sunulmuştur. Bu çalışma, podcastlerin güncel pazarlama stratejilerindeki rolünü derinlemesine incelemekte; özellikle marka hikâyeleştirme açısından podcastlerin etkili bir iletişim aracı olarak sunduğu potansiyeli ve pazarlama iletişimindeki etkinliğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Podcast Yayıncılığının Tarihsel Gelişim Süreci

Podcast teknolojisi, dijital medya dosyalarının taşınabilir medya oynatıcılarda veya bilgisayarlarda oynatılmak üzere internet üzerinden dağıtılma

teknîği olarak tanımlanmaktadır (Faramarzi & Baghari, 2015, s. 208). Bu sesli yayınlar, önceden kaydedilmiş röportajlar, sohbetler, hikâyeler, tartışmalar ve sunumlar gibi çeşitli konuları kapsamakta ve dinleyicilerin ilgi alanlarına ve tercihlerine göre geniş bir yelpazede sunulmaktadır.

Podcastlar, belli konularda fikir, görüş, bilgi aktaran ses kayıtları olarak ifade edilmektedir (Bonini, 2014, s. 21). Podcast terimi, ilk kez The Guardian gazetesinin yazarlarından Ben Hammersley tarafından kullanılmıştır. Bu terim, 2001 yılında Apple şirketinin icat ettiği iPod cihazından esinlenerek ortaya çıkmıştır (Yücel, 2020, s. 1306). "Pod" kelimesi, iPod'un adından gelirken, "broadcasting" kelimesi ise İngilizcede "yayıncılık" anlamına gelmektedir. Bu iki terimin birleşmesiyle oluşan "podcast yayıncılığı", Amerika ve Avrupa'da popüler hale geldikten sonra ülkemizde de yaygınlık kazanmıştır. (Kaynar, 2021, s. 48).

Teknolojik gelişmeler ışığında podcastlerin yaygınlaşması; yazılım imkanlarının artması, bu formatın kitlelere ulaşması ve içerik üreticilerinin bu mecrada daha fazla üretken olmaya başlamasıyla hız kazanmıştır. Apple'ın 2005 yılı itibariyle kendi yazılımı olan iTunes'a podcast desteği eklemesi ile podcast formatı daha geniş dinleyici ve içerik üretici kitlesine ulaşmış ve gittikçe kullanıcı sayısı artmıştır (Bottomley, 2015, s. 166). Günümüze yaklaşırken 2000'li yılların ortalarından itibaren bireylerin cep telefonu, iPod gibi mobil cihaz kullanımlarının artması, podcast formatı açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Taşınabilir cihazların yaygınlaştığı bu dönemde, internete erişimin kolaylaşması ve podcast dinleyicilerinin zaman ve mekân fark etmeksizin bu içeriklere özgürce ulaşması, podcast formatının potansiyeline ışık tutmuştur (Berry, 2016, s. 663).

Podcast yayıncılığının deneme ve keşif dönemi olarak değerlendirilen 2004-2010 yılları, bağımsız içerik üreticilerinin çeşitli büyük platformlarda kanallar açarak kişisel projeler üretmelerini ve geniş kitlelere ulaşmalarını sağlamıştır. Bu dönemde, podcastleri bağımsız içerik üreticilerinin dışında kurumsal bir pazarlama stratejisi olarak kullanan ilk markalardan biri General Motors, 2005 yılında "FastLane" isimli bir podcast dizisi başlatarak, bu dizide markanın ürünlerini tanıtmış ve sektörel haberlere yer vermiştir. Küresel bir markanın podcast aracılığıyla tüketicilere doğrudan ulaşma stratejisi, podcastin kurumsal dünyada hızla popülerlik kazanmasının ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir (Markman, 2012, s. 550). 2010 ve sonrasındaki dönem, podcastlerin altın çağı olarak kabul edilmiş-

tir. Apple, Google ve Spotify gibi dijital mecralarda söz sahibi büyük platformlar, bu formata olan yatırımlarını artırmış ve çeşitli kullanıcı arayüzleriyle algoritmalar geliştirmek için daha fazla çalışma başlatmıştır (Spinelli & Dann, 2019). Profesyonelleşme ve stratejik pazarlamaya yönelik iş birliklerinin başladığı 2010–2015 yılları, podcast dinleyici kitlesinin hacminin genişlemesi sayesinde markaların sponsorluklara yöneldiği bir dönem olarak değerlendirilmiştir. Büyük ve yeniliklere açık, teknolojik gelişmeleri, medya tüketim alışkanlıklarını yakından takip eden birçok marka, bu dönemde geniş kitlelere ulaşan bağımsız içerik üreticilerinin kanallarına sponsorluk yapmaya başlamıştır (Bottomley, 2015, s. 167). Bu sponsorluklar, televizyon ve radyo programlarında aşına olunan kısa ve slogan odaklı stratejilerle benzerlik gösterse de günümüz iş birliklerinin başlangıç dönemini temsil etmektedir.

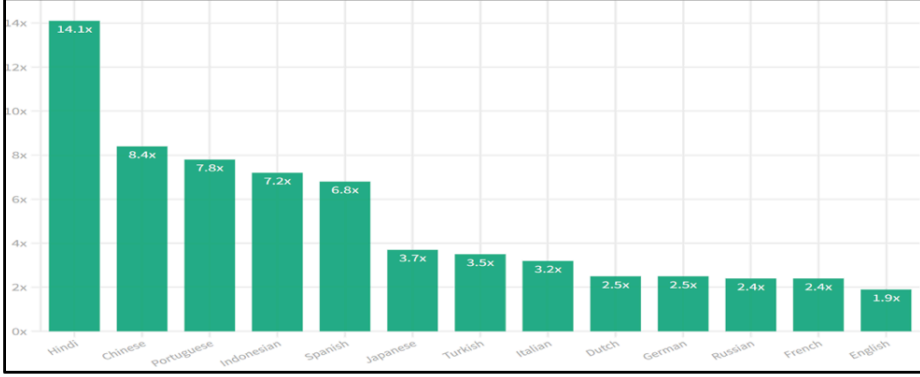
Özellikle Spotify'nın 2019 yılında podcast yayıncılığı girişimleri arasında yer alan Gimlet Media ve Anchor'ı satın alması, markaların bu alana olan ilgisini artırmış ve podcastler, pazarlama aracı olarak medya strateji çalışmalarında önemli bir araç olarak görülmeye başlanmıştır (Spinelli & Dann, 2019). Bu dönem itibarıyla, podcast yayıncılığı ve yayınları, hem içerik üreticilerinin gelir elde etmesi açısından hem dinleyicilerin çeşitli ilgi alanlarına özgürce ulaşabilmesi açısından hem de markaların tüketicilere doğrudan ya da iş birlikleri yoluyla kendilerini tanıtmaya ve tüketiciyle bağ kurma açısından oldukça önemli bir noktaya ulaşmıştır (Sullivan, 2018, s. 212). 2020 ve sonrası yıllar ise, marka iş birliklerinin pazarlama aracı olarak vazgeçilmez bir noktaya geldiği ve markaların kendi podcast yayınlarının yaygınlaştığı dönem olmuştur. Markalar, hedef kitlelerine uygun olarak belirledikleri bağımsız içerik üreticileri ile iş birlikleri yaparak mevcut ve potansiyel müşterilerine yönelik kişiselleştirilmiş reklamlar oluşturmaya başlamıştır (Llinares & vd., 2018). Bu strateji sayesinde, markalar niş kitlelere etkili şekilde hitap edebilmekte, belirledikleri hedef kitlelere doğrudan entegre olabilmekte ve gündelik yaşamda daha fazla varlık gösterebilmektedir. Günümüzde podcast iş birlikleri, markaların kültür ve değerleriyle uyumlu içerik üreticilerini bir araya getirerek, tüketicilere doğrudan ulaşmalarını sağlamaktadır. Markalar, iş birlikleri aracılığıyla sponsor oldukları veya kendilerinin ürettiği içerikleri, hedef kitlelerine uygun podcastlerde sunarak mevcut ve potansiyel müşterilerle daha etkili ve anlamlı bağlar kurma, marka bilinirliğini artırma, rakiplerinden ayrışma ve müşteri sadakatini güçlendirme fırsatı yakalamaktadır.

Türkiye’deki Podcast Yayıncılığı

Türkiye’de podcast yayıncılığı, 2000’li yılların başında dünya ile paralel olarak başlamış, ancak geniş kitlelere ulaşması ve popülerleşmesi 2010’ların ortalarını bulmuştur. İnternetin yaygınlaşması ve mobil cihaz kullanımının artması, podcast dinleyici kitlesini genişletmiştir. Özellikle pandemi döneminde, geleneksel medyada yer bulamayan veya daha geniş kitlelere ulaşmak isteyen haberciler, medya profesyonelleri, sosyal medya fenomenleri, radyo kuruluşları ve amatör yayıncılar podcast yayıncılığına yönelmiştir. Bu çeşitlilik, Türkiye’de podcast yayıncılığının gelişmesine katkı sağlamış ve pandemi sürecinde artan ilgiyle, podcastler alternatif bir medya aracı olarak öne çıkmıştır (Çil, 2023, s. 844). Türkiye’de 2011 yılında yayın hayatına başlayan ve ülkedeki ilk podcast yayını olan Potacast, Spotify, Apple Podcasts ve YouTube platformlarında yayınlarına devam etmektedir. Özellikle sporla ilgilenenler için güncel gelişmeleri takip etmek, uzman yorumlarını dinlemek ve geniş bilgi yelpazesine ulaşmak amacıyla bu podcast, önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. 2011 yazında gerçekleşen NBA lokavtı sırasında Kaan Kural ve Orkun Çolakoğlu’nun iş birliğiyle yayın hayatına başlayan Potacast, dijital içeriklerin henüz büyük bir rol oynamadığı dönemde, dünyanın ilk NBA podcastlerinden birini kurgulayarak Potacast’i Türkçe podcastlerin öncüsü konumuna getirmiştir (Öztürk, 2023). Potacast, bugün de çeşitli markalarla sponsorluk anlaşmaları yaparak aktif olarak yayın hayatına devam etmektedir. Dijital platformların (Spotify, Apple Podcasts vb.) yaygınlaşması, podcastlerin erişilebilirliğini artırmış ve yeni dinleyicilere ulaşmasını sağlamıştır. Son yıllarda, podcast içerik üretiminde belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Pandemi dönemi, insanların evde daha fazla vakit geçirmesine neden olduğu için podcast dinleme alışkanlıklarını etkilemiş ve bu süreçte dinlenme oranlarında artışlar tespit edilmiştir. Analiz şirketi Chartable’ın 15 Aralık 2020 tarihinde yayımladığı verilere göre (Şekil 1), Türkçe dilinde podcast yayın sayısında bir önceki yıla kıyasla 3.5 katlık bir artış yaşanmıştır (Zohrob, 2021).

Şekil 1.

Chartable - Dillere Göre Yeni Podcast Yayın Grafiği 2019-2020

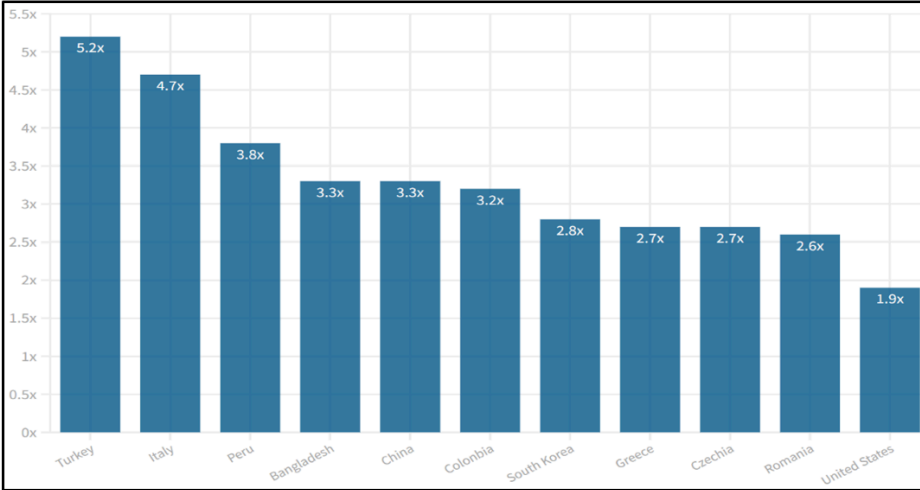

(Kaynak: Zohrob, 2021).

Aynı araştırmaya göre (Şekil 2), cihazlara podcast indirme sayısındaki artış, bir önceki yıla kıyasla en fazla Türkiye'de gerçekleşmiş ve bu oran 5.2 kat artmıştır. Bu durum, dinleyici kitlesinde de benzer bir büyümenin yaşandığını ve Türkiye'nin bu trendde önemli bir paya sahip olduğu görülmüştür (Zohrob, 2021).

Şekil 2.

Chartable - Cihazlara Podcast İndirme Grafiği 2019-2020

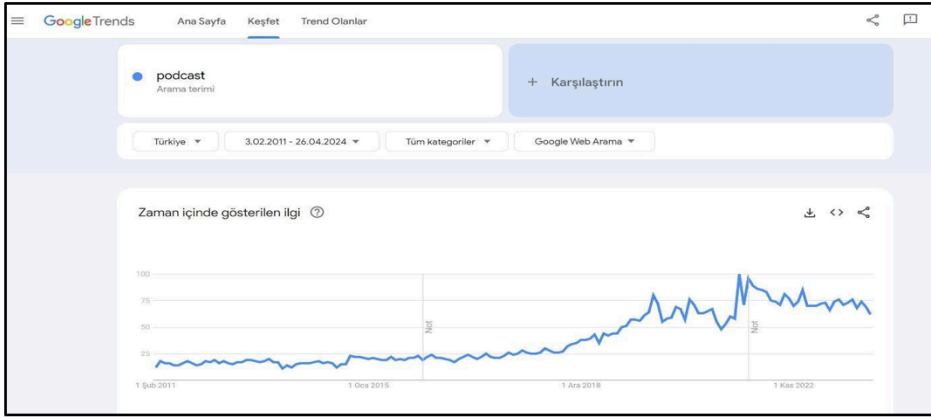

(Kaynak: Zohrob, 2021).

Dünyanın en popüler arama motorlarından biri olan Google'ın www.trends.google.com hizmeti, merak edilen bir kelimenin kullanıcılar tara-

findan ne sıklıkta arandığını zaman aralığında grafiksel olarak sunmaktadır. Bu hizmetten yararlanarak, Türkiye’de ilk podcast yayınının başladığı 2011 yılı ile 2024 yılı arasındaki dönemde “podcast” kelimesinin Google'daki aranma sıklığı incelenmiştir (TrendsGoogle, 2024). 2020 yılından itibaren yükselen ivme gösteren arama sıklığı, 2021 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış ve 2021 yılı sonrasında hafif bir düşme eğilimi göstermiştir (Şekil 3).

Şekil 3.
Google Trends Türkiye Grafiği

(Kaynak: TrendsGoogle, 2024).

Ayrıca, reklam ve sponsorluk gelirlerinin artması, profesyonel içerik üreticilerini ve medya kuruluşlarını bu alana daha fazla yatırım yapmaya teşvik etmiştir. Eğitim, sağlık, finans gibi spesifik konulara odaklanan niş podcastler de bu dönemde önemli bir yer edinmiştir. Türkiye'de podcast kültürünün gelişimi hem bireysel hem de kurumsal düzeyde çeşitlenmeye devam etmekte, yeni teknolojiler ve platformlar aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Bu süreç, Türkiye'deki medya ve iletişim ortamını zenginleştirerek dijital içerik tüketim alışkanlıklarını dönüştürmektedir (Çil, 2023, s. 844).

Pazarlama İletişimi Açısından Podcast Yayıncılığı

Pazarlama, ürün veya hizmetlerin tanıtımı, satışı ve dağıtım süreçlerini içeren bir dizi faaliyet olarak tanımlanabilir. Kotler, pazarlamayı müşteri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla değer yaratma ve bu değeri hedef kitleye iletme süreci olarak tanımlamaktadır (Kotler & Keller, 2016, s. 27).

Pazarlamanın temel amacı, müşteri memnuniyetini sağlamak ve marka sadakati oluşturmaktır. Geleneksel pazarlama araçları televizyon, radyo ve gazetenin yanı sıra dijital çağın yenilikleriyle dijital pazarlama araçları da öne çıkmıştır. Sosyal medya platformları, e-posta pazarlama, arama motoru optimizasyonu (SEO), arama motoru reklamcılığı (SEM), içerik pazarlaması ve dijital reklamcılık gibi dijital yöntemler, günümüzde pazarlamanın önemli unsurları arasında yer almaktadır.

Pazarlama alanında marka hikâyeleştirmesi, bilgiyi ilgi çekici içeriğe dönüştürme aracı olarak kullanılmaktadır (Sung ve diğerleri, 2022, s. 2). Hikâyeler, markaya yönelik farkındalık, anlayış, empati, tanınma, hatırlanma ve anlam kazandırma konularında önemli rol oynamaktadır (Singh & Sonnenburg, 2012, s. 189). Ayrıca, hikâyeler, hedef kitleyi etkileme yeteneği ile insan yaşamının ve tüketim deneyiminin merkezi bir parçası haline gelmektedir (Van Laer ve diğerleri, 2014, s. 797). Hikâyeleştirme stratejisi, markanın ürün veya hizmetlerini tanıtırken başvurduğu gerçek hikâyeler, anekdotlar, kurgusal senaryolar aracılığıyla dinleyicilerin dikkatini çekmeyi ve duygusal bağ kurmayı amaçlayan bir yöntem olarak öne çıkmaktadır.

Literatür ve sosyal medya incelendiğinde, podcastlerin iletişim ve pazarlama üzerindeki etkisi, çoğu zaman hikâye anlatımlarının da katkısıyla, geleneksel medya araçlarına kıyasla farklı ve yenilikçi bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. Podcast odaklı pazarlama çalışmalarının 2 milyar doları aştığı günümüzde, sektörün küresel pazar değeri 2022 yılında 13.7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Polaris Market Research (2022) tarafından hazırlanan “Podcast Pazar Analizi Raporu”na göre, podcast küresel pazar değeri 2030 yılına kadar 149.3 milyar dolara ulaşacağı öngörülmektedir. Bireylerin ilgisini çeken podcast yayınları, pazarlama faaliyetleri içerisinde de popüler bir mecra olmaya başlamış, bununla beraber, literatüre “podcast pazarlama” kavramıyla giriş yapmayı başarmıştır (Ergül, 2023, s. 76).

Podcastlerin en büyük avantajlarından biri, dinleyicilere istedikleri zaman ve mekânda dinleme özgürlüğü sunmasıdır. Bu esneklik, dinleyicilere hareket halindeyken, özgün içeriklerle bilgi edinme ve eğlenme imkânı tanır. Bu durum, markaların hedef kitlelerine ulaşma stratejilerini yeniden gözden geçirmelerini sağlamıştır. Çalışmalarda, podcast dinleyicilerinin radyo dinleyicilerine kıyasla daha aktif olduğu ve ilgi duydukları içerikleri daha

dikkatli dinledikleri, ayrıca podcastlerin sürükleyici anlatım tekniği ile radyodan farklılaştığı belirtilmektedir (Türkoğlu & Ağca, 2021, s. 1680). Geleneksel medya araçlarında genellikle kısa ve yüzeysel bilgiler sunulurken, podcastler dinleyicilere daha detaylı ve derinlemesine analizler yapma imkânı tanımaktadır. Örneğin, Riverside.fm, yüksek kaliteli içerik üreticilerine, uzaktan kayıt yapma imkânı sunan profesyonel bir platformdur. Podcast, webinar ve video prodüksiyonlarında kullanıcılara, HD video ve kristal netliğinde ses kayıtları sağlamaktadır. Bu topluluğun yöneticisi olan Kendall Breitman, bu durumun dinleyicilerin marka ile daha güçlü bir bağ kurmasına olanak tanıdığını belirtmektedir. Özellikle niş konulara odaklanan podcastlerin, belirli bir ilgi alanına sahip dinleyicileri kendisine çekerek marka sadakati oluşturduğunu belirtmektedir (Breitman, 2023).

Sosyal medya platformları, arama motorları, web siteleri, mobil uygulamalar ve podcastler, dijital uygulamalar arasında yer almaktadır. Podcastlerin iletişim üzerindeki etkinliği, sunulan içeriklerin derinliği ve özgünlüğüyle doğru orantılıdır. Örneğin, sağlık, eğitim, teknoloji ve ekonomi gibi farklı alanlarda uzmanlar tarafından hazırlanan podcastler, dinleyicilere güncel ve güvenilir bilgiler sunmaktadır. Podcastler, iş dünyasında liderlik ve yönetim konularında önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir (Waddingham ve diğerleri, 2020, s. 275). Bu durum, iş profesyonellerinin sürekli öğrenme ve gelişim süreçlerine katkıda bulunmaktadır.

Podcastlerin pazarlama üzerindeki etkilerine bakıldığında markaların hedef kitlelerine ulaşma yöntemlerini çeşitlendirdiği görülmektedir. Podcast reklamları, geleneksel reklamcılık yöntemlerine kıyasla daha kişisel ve samimi biçimde sunulmaktadır. Edison Research'ün podcast reklamlarıyla dinleyicilerin etkileşimini incelemeyi amaçlayan "Super Listeners" araştırmasına göre, dinleyicilerinin %50'si, bir markanın hedef kitlesine ulaşmasının en etkili yolunun podcastlerde reklam vermek olduğunu ifade etmektedir (Edison Research, 2022). Podcast reklamları, haftada beş veya daha fazla saat podcast dinleyenler tarafından daha az rahatsız edici bulunmakta ve araştırmaya katılan dinleyicilerin %56'sı, podcastlerde duydukları reklamların diğer mecralara kıyasla bir ürünü satın alma olasılıklarını artırdığını belirtmektedir. Yine podcast dinleyicilerinin %51'i, diğer medya araçlarına kıyasla podcastlerdeki reklamlara daha fazla dikkat ettiklerini ifade etmektedir. Aynı dinleyici grubunun %53'ü ise, düzenli olarak dinledikleri bir podcastte yer alan bir marka hakkında daha olumlu görüşlere sahip olduklarını belirtmiştir.

Podcast yayıncılığı, artan popülaritesiyle profesyonel biçimde yürütülmektedir. Ajanslar, içerik üreticilerine teknik destekten pazarlama ve dağıtım stratejilerine kadar geniş hizmet yelpazesi sunmaktadır. Bu hizmetler arasında stüdyo kiralama, ses düzenleme, reklam ve sponsor anlaşmaları, dinleyici analizi ve içerik üretimi bulunmaktadır. Ajanslar, yayıncıların geniş kitlelere ulaşmasını ve içerik kalitesini artırmasını sağlarken, gelir elde etmelerine de yardımcı olmaktadır. Bu profesyonel destek, yayıncıların içerik üretimine odaklanmalarını ve dinleyicileriyle etkili bir şekilde etkileşim kurmalarını mümkün kılmaktadır. Türkiye’de, dünya genelindeki gelişmelere paralel olarak podcast ajanslarının sayısı her geçen gün artmaktadır.

Özetle, podcast dinleyici kitlesinin hızlı büyümesi, içerik talebinde belirgin artışa yol açmıştır. Bu durum, yüksek kaliteli ve profesyonel içerik ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Podcastler, hedefli reklamcılık için ideal platformlar sunmakta ve markalar, ajanslar aracılığıyla etkili kampanyalar yürütmektedir. Teknolojik gelişmeler, podcast üretim ve dağıtımını kolaylaştırarak daha fazla kişinin bu alanda yer almasına olanak tanımıştır. Niş pazarlara hitap eden içerik çeşitliliği, farklı uzmanlık alanlarına sahip ajansların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Piñeiro-Otero & Pedrero Esteban, 2022, s. 2-7). Bu faktörler, Podfresh, Podcast BPT ve Podbee Media gibi ajansların artışı ve markayla podcast iş birliklerini açıklamaktadır. Podcast pazarının büyümesiyle, bu ajansların rolünün giderek daha kritik hale geleceği öngörülmektedir.

Türkiye’nin podcast ajanslarından biri olan Podfresh’in yaptığı araştırmaya göre; Türkiye’de podcast dinleyicileri, günde ortalama 45 dakika podcast içeriği tüketmekte ve bu dinleyicilerin %34.8’i her gün, %51.9’u haftada en az bir defa podcast dinlemektedir. Bu bağlamda Podcast reklamları, dinleyicilerle samimi iletişim kurarak, geleneksel reklamlara göre daha etkili sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır (Podfresh, 2024).

Günden güne büyüyen podcast reklamcılığı, üç ana yöntemle uygulanmaktadır: bölüm sponsorluğu, özel bölüm ve spot reklam. Bölüm sponsorluğunda, iş birliği yapılan markanın reklam metni bölüm içerisine entegre edilir; dinleyiciler, bölüm açıklamasında verilen kodlar ve bağlantılarla kampanya içeriğine yönlendirilir. Özel bölümde, marka kimliğine uygun bölümler oluşturulur ve marka adı bölüm başlığı, açıklama ve içerikte yer alır, bu sayede tüm podcast platformlarında yayımlanabilir. Spot reklamda,

markanın reklam kampanyası, ilgili podcastin geçmiş bölümlerine belirli süreyle entegre edilir ve bu modelle dinlenme sayısına göre uygun kampanyalar oluşturulabilir (PodcastBPT, 2024).

Podcastler, pazarlama iletişimi bağlamında reklam verenler için yeni ve etkili bir mecra olarak dikkat çekmektedir. Sunulan kişisel ve samimi atmosfer, dinleyicilere reklam mesajlarının daha etkili şekilde iletilmesine olanak tanımaktadır. Podcast reklamcılığı, markaların hedef kitlelerine doğrudan ulaşmasını ve dinleyicilerin dikkatini çekmesini kolaylaştırmaktadır. Serdar Kuzuloğlu'nun Miele iş birliği ile hazırlayıp sunduğu "Silent Mode" isimli podcast yayını bunun en çarpıcı örneklerinden biridir (Şekil 4). "Silent Mode" kampanyası, 2023 Felis Ödüllerinde İşitsel Medya kategorisinde ödül alan etkileyici bir podcast aracılığıyla pazarlama girişimidir. Kampanya kapsamında bir mağazanın alt katını hedef kitlenin istediği zaman ziyaret edebileceği ses yalıtımlı, çamaşır makinelerinin çalıştığı bir stüdyo haline getirme fikri kampanyanın odak noktası olmuştur. Ses yalıtımı yapılan bu stüdyoda Miele çamaşır makinesi ekstra sessiz modda çalışırken, sunucu konuklarıyla akıcı bir sohbet gerçekleştirmektedir. Bu stüdyoda hedef kitlenin en çok ilgisini çeken isimlerle marka değeri ile özdeşleşen sürdürülebilirlik, dayanıklılık, performans temalı içerikler çekilmiştir. Miele çamaşır makineleri ekstra sessiz modda çalışırken çekilen içerikler hem YouTube hem de Spotify gibi platformlarda geniş kitlelere ulaşmıştır. İçerikler, her bölümün konusuna özel hedeflemeli meta reklamlarıyla desteklenerek, büyük ilgi görmüş ve geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmıştır. Ayrıca, premium mecralarda advertorial reklamları, gazete ilanları, influencer iş birlikleri ve PR çalışmalarıyla iletişim desteklenmiş ve açık hava reklam ünitelerindeki QR kodlarıyla interaktif uygulamalara yönlendirmeler yapılmıştır. Kampanya kapsamında 9 farklı isimle gerçekleştirilen sohbetler büyük ilgi görmüş, 55 milyon gösterim, 13 milyon izlenme, 700 bin organik izlenme ve reklam hatırlanabilirliğinde %15.2'lik bir göreceli artış elde edilmiştir. Bu örnek, podcast reklamcılığının ne kadar yaratıcı ve etkili olabileceğinin somut bir kanıtıdır. Bu tür bir uygulama hem dikkat çekici hem de doğal bir reklam stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Şekil 4. Silent Mode

(Kaynak: Miele Türkiye, 2023).

Miele örneği, podcast reklamcılığının temel ilkelerinden biri olan samimiyet ve doğallığı vurgulamaktadır. Dinleyiciler, reklam mesajlarını doğrudan ve yapay bir şekilde değil, yayın akışı içinde doğal bir şekilde aldıklarında, bu mesajların daha etkili ve akılda kalıcı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Miele'nin yaratıcı reklam stratejisi, markanın güvenilirliğini artırarak potansiyel müşterilere ulaşma konusunda etkili olmaktadır. Sonuç olarak, Serdar Kuzuloğlu'nun podcast yayınları sırasında arka planda Miele çamaşır makinelerinin çalışması, podcast reklamcılığının yaratıcı ve etkili bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Podbee Media'nın yapımcılığını üstlendiği "Barış Özcan ile 111 Hz" adlı podcast programı, çeşitli markalarla iş birliği gerçekleştirmektedir. Örneğin, "Tertemiz Oldu: Hijyenin Kısa Tarihi" başlıklı bölümde, sunucu tarafından Arçelik Neo model çamaşır makinesinin tanıtımı yapılmaktadır. Ayrıca, genellikle kahve üyelik uygulaması "Frink" sponsorluğunda gerçekleştirilen yayınların yanı sıra, Decathlon, Redoxon ve Hiwell gibi markalarla da iş birliği yapılmaktadır. Benzer şekilde, Podbee Media'nın yapımcılığını üstlendiği "Haddini Aşan Yaşam Rehberi" adlı podcast programında, "AgeSA BES" ve kripto para alım satımı yapılabilen web sitesi "BitHero"nun spot reklamları yer almaktadır. Barış Özcan'ın '111 Hz' podcasti, dinleyiciye bilgi ve teknoloji odaklı içerik sunduğu için tercih edilmekte, reklamverenler de bu hedef kitleyle örtüşen teknoloji temalı markaları seçmektedir (Akan, 2024, s. 29).

Philips, podcast programlarına reklam veren markalar arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, Philips Latte Go 5400 serisi otomatik kahve makinesi,

"Bahar Akıncı ile Başıma Gelmeyen Kalmadı", "Yedi Çeşit Evet", "Merdiven Altı Terapi", "Ortamlarda Satılacak Bilgi" gibi podcast programlarında tanıtılmıştır. Bu reklamlar, programın akışı sırasında sunucu tarafından yapılmaktadır. Program sırasında sunucu, Philips Latte Go 5400 serisi otomatik kahve makinesinin özelliklerini tanıtırken, aynı zamanda canlı olarak kahve hazırlama işlemi yapmaktadır. Bu esnada kahve makinesinin çalışma sesleri de kayda geçmekte olup, dinleyicilere kahve makinesinin pratikliğini ve performansını gerçek zamanlı olarak deneyimleme imkânı sunmaktadır. Bu reklam stratejileri, ürün tanıtımını daha etkili hale getirerek, dinleyicilerin ürün hakkında daha somut fikir edinmelerini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, hem potansiyel müşterilerin ürüne olan ilgisini artırmakta hem de marka ve tüketici arasında daha güçlü ve güvene dayalı bağ kurulmasına yardımcı olmaktadır (Sullivan, 2018, s. 212).

Sonuç olarak, iletişim ve pazarlama dünyasında devrim yaratarak önemli konuma gelmiştir. Eş zamanlı ve esnek dinleme alışkanlıkları, derin içerik sunma yetenekleri ve samimi reklamcılık yaklaşımlarıyla podcastler, markalara hedef kitleye doğrudan ulaşma esnekliği sağlar. Araştırmalar, podcastlerin etkisinin arttığını ve markalar için yeni fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Dinleyicilere ilgi alanlarına yönelik kişisel deneyim sunarken, markalar da sadık kitleye ulaşma şansı yakalamaktadır. Bu bağlamda, podcastlerin gelecekte de iletişim ve pazarlama stratejilerinde önemli rol oynamaya devam edeceği öngörülmektedir. Bu konuda yapılmış önceki akademik çalışmalara göz atmak, çalışmanın önemini vurgulamak açısından faydalı olacaktır.

Önceki Araştırmalar

Podcast, görece yeni dijital pazarlama aracı olmasına rağmen, ulusal ve uluslararası literatür, bu aracın eğitim, eğlence, dijital habercilik, kurumsal iletişim ve iş dünyasında stratejik kullanımı gibi çeşitli alanlardaki etkisini kapsamlı şekilde incelemektedir. Bu çeşitlilik, podcastlerin medya ve iletişim dünyasında son derece geniş etkiye sahip olduğunu ve farklı amaçlar için nasıl kullanılabileceğini göstermektedir.

2015 yılında yayımlanan makale "A Golden Age of Podcasting: Evaluating Serial in the Context of Podcast Histories", podcastin tarihsel gelişimini ve özellikle "Serial" adlı podcastin bu bağlamdaki önemini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Serial; Sarah Koenig'in sunuculuğunu üstlendiği ve her bölümde kurgusal olmayan bir hikâye anlatan bir araştırmacı gazetecilik podcastidir. Araştırma, "Serial"ın podcastlerin teknik değişimler ve din-

leyici analizleri bağlamında nasıl önemli bir an olduğunu incelerken, podcasting'in genel medya platformları arasındaki yerini de sorgulamaktadır. “Serial” podcastlerin, niş bir aktiviteden ana akım bir medya platformuna dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır. ‘Serial’, geniş kitlelere hitap etmesi ve dinleyicilerin içeriğe entelektüel ve duygusal olarak bağlanabilmesiyle dikkat çekmiştir. Araştırmalara göre, akıllı telefonlar ve diğer bağlı cihazlar podcast dinleme deneyimini daha erişilebilir hale getirmiştir. Bu teknolojik değişiklikler, podcastlerin erişimini ve popüleritesini artırmıştır (Berry, 2015, s. 171).

“Insights on the Go: Leveraging Business Podcasts to Enhance Organizational Performance” başlıklı makale, iş dünyasında podcastlerin kullanımını ve bunların organizasyonel performansı nasıl artırabileceğini incelemektedir. Çalışma, iş dünyasıyla ilgili bilgi edinmek ve yeni bakış açıları kazanmak isteyen yöneticilere podcastlerin sunduğu fırsatları ve avantajları tanıtmaktadır. Makale, çeşitli iş podcastlerinden elde edilen içgörülerini değerlendirerek yöneticilere değerli teknikler öğretmeyi ve güncel iş dünyası haberleri hakkında bilgi vermeyi hedeflemektedir. Podcastlerin yöneticilere sunduğu farklı bakış açıları ve stratejik yönetim teknikleri, organizasyonel performansı artırmada önemli rol oynamaktadır. Özellikle, yöneticilerin dinleyici olarak katıldığı podcast bölümleri, yönetim becerilerini geliştirmekte ve organizasyonel karar alma süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Podcastlerin farklı konuları ele alabilme esnekliği, dinleyicilere geniş perspektif sunmakta ve yöneticilerin hem genel iş stratejileri hem de spesifik endüstri bilgileri hakkında bilgi edinmelerine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, çalışma, podcastlerin iş dünyasında stratejik araç olarak kullanılabilmesini ve organizasyonel performansı artırmada önemli rol oynayabileceğini göstermektedir (Waddingham ve diğerleri, 2020).

2021 yılında yayımlanan makale “Dijital Haberciliğe Farklı Bir Bakış: Podcast Yayınları”, dijital haberciliğin unsuru olarak podcast yayınlarının incelenmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi ile habercilik dijital platformlara taşınmış ve podcast yayıncılığı, haber içeriklerinin ses kaydı şeklinde hazırlanarak dinleyicilere sunulduğu mecra olarak öne çıkmıştır. Çalışma, dünya ve Türkiye’de podcast aracılığıyla yapılan dijital haberciliğin yansımalarını, kökenlerini, ekonomik boyutunu ve gelişimini literatür taraması yöntemiyle incelemiştir. Bu inceleme sonucunda; Türkiye’de podcast haberciliğinin, ABD ve Avrupa ile kıyaslandığında nicelik açısından zayıf kaldığı görülmekle birlikte Türkiye’deki podcast yayınlarının da

reklam geliri ve pazar payı açısından son derece yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır (Budak, 2021).

“Podcast Dinleme Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme” isimli makale; podcast ve radyo yayınlarının farklılıklarını ve kullanıcıların podcastleri tercih etme sebeplerini ortaya koymaktadır. 11 kişiyle yapılan derinlemesine görüşme sonucunda; katılımcıların, podcast içeriklerinin eğlenceli ve bilgilendirici olmasına, samimi bir dille ve akıcı şekilde sunulmasına önem verildiği anlaşılmıştır. Eğlenceli ve bilgilendirici içerikler, dinleyicilerin ilgisini çekmekte ve memnuniyetlerini artırmaktadır. Ayrıca; podcastlerde yer alan reklamların, yayının başında ve sonunda yer alması durumunda dinleyiciler tarafından rahatsız edici bulunmadığı tespit edilmiştir ancak, reklamların yayını bölmesi durumunda dinleyicilerin olumsuz tepki verdiği görülmüştür. Katılımcılar, ideal podcast süresinin 20-45 dakika arasında olması gerektiğini belirtmiştir. Süresi ve içeriği iyi ayarlanmış podcastlerin daha fazla dinleyici çektiği ve takip edildiği gözlemlenmiştir (Kaynar, 2021).

Craig, Brooks, Bichard (2021), podcastlerin yaygınlığına rağmen, üniversite öğrencilerinin podcastleri dinlemeye olan ilgisini ve motivasyonlarını inceleyen çok az araştırma olduğu sorunsalından yola çıkarak, kullanımlar ve doyumlar teorisi perspektifinde üniversite öğrencilerinin podcastlerle ilişkili motivasyonlarını araştırmıştır. “Podcasting on Purpose: Exploring Motivations for Podcast Use Among Young Adults” başlıklı çalışmada, podcast kullanımına ilişkin motivasyonlar üç ana başlık altında incelenmektedir: eğlence, kaçış ve bilgi edinme. Motivasyonların cinsiyete göre değişkenlik göstermediği, podcast türüne göre değiştiğini tespit etmişlerdir. Sonuçlar, podcastlerin genç yetişkinler arasında nasıl ve neden popüler olduğunu anlamaya ve podcast üreticilerine içeriklerini daha iyi nasıl hedefleyebilecekleri konusunda önemli bilgiler sunmaktadır.

Tobin ve Guadagno'nun (2022) “Why People Listen: Motivations and Outcomes of Podcast Listening” başlıklı çalışmasında, açıklık, ilgiye dayalı merak ve biliş ihtiyacının podcast dinlemeyi olumlu etkilediği, nevroitikliğin ise olumsuz etkilediği bulunmuştur.

Chan-Olmsted ve Wang'in (2022) “Understanding Podcast Users: Consumption Motives and Behaviours” çalışmalarında, podcast tüketiminde eğlence, bilgi ve ses platformu üstünlüğünün başlıca motivasyon unsurları olduğu; dinleme ayarları, genişlik, derinlik, rutin ve rakip işitsel medya

kullanımının dinleme davranışlarını etkilediği bulunmuştur.

Rime ve diğerlerinin (2022) “What is a Podcast? Considering Innovations in Podcasting Through the Six-tensions Framework” makalesi, podcast kavramının yıllar içinde nasıl değiştiğini ve bu değişimlerin medyanın özünü koruyarak nasıl yenilikçi yaklaşımlar geliştirebileceğini incelemektedir. Çalışma, podcastlerin tarihsel gelişimi ve bu süreçte ortaya çıkan yenilikleri altı temel gerilim (kişiselleştirme ve otomasyon, benzersizlik ve evrensellik, bağımsız ve ana akım üretim) çerçevesinde ele almıştır. Bu gerilimler, gelecekte podcastlerin tanımı değişse de özlerinin korunarak yenilik yapılması için temel sunmaktadır.

2022 yılında yayımlanan “Podcast Kullanımı Bağlamında Algılanan Doyumun Reklama Yönelik Tutum Oluşumu Üzerindeki Etkisi” isimli makalede, podcast yayınlarında yer alan reklam içeriklerinin tüketiciler tarafından nasıl algılandığını ve bu reklamlara karşı tüketicilerin nasıl bir tutum geliştirdikleri incelenmiştir. Bu bağlamda, podcastlerin reklam kanalı olarak benimsenmesi ve bu mecradaki reklamların etkinliği üzerine odaklanarak, reklam verenler ve markalar için önemli çıkarımlar sağlamayı hedeflemiştir. Çalışmadaki bulgulara göre podcast kullanımında algılanan eğitim-eğlence, hikâye anlatımı, sosyal katılım ve çoklu görev boyutlarıyla reklama yönelik tutum oluşumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Özök Şişman & Babür Tosun, 2022, s. 151).

“Dijital Pazarlama Süreçlerine Kurum Çalışanlarının Katılımı: Trendyol Tech Podcast Serisi Üzerine Bir Değerlendirme” isimli makalede, Trendyol Tech Podcast serisi örneği üzerinden dijital pazarlama süreçlerine kurum çalışanlarının katılımının incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışmada, dijital pazarlama, geleneksel yöntemlere göre daha esnek, hızlı ve bilgi toplumunun gereksinimlerine cevap verebilen bir anlayış olarak öne çıkmaktadır. Podcastler, özellikle son zamanlarda bireylerin ilgisini çekerek pazarlama faaliyetlerinde popüler mecra haline gelmiştir. Kurum çalışanlarının dijital pazarlama süreçlerindeki katılımının bu başarıya katkıda bulunan önemli bir kriter olduğunu vurgulamaktadır. Araştırma bulguları, kurum çalışanlarının dijital pazarlama faaliyetlerine katılımının hem kurum içi hem de kurum dışı paydaşlarla olan ilişki ve iletişime önemli katkılar sağladığını ortaya koymuştur (Ergül, 2023).

Bankaların kurumsal iletişim stratejilerinde podcast kullanımını incelediği “Kurumsal İletişimde Podcast: Bankaların Podcast Kanallarına Yönelik

Bir İnceleme” adlı makalede; bankaların podcastleri nasıl kullandıklarını, bu podcastlerin yıllar içerisindeki değişimi ve gelişimi belge analizi yöntemiyle araştırılmıştır. Bu bağlamda, bankaların podcast içeriklerinin sayısı, süreleri ve paylaşım sıklıkları gibi faktörler değerlendirilmiştir. Sonuçta, podcastlerin bankaların kurumsal iletişim stratejilerinde önemli yer tuttuğu ve bu içeriklerin yıllar içerisinde artış gösterdiği ortaya konmuştur. Podcastlerin, bankaların mesajlarını geniş kitlelere ulaştırmakta etkili araç olarak kullanıldığı ve içerik süresiyle paylaşım sıklığı arasında doğrudan ilişki olmadığı tespit edilmiştir (Güler, 2023).

İncelenen çalışmalarda ele alınan podcast kullanımının algılanan doyum ve reklama etkisi, podcastlerin kullanıcı algısı ve reklam tutumları üzerindeki etkilerini anlamak açısından değerlidir. Dijital habercilik odaklı çalışmalar, podcastlerin dijital habercilikteki rolü ve ekonomik boyutlarını kavramak için önemlidir. Dijital pazarlama ve kurum çalışanlarının katılımı odaklı çalışma; dijital pazarlamada podcastlerin rolü ve kurum içi iletişimdeki katkıları açısından yol göstericidir. Podcast dinleme alışkanlıkları odaklı çalışmalar, kullanıcıların podcast dinleme tercihleri ve reklamların dinleyiciler üzerindeki etkisiyle ilgili fikir verebilmektedir. Eğlence, bilgi ve ses kalitesinin, podcast tüketim motivasyonlarında etkili olduğu anlaşılabilmektedir. İş dünyasında podcastlerin kullanımını araştıran çalışmalar; organizasyonel performansı artırmadaki rolü ve yöneticilere sağladığı avantajları ortaya koymaktadır. Bu bağlamda konu çeşitliliği göz önünde bulundurularak on bir adet çalışma seçilmiştir. Bu çalışmaların çok yönlü kullanımını ve etkilerini farklı açılardan ele alarak, podcastlerin önemini anlamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu araştırma, podcast yayıncılığının Türkiye’de ve dünya genelindeki tarihsel gelişimini inceleyerek, markaların bu yeni medya mecrasını nasıl etkili bir biçimde kullandıklarını kavramsal bir çerçevede ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın evrenini, Spotify’nın 2023 yılı verilerine göre Türkiye’de en çok dinlenen ilk beş podcast oluşturmaktadır. Bu podcastler; *Ortamlarda Satılacak Bilgi*, *Kendine İyi Davran*, *Merdiven Altı Terapi*, *Meksika Açmazı* ve *Hayalhanem*’dir. Araştırmanın amacına uygun olarak, markalarla iş birliği gerçekleştirdiği gözlemlenen *Ortamlarda Satılacak Bilgi* ve *Merdiven Altı Terapi* podcastleri amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilerek çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Örneklemedeki podcastlerin 2023 yılı boyunca yayımlanan bölümleri aşağıdaki sorulara yanıt aramak üzere incelenmektedir:

AS.1. Bölüm süreleri, dinleyici puanları, podcast hakkında bilgiler ve iş birliği yapılan markalar ile ilgili tema ve söylemler nelerdir?

AS.2. Podcastlerin çağdaş pazarlama stratejilerinde oynadığı temel rol nedir?

AS.3. Podcastlerin marka hikâye anlatımındaki etkinlikleri nelerdir?

Çalışmada, mevcut bir durumu, konuyu, belirli grupları, fiziksel ortamları, tercihleri ve davranışları ayrıntılı olarak tanımlamak için tercih edilen betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmacılara konunun kapsamlı görünümünü sunarak olguların nedenlerini ve sonuçlarını anlamada yardımcı olmaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2020). Araştırmanın bulguları bölüm süresi, kanal puanı, kategori, yayıncı, işbirliği ve sponsorluklar ile bölüm başlıkları temalarında incelenmekte ve podcastlerin etkili pazarlama iletişimi aracı olarak kullanılabilmesi ve markaların hedef kitlelerine ulaşmada olumlu katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Podcastlerin dinleyicisi ile kurduğu samimi bağ, markaların mesajlarının daha kalıcı ve anlamlı olmasını sağlamaktadır. Kapsamlı literatür çalışmasıyla desteklenen araştırma, hem Türkiye'deki podcast yayıncılığının marka iş birlikleri çerçevesinde mevcut durumunu anlamaya imkân vermekte hem de markaların podcastleri nasıl etkili şekilde kullanabileceğine dair örnek analiz sunmaktadır.

2023 Yılında Türkiye'de En Çok Dinlenen Podcast Yayınları

Ortamlarda Satılacak Bilgi; kültür, sanat, edebiyat, felsefe, psikoloji ve kişisel gelişim konularında çeşitli bilgiler sunmaktadır. Podcast BPT çatısı altında yayımlanan bu podcast, hemen her bölümünde birçok farklı markayla sponsorluk ve iş birliği anlaşmaları yaparak bölüm sponsorluğu almaktadır. Kendine İyi Davran podcasti, klinik psikolog Beyhan Budak tarafından yönetilmekte olup, dinleyicilere kendilerini keşfetme, motive olma ve psikolojik yüzleşme konularında rehberlik eden bir eğitim podcasti olarak öne çıkmaktadır. Beyhan Budak'ın YouTube kanalında paylaştığı içeriklerin ses kayıtlarını içeren bu podcast, mevcut içerikleri başka formatta sunarak geniş dinleyici kitlesine ulaşmaktadır. İçerik üreticisi Deniz Dülgeroğlu tarafından yönetilen Merdiven Altı Terapi, dinleyici kitlesiyle günlük yaşam konularında dertleşen ve kendi deneyimlerini samimi şekilde paylaşan, ayrıca çeşitli markalarla iş birlikleri yapan podcast olarak dikkat çekmektedir. Meksika Açmazı, Mesut Süre ve Fazıl Polat tarafından sunulan, komedi türünde içerikler sunan podcast yayınıdır. Son

olarak, Hayalhanem podcasti, Mehmet Yıldız tarafından sunulan ve eğitimsel konulara odaklanan bir platformdur. Mehmet Yıldız, “Bir insanın hayatı iyi bir eğitimle değişebilir” mottosuyla hareket ederek dinleyicilere farklı bakış açıları sunmaktadır (Tablo 1).

2023 yılında Türkiye’de en çok dinlenen podcastlerden “Ortamlarda Satılacak Bilgi” ve “Merdiven Altı Terapi” üzerinden gerçekleştirilen sponsorluk ve iş birliği çalışmaları detaylı olarak incelenmektedir. Çalışmada, ajans aracılığıyla sponsorluk/iş birliği çalışmaları yapan “Ortamlarda Satılacak Bilgi” ve bireysel iş birlikleri gerçekleştiren “Merdiven Altı Terapi” podcastlerinin her ikisiyle de iş birliği yapan Cambly, Altıntaş Online, Philips ve L’Oréal markalarının karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır.

Podcast bölümleri, reklam içerikleri ve iş birliği detayları ayrıntılı olarak incelenmiş, markaların reklam stratejilerinin etkinliği ve podcastlerin marka iş birliklerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, markaların podcastler aracılığıyla dinleyicilere ürün ve hizmetlerini podcast programcılarının kendi tarzlarında nasıl entegre edildiği incelenmiştir. Elde edilen veriler, her markanın ilgili podcast ile gerçekleştirdiği iş birliklerini tarih, başlık tema/söylem ve süre açısından detaylandırmaktadır.

Tablo 1.

2023 yılında en çok dinlenen podcastler

2023 YILINDA EN ÇOK DİNLENEN PODCASTLER - SPOTIFY VERİLERİ									
KANAL İSMİ - SPOTIFY	ÇIKIŞ TARİHİ	2023 ORT. BÖLÜM SAYISI	BÖLÜM SÜRESİ	KANAL PUANI	KANAL "HAKKINDA" KISMI	KANAL AÇIKLAMASINDA KULLANILAN ETİKETLER / BULUNDUĞU KATEGORİ	KANAL YAYINCISI	KANAL BÜNYESİNDE YAPILAN İŞ BİRLİKLERİ/ SPONSORLUKLAR - 2023	BİRDEN FAZLA YAPILAN İŞ BİRLİKLERİ / SPONSORLUKLAR - 2023
Ortamlarda Satılacak Bilgi	Oca.21	92	Ort. 20-60 dk.	4,8 (5,68)	Kültür, Sanat, Edebiyat, Felsefe, Psikoloji, Kişisel Gelişim, Belgesel, Film kısaca ortamlarda satılabileceğiniz bilgilerin olduğu podcastler. Instagram: instagram.com /ortamlardasatilacakbilgi/ Reklam ve iş birlikleri için: ortamlardasatilacakbilgi@gmail.com	Kişisel Gelişim	Podcast BPT	Native Teams, Terappin, Cambly, TOD TV, Dominos, Kokoma, Karaca, Altıntaş Online, Finish, Tavmergen Tüp Bebek Merkezi, QNB Finansbank, Philips, Samsung, Nike, ING, Hyundai, Miniaturk, Altnyldiz Classics, Atasun Optik, ORAV, Day2Day Collagen, Odeabank, Farkındalık Defteri, Tefal, Lifebox, L’Oreal Paris, The Body Shop, Pastavilla, Birey Eğitim Kurumları, 33. Akbank Caz Festivali, Sneaks Up, Flormar, Pegasus, Eczacıbaşı, TAFT Coffee, Naturagen Kolajen, Paribu, Bundle, Türkiye Petrolleri, BBC Planet Earth, Renault, Mediamarkt, Aghesa, Dimes, Duru, Watsons, Arçelik	Terappin, Cambly, Altıntaş Online, Karaca, Philips, Samsung, Odeabank, Tefal, Paribu, Eczacıbaşı, Aghesa, Mediamarkt
Kendine İyi Davran	Mar.17	56	Ort. 10-30 dk.	4,9 (28)	Kendini keşfet, motive ol ve yüzleş. Merhaba, ben Klinik Psikolog Beyhan BUDAK, burada YouTube hesabımda yayımladığım videoları ses kayıtlarını paylaşıyorum.	Eğitim	Beyhan Budak	Yok	Yok

Merdiven Altı Terapi	Şub.20	41	Ort. 25-55 dk.	4,8 (5,38)	Siz geceleri uyuyabilin diye ben uyumayıp dertlerinizi düşünüyorum.	Teknoloji	Deniz Dülgeroğlu	Cambly, Hiwell, LaVita, Sebamed, Philips, Dermalex, Marnys, Altıntaş Online, Nasty For Human, Poddy, Bi Kutu Kombin, L'Oreal Paris, La Roche Posay, Kiralabunu.com, Vitafenix, pembebulutlarda.com, Fullique, Beauty Pillow,	Hiwell, LaVita, Philips, Poddy, Bi Kutu Kombin, Cambly,
Meksika Açmazı Son Yayınlanan Bölüm Haziran 2023)	Eyl.21	20	Ort. 30-45 dk.	4,9 (6,68)	"O konuda gerçekten ne düşünüyorsunuz? Bu zor durumdan nasıl çıkarsın? Peeki en yakın arkadaşını satar mısın?" Mesut Süre, Anlatanadam ve Fazlı Polat Meksika Açmazı'nda cevabı olmayan sorulara çözüm arıyor! Reklam ve iş birliği talepleriniz için: podcastsatis@karnaval.com	Komedi	karnaval.com	Yok	Yok
Hayalhanem	Tem.20	210	Ort. 8-75 dk. (Bazı bölümler 7-8 dk, geneli 60-75 dk.)	4,9 (1,68)	"Bir insanın hayatı iyi bir eğitimle değişebilir." YouTube: https://www.youtube.com/user/hayalhanem	Geçmiş, Eğitimsel	Hayalhanem Podcast (Mehmet Yıldız)	Yok	Yok

(Kaynak: Spotify, 2024).

Ortamlarda Satılacak Bilgi (OSB) ve Merdiven Altı Terapi (MAT) İncelemesi: Cambly Markası İş Birlikleri

Ortamlarda Satılacak Bilgi podcastinin, Ocak – Nisan 2023 tarihleri arasında yayımlanan yedi bölümünde, Cambly markası ile gerçekleştirilen iş birlikleri detaylı olarak incelenmiştir. Bu bölümler arasında yer alan “Şahmaran Efsanesi”, “Gizemli Maya Uygarlığı”, “Masalların Karanlık Dünyası” ve “Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz” başlıklı yayınlarda, eğitim ve hikâye anlatımı temaları, dinleyicilere farklı deneyimler sunacak şekilde işlenmiştir. Dinleyiciler, Cambly'nin eğitici ve destekleyici rolüyle zenginleşen bu içeriklerde hem tarihsel hem de kültürel derinlikler keşfetme şansı bulmuştur.

Cambly iş birliği kapsamında, “anadili İngilizce olan deneyimli öğretmenler” ve “heyecan verici yeni fırsatlar” gibi unsurlar, iş birliği mesajının merkezinde yer almıştır. Cambly, OSB ile olan iş birliği aracılığıyla dil öğrenme serüvenini hem yetişkinler hem de çocuklar için eğlenceli bir hale getirirken, OSB'nin anlattığı hikâye ile ilişki kurarak Cambly markasını bölüm hikâye içeriklerine entegre ettiği görülmektedir.

Merdiven Altı Terapi podcastinin, Kasım – Aralık 2023 tarihleri arasında yayımlanan “Altın Bileziklerimi Nasıl Aldım?”, “Konuştuğum Dili Anlayan Yoksa Ne Olur?” ve “Yabancı Olandan Neden Korkuyorum?” başlıklı 3 bölümünde ise Cambly markası, teknoloji ve dil öğrenimi konularını birleştirerek dinleyicilere yenilikçi öğrenme yöntemlerini markayı anlattığı hikâye ile ilişki kurarak tanıtmıştır.

Her iki podcast de marka programcılarının hikâyeleştirerek anlatımıyla Cambly ile gerçekleştirdikleri iş birliklerinde hizmeti tanıtmak için özel promosyon kodları ve çeşitli fırsatlar sunarak marka bilinirliğini arttırmaya yönelik harekete geçirici mesajlar içermiştir (Tablo 2).

Tablo 2.
OSB ve MAT – Cambly marka iş birlikleri

OSB + MAT: CAMBLY İŞ BİRLİKLERİ				
KANAL	TARİH (2023)	BAŞLIK	İŞ BİRLİĞİ / SPONSORLU İÇERİK	SÜRE
ORTAMLARDA SATILACAK BİLGİ	16.Oca	Şahmaran Efsanesi	"Ana dili İngilizce olan deneyimli öğretmenler ister birebir, ister grup derslerine katılabileceğiniz online bir eğitim uygulaması olan Cambly'e bugün başla, en büyük yatırıma geleceğine yap. OSB66 kodu ile tam %60 indirimlik ve son kez ayda sadece 199 TL'ye abone ol. Ayrıca ilk dersin ücretsiz! Bugün kendin için bir adım at." Cambly'de ilk defa tüm ürünlerde geçerli %60 indirimli kaçırmayın. Cambly'nin %60 indiriminden yararlanmak için OSB66 kodunu, Cambly Kids'in %60 indiriminden yararlanmak için ise OSB6 kodunu kullanarak hemen abone olabilirsiniz. Sınırlı sayıda kişi için geçerli bu büyük indirimli kaçırmayın!"	28 dk.
	18.Mar	Gizemli Maya Uygarlığı	"...Sizi de heyecanlandıracak haberlerim var. Cambly'de şu an %60 indirim var. Yılın en büyük indirimi bu arkadaşlar, o yüzden sakın kaçırmayın derim ve bu indirim hem birebir derslerde geçerli hem de grup derslerinde geçerli. Bilyorsunuz Cambly'de artık grup dersleri de başladı ve grup dersleri ilk ve son kez bu fiyatlarda. Üstelik ilk dersiniz ücretsiz! Hemen bugün başlamak istiyorum Merve diyenler hakkı çünkü sınırlı sayıda kişi için geçerli... Cambly'e günün istediğiniz saatinde, istediğiniz yerden 7/24 online bağlanabilir ve ana dili İngilizce olan öğretmenleri ki bu öğretmenleri kendiniz seçebilirsiniz, hemen İngilizce pratiklere yapmaya başlayabilirsiniz. Bize özel kodumuz 6may, açıklamalara linki bırakıyorum."	41 dk.
	22.Mar	Masallanın Karanlık Dünyası	"Sizin için güzel haberlerim var, çünkü Cambly Kids'te şu an yılın en büyük indirimi başladı. Tam %60 oranında bir indirim ve sınırlı sayıda kişi için geçerli. Çocuklu İngilizce olan aileleri bilgilendiriyoruz, temel sağlamsanız olursanız, temel sağlamsanız olursanız doğru adres Cambly Kids. Bu platformda bilyorsunuz ki ana dili İngilizce olan öğretmenler var. onlarla İngilizce seviyesine göre çocuğunuzun online pratikler yapabiliriz."	29 dk.
	1.Nis	Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz	"Önce size güzel bir haberim var, onu söylemek istiyorum. Cambly'de bu senenin en büyük indirimi var. Şu anda tam %60 indirim ve sınırlı sayıda kişi için geçerli. İlk dersiniz ücretsiz. İngilizce konuşarak pratik yapmak isteyenler, İngilizcesini daha da ilerletmek isteyenler veya sadece İngilizce öğrenmek isteyenler de bu kodla eğitim alabilirler. Ayrıca tek bir üyeliyle 30 farklı ders programını 7/24 ulaşabilirsiniz. Günün her saatinde, istediğiniz her yerde Cambly'den faydalanabilirsiniz. Bu indirim hem Cambly Kids için geçerli, hem birebir derslerde hem de bilyorsunuz ki artık Cambly'de grup dersleri başladı, orada da geçerli. Bu indirimden hemen faydalanmak için bize özel kodumuz 600bilgi."	29 dk.
	5.Nis	İran'a Şeriat Nasil Geldi? İslam Devrimi	"Cambly'den önce anla, tamam şimdiki buldu...Yılın en büyük indirimi var Cambly'de, tam %60 indirim. Kendime yatırım yapmak istiyorum ve İngilizce öğrenmek istiyorum diyenler, lütfen bu fırsatı kaçırmayın. Hatta çocuğunuz geleceği için kalıcı yatırım yapmak isteyenler de eğitim 4-15 yaş arası bir çocuğunuz varsa onun için de fırsat var. Şu an Cambly'de bireysel derslerde, grup derslerinde, hepsinde %60 indirim var ama sınırlı sayıda kişi için geçerli."	26 dk.
	3.May	Kendine Meydan Oku	"Cambly'de hem grup derslerinde hem bireysel derslerde geçerli %60 indirim var arkadaşlar. Bu arada o çok eğlenceli grup dersleri ilk ve son kez ayda sadece 199 TL...Sohbet, muhabbet yani hem İngilizcenizi geliştirebilirsiniz hem de konfor alanından çıkması oluyorsunuz. Bize özel kodumuz 60konfor ve bu kodla eğitim daha önce denemediyseniz hemen ücretsiz bir deneme dersi yapabilirsiniz. Cambly'de ana dili İngilizce olan öğretmenlerden online olarak zaman zaman mükafat emektiriz 7/24 ders alabilirsiniz."	46 dk.
	21.Tem	Oppenheimer / Dünyanın Yok Edicisi	"...Şu an Cambly'de %55 indirim var. Ayda sadece 349 TL. Müthiş bir kampanya, bize özel kod 5505b. Karierinde daha başarılı olmak isteyenler, yurt dışına taşınmak isteyenler, yeni kültürler, yeni yeni insanlarla tanışmak isteyenler ve İngilizcesini geliştirip daha üst seviyelere taşımak isteyenler, Cambly'de günün istediğiniz her saatinde online bağlanarak istediğiniz konuda konuşabileceğiniz ve kendinizi geliştirme için bir öğretim var. Türkiye dışındaki İngilizce ifade etmeye çalışmaya son vermek isteyenler, açıklamalardaki linke tıklayarak ne zaman isterse o zaman İngilizce öğrenmeye başlayabiliriz. 7/24 denemek isteyenler için ilk ders ücretsiz."	36 dk.
	14.Ağu	Başarının Temeli: Başarınsızlık	"...Cambly'de şu an %55 indirim var ve bize özel kodumuz Sosb. Cambly'de 7/24 istediğiniz zaman online bağlanarak ana dili İngilizce olan öğretmenlerden kendi seçtiğiniz bir konu hakkında konuşabilirsiniz...Cambly'de 1 saat İngilizce pratiği yapmak 89 TL. Arkadaşlar bir de Cambly'nin yapay zeka İngilizce öğretmeni var. 7/24 ücretsiz ve sınırsız sen kendisiyle biraz sohbet ettim...Cambly'nin yapay zeka öğretmeni açıklamalardaki linke tıklayarak %55 indirimden Sosb koduyla hemen faydalanabilirsiniz."	32 dk.
	2.Eyl	Yüz Okuma Sanatı	"...Harika bir başlangıç yapmak isteyenler yeni sezona özel Cambly'de şu an %55 indirim var. Dünyanın farklı yerlerinden insanlarla 1 saat İngilizce pratik yapmak sadece 99 TL...Size ne zaman uyararsanız Cambly'de 7/24 online eğitim alabilirsiniz...Cambly bize özel indirim kodu 55sanat arkadaşlar, açıklama bırakıyorum indirim kodu ve linki. Bu arada geçen gün size Cambly'nin yapay zeka öğretmenininden bahsetmiştim. Ücretsiz 7/24 online pratik yapabilirsiniz, bayılmışınız! (Yapay zeka öğretmeni önceki ile aynı bilgiler veriyor.)"	33 dk.
	1.Kas	Tarihçe Seks Yasaları	"...Bize özel Cambly indirim kodumuz 60yasa. Yılın en büyük ve son Cambly kampanyası bu arkadaşlar sakın kaçırmayın. Cambly'nin en çok beklenen indirimi bu. 12 aylık aboneliklerde %60 indirim sadece 69 TL'den başlayan fiyatlarla bir bardak kahve fiyatına bir ders İngilizce, ayık ise 299 TL. Eğer çocuğunuz için düşünüyorsanız, Cambly Kids'te de şu an indirim var. Aynı kodla faydalanabilirsiniz %60 indirimden. 4-15 yaş arası çocuğunuz varsa dikkat. Kodumuz 60yasa. Cambly'de günün istediğiniz saatinde istediğiniz yerden online bağlanarak kendi seçmiş olduğunuz öğretmenle ilgi duyduğunuz alanlarda İngilizce pratiği yapabilirsiniz. Üstelik ücretsiz hesap oluşturarak birçok kaynağı ücretsiz erişebilirsiniz ve Cambly'nin çok sevilen yapay zeka öğretmeni CamAi ile sınırsız İngilizce pratiği yapabilirsiniz..."	40 dk.
	6.Kas	Tanı ile Aldatmak	Yayın içinde reklam/bilgilendirme yok. Yalnızca metin içinde kod verilmiş.	35 dk.
	22.Kas	Erkekler için Kadınları Tanıma Sanatı	"...Arkadaşlar şu an Black Friday dönemi ve Cambly'de yılın en büyük indirimi var. Tam %60 indirim var şu anda aylık 299 TL arkadaşlar...Bilyorsunuz birebir ders de alabilirsiniz aynı zamanda grup derslerine de katılabiliyorsunuz. Cambly'de OSB takiplerinin çok sevdiği ai yapay zeka ve İngilizce kaynaklar var ücretsiz. Hemen Cambly'de ücretsiz hesap oluşturarak yapay zeka öğretmenininden size de faydalanabilirsiniz."	35 dk.
	6.Ara	Sorunları 6 Farklı Bakış Açısıyla Çöz	"...Cambly'de şu an 12 ay üyelilerde %60 indirim var ve ayda sadece 299 TL'den başlayan fiyatlarla bu şimdiki ha dışarıda 23 kere hakhe işçek zaten aynı fiyatta geliyor. Yılın en büyük ve son Cambly indirimi bu...İster bireysel ders alın ister grup ders, birebir de grup dersleri de çok eğlenceli oluyor bu arada düşünebilirsiniz onu yabancılara pratik yapmak eğlencelidir tabii...Merve bunlar için bana bir Cambly kodu lazım diyenler kodumuz 60yaka, %60 indirim, ayda 299 TL'den başlayan fiyatlarla yılıba hediyemiz açıklamalardaki linke bırakıyorum."	33 dk.
MERDİVEN ALTI TERAPİ	4.Kas	Altın Bileziklerimi Nasil Aldım?	"...Cambly'de yılın en büyük ve son kampanyası var. Bu Black Friday sezonunda ben ihtiyacınız olmayan şeyler satın almak yerine gereken kendinize yatırım yapın derim ben ve çok iyi İngilizce konuşmayı öğrenin çünkü Cambly'de şimdiki 12 aylık aboneliklerde tam %60 indirim var yani ayda 299 TL'ye geliyor...o yüzden merak ettiyseniz Cambly'de grup dersleri nasıl oluyor diye dünyanın farklı yerlerinden benzer ilgi alanlarına, sizin ilgi alanlarınıza benzer şeylerle ilgilenen insanlarla ve benzer İngilizce seviyesine sahip tabii ki insanlarla bir araya gelebilirsiniz ve İngilizce sohbet ederek pratik yapabilirsiniz...Cambly'nin ev konforunda 7/24 rahatlıktan korkmayın bir marka olacaktır...Cambly'de yılın en büyük ve son kampanyasıydı... Şimdiki tam zamanı çünkü Cambly'de 12 aylık aboneliklerde tam %60 indirim var ve grup dersleri böylece ayda 299 TL'ye geliyor. Grup dersleri nasıl oluyor dersiniz...Cambly hakkında bilgi veriyor. Cambly'de 12 aylık üyelilerde %60 indirim kodumuz var: Emeraldin. Yine de ben yazacağım açıklamalar kısmına, linki de açıklamaya bırakıyorum."	42 dk.
	2.Nis	Konuşturam Dili Anlayan Yoksa Ne Olur?	"...Cambly, online İngilizce öğrenme uygulaması. Ana dili İngilizce olan öğretmenlerle görüntülü olarak konuşup eğitim alıyorsunuz. Ana dili İngilizce olan biryle böyle karşılıklı konuşma öğreniyorsunuz ki bir dil öğrenmenin en doğal şekli bu...Haftada sadece 1 saatini ayırarak başlayabilirsiniz...Cambly'de yılın en büyük indirimi var. Tam %60 oranında hem birebir derslerde hem de grup derslerinde ayrıca hem yetişkinler için olan Cambly'de yani Cambly klasik hem de Cambly Kids'de geçerli...Cambly ile hemen İngilizce öğrenmeye başlamak için %60 indirim kodumuz 60merdiven. Uygulama bağlantısını da bu indirim kodumuza açıklamalara bırakıyorum."	29 dk.
	15.Ara	Yabancı Olandan Neden Korkuyorum?	"...Bu bölümün sponsoru tabii ki böyle yenilik ve yabancıktan korkmayın bir marka olacaktır...Cambly'de yılın en büyük ve son kampanyasıydı... Şimdiki tam zamanı çünkü Cambly'de 12 aylık aboneliklerde tam %60 indirim var ve grup dersleri böylece ayda 299 TL'ye geliyor. Grup dersleri nasıl oluyor dersiniz...Cambly hakkında bilgi veriyor. Cambly'de 12 aylık üyelilerde %60 indirim kodumuz var: Emeraldin. Yine de ben yazacağım açıklamalar kısmına, linki de açıklamaya bırakıyorum."	26 dk.

(Kaynak: Spotify, 2024).

Ortamlarda Satılacak Bilgi (OSB) ve Merdiven Altı Terapi (MAT) İncelemesi: Altıntaş Online Markası İş Birlikleri

Ortamlarda Satılacak Bilgi podcasti, Mart – Temmuz 2023 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Altıntaş Online markası ile altı bölümlük iş birliği yapmıştır.

“Simyacılık/Ölümsüzlüğü Anlayanlar”, “Reenkarnasyon ve Karma”, “Vampir ve Sabahattin Ali/Hayati, Aşkları ve Eserleri”, “Bir Deha/Michelangelo” ve “Dünyada İlginç Düğün Gelenekleri” başlıklı bölümlerde özellikle tarihsel ve mistik temaların kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu bölümlerde dinleyicilere özel promosyon kodları sunulmuş ve yatırım fırsatları ile altının gelecekteki önemine dair mesajlar vurgulanmıştır. OSB, Altıntaş Online markasıyla olan iş birliğinde, tarihsel ve mistik konular çerçevesinde yatırım yapmanın önemini anlatmış ve markanın güvenilirliğini öne çıkaran içeriklere odaklanmıştır.

Merdiven Altı Terapi podcasti, Haziran 2023 tarihinde yayımlanan tek Altıntaş Online iş birliği olan “Ekinim Aslanım İçin” başlıklı bölümünde, markanın bölüm hikâyesine entegre edilmesi ve podcast dinleyicilerine özel promosyon kodları verilmesi öne çıkmıştır.

Her iki podcast programcısı Altıntaş markasının ürünlerini kendi yaşamlarında kullandıklarını vurgulamış ve detaylı ürün tanıtımları gerçekleştirmiştir. Bu yaklaşım, markanın güvenilir bir yatırım platformu olarak algılanmasını desteklemeye etki etmektedir. (Tablo 3).

Tablo 3.

OSB ve MAT – Altıntaş Online marka iş birlikleri

OSB + MAT: ALTINTAŞ ONLINE İŞ BİRLİKLERİ				
KANAL	TARİH (2023)	BAŞLIK	İŞ BİRLİĞİ / SPONSORLU İÇERİK	SÜRE
	29.Mar	Simyacılık / Ölümsüzlüğü Arayanlar	"...Bu bölüm destekçimiz olan Altıntaş Online'da OSB dinleyicilerine özel bir indirim var. Şu an sınırlı sayıda kişi için geçerli. Kodumuz: OrtamAltıntaş20. Bu kodla aşağıda bırakacağım linkten Altıntaş Online'in online sitesinden %20 indirimle alışveriş yapabilirsiniz. Arkadaşlar, Altıntaş 1972'de kurulmuş ve tam 50 senelik bir geçmişe sahip kuyumculuk ve mücevherat markası. Alacağınız tüm ürünler, kullandığınız süre boyunca ömür boyu garantili, tüm tamir ve bakımları da ücretsiz bu arada. Online mağazadan yapacağınız tüm alışverişlerde saat 16:30'a kadar vereceğiniz siparişler aynı gün hoop kargoları. Tabii ki sigortalı kargoyla. Ayrıca kişiye özel tasarımları da mevcut. Ürün çeşitliliği zaten çok fazla Hem mağazalarını ziyaret ederek görebilirsiniz hem de online web sitelerini 5 binden daha fazla ürün çeşidi var."	34 dk.
	19.Nis	Reenkarnasyon ve Karma	"...Size özel %20 indirim var şu anda Altıntaş Online'da. Açıklamalarındaki kodla hemen bu indirimden faydalanabilirsiniz. Altıntaş Online bu sektörde yarım asrı devirmiş köklü bir altın ve mücevherat markası. Buradan aldığınız ürünler kullandığınız süre boyunca ömür boyu garantili. Tüm bakım ve tamiri ücretsiz...Online web sitesinden yapacağınız tüm alışverişler 16:30'a kadar kargolarını hem de aynı gün sigortalı kargoyla ve jet hızıyla gönderim yapıyorlar. Mağazalarında ve online web sitelerinde 5 binden fazla ürün çeşidi var. Ben bir altın tutkunu olarak gerçekten bakarken kayboldum...(Favori ürünlerini söylüyör.) Altıntaş Online'in ürünlerini incelemek isterseniz hemen açıklamalara bir link bırakıyorum."	43 dk.
	14.Haz	Vampir	"...Altın alalım ya yatırım olur bak Altıntaş Online'da müthiş ürünler var. Erkekler için kilitli Kral Figaro altın bileklik, the Black altın bileklik öneririm böyle full siyah giyiniyor ya yakışır diye düşündüm...(Diğer ürünler hakkında örnekler veriyor, kombin ve Altıntaş takı önerileri)...Altın ve mücevheratın nabzını tutuyor Altıntaş Online o yüzden çok yenilikçi, modern ve çok güvenilir. Aldığınız ürünler kullandığınız süre boyunca ömür boyu garantili arkadaşlar, bakımları ve tamirleri de ücretsiz. Altıntaş Online web	33 dk.

			sitesinden yapacağınız alışverişler aynı gün içerisinde saat 16:30'a kadar kargolanır, sigortalı kargoya yapılıyor zaten içiniz rahat olsun. Hatta şu an size özel %20 indirim var Altıntaş Online'da. Açıklamalara bırakmış olduğum linkten tıklayarak hemen bu indirimden faydalanabilirsiniz."	
ORTAMLARDA SATILACAK BİLGİ	19.Tem	Sabahattin Ali / Hayatı Aşkları ve Eserleri	"...Size bir indirim koduyla geldim. Bu bölümün desteklisi Altıntaş Online tabii ki. İnternet sitesinde %20 indirim ek %10 indiriminiz daha var. Kodumuz: altintasXosb. Açıklamalara bırakıyorum bu kodu bu arada sitede harika tek taşlar var...Altıntaş Online'da 5 binden fazla ürün çeşidi var. Sektörde zaten yarım asrı devirmiş, güvenilir bir mücevherat markası, ürünleri kullandığınız sürece ömür boyu garantisini var. Tamiri bakımı ücretsiz yapıyor. Kişiyse özel tasarımları da var. Web sitesinden Altıntaş Online'dan 16:30'a kadar vermiş olduğunuz siparişler anında sigortalı kargoya gönderiliyor. Açıklamalara bırakmış olduğum linkten altintasXosb koduyla indirimden hemen faydalanabilirsiniz."	44 dk.
	16.Ağu	Bir Deha / Michelangelo	"...Altıntaş Online'dan bahsediyorum tabii ki. 1972'den beri altın ve mücevherat sektörünün gözdelelerinden, mağazalarında ve online web sitelerinde 5 binden fazla ürün çeşidi var. Ben zaten az önce yine altın zincir bakıyordum sitede ve en sevdiğim aksesuar biliyorsunuz zaten altın kolyeler (favorilerini anlatıyor)...Tam öyle bir yüzük yadigar kalacak yüzüklerden zaten biliyorsunuz ki Altıntaş Online'dan alacağınız ürünler ömür boyu garantili tüm tamiri ve bakımı ücretsiz olarak yapıyor. Altıntaş Online'ın web sitesinden yaptığınız tüm alışverişler eğer saat 16:30'dan önce sipariş verirsiniz aynı gün sigortalı kargo ile hemen adresinize gönderiliyor. Kişiyse özel tasarımları da var bu arada ve şu an online özel web sitelerinde tüm ürünlerde %20 indirim var. Altıntaş Online'ın birbirinden güzel ürünlerini incelemek isteyenler bu linke mutlaka bir göz atsin."	42 dk.
	21.Eki	Dünyada İlginc Düşün Gelenekleri	"...Bence bizde düşün denilince ilk akla gelen şey tabii ki altın arkadaşlar ve altın deyince aklımıza ilk gelen şey sevgili OSB takipçilerinin tabii ki Altıntaş Online. Az önce yine Altıntaş Online'ı stalkladım ve yine sizin için çok güzel parçalar keşfettim ama çok zorlanıyorum çünkü mağazalarında ve online web sitelerinde 5 binden fazla ürün çeşidi var. Sürekli like atan bir tipim ben sunu da beğeneyim bunu da. 1972'den beri altın ve mücevherat sektörünün en önde gelen isimlerinden, yarım asrıdır bu sektörde. Yarım asrı bir sektörde kalmak ne demek? Gerçekten büyük bir güven tahsis edilebilmiş olmayı gerektirir bu ki zaten öyle. Online web sitelerinde görüp beğenmiş olduğunuz ürünleri tüm alışverişlerinizde 16:30 öncesi sipariş verirsiniz aynı gün sigortalı kargoya gönderiyorlar...Online özel web sitelerinde tüm ürünlerde şu an %20 indirim var."	41 dk.
MERDİVEN ALTI TERAPİ	29.Haz	Ekinim Aslanım İçin	"...O yüzden de bu bölümün sponsoru olarak harika bir match olduk, Altıntaş Online bizlere destek oldu bu bölüm için. Muhteşem bir hikâyeye çok güzel cık oturdu. Altıntaş Online'ın mağazasını incelemeniz için aşağıya linki bırakacağım Instagram hesabıyla birlikte. 5 binden fazla model var bu arada, bende bir sürü ürünü var. Instagram'da paylaşacağım görürsünüz ama merak ediyorsanız eğer siteden girip bakabilirsiniz. (kendinde olan ürünleri anlatıyor)...O yüzden açıklamaları dediğim gibi bırakıyorum ve tabii ki diyeceksiniz kuru kuru mu bırakıyorsanız, hayır tabii ki. Şu an sitede %20 indirim var ama ben bu indirimim üstüne %10 ek indirim aldım sizin için bu kodu da veriyorum: altintas10. Sımrı sayıda kişi için geçerli o yüzden eğer kod bitmiş olursa yetemediğiniz için dermek istiyorum."	39 dk.

(Kaynak: Spotify, 2024).

Ortamlarda Satılacak Bilgi (OSB) ve Merdiven Altı Terapi (MAT) İncelemesi: Philips Markası İş Birlikleri

Ortamlarda Satılacak Bilgi podcasti Nisan – Aralık 2023 tarihleri arasında Philips Latte Go 5400 Serisi ürünü ile gerçekleştirdiği iş birliklerinde, “Hayat İçin 12 Kural”, “İçimizdeki Kahramanı Bulmak”, “Zor Zamanlardan Çıkarılan Dersler” ve “Baştan Çıkarıcı 9 Karakter” başlıklı dört bölümde öz iyileşme ve kişisel bakım temalarının öne çıktığı gözlemlenmiştir.

Bu bölümlerde, Philips’ın günlük yaşamda sağladığı pratik kullanım özelliklerine sahip ürünleri, programcının hikâyelerindeki içeriklere entegre edilmiştir. Özellikle, “Baştan Çıkarıcı 9 Karakter” başlıklı bölümde, Philips Lumea ürününün tanıtımı yapılmış ve pürüzsüz bir cilde sahip olmak için gerekenler kişisel bakım temasıyla dinleyicilere aktarılmıştır. Ayrıca, bölümde ürünün sesinin dinletilmesi ile deneysel bir sunum gerçekleştirilmiştir.

Merdiven Altı Terapi isimli podcastin, Haziran – Ekim 2023 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Philips iş birliklerinde, “Dantel Gibi İnce Şeyler Listesi”, “Paşa Gönlüm Ne İster?” ve “Kendime Yaptığım Kıyaklar Listesi” başlıklı bölümlerde Philips Latte Go 5400 Serisi tanıtılmıştır. Merdiven

Altı Terapi’de Philips markasının ev elektroniği ve teknoloji konusundaki ürünleri vurgulanmış ve ürünün sunduğu konfor ile avantajlar öne çıkarılmıştır. Philips ile yapılan iş birliğinde, yaşam alanlarının daha işlevsel ve konforlu hale getirilmesi hedeflenmiştir. Her iki podcastte Philips Latte Go 5400 Serisi iş birliklerinde, dinleyicilere arka planda kahve makinesi sesleri dinletilerek deneyim sunulmuştur (Tablo 4).

Tablo 4.*OSB ve MAT – Philips marka iş birlikleri*

OSB + MAT: PHILIPS İŞ BİRLİKLERİ				
KANAL	TARİH (2023)	BAŞLIK	İŞ BİRLİĞİ / SPONSORLU İÇERİK	SÜRE
ORTAMLARDA SATILACAK BİLGİ	29.Nis	Hayat İçin 12 Kural	"...Oh demek evde cappuccino yapıyorsun hem de bol köpüklü diyenler olabilir. Bak sen şu keyfe benim evde baristam var arkadaşlar old but gold takılıçlar biliyor. Hatta şimdi duyduğunuz onun sesi, adı da Philips Latte Go 5400. Evimizin, ofisimizin baristası, yumuşak süt köpüğüyle böyle latteden sert bir espressoya kadar 12 farklı içecek yapabiliyor benim baristam. Dokunmatik ekran üzerinden böyle damak tadınıza göre kahvenizin yoğunluğunu, sertliğini, sü miktarını, süt miktarını, her şeyini ayarlayabiliyorsunuz. Kişileştirmeye biliyorsunuz her zaman aynı lezzette kahveyi zahmetsizce içebilmek için kendi kahve tercihini kaydedebiliyorsunuz arkadaşlar. 4 farklı kullanıcı profiline kadar kaydedebiliyor ki benim en sevdiğim özellik bu. Philips Latte Go 5400'de bulunan farklı profillerin evin her bir üyesi ya da arkadaşlarınızın her renk profili seçiyor ve o renk profilde onun favori kahve ayarları oluyor...Bu arada bitkisel sütlere ve laktosuz sütlere de çok rahatlıkla kullanabilirsiniz. Philips Latte Go 5400'ün süt sistemi var ve yalnızca 2 parçadan oluşuyor. Hortumu falan yok o yüzden böyle 15 saniye tutuyorum suyun altına hemen temizleniyor. Hatta bulaşık makinesine de atabiliyorsunuz... (ürün özelliklerini anlatıyor). Açıklamalara bırakmış olduğum linkten evinizin ofisinizin baristası Philips Latte Go 5400'ü mutlaka inceleyin derim."	50 dk.
	28.Haz	İçimizdeki Kahramanı Bulmak	"...Benim yaşamımda böyle tekrar tekrar yaptığım ve yapmaktan asla bıkmayacağım tek şey ne biliyor musunuz? Bu sesten taniyacaksınız. Philips Latte Go 5400 arkadaşlar, onunla espresso yapmak, americano yapmak, latte yapmak gerçekten her gün vazgeçilmezim. Evimizin ofisimizin baristası, yumuşak süt köpüğüyle böyle latteden sert bir espressoya kadar 12 farklı içecek yapabiliyor. Benim baristam dokunmatik ekran üzerinden damak tadınıza göre kahvenizin yoğunluğunu, sertliğini (ürün özelliklerini anlatıyor). Açıklamalara bırakmış olduğum linkten evinizin ofisinizin baristası Philips Latte Go 5400'ü mutlaka inceleyin derim...Philips Latte Go 5400'ün sunduğu OSB'nin sonuna geldik. Açıklamalara bırakmış olduğum linkten sizler de kahve keyfinizi doruğa çıkarabilecek Philips Latte Go 5400 serisini hemen inceleyebilirsiniz."	33 dk
	18.Eki	Zor Zamanlardan Çıkarılan Dersler	"...Hatta şu an kendime bir espresso yapacağım bir saniye. Düşmeye basalım evimizin baristasının sesini duyuyorsunuz. Philips Latte Go 5400 oldlar çok iyi biliyor ben americano seviyorum, espresso seviyorum ama yumuşak süt köpüğü ile latteden böyle sert bir espressoya kadar 12 farklı içecek yapabilirsiniz Philips Latte Go 5400'le (ürün özelliklerini anlatıyor)...Philips Latte Go 5400'le ilgili daha fazla bilgi almak isterseniz evinizin ofisinizin bir baristası olsun isterseniz açıklamalardaki linkte tıklamanız yeterli."	42 dk.
	2.Ara	Başta Çıkarıcı 9 Karakter	"Philips Lumea OSB'yi sunar...Philips Lumea IPL arkadaşlar, ışık atışlarıyla tüyleri uyutuyor ve 12 ay boyunca size pürüzsüz bir cilt imkanı sağlıyor. Zaten ilk 3 kullanımdan sonra hemen gözle görülür bir fark oluyor istemeyen tüylerde %92'ye varan bir azalma sağlıyor. Yani sizi ağrıdan acısından kurtaracak bir ürün ve fiyat olarak diğer seçeneklere göre daha avantajlı. 2 tane başlığı var, biri yüz için kullanılıyor biri vücut için. Yüz için olan başlıkta ekstra uv filtresi var ve en sevdiğim özelliklerden biri hem kablolu hem kablosuz kullanılabiliyor özgülüce. Hiç zannetmiyorum ama ola ki memnun kalmazsanız paranız 60 gün içerisinde hop geri iade. Lumea app'i sayesinde de uygulama zamanlarınızı planlayıp takip edebilirsiniz. Lumea app'i indirerek artık aylarca böyle pürüzsüz bir cilde sahip olmak çok kolay arkadaşlar. Üstelik evimizin konforunda mis gibi tertemiz acızsız ve çok etkili bir ürün...Pürüzsüz bir cilde her an hazır olmak isteyenler için Philips Lumea IPL'in linkini açıklamalara bırakıyorum. İstemeyen tüylere nokta atışı bir çözüm mutlaka inceleyin."	46 dk.
MERDİVEN ALTI TERAPİ	29.Haz	Dantel Gibi İnce Şeyler Listesi	"...İpucu vereyim mi? Bakın şimdi iyi dinleyin çünkü bu onun sesi, Philips Latte Go 5400 serisi tam otomatik kahve makinelerinden oluşuyor. Yani bu demek oluyor ki yumuşak süt köpüklü bir latteden sert bir espressoya kadar 12 farklı içekten istediğinizi hazırlıyor (ürün özelliklerini anlatıyor)... Eğer ilginizi çektiyse Philips Latte Go 5400 tam otomatik kahve makinesi serisini incelemeniz için linki podcast açıklama kısmına bırakıyorum."	39 dk.
	29.Haz	Paşa Gönüm Ne İster?	"...Sevgili Philips Latte Go 5400 serisi benim ne istediğimi biliyor çünkü tam istediğim kahvenin tüm ayarları hafızasında kayıtlı tek tuşa basmam yeterli. Philips Latte Go 5499 serisi tam otomatik kahve makinelerinden oluşuyor. Yumuşak süt köpüklü lattelerden sert espressoya kadar tam 12 farklı içekten istediğinizi hazırlıyor (ürün özelliklerini anlatıyor). Philips Latte Go 5400 tam otomatik kahve makinesi serisini incelemeniz için linki podcastin açıklamalar kısmına bırakıyorum."	36 dk.
	26.Eki	Kendime Yaptığım Kıyaklar Listesi	"... Ve geldik listenin son maddesine bu gerçekten kendime son zamanlarda yaptığım en güzel kıyaklardan biri. Simdi ne olduğunu merak ettiniz o yüzden ipucu veriyorum bekleyin. Bakın, bu dinlediğiniz onun sesiydi...Eğer hala anlamayan varsa Philips'in Latte Go 5400 serisi tam otomatik kahve makinelerinden oluşuyor ve kendinize yapabileceğiniz kıyaklardan gerçekten en güzel çünkü (ürün özelliklerinden bahsediyor)...Eğer artık böyle ben anlatıkça keşke benim evimde de bir tane olsa kendime bir kıyak yapasım geldi dersiniz Philips'in Latte Go 5400 tam otomatik kahve makinesi serisini incelemeniz için linki podcastin açıklamalar kısmına bırakıyorum."	46 dk.

(Kaynak: Spotify, 2024).

Ortamlarda Satılacak Bilgi (OSB) ve Merdiven Altı Terapi (MAT) İncelemesi: L'Oréal Markası İş Birlikleri

Ortamlarda Satılacak Bilgi podcastinin Temmuz 2023 tarihinde gerçekleştirdiği tek L'Oréal iş birliği, "Sindrella Kompleksi/Bağımsızlıktan Korkmuyor Musun?" başlıklı bölümde gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde, L'Oréal Revitalift 50+ ürünü tanıtılmıştır. Bölüm hikâyesine entegre edilen bu özgüven temalı içerikte, L'Oréal markasının ürünü, podcast sunucusu Merve'nin kişisel deneyimlerinden yola çıkarak tanıtılmış; ürünün kalitesi, kullanım alanı ve içeriği gibi detaylar verilmiştir.

Ayrıca, dinleyicilere harekete geçirici mesajlar sunulmuştur. Merdiven Altı Terapi'nin 13 Eylül 2023 tarihinde yayımlanan "Yapamazsın Diyenler Haklı Mı?" başlıklı bölümünde, L'Oréal Content Pro hizmeti tanıtılmıştır. İçerik üreticisi Deniz Dülgeroğlu'nun kendi hayat yolculuğu ile başlayan hikâyeye, L'Oréal'in Content Pro hizmeti entegre edilerek dinleyicilere ilham verici bir şekilde sunulmuştur. Her iki podcastte de L'Oréal markası programcılarının kişisel hikâyeleriyle bölüm içeriklerine entegre edilmiştir. Ortamlarda Satılacak Bilgi podcasti ürün tanıtımı yaparken; Merdiven Altı Terapi ise hizmet tanıtımı gerçekleştirmiştir. Bu sayede, L'Oréal markasının ürün ve hizmet yelpazesinde markanın gücü ve günlük hayata katkısı mesajları, farklı hedef kitlelere ulaşılması sağlanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5.

OSB ve MAT – L'Oréal marka iş birlikleri

OSB + MAT: L'OREAL İŞ BİRLİKLERİ				
KANAL	TARİH (2023)	BAŞLIK	İŞ BİRLİĞİ / SPONSORLU İÇERİK	SÜRE
ORTAMLARDA SATILACAK BİLGİ	22.Tem	Sindrella Kompleksi/ Bağımsızlıktan Korkuyor Musun?	"L'Oréal Paris'in sunduğu OSB'ye hoş geldiniz, ben Merve. Sindrella kompleksi konusunu ele aldığımız bu bölümde sağlıklı bir cilt ve özgüveni bir araya getiren L'Oréal Paris çok yüksek korumalı yüz güneş kremine dair yorumlarımı paylaşacağım... Ben de yaklaşık 3 aydır düzenli olarak L'Oréal Paris'in Revitalift 50 plus çok yüksek korumalı yüz güneş kremi kullanıyorum. En sevdiğim özelliği böyle yüzüme ışıltılı, çok canlı bir görünüm veriyor ve nem veriyor tabii ki. Yani insanın böyle kullandığı ürünü anlatması gerçekten çok keyifli... Suya dayanıklı bir ürün ve bir de bence en merak ettiğiniz şeylerden birisi eminim yağlı yapışkan bir his bırakıyor mu Merve demiş olabilirsiniz. Kesinlikle bırakmıyor zaten çok hızlı emilen bir yapısı var. Bu arada beyaz iz de bırakmıyor bence bu da çok önemli görünmez ve süper hafif bir dokusu var. Zaten özel formüle sahip bir ürün bir de içerisinde antioksidan ve c vitamini var. Bu da güneş kaynaklı yaşlanma belirtilerini önlemeye yardımcı oluyor hem de cilt dokusunu iyileştiriyor (ürün özelliklerini tanıtıyor)...Kendim için bir güzellik yapmak istiyorum çünkü ben buna değerim diyenleri L'Oréal Paris'in Revitalift Clinical SP 50+ yüksek korumalı yüz güneş kremi incelemek için açıklamalara bırakmış olduğum linke davet ediyorum."	43 dk.

MERDİVEN ALTI TERAPİ	13.Eyl	Yapamazsın Diyenler Haklı Mı?	"...Mesela influencer olmak isterdim ama nereden ve nasıl başlayacağımı bilmiyorum diyorsanız eğer tam da bu kafa karışıklığınızı ve endişenizi giderecek, derdinize derman olacak bir platform var artık. L'Oreal ConcentPro. Takipçi sayınızdan bağımsız olarak sizi influencerlık yolculuğuna davet ediyor. Ay ne ki bu L'Oreal ConcentPro diyorsanız haklısınız. Hemen açıklıyorum. Öncelikle tek yapmanız gereken şey L'Oreal ContentPro uygulamasını indirerek ücretsiz bir şekilde üye olmak. Sonrasında ister kendi L'Oreal ürünlerinizle isterseniz de ContentPro'nun size bizzat gönderdiği ürünlerle yaratıcılık yolculuğunuzu başlatıyorsunuz. L'Oreal markalarının elçisi olup uzun dönemli işbirlikleri kurabiliyorsunuz. Hediyeler ve L'Oreal etkinliklerine davetiyeler kazanabiliyorsunuz. İçinde kendisine ait sosyal medyada ne, nasıl yapılların anlatıldığı bir akademisi bile var. Bir de takımlar var. Markalara özel takımlar var TikTokların özel TikTok takımları var, saç takımı var, cilt takımı var, böyle çeşit çeşit takım var. Bunların arasından size en çok uyduğunu düşündüğünüz takımlara katılıp içeriklerinizi oluşturmaya başlıyorsunuz. Ayrıca L'Oreal ürünlerine satış linki oluşturarak ek gelir elde edebilirsiniz. Yani L'Oreal desteğiyle bu yolda asla yalnız yürümüyorsunuz. Alanında uzman influencerlar ve profesyoneller size yardımcı oluyor. Ay çok gaza geldim ben de influencer olabilirim diyorsanız L'Oreal ContentPro uygulamasını indirip influencer yolculuğunuza başlamanız için linki açıklamalara bırakıyorum."	34 dk.
-------------------------	--------	----------------------------------	---	--------

(Kaynak: Spotify, 2024).

SONUÇ

2023 yılının en çok dinlenen podcast yayınları arasında, 2021 Ocak ayında yayın hayatına başlayan ve Podcast BPT çatısı altında yer alan, anonim sunucusu Merve ile "Ortamlarda Satılacak Bilgi" ve 2020 Şubat ayında programlarına başlayan Deniz Dülgeroğlu'na ait "Merdiven Altı Terapi" bulunmaktadır. "Ortamlarda Satılacak Bilgi" podcasti, ajans aracılığıyla iş birlikleri gerçekleştirirken, "Merdiven Altı Terapi" bireysel iş birlikleri yapmaktadır. Bu iki podcast yayını, geniş dinleyici kitlelerine hitap etmeleri ve çeşitli konularda içerik sunmaları nedeniyle markalar için etkili iş birliği platformları olarak değerlendirilmektedir. Araştırma pazarlama iletişimi çerçevesinde kapsamında, Altıntaş Online, Cambly, Philips ve L'Oréal markalarının 2023 yılı boyunca en çok dinlenen "Ortamlarda Satılacak Bilgi" ve "Merdiven altı Terapi" podcastleriyle gerçekleştirdikleri reklam ve marka iş birlikleri karşılaştırılmıştır. Örnek olarak incelenen podcast iş birliklerinde ortak olan markaların ne sıklıkta iş birliği yaptıkları ve bu iş birliklerinin içerikleri, betimsel bir araştırma yöntemiyle detaylı olarak incelenmiştir. Çalışmanın araştırma sorularına yanıtlar aşağıda özetlenmektedir.

Her marka, kendi pazarlama iletişimi ve marka özelliklerini podcast programcılarının kendi anlatım tarzlarındaki hikâyeler içinde nasıl tanıtmayı yaptıklarını ortaya koymaktadır.

Cambly, dil öğrenme platformunun avantajlarını ve kullanıcı deneyimlerini vurgulamak amacıyla, podcast dinleyicilerine özel kodlar oluşturarak indirim oranları tanımlamış ve harekete geçirici mesajlar ile bölümlerde yer almıştır. Philips, ürünlerinin teknolojik üstünlüklerini ve kullanıcı dostu özelliklerini ön plana çıkarmış, bölüm içinde dinleyicilere ürünün sesini dinletmek gibi deneyim odaklı bir strateji oluşturmuştur. L'Oréal ise iki farklı podcast yayınında farklı dinleyici kitlelerine hitap ederek, ürünlerini ilgili bölümlerde anlatılan hikâyelerle ilişkilendirerek tanıtmıştır.

Bu farklı reklam stratejileri, markaların hedef kitleleriyle daha etkili bir iletişim kurmalarına olanak sağlamıştır. Ayrıca, podcastlerde yer almayı tercih ettikleri bölümlerde tematik odakların dikkate alındığı gözlemlenmiştir. Altıntaş Online markası tarih ve kültürel temaları, Cambly dil eğitimi ve kişisel gelişim konularını, L'Oréal kişisel bakım ve sosyal hayat temalarını, Philips ise teknolojik ürünler ve ev aletleri konularını tercih etmiştir. Bu tematik farklılıklar sayesinde her bir marka, belirledikleri stratejilere uygun olarak hedef kitlelerine yönelik ilgili konu ve ürünlerle podcastlerde yer almıştır.

Analiz edilen dört markada, podcast iş birliklerinde belirli mesajların kullanıldığı gözlemlenmiştir. Cambly markası, İngilizce öğrenme ve dil eğitimi konularına odaklanan bölümlerde yer almıştır (Tablo 2). Cambly'nin iş birliklerinde, dil öğrenme platformunun avantajları ve özellikleri vurgulanmış, dinleyicilere harekete geçirici mesajlar verilmiştir.

Altıntaş Online markasının iş birliklerinde, Ortamlarda Satılacak Bilgi podcastinin "Simyacılık/Ölümsüzlüğü Arayanlar" ve "Reenkarnasyon ve Karma" bölümlerinde, marka hakkında detaylı bilgiler verilmiş ve özel indirim kodları tanımlanmıştır. Ayrıca, Merdiven Altı Terapi podcastinin yıl boyunca gerçekleştirdiği tek iş birliği bölümü olan "Ekinim Aslanım İçin"de, Altıntaş markasının hikâyesi ve ürünleri entegre edilmiş ve podcast dinleyicilerine özel promosyon kodları sunulmuştur. Her iki podcastin sunucuları, Altıntaş Online'da yer alan ürünlerin hikâyelerini kendi anlattıkları konularla bağdaştırarak, marka iş birliklerini ve reklamları bölüm içinde hikâyeleştirerek dinleyicilere sunmuştur. Philips markası iş birliklerinde, teknolojik ürünler ve yaşamı kolaylaştıran gereçler üzerinde yoğunlaşmıştır. Philips'in ürünleri hakkında detaylı bilgiler verilmiş ve ürünlerin kullanımıyla ilgili ipuçları, ilgili bölümlerin konusuna entegre edilmiştir. L'Oréal markasında ise iki farklı tema ele alınmıştır. Ortamlarda Satılacak Bilgi'nin "Sindrella Kompleksi" bölümünde, sağlıklı cilt ve

özgüven mesajları içeren ürün tanıtımı yapılmış; Merdiven Altı Terapi'nin "Yapamazsın Diyenler Haklı Mı?" bölümünde ise L'Oréal'in influencer olmak isteyenlere yönelik mobil uygulama tanıtılmıştır.

Podcast iş birlikleri, markaların pazarlama iletişimi ve marka hikâyeleştirme stratejilerini etkin bir şekilde hayata geçirmeleri için güçlü bir platform sunmaktadır. Cambly, Altıntaş Online, Philips ve L'Oréal'in iş birlikleri, her markanın kendine özgü hikâye anlatımını ve pazarlama mesajlarını podcastler aracılığıyla nasıl başarıyla ilettiğini göstermektedir. Bu stratejiler, markaların hedef kitleleriyle duygusal bir bağ kurmalarını sağlamakta ve markaların değer tekliflerini net bir şekilde iletmelerine yardımcı olmaktadır. Podcast iş birlikleri, markaların hikâyelerini dinleyicilere ilgi çekici ve organik bir şekilde anlatmalarını sağlamaktadır. Bu çalışma, markaların podcast iş birlikleri üzerinden gerçekleştirdikleri pazarlama iletişimi ve marka hikâyeleştirme stratejilerini inceleyerek, bu stratejilerin etkilerini ve başarılarını ortaya koymaktadır. Gelecekteki araştırmalar, farklı sektörlerdeki markaların podcast iş birliklerini nasıl kullandığını ve bu iş birliklerinin pazarlama stratejileri üzerindeki etkilerini daha geniş bir perspektiften inceleyebilir.

Podcastlerin çağdaş pazarlama stratejilerinde markalar için etkili bir iletişim aracı olduğu sonucu çıkmıştır. Esnek dinleme olanağı ve samimi içerik sunumu sayesinde podcastler, hedef kitleyle doğrudan bağ kurarak marka bilinirliğini ve tüketici sadakatini artırmaktadır. Bu yaklaşım, içerik pazarlaması ve ilişki odaklı pazarlama (relationship marketing) stratejilerine örnek teşkil eder. Podcastlerin hem değerli içerikler sunarak marka bağlılığı oluşturmayı hem de samimi bir bağ kurarak uzun vadeli ilişkiler geliştirmeyi destekleyen güçlü bir araç olduğu öngörülmektedir. Analiz edilen podcastlerin geniş dinleyici kitlelerine ulaşmaları ve farklı konularda içerik sunmaları nedeniyle markalar için önemli bir pazarlama aracı olarak öne çıktığı söylenebilir.

Podcast iş birlikleri, markaların tüketici zihinlerinde belirli çağrışımlar yaratmalarına olanak tanımaktadır (Beck ve diğerleri, 2022). Pazarlama iletişiminde kullanılan markaların hikâyelerini anlatma ve tüketiciyle duygusal bir bağ kurma fırsatı sunduğu görülmüştür. Cambly, dil öğrenme platformunun avantajlarını ve kullanıcı deneyimlerini vurgulamak amacıyla özel kodlar oluşturarak dinleyicilere indirimler sunmuş ve bu sayede harekete geçirici mesajlarla marka algısını güçlendirmiştir. Altıntaş Online, tarihsel ve mistik temaları kullanarak ürün yelpazesine ve yatırım plat-

formuna podcast bölümlerinde yer vermiş; Philips, ürünlerinin teknolojik üstünlüklerini ve kullanıcı dostu özelliklerini ön plana çıkararak, dinleyicilere ürünlerinin sesini dinletmek gibi deneyim odaklı bir strateji ile iş birliklerini gerçekleştirmiştir. L'Oréal, iki farklı podcastin dinleyicilerine farklı ürünleriyle hitap ederek, ürünlerini ilgili bölümlerde hikâyeleştirerek sunmuş ve bu sayede marka farklı hedef kitlelere uyarlamıştır. Podcastler, erişim kapasitesi ve hedef kitleye ulaşma potansiyeli sayesinde markaların mesajlarını samimi, güvenilir bir şekilde iletmelerini sağlamaktadır.

Super Listeners araştırmasına göre, podcast dinleyicileri, takip ettikleri podcastlerde duydukları ürün/hizmetlere karşı daha yüksek bir güven ve bağlılık geliştirme eğilimindedir (Edison Research, 2022). Gerçekleştirilen araştırma sonucu da markaların podcastleri etkili bir pazarlama iletişim aracı olarak kullanma potansiyelini göstermektedir. Karşılaştırmalı analiz doğrultusunda; Altıntaş Online, L'Oreal, Cambly ve Philips markalarının OSB ve MAT podcastleri ile gerçekleştirdikleri iş birlikleri, podcastler açısından da önemli bir etkileşim stratejisi olduğu görülmektedir.

Elde edilen veriler incelendiğinde, pazarlama iletişimi aracı olarak podcastler markalar için stratejik bir mecra olma potansiyelindedir. Merdiven Altı Terapi'nin bir bölümünde Philips Latte Go 5400 kahve makinesinin tanıtılması sırasında, podcast sahibinin sabah rutinde bu ürünü nasıl kullandığına dair kişisel bir hikâye anlatması, dinleyicinin ürüne olan ilgisini artırmaya yönelik deneyimsel bir strateji olarak yer almaktadır. Aynı şekilde, Ortamlarda Satılacak Bilgi'nin "Başarının Temeli: Başarısızlık" bölümünde ele aldığı İngilizce öğrenme serüveni ile Cambly'nin dil öğrenme platformunun tanıtılması, podcast sahibinin Cambly ile dil öğrenme sürecindeki başarı hikâyesini paylaşması, dinleyicilerin platforma olan güvenini kazanmaya yönelik olduğu gözlemlenmiştir.

Kalıcı etki ve anlamlı bağlantılar açısından, Altıntaş Online'ın tarih ve kültür temalı podcast bölümlerinde yer aldığı iş birliklerinde, markanın tarihsel değerlerle nasıl ilişkili olduğu hikâyelerle anlatılarak marka değeri ön plana çıkarılmıştır. Ortamlarda Satılacak Bilgi'nin "Dünyada İlginç Düğün Gelenekleri" konulu bölümünde farklı gelenek ve kültürleri anlatan podcast sunucusunun, altının diğer kültürlerdeki önemini vurgulayarak Altıntaş Online'da yer alan ürünler ile bağlantı kurmuş ve ürün yelpazesini tanıtmıştır. Bu sayede markanın hikâyeye entegre edilerek dinleyicilere aktarılması sayesinde kalıcı bir izlenim bıraktığı gözlemlenmiştir. L'Oréal'in hem ürün hem de hizmeti, iki farklı podcastte, iki

farklı hikâye içerisinde dinleyicilere sunulmuştur. Ortamlarda Satılacak Bilgi'nin "Sindrella Kompleksi" bölümünde sağlıklı bir cilt bakım rutini ve öz değer temalarını birleştirerek ürün tanıtımını, podcast sunucusunun gündelik hayat deneyimlerinden yola çıkararak aktarılmıştır. Merdiven Altı Terapi'nin "Yapamazsın Diyenler Haklı Mı?" bölümünde ise L'Oral Content Pro uygulamasının tanıtımını, aynı zamanda içerik üreticisi olan podcast sahibinin bu yolculukta başına gelenleri anlatması ve içerik üreticisi olmak isteyenler fakat bir yol bulamayanlar için çeşitli avantajlar sağlayan uygulamayı tanıtması ile markanın hizmeti ön plana alınmıştır.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular, örnek olarak seçilen podcast program yapımcılarının kendilerine özgü hikyeleŐtirmeler kullandıkları tarzla dinleyiciyle kurdukları bağ sayesinde markalar için podcastlerin oldukça etkili bir pazarlama iletişim aracı ve tanıtım stratejisi olduğunu vurgulamaktadır. Cambly, Altıntaş Online, Philips ve L'Oral markalarının ele alınan hem ajans aracılığıyla (OSB) hem de bireysel olarak (MAT) gerçekleştirilen iş birlikleri, podcastlerin geniş kitlelere erişim ve kendilerine uygun hedef kitlelerine doğal ve samimi bir Şekilde ulaşma potansiyelini göstermektedir. Podcast program yapımcısı ile markalar, dinleyicilerle duygusal bağ kurarak mesajların daha kalıcı ve anlamlı olmasını podcastler ile gerçekleştirdikleri iş birlikleri aracılığıyla göstermektedir. Yapılan alıŐma, markaların podcastler ile gerçekleştirilen ve gerçekleŐtirilecek olan iş birliklerini önemsemeleri, hikâye anlatıcılığı tekniklerini de kullanarak hedef kitleleriyle samimi ve güvenilir bağlar kurmalarının değerini vurgulamaktadır

KAYNAKÇA

Akan, N. A. (2024). Podcast Reklamları zerine Bir İnceleme: Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi ğrencileri rneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (47), 22-39.

Beck, L., Dietrich, S., Graf, T., Grohmann, X., Lehmann, K., & Zierer, S. (2022). *Make your brand heard: A qualitative study on the use of corporate podcasts as a branding tool*. *Disrupt Adapt*, 81780, 129-158.

Berry, R. (2015). *A Golden Age of Podcasting? Evaluating Serial in The Context of Podcast Histories*. *Journal of Radio & Audio Media*, 22(2), 170-178. Berry, R. (2016). *Part of The Establishment: Reflecting on 10 years of Podcasting As an Audio Medium*. *The International Journal of Research into New Media Technologies*, 6(22), 661-671.

Bonini, T. (2014). *The Second Age of Podcasting: reframing podcasting as a new digital mass medium*. *Quaderns Del CAG*, 4(41), 21-30.

Bottomley, A. J. (2015). *Podcasting: A Decade in the Life of a "New" Audio Medium: Introduction*. *Journal of Radio & Audio Media*, 2(22), 164-169.

Breitman, K. (2023). *How to Nail Your Podcast Niche: 7 Steps for Captivating Ideas*. 31 Mayıs 2024 tarihinde Riverside: <https://riverside.fm/blog/podcast-niche> adresinden alındı.

Budak, E. (2021). *Dijital haberciliğe farklı bir bakış: Podcast yayınları*. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 9(1), 373-398.

Chan-Olmsted, S., & Wang, R. (2022). *Understanding podcast users: Consumption motives and behaviors*. *New media & society*, 24(3), 684-704.

Craig, C. M., Brooks, M. E., & Bichard, S. (2021). *Podcasting on Purpose: Exploring Motivations for Podcast Use Among Young Adults*. *International Journal of Listening*, 37(1), 39-48.

Çil, S. (2023). *Türkiye’de Podcast kullanıcılarının içerik tüketim yöntemleri ve motivasyonları*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 842-865.

Edison Research. (2022, February 16). *Super Listeners 2021 from Edison Research and Ad Results Media*. 31 Mayıs 2024 tarihinde Edison Research: <https://www.edisonresearch.com/super-listeners-2021-from-edison-research-and-adresults-media/> adresinden alındı.

Ergül, E. (2023). *Dijital pazarlama süreçlerine kurum çalışanlarının katılımı: Trendyol Tech Podcast serisi üzerine bir değerlendirme*. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 75-98.

Faramarzi, S., & Baghari, A. (2015). *Podcasting: Past Issues and Future Directions in Instructional Technology and Language Learning*. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, (4), 208.

Güler, Ş. (2023). *Kurumsal İletişimde Podcast: Bankaların Podcast Kanallarına Yönelik Bir İnceleme*. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(45), 966-983.

Kaynar, A. (2021). *Podcast Dinleme Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme*. *Yeni Medya* (10), 44-62.

Kotler, P., & Keller, K. (2016). *Marketing Management* (15 b.). Pearson.
Llinares, D., Fox, N., & Berry, R. (2018). *Podcasting: New Aural Cultures and Digital Media*. Palgrave Macmillan.

Markman, K. M. (2012). *Doing radio, making friends, and having fun: Exploring the motivations of independent audio podcasters*. *New media & society*, 4(14), 547-565.

MediaTrend. (2023). *Spotify, 2023'ün 'en'lerini açıkladı*. 15 Mayıs 2024 tarihinde Media Trend: <https://mediatrend.mediamarkt.com.tr/spotify-2023un-enlerini-acikladi/> adresinden alındı.

Miele Türkiye. (2023). *Serdar Kuzuloğlu ile Silent Mode*. 15 Mayıs 2024 tarihinde <https://youtube.com/playlist?list=PLc0EF8Ex-nT-oUARK48XmJgbuxC6psQ&si=jyJQKKIcdybodczE> adresinden alındı.

Özkök Şişman, Ö., & Babür Tosun, N. Z. (2022, 12 07). *Podcast kullanımı bağlamında algılanan doyumun reklama yönelik tutum oluşumu üzerindeki etkisi*. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (38), 150-177.

Öztürk, U. (2023, 12 11). *Potacast'in hikâyesi: Orkun Çolakoğlu ve Kaan Kural anlatıyor*. 6 Şubat 2024 tarihinde <https://www.newslabturkey.org/2023/12/11/potacastin-hikayesi-orkun-colakoglu-ve-kaan-kural-anlatiyor> adresinden alındı.

Piñeiro-Otero, T., & Pedrero-Esteban, L.-M. (2022). Audio communication in the face of the renaissance of digital audio. *Profesional De La información*, 31(5). <https://doi.org/10.3145/epi.2022.sep.07>

PodcastBPT. (2024). *Neden Podcast BPT reklam ajansı tercih edilmeli?* 25 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.podcastbpt.com/podcastreklam> adresinden alındı.

Podfresh. (2024). *Neden Podcast Reklamı?* 25 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.podfresh.co/podcast-reklam> adresinden alındı.

Polaris Market Research. (2022). *'Modern radyo' podcast'te reklam rekabeti kızışıyor*. 6 Şubat 2024 tarihinde <https://www.platinonline.com/dijital-trend/modern-radyo-podcastte-reklam-rekabeti-kizisiyor-1086846> adresinden alındı.

Rime, J., Pike, C., & Collins, T. (2022). *What is a podcast? Considering innovations in podcasting through the six-tensions framework*. *The International Journal of Research into New Media Technologies*, 28(5), 1260-1282.

Singh, S., & Sonnenburg, S. (2012). *Brand Performances in Social Media*. *Journal of Interactive Marketing*, 4(26), 189.

Spinelli, M., & Dann, L. (2019). *Podcasting: The Audio Media Revolution*. Bloomsbury Publishing USA.

Sullivan, J. L. (2018). *Podcast Movement: Aspirational Labour and the Formalisation of Podcasting as a Cultural Industry*. *Podcasting: New aural cultures and digital media*, 2(11), 208-224.

Sung, E. C., Han, D. D., Bae, S., & Kwon, O. (2022). *What Drives Technology-Enhanced Storytelling Immersion? The Role of Digital Humans*. *Computers in Human Behavior*, 1(10), 2.

Tobin, S. J., & Guadagno, R. E. (2022, 04 06). *Why people listen: Motivations and outcomes of podcast listening*. *PLoS ONE*, 17(4).

TrendsGoogle. (2024, 04 26). *TrendsGoogle*. 26 Nisan 2024 tarihinde <https://trends.google.com/trends/explore> adresinden alındı.

Türkoğlu, H. S., & Ağca, M. (2021). *Dijital Dönüşümle Radyoda Podcast İçeriklerin Üretilmesi ve İncelenmesi: 'Ntv Radyo' Örneği*. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(4), 1673-1695. <https://doi.org/10.18094/josc.982279>.

Van Laer, T., De Ruyter, K., Visconti, L. M., & Wetzels, M. (2014). *The Extended Transportation Imagery Model: A Meta-Analysis of The Antecedents and Consequences of Consumers' Narrative Transportation*. *Journal of Consumer Research*, 5(40), 797.

Waddingham, J., Zachary, M. A., & Ketchen, D. J. (2020). *Insights on the go: Leveraging businesspodcasts to enhance organizational performance*. *Business Horizons*, 63(3), 275-285.

Yücel, R. (2020). *Podcast'in Kısa Tarihi: Doğuşu, Yükselişi, Monetizasyonu*. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1303-1319.

Zohrob, D. (2021). 31 Mayıs 2024 tarihinde *How podcasts powered through the pandemic and what comes next*. <https://chartable.com/blog/2020-year-in-revie>

POSTYAPISALCILIK PERSPEKTİFİNDEN HAYVAN HAKLARI: JACQUES DERRİDA ve GİORGİO AGAMBEN'İN BİYOPOLİTİKA ve “APORİ” KAVRAMLARI ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

Muhammet Ali YUNUS
Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye
muhammetaliyunus@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6431-789X>

Soner AKIN
Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye
sakin@mku.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2403-8041>

<i>Atıf</i>	YUNUS, M. A.; AKIN, S. (2025). POSTYAPISALCILIK PERSPEKTİFİNDEN HAYVAN HAKLARI: JACQUES DERRİDA VE GİORGİO AGAMBEN'İN BİYOPOLİTİKA VE “APORİ” KAVRAMLARI ÜZERİNDEN BİR ANALİZ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(3), 365-397.
-------------	---

ÖZ

Bu çalışma, postyapısalcı düşüncenin hayvan haklarına ilişkin yaklaşımlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Postyapısalcılık doğrudan normatif bir etik çerçeve sunmasa da, insan-merkezli etik anlayışları sorgulaması bakımından hayvan haklarının yeniden değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Jacques Derrida'nın yapısökümcü yaklaşımı, hayvanların mevcut yasal ve etik normatif sistemlerde nasıl dışlandığını ve bu dışlamaların arkasındaki iktidar ilişkilerini sorgulama imkânı sunar. Özellikle “aporia” kavramı üzerinden, insan ile hayvan arasındaki geleneksel etik sınırlar tartışmaya açılmaktadır. Giorgio Agamben'in biyopolitikası ise hayvanların yaşamları üzerindeki iktidar müdahalesini ve bu süreçte haklarının nasıl kısıtlandığını anlamaya yönelik farklı bir perspektif sunar. Bu bağlamda, postyapısalcı düşüncenin insan-hayvan ilişkisine dair sunduğu özgün bakış açıları ve düşünsel araçların güncel hayvan hakları tartışmalarına nasıl katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Çalışma, postyapısalcı perspektifin doğayla ilişkilerimizi dönüştürme ve daha kapsayıcı bir hak anlayışının geliştirilmesine zemin hazırlayıp hazırlayamayacağını sorgulamaktadır. Başka bir ifadeyle, postyapısalcılığın etik ilişkiyi yeniden

Geliş tarihi: 05.02.2025 – Kabul tarihi: 14.05.2025, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3005

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

düşünmeye imkân tanıyan yönleriyle, insan ve hayvan arasındaki ilişkinin dönüştürülmesine nasıl bir katkı sunduğu tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Sosyolojisi, Post-Yapısalcılık, Hayvan Hakları.

ANIMAL RIGHTS FROM A POST-STRUCTURALIST PERSPECTIVE: AN ANALYSIS THROUGH JACQUES DERRIDA AND GIORGIO AGAMBEN'S CONCEPTS OF BIOPOLITICS AND 'APORIA'

ABSTRACT

This study aims to examine poststructuralist approaches to animal rights. Although poststructuralism does not offer a normative ethical framework per se, its critique of anthropocentric ethical paradigms enables a reconsideration of animal rights. Jacques Derrida's deconstructive approach provides a means to question how animals are excluded within existing legal and ethical normative systems, as well as the power relations underlying these exclusions. In particular, the concept of "aporia" opens up a space to critically engage with the traditional ethical boundaries between humans and animals. Giorgio Agamben's theory of biopolitics, on the other hand, offers a distinct perspective for understanding how power intervenes in the lives of animals and how their rights are restricted within these processes. In this context, the study evaluates how the unique perspectives and conceptual tools offered by poststructuralist thought can contribute to contemporary debates on animal rights. It further questions whether the poststructuralist perspective can provide a basis for transforming our relationship with nature and fostering a more inclusive understanding of rights. In other words, it discusses how the aspects of poststructuralism that enable a rethinking of ethical relations may contribute to reshaping the human-animal relationship.

Keywords: Environmental Sociology, Post-Structuralism, Animal Rights.

GİRİŞ: POSTYAPISALCILIK VE ÇAĞDAŞ BİYOETİK TARTIŞMALARI

Postyapısalcılık, 20. yüzyılın ikinci yarısında yapısalcılığın sınırlamalarını aşmak amacıyla ortaya çıkan ve bilgi, dil, güç ilişkileri gibi kavramları yeniden tanımlayan bir düşünce akımıdır. Bu yaklaşım, hem metinlerin çok katmanlı yapısını hem de anlamın sürekli olarak yeniden üretildiğini vurgular. Postyapısalcı düşünce içinde Jacques Derrida ve Michel Foucault gibi düşünürlerin katkıları önemlidir. Derrida ve Foucault toplumsal yapıları ve iktidar dinamiklerini analiz etmek için yenilikçi yöntemler sunmaktadır (Derrida, 1978; Foucault, 1975; Sarup, 2004). Postyapısalcılık, sabit ve belirli anlamların ötesine geçerek, anlamın akışkan ve değişken bir doğaya sahip olduğunu kabul eder. Bu bağlamda, postyapısalcılık, çağdaş biyoetik tartışmalara derinlemesine katkılar sunmaktadır. Özellikle bu katkılar hayvan hakları gibi konuların etik ve hukuki boyutlarını yeniden değerlendirmemize olanak tanımaktadır.

Çağdaş biyoetik tartışmalar; yaşamın değerini, etik sorumlulukları ve hakları merkeze alarak, insan ve insan olmayan varlıklar arasındaki ilişkileri sorgulamaktadır. Geleneksel biyoetik yaklaşımlar genellikle insan merkezlidir. Bu bağlamda hayvanların etik ve hukuki statüleri sınırlı bir çerçevede ele alınmaktadır. Buna karşılık postyapısalcı perspektifler bu yaklaşımı derinleştirerek, insan-merkezli etik anlayışları sorgulamış ve hayvanları öznellik, kimlik ve temsil gibi felsefi kavramlar çerçevesinde yeniden konumlandırmıştır. Bu çerçevede, postyapısalcılıktan etkilenen düşünürler, etik sorumlulukların genişlemesi ve doğa ile daha derin bir ilişki kurulması gerektiğini vurgulamaktadır (Haraway, 1985; Latour, 2005).

Jacques Derrida'nın yapısöküm (deconstruction) yaklaşımı, biyoetik tartışmalarda mevcut etik ve hukuki normların altındaki çelişkileri ve ikili karşıtlıkları ortaya çıkarmakta kullanılmaktadır. Derrida'ya göre, anlam ve etik değerler sabit değildir. Bunlar sürekli olarak yeniden yapılandırılır ve değişir. Bu yaklaşım, hayvan haklarının mevcut yasal çerçevelerde nasıl sınırlı kaldığını ve bu sınırlamaların altında yatan güç ilişkilerini sorgulamak için kritik bir araç sağlamaktadır (Derrida, 1997). Yapısöküm, metinlerin içsel çelişkilerini ve ötekileştirici yapısını analiz ederek, daha kapsayıcı ve adil bir etik anlayışı koymak isteyen çevreci düşünürlere katkı sunmaktadır.

Giorgio Agamben'in biyopolitika teorisi ise yaşamın modern iktidar biçimleri tarafından nasıl yönetildiğini ve sınırlandırıldığını analiz etmektedir. Agamben'e göre biyopolitika, yaşamı hem koruma hem de dışlama yoluyla şekillendiren bir iktidar mantığıdır. Bu bağlamda belirli yaşam formları örneğin hayvanlar "çıplak hayat" (bare life) konumuna indirgenerek hukuki ve siyasi korumanın dışında bırakılır. Agamben her ne kadar doğrudan hayvan haklarını ele almasa da, insan-hayvan ayrımı ve yaşamın siyasal olarak dışlanması üzerine geliştirdiği kavramlar, biyoetik bağlamında etik ve hukuki tartışmaları yeniden değerlendirmek için önemli bir kuramsal zemin sunar. (Agamben, 2012).

Bu bağlamda çalışma, hayvan hakları konusunun neden postyapısalcı bir yaklaşımla ele alınmalı gerektiği sorusuna bir cevap üretmeyi amaçlamaktadır. Zira hayvan haklarının postyapısalcı bir yaklaşımla ele alınması, insan-merkezli etik ve hukuk anlayışlarını sorgulama imkânı sunar. Postyapısalcılık, hak kavramının sabitliğini ve özne-merkezli yapısını çözümlenerek hayvanların dışlanma biçimlerini görünür kılar. Derrida ve Agamben gibi düşünürler aracılığıyla insan olmayan canlılara yönelik etik sorumluluk ve iktidar ilişkileri yeniden değerlendirilebilir. Bu sayede, daha kapsayıcı ve adil bir hak anlayışının temelleri tartışmaya açılır. Bu doğrultuda çalışma, postyapısalcılık perspektifinden hayvan haklarını ele alarak Jacques Derrida ve Giorgio Agamben'in biyopolitika ve aporia kavramları üzerinden bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

Giriş bölümünde, postyapısalcılığın temel ilkeleri ile çağdaş biyoetik tartışmalar üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Devam eden bölümlerde ise Derrida'nın yapısöküm yaklaşımı ve Agamben'in biyopolitika teorisi ayrıntılı biçimde incelenecektir. Ayrıca, hayvan haklarının hukuki olarak tanınması ve toplumsal sözleşmelerde nasıl yeniden yapılandırılabilceği konuları, bu teorik çerçeveler doğrultusunda tartışılacaktır. Bunun yanı sıra, çalışma, yapısalcı olmayan düşünce bağlamında hayvan haklarına yönelik alternatif yaklaşımları incelemektedir. Bu çerçevede, hayvan haklarını yapısalcı olmayan perspektiflerle yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Haraway, Morton, Latour ve Viveiros de Castro'nun çalışmaları temel alınarak, doğa, özne ve etik ilişkileri farklı açılardan sırasıyla analiz edilmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma, yapısalcı olmayan yaklaşımlar doğrultusunda hayvan hakları alanında nasıl yeni paradigmlar geliştirilebileceğini ve etik sorumluluklarımızın nasıl genişletilebileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

JACQUES DERRIDA'NIN APORİA KAVRAMI VE HAYVAN HAKLARI

Postyapısalcılığın temel figürlerinden biri olan Jacques Derrida, metafizik ikilikleri ve bu ikiliklerin yarattığı çelişkileri deşifre etme çabasıyla bilinir. Bu doğrultuda Derrida'nın aporia kavramı hayvan hakları bağlamında bu bölümde yeniden yorumlanmaya çalışılacaktır. Derrida'nın düşüncesinde aporia, etik sorumlulukların karmaşıklığını anlamada merkezi bir rol oynar. Aporia kavramının analiz edilmesi, hayvanlara yönelik etik yaklaşımların derinlemesine değerlendirilmesine ve postyapısalcı bir çerçevede yeni anlayışların geliştirilmesine olanak tanır.

Derrida, Batı metafiziğinin temel varsayımlarını yapı sökülme yöntemiyle sorgulamayı hedeflemiştir. Derrida'ya göre, Batı metafiziği insanlığı ruh-beden, öz-varlık, iç-dış, akıl-duygu gibi karşıtlıklara dayanan ikiliklerin neden olduğu aporia'larla (çıkılmazlarla) karşı karşıya bırakmaktadır. Bu bağlamda, aporia terimi Derrida'nın eserlerinde sıkça kullanılmaktadır. Derrida'nın düşüncesinde aporia, metinlerin, kavramların ve düşüncelerin içsel çelişkilerinden kaynaklanan ve bu çelişkiler nedeniyle ortaya çıkan karar verememe durumunu ifade eder. Ona göre, bu kararsızlık hali (aporia), etik bir karar alınması gerektiği anlarda belirginleşmektedir. Bu noktada Derrida, aporia kavramını etiğin merkezine yerleştirmektedir (Sümer, 2014, s. 32). İnsanın karar veremez duruma geldiği hallerden biri de hayvanlarla olan ilişkisidir. İnsan, hayvana nasıl davranması gerektiği konusunda kararsızlık yaşamaktadır. İnsan hem hayvanlara karşı sorumluluk duyar ve onların yaşam alanlarını genişletmeye çalışır hem de kendisini hayvanlardan üstün görerek onları farklı şekillerde kullanmaya çalışır. Başka bir deyişle, insanın hem sorumluluk hissetmesi hem de üstünlük iddiası, onu kararsızlığa (aporia) sürüklemektedir. Bu ikili tutum, etik karar verme süreçlerinde derin bir çıkmaz yaratmakta ve insanın hayvanlara yönelik tutumunu sürekli bir belirsizlik içinde bırakmaktadır.

Bu bağlamda Derrida'nın aporia kavramı, hayvan hakları tartışmalarında etik ikilemleri ve karar verilemezlik durumlarını anlamada merkezi bir rol oynamaktadır. İnsan-hayvan ilişkilerindeki bu aporik durum, mevcut etik ve yasal çerçevelerin ötesinde yeni anlayışların geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu şekilde postyapısalcı perspektifle hayvan haklarının felsefi temelleri yeniden değerlendirilebilmektedir. İnsan ve hayvan arasındaki ilişki, temel bir ikililik ilişkisi olarak görülebilir. İkili düşünme biçiminde her zaman bir tarafın diğerine göre üstün kabul edilmektedir.

Judo-Hristiyan-İslami gelenekte ve Batı felsefesinde insan ile hayvan arasında kurulan karşıtlık-ikilik ilişkisi buna örnek olarak verilebilir (Derrida, 2008, s. 101). Bu karşıtlık, insanı "düşünen, bilinçli, konuşan, özne olan" bir varlık olarak tanımlarken, hayvanları ise "düşünemeyen, bilinçsiz, konuşamayan ve nesne olarak görülen" varlıklar olarak konumlandırmaktadır (Derrida, 2008, s. 103). Derrida perspektifinde, insan ve hayvan arasında kurulan bu karşıtlık, insanın kendisini üstün ve egemen bir varlık olarak konumlandırmasının temelini oluşturmaktadır.

Derrida (2008), *Öyleyse Olduğum Hayvan* adlı eserinde Batı felsefesinde 'hayvan' ve 'insan' arasında kurulan bu ikili karşıtlığı detaylı bir şekilde incelemektedir. İnsan ve hayvan arasında bir karşıtlık kurulurken, hayvanların çeşitliliğine rağmen tek bir kategoride toplandığı gözlemlenmektedir. Yani hayvanlar arasındaki farklılık ve çeşitlilikler yok sayılmaktadır. Dolayısıyla bu çeşitlilik tekilliğe indirgenmektedir. Hayvanların dilsel anlamda teklileştirilmesi, hayvanların varlığını insan karşısında daha da aşağılamaktadır (Ülgen, 2019, s. 93). Başka bir deyişle, bu yaklaşım hayvanların kendi başlarına olan öznel varoluşlarını yadsımaktadır.

Derrida, hayvanlar ve insanlar arasındaki ayrımlardan birinin dil kullanımına dayandığını belirtmektedir. Çünkü dil, insanın özne olarak tanımlanmasında esas noktalardan biridir. Hayvanların konuşamayan varlıklar olarak tanımlanması, onların nesne konumuna indirgenmesine yol açmaktadır. Derrida, Batı felsefesindeki bu tutumu eleştirmektedir. İnsan iletişimini kendi dil kullanımına indirgemek, hayvanlar arasında farklı iletişim biçimleri olabileceğine göz ardı etmektedir. Yani insanın kullandığı dil, iletişim kurmak için dünyadaki tek araç olarak görülmektedir (Derrida, 2008). Derrida, insanın kendisini tanımlamasına ve ontolojik konumunu belirlemesine yardımcı olan insan-hayvan ikiliğinin, kendi içinde tutarsızlıklar barındırdığını ileri sürer. Bu ikiliklerin kurulduğu metinlerde anlamların sabitlenemeyeceğini ve her zaman ertelenmeye (différance) ve yeniden yorumlanmaya açık olduğunu savunur. Bu nedenle, insan-hayvan ayrımı da sabit bir karşıtlık olarak değil, yapısöküme açık ve sorgulanabilir bir yapı olarak ele alınmalıdır. Anlamın durağan olmaması, öznenin konumunu da belirsizleştirerek insanı çözümlenmesi mümkün olmayan kavramsal çıkmazlara (aporia) sürükleyebilir (Sümer, 2019, s. 323). İnsanı hayvan karşısında bir çıkmaza (aporia) iten ise hayvanlara yönelik son iki yüz yılda artan bilgi ve anlayıştır. Zoolojik, biyolojik ve genetik bilgi biçimlerindeki gelişmeler, geleneksel bilme biçimlerini değişime zorlamıştır

(Ülgen, 2019). Başka bir deyişle, artan bilgi hayvanlara yönelik mevcut etik anlayışlarının meşruiyetini sorgulatmaktadır. Bu da insanın kaçınılmaz olarak hayvana karşı bakışını değiştirmeye zorlamaktadır. Dolayısıyla hayvana dair yeni bir etik inşası gerekliliği, insanı karar verilemezlik durumunda askıda bırakmaktadır.

Diğer yandan, Derrida'ya göre insan ve hayvan arasındaki hiyerarşi, insanı hayvanlara karşı ahlaki bir tutum almaktan alıkoymaz. İnsan, ahlaki bir özne olması sebebiyle hayvana karşı ahlaki bir sorumluluğa sahiptir. Bu bağlamda, insanın hem üstün bir varlık olarak tanımlanması hem de ahlaki bir özne oluşu, insan ve hayvan ilişkileri bağlamında insanı çıkmaza sürükleyen başka bir etkidir. Başka bir ifadeyle, insanlar hayvanları sömürdüklerinde dahi onlara karşı etik bir sorumluluk hissederek. Ancak insan, bu sorumluluğu tam anlamıyla yerine getiremez. Çünkü insanı hayvan karşısında üstün tutan ve hayvanı ikincil bir konuma iten Batı metafiziği, insanın hayvana karşı sorumluluğunu yerine getirmesini ve hayvan haklarını tam anlamıyla tanımasını engellemektedir (Derrida, 2008; Ülgen, 2019). Dolayısıyla insan, hayvanlara karşı ahlaki açıdan ikircikli bir konumda bulunmaktadır. Bu ikircikli tutum ise özünde ne yapacağını bilememekten kaynaklanmaktadır. Derrida'ya göre ahlaki sorumluluk aslında tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü insan, etik bir sorunsal karşısında önceden ne yapacağını biliyorsa, aslında etik bir tutum almış olmaz, yalnızca bildiğini yapmış olur. Ancak insan, ne yapacağını bilmediği vakit, ne yapacağına dair bir sorgulamaya girdiğinde ancak ahlaki bir tutum almış olur. Başka bir ifadeyle, aporia'nın derinliğinde kişi 'olanaksız' ile yüz yüzedir. Bu, kişinin sorumluluk anıdır. Her tekil durumda kişi, olanaksız olanı yapmalı, yani ötekinin var olmasını sağlayacak yasayı icat etmelidir (Sümer, 2019, s. 329). Bu bağlamda Derrida'ya göre, çıkmazlık (aporia) hali kaos değil, etik ve politik sorumluluk alanına dönmek adına bir fırsattır. Zaten onun yapısökümcü metodu da bu noktada devreye girerek aporia'ları meydana getirmektedir.

Sonuç olarak yapısökümcü yaklaşım, bu yasal metinlerdeki ikili karşılıkları ve çelişkileri ortaya çıkararak, hayvan haklarının yasal sistemler içinde daha kapsayıcı bir şekilde tanınmasına yönelik farklı bir düşünsel aygıt sunmaktadır. Bu süreç, yasal tanınmanın statik yapısını sorgulamakta ve yasal metinlerin yeniden yorumlanabilirliğini vurgulamaktadır. Böylece, hayvanların yasal statülerinin yeniden değerlendirilmesi ve haklarının daha etkili bir şekilde korunması mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda

postyapısalcı bir perspektifle, hayvan haklarının yeniden inşası sürecinde Derrida'nın aporia kavramı merkezi bir rol oynayabilir. Yapısöküm, yerleşik düşünce kalıplarını ve ikili karşıtlıkları sorgulayarak, hayvanların özne olarak varlıklarını ve haklarını daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olur. Bu yaklaşım, hayvanların yalnızca insanın karşısında duran nesnelere değil, aynı zamanda etik sorumluluğa sahip özneler olarak tanınmasını mümkün kılar.

Postyapısalcı yaklaşım, hayvan haklarının felsefi temellerini yeniden ele alarak, mevcut etik ve hukuki çerçevelerin ötesine geçmeyi amaçlar. Bu yaklaşım, hayvan haklarının daha kapsayıcı, adil ve etik bir biçimde tanınmasına katkıda bulunarak, toplumun hayvanlara yönelik sorumluluk anlayışını derinleştirir. Derrida'nın "aporia" kavramı çerçevesinde hayvan hakları tartışıldığında ise, alana dair daha kapsamlı ve eleştirel bir felsefi analiz ortaya konabilir. Böylece, yerleşik etik yaklaşımlar aşılabilir ve yeni etik perspektiflerin geliştirilmesi için teorik bir zemin oluşturulabilir.

GIORGIO AGAMBEN'İN BİYOPOLİTİKA TEORİSİ VE HAYVAN HAKLARI

Giorgio Agamben her ne kadar kendisini doğrudan postyapısalcı olarak tanımlamasa da, kullandığı kavramsal araçlar ve benimsediği eleştirel yöntem, onu postyapısalcı düşünce geleneğiyle yakın bir ilişki içinde konumlandırır. Foucault'un biyoiktidar kavramı ve Derrida'nın yapısökümcü yaklaşımı, onun egemenlik, hukuk ve yaşam üzerine geliştirdiği analizlerin kuramsal zeminini oluşturmaktadır. Bu yönüyle Agamben, postyapısalcılıkla belirli ölçüde örtüşen özgün bir felsefi çizgide yer alır. Giorgio Agamben'in biyopolitika kuramı doğrudan hayvan haklarına odaklanmasa da, modern devletin yaşamı yönetme ve denetim altına alma biçimlerine yönelik eleştirileri, hayvan hakları bağlamında dolaylı fakat anlamlı teorik çıkarımlar yapılmasına imkân tanımaktadır.

Agamben'e göre, biyopolitika, nüfusun biyolojik varlıklar olarak düzenlenmesi ve yönetilmesi sürecidir; bu süreçte bireyler, devletin kontrolü altında zoe (biyolojik yaşam) ve bios (politik yaşam) kavramları üzerinden şekillendirilir. Ancak, biyopolitika, her bireyi doğrudan çıplak yaşam (homo sacer) olarak tanımlamaz. Homo sacer, yalnızca toplumsal ve politik haklardan dışlanmış, yalnızca biyolojik yaşamla var olan, devletin biyopolitik kontrolüne tabi tutulan bireyi ifade eder. Biyopolitika, bireyleri homo sacer ilan ederken, onları toplumsal sözleşme ve hukuki koruma dışına çıkararak, sadece hayatta kalmalarını sağlamakla yetinir. Devlet,

böylece toplumsal düzeni kontrol altında tutar ve egemenliğini pekiştirir. Bu bağlamda, hayvanlar da biyopolitikanın etkisi altında değerlendirilebilir; Agamben'in kavramları, hayvanların politik ve yasal statülerinin sorgulanmasında önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Hayvanlar, Agamben'in tanımladığı şekilde, politik arenada "bare life" (çıplak yaşam) olarak konumlandırılarak, yasal koruma ve haklardan mahrum bırakılmaktadır (Agamben, 2013). Bu durum, hayvanların sadece biyolojik varlıklar olarak değil, aynı zamanda etik ve politik varlıklar olarak tanımlanmalarının önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Agamben'in biyopolitika analizleri, bu engellerin nasıl şekillendiğini ve hayvanların sadece hayatta kalma düzeyine indirgenmiş bir şekilde var olduklarını gösterirken, aynı zamanda hayvan haklarının mevcut yasal ve toplumsal yapılar içinde nasıl sınırlandırıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Agamben'in kutsal insan (homo sacer) kavramı, hayvanların toplum içindeki yerlerini ve devletin onları nasıl kontrol edip yönlendirdiğini irdelleyerek, hayvan haklarının genişletilmesi ve daha kapsayıcı bir etik çerçevenin oluşturulması için önemli çıkarımlar sağlamaktadır. Bu bağlamda, Agamben'in biyopolitikası hayvanların politik ve etik statülerinin yeniden değerlendirilmesi ve hayvan haklarının postyapısalcı bir perspektifle güçlendirilmesi sürecinde vazgeçilmez bir analiz aracıdır (Salzani, 2015).

Foucault'un biyopolitika kavramı, modern iktidarın nüfusu yönetme ve kontrol etme stratejilerini anlamada temel bir çerçeve sunarken, Giorgio Agamben bu teoriyi daha da derinleştirerek biyopolitikanın sınırlarını ve etkilerini yeniden tanımlamıştır (Foucault, 2004; İzol & Cingöz, 2022, s. 459). Agamben, Foucault'un ürettiği biyopolitika çerçevesini kullanarak, özellikle "homo sacer" ve "istisna hali" kavramları aracılığıyla iktidarın yaşam üzerindeki nüanslı müdahalelerini analiz etmektedir. Bu bağlamda, Agamben'in biyopolitika teorisi, hayvan hakları gibi etik ve politik meselelerin postyapısalcı bir perspektifle değerlendirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Agamben'in çalışmaları, biyopolitikanın sadece insan nüfusu üzerindeki etkilerini değil, aynı zamanda hayvanların da bu iktidar yapıları içerisindeki konumunu anlamada önemli katkılar sunmaktadır. Bu geçiş, Agamben'in biyopolitika teorisinin hayvan hakları bağlamında nasıl uygulanabileceğini ve mevcut etik çerçeveleri nasıl sorgulayabileceğini daha ayrıntılı bir şekilde ele alacak olan bir sonraki bölümün temelini oluşturmaktadır (Agamben, 2013).

Agamben'e göre biyopolitika, iktidarın yaşamın içerisine sızmasına ve onu siyasallığın işleyişine dahil etmesine yardımcı olan araçsal bir mahiyet ta-

şımaktadır. Bununla birlikte, Foucaultcu paradigmadaki “üretici” iktidar biçimi Agamben tarafından dönüşüme uğratılmıştır. Foucault’dan farklı olarak Agamben, iktidarı yalnızca bir söylem ve hakikat kurma kapasitesi olarak değerlendirmez. Agamben’e göre iktidar, yaşama ilişkin sınırları ve sınırlamaları aşabilme yeteneği ile iktidardır. Bu bağlamda iktidarın her türlü sınırı aşmasını sağlayan iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bir yaşam formu olan bios’u ve çıplak hayat olarak zoe’yi belirleyebilme ve onları iktidarın sınırları içine ekleyebilme yetkisidir. İkincisi, iktidarın 'istisna hali' ilan etme yetkisidir (Baştürk, 2013, s. 253).

Bios, zoe, homo sacer ve istisna hali, Agamben’in biyopolitikasının temelini oluşturur. Zoe, canlı varlıkların (hayvanların, insanların ya da tanrıların) ortak özelliği olan yalın yaşama/canlılık olgusunu ifade ederken, bios bir birey ya da grubun yaşam biçimine (hayat tarzına) işaret eder (Agamben, 2013, s. 9). Agamben’e göre, homo sacer (kutsal insan) çıplak hayatın başkahramanıdır. Homo sacer, öldürülebilen ancak kurban edilemeyen insanı tanımlar. Tanımlamadaki ibareler ortaya çelişkili bir yapı koysa da homo sacer, bir yandan insanın kutsallığını vurgularken, diğer yandan bu insanın öldürülmesine olanak tanımaktadır. Homo sacer’in insan olması, onu kutsallık alanına yerleştirirken, bu kişinin hukuksal alanın dışına itilmiş olması sebebiyle öldürülmesi sakıncalı olmayan bir eylem olarak kabul edilmektedir (Bora, 2022, s. 48). İstisna hali ise iktidarın yaşamlar arasındaki sınır, yani zoe ve bios’u ayırabilme yeteneğidir. Başka bir deyişle, istisna hali normal işleyişinde yaşam hakkını tanımlayan hukukun askıya alınmasıdır. Agamben’e göre bu istisna hali, belirli bir durum sonucu ortaya çıkmaz; yaşamlar arasındaki sınırları bölme ve ayırıştırma imkânı iktidarın doğasında bulunmaktadır (Baştürk, 2013, s. 255; Dutlu & Arı, 2020, s. 166).

Agamben’in biyopolitikasının işleyişi, egemenin çıplak hayatı (zoe) bir yaşam formu (bios) içine dahil etmesinden ziyade, asıl gücünü, istisnai durumlarda belirlenen çıplak hayatın (zoe) yönlendirilmesinden almaktadır. Başka bir deyişle, egemen iktidar, herkese tanınan yaşama hakkını bazı bireyler veya gruplardan alabilme gücüne sahiptir. Egemen iktidar, bu bireyleri veya grupları hukukça çıplak görülen zoe’nin sınırları içinde tanımlamaya başlar. Bu durum, pozitif hukukun askıya alındığı istisnai durumlarda gerçekleşir. İstisnai durumlarda, egemen iktidar, insanın insanlığına karar verecek bir güce sahiptir. Bu bağlamda, çıplak hayatın siyasallaştırılması, yani yaşayan insanın insanlığına karar verilmesi, Batı siyasetinde

önemli bir yer tutmaktadır. Batı siyasetinde iktidarın işleyişi, dost-düşman ayırımından ziyade, çıplak hayat (zoe) ve politik yaşam (bios) arasındaki ikilik üzerinden şekillenmektedir (İzol & Cingöz, 2022, s. 1459). Örneğin, Batı siyasal tarihinde önemli bir yer tutan Holokost, ne dini ne de hukuksal bir olaydır. Agamben'e göre Holokost, biyopolitikanın radikalleşmiş bir sonucudur (Agamben, 2013, s. 140).

Bu bağlamda, Nazizm ve faşizmin soykırım uygulamaları, modern biyo-siyasetin radikalleşmiş örnekleridir. Yani bu uygulamalar, harici bir durumu ifade etmezler; aksine biyo-siyasetin içinde yer alırlar. Kutsal insan, çağdaş siyasette hâlâ mevcut bulunan bir kaçış hattıdır. İktidarlar, öldürme üzerindeki güçlerini yeni kutsal insanlar ilan ederek kullanabilmektedirler. Egemenin çıplak hayatı belirleme gücü, giderek büyüyen ve muğlaklaşan alanlara doğru yayılmaktadır. Agamben'e göre, "eğer bugün belirgin bir kutsal insan tipi yoksa bunun nedeni herhalde şudur: Bugün hepimiz homines sacri' yiz" (Agamben, 2013, s. 140).

Giorgio Agamben'in biyopolitika teorisinde hayvan imgelemi, daha çok insanın hayvanlaştırılması ve insanın tanımlanması bağlamında ele alınmaktadır. Agamben, hayvan etiğine yönelik kapsamlı bir tez sunmasa da, biyopolitika teorisi ve *The Open and Animal* (2004) adlı eseri aracılığıyla hayvan sorunsalını anlamak adına önemli araçlar sunmaktadır (Salzani, 2022, s. 30).

Agamben'e (2004) göre, insan, kendini tanımlamak için sürekli olarak hayvanla bir karşıtlık kurar ve bu karşıtlık, insanın ontolojik varlığını şekillendirir. Agamben, bu karşıtlığı kuran ve insana hatırlatan yapıyı "Antropolojik Makine" olarak adlandırmaktadır. Bu makine, insanı hayvanla kıyaslayan ve "ötekileştirme" işlevi gören bir araçtır. Ancak, bu makinenin sürekli faaliyeti, insan ve hayvan arasındaki ayrımları bulanıklaştırır. Bu bulanıklaştırma süreci, insan gruplarını çıplak hayat (zoe) ile özdeşleştirmek için de kullanılabilir. Antropolojik Makine, insanın hayvanla olan farkını hatırlatırken, hayvanların özne statüsüne sahip olmasını engellemektedir (Agamben, 2012, s. 38).

Agamben, insan ve hayvan arasında kurulan karşıtlığı Umwelt kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Umwelt, canlıların çevrelerini nasıl algıladıklarını tanımlar. Buna göre, hayvanlar çevrelerini belirli duyuşsal uyarıcılara göre algılayarak, insanlar çevrelerini entelektüel bir biçimde yorumlamaktadır (Agamben, 2012, s. 46). İnsanın dünyayı daha entelektüel bir

biçimde yorumlamasına karşın, hayvanların sadece belirli uyaranlara tepki veren varlıklar olarak tanımlanması, hayvanların salt biyolojik varlıklara indirgenmesine sebep olmaktadır. Hayvanların ve insanların çevrelerini algılaması bağlamında Agamben, kene deneyimini ele almaktadır. Bir kene, koku, sıcaklık ve deri olmak üzere çevresindeki üç uyarıcıya tepki vererek hayatta kalır (Agamben, 2012, s. 50). Kene örneği, hayvanların dünyaya olan sınırlı erişimini göstermektedir. Buna karşılık insanın sembolik düzeni ile çevreyi algılaması daha komplekstir. Bu örnekleme, Heidegger'in hayvanların "dünya yoksunu" olduğu görüşüyle benzerlik göstermektedir. Dünya yoksunu kavramı, hayvanların dünya ile bir ilişki kuramamasını ve sadece biyolojik uyaranlara tepki vermesini ifade etmektedir. Bununla birlikte, Agamben, Heidegger'in "hayvanlar dünyasızdır" düşüncesini tartışmaya açmakta ve Heidegger'in açıklık kavramını ele almaktadır. İnsan ve hayvan arasındaki ontolojik ve epistemolojik farkları vurgulayan Heidegger'e göre, insanlar dünyayı sürekli olarak anlamlandırmaya ve göz önünde tutmaya çalışırken, hayvanlar bu tür bir açıklık veya perdesi kalmışlık durumundadırlar. Hayvanlar, insanlar gibi çevreyi tam anlamıyla deneyimleyemez ve dünyayı anlamlandıramazlar (Agamben, 2012, s. 55). Agamben, Heidegger'in açıklık kavramını incelerken, Heidegger'in insanın anlam üretme kapasitesini yücelttiğini belirtmektedir. Ayrıca, Heidegger'in hayvanları bu kapasiteden yoksun gördüğünü vurgulamaktadır (Agamben, 2012, s. 62-66). Bu bağlamda, açıklık her özünde insani ve hayvani olanın sınırını gösteren bir alandır. Yani açıklık, insanın varlığında beraber bulunan insan ve hayvan olma potansiyelini birbirinden ayıran ve birbirine yakınlaştıran bir bölge olarak tanımlanabilir. İnsan, açıklığın perdesini yaratıcı bir eylemle aralar. Bu eylem, var olmanın koşulu olarak da tanımlanabilir (Bakır, 2019, s. 25). Dolayısıyla bu noktada dil önem kazanmaktadır. Heidegger'e göre dil, sadece iletişim aracı değildir; dil, varlığın açığa çıkmasının (disclosure) bir aracıdır. Yani dil açıklığın perdesini aralayabilmeye yaramaktadır. Aynı zamanda anlamın doğduğu "varoluşsal alan" söylem dil ile ifade edilir. Varlık, dilde söze gelir; başka bir deyişle, dil olmadan varlığın açığa çıkışı mümkün değildir (Heidegger, 1962). Bunun aksine, Agamben dile ithaf edilen bu potansiyeli eleştirmektedir. Ona göre dil, insanı hayvandan ayıran doğuştan gelen bir özellik olarak ele alınmamalıdır. Dil, sadece tarihsel bir ürün olma özelliğini taşır. Dolayısıyla dil, ne tam olarak insana ne de tam olarak hayvana özgün kılınabilecek bir kapasitedir (Bakır, 2019, s. 26).

Diğer yandan, insan ve hayvan ayrımını besleyen “antropolojik makine”, hayvana bakışı anlamak ve insanın konumunu yeniden değerlendirmek için önem taşımaktadır. Agamben’e göre antropolojik makine, insan ve hayvan arasında sürekli üçüncü ve belirsiz bir kategori yaratmaktadır. Bu kategori, çıplak hayata ilişkin bir kategoridir. Dolayısıyla antropolojik makinenin çalışması, hem insan hem de hayvan için bir tehdit oluşturmaktadır (Oliver, 2007, s. 9). Agamben, buna örnek olarak toplama kamplarını ve totaliter rejimlerin biyopolitikasını göstermektedir. Totaliter politik yapılar, makbul olmayan vatandaşlarını veya insan gruplarını çıplak hayatla özdeşleştirerek, yani onları hayvanlaştırarak, etik, politik ve hukuki bir özne olmaktan çıkarmaktadır. Agamben’in bu çıkarımı, hayvan haklarına ve hayvan haklarına yönelik bakışa yönelik bir ikazı içermektedir (Oliver, 2007, s. 11). Zira biyopolitika, her daim hayvanları etik dışı bir statüye, yani çıplak hayata ilişkin bir biçimde tanımlamaktadır. Bu noktada, hayvan hakları savunusu yapmak sadece hayvanların yaşamını korumakla kalmayıp, aynı zamanda biyopolitika karşısında insanın kendi varlığını da koruması anlamına gelmektedir. Zira Antropolojik makine, insanın hayvanlaştırılmasını ve ötekileştirilmesini teşvik ederek, hayvanların özne statüsüne sahip olmasını engellemektedir. Etik açıdan bakıldığında, antropolojik makinenin işlevi, hayvanlara karşı duyulan sorumluluk duygusunu zayıflatmakta ve onları etik dışı bir statüye indirgemektedir. Bu durum, hayvan hakları savunucularının karşılaştığı etik ikilemleri daha da karmaşık hale getirmekte ve hayvanların korunması için daha derinlemesine ve kapsamlı yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak Giorgio Agamben’in biyopolitika teorisi, günümüz hayvan hakları hareketlerine önemli ölçüde etki etmektedir. Agamben’in biyopolitika anlayışı, hayvanların politik ve etik statülerinin sorgulanmasını teşvik ederek, hayvan haklarının daha kapsayıcı ve adil bir şekilde tanınmasına imkân tanımaktadır (Salzani, 2022, s. 30). Agamben’in “homo sacer” kavramı, hayvanların yasal sistemler içinde nasıl belirli ve dışlanmış bir statüye sahip olduklarını anlamada önemli bir perspektif sunar. Bu kavram aracılığıyla, hayvanlar biyopolitik iktidarın “çıplak hayat” (bare life) olarak tanımlandığı ve bu nedenle yasal korumaların dışında bırakılan varlıklar olarak görülmektedir. Ayrıca, Agamben’in “istisna hali” kavramı, hayvanların yasal çerçeveler içerisinde nasıl istisnai durumlar aracılığıyla yönetildiğini ortaya koymaktadır. Agamben’in teorileri doğrudan yeni bir canlı etiği inşa etmeyi amaçlamasa da mevcut yasal metinlerin ve uygulamaların hayvanlara yönelik etik ve hukuki sorumlulukları nasıl biçimlendirdi-

ğini eleştirel bir bakışla sorgulamaya imkan tanır. Bu yaklaşım, hayvan haklarının daha kapsayıcı ve adil bir şekilde tanınmasına yönelik farklı bir düşünsel zemin sunarak, insan-merkezli etik yaklaşımların ötesine geçme imkânı sağlar.

HAYVAN HAKLARINDA YASAL TANIMA VE YAPISÖKÜM

Jacques Derrida ve Giorgio Agamben doğrudan hayvan haklarına odaklanmasalar da, geliştirdikleri felsefi kavramlar ve eleştirel yaklaşımlar, hayvan hakları meselesini etik, politik ve ontolojik düzlemlerde yeniden düşünmeye olanak tanımaktadır ancak bu iki isim yaklaşımları temelinde belirgin farklılıklar taşımaktadır. Derrida, aporia ve yapısöküm kavramları aracılığıyla mevcut yasal ve etik ikili karşıtlıkları sorgulayarak, hayvanların öznel varoluşlarını dilsel ve felsefi seviyede yadsıyan yapıları deşifre etmektedir (Derrida, 2008). Onun analizi, yasal metinlerdeki çelişkileri ortaya çıkararak mevcut yapıların eleştirel bir şekilde yeniden değerlendirilmesini teşvik etmektedir. Bu değerlendirme hayvanların etik birer özne olarak kabul edilmesini talep eden akımlar için düşünsel bir zemin sunmaktadır. Öte yandan, Agamben'in biyopolitika teorisi, iktidarın yaşam üzerindeki kontrol mekanizmalarını analiz ederek hayvanların yasal ve politik statülerinin biyopolitik yapılar çerçevesinde nasıl şekillendiğini göstermektedir (Agamben, 1998). Agamben, özellikle "homo sacer" ve "istisna hali" kavramları üzerinden, hayvanların yasal korumaların dışında bırakıldığını ve biyopolitik iktidarın hayvanları "çıplak hayat" olarak tanımlayarak etik ve hukuki statülerini nasıl sınırlandırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Agamben'in çalışmaları, hayvan haklarının biyopolitik bir perspektifle değerlendirilmesinde yasal ve politik yapıların derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlarken, Derrida'nın yapısökümsel yaklaşımı ise daha çok dilsel ve felsefi düzeydeki ikilemleri irdelemektedir. Dolayısıyla, Derrida ve Agamben, hayvan haklarının yasal tanınması ve yapısökümünde birbirini tamamlayan fakat farklı odak noktalarına sahip yaklaşımlarıyla postyapısalcı düşüncenin hayvan hakları alanındaki zenginliğine önemli katkılar sunmaktadır (Grondin, 2007).

Derrida'nın yapısökümünü kavramak için öncelikle onun logosantrizm (söz-merkezcilik), Platonculuk ve metafizik eleştirilerini anlamak elzemdir. Logosantrizm, dilin tek bir merkez veya anlam etrafında toplanabileceğini ve dilin gerçekliği olduğu gibi yansıttığını ileri sürmektedir. Yani logosantrizme göre, insan düşüncesi ve anlam büyük ölçüde dilde hapşolmuş durumdadır. Ancak Derrida, logosantristlerin savunduğu dilde sı-

kışmışlık iddiasını eleştirir (Fırıncı Orman, 2015, s. 80). Ona göre, dilde sıkışmış değiliz; çünkü Derrida, hiçbir şeyin tek bir anlamı olmadığını ve her zaman farklı anlamların ortaya çıkabileceğini veya anlamın değişebileceğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, Derrida logosantrizmi eleştirmek ve dilde kurulan ötekiye aramayı engelleyen yapısal dinamiklere karşı çıkmaktadır (Güney & Güney, 2008). Dolayısıyla yapı sökülmesi, logosantrizmi bir anlamda tersine çevirmekte ve dilde sabit olarak kabul edilen anlamın arkasında kalan, ikincil değere sahip olduğu düşünülen yapıları açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bununla beraber, Derrida felsefesinde “metafizik” kavramı sıkça kullanılmaktadır. Derrida’ya göre, metafizik ibaresi Platon’dan etkilenen Batı felsefi geleneğinin farklı bir tanımlaması olarak ele alınabilir. Dolayısıyla yapı sökülmesi, Platonizm eleştirisi niteliği taşımaktadır. Çünkü metafizik veya Platonizm, varlığın karşıtlıklar ve ikilikler biçiminde kurulduğunu varsayar. Bu karşıtlıklar ve ikilikler, öz ve form olarak ortaya çıkar. Her ne kadar metafizik varsayımlara göre öz ve form bir varlığı beraber oluştursa da bu karşıtlıklar kendi aralarında bir hiyerarşi barındırmaktadır (Gergöy, 2017). Bu bağlamda yapı sökülmesi, söz konusu Platonist hiyerarşileri (öz ile görünüş arasındaki; ruh ile beden arasındaki; ses ile yazı arasındaki; iyilik ile kötülük arasındaki hiyerarşileri) tersine çevirmeye çalışmaktadır. Zira Derrida’ya göre, dil içinde doğallaşan hiyerarşiler güç ilişkilerini gizler ve meşrulaştırır (Balkın, 2004). Derrida, bu ikiliklerin gizlediği baskıcı yapıların çözülmesinin, gerçekliğin farklı tasavvurlarını görmeye imkân sağladığını ileri sürmektedir.

Batı felsefesine hiyerarşik ikilikler Platonizm ile var olmuştur. Bu ikilikler arasındaki hiyerarşi, dil aracılığıyla güç ilişkilerini meşrulaştırmaktadır. Örneğin, bu düşünce anlayışında öz, görünüşten daha değerlidir. Ancak bu durum, yapı sökülmesiyle tersine çevrilir; görünüş, özden daha değerli veya eşdeğer hale getirilir. Başka bir deyişle, bu tersine çevirme işlemi hiyerarşiyi ortadan kaldırmayı hedefler. Yani tersine çevirme, varlığın karşıtlığa göre oluşmadığını ve farklılıkların bir arada bulunabileceğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, öz ve görünüş arasındaki Platonist karşıtlık tekrar ele alındığında şu ifade edilebilir: Öz ve görünüş birbirine ayrı karşıt kutuplar değildir. Görünüş, aslında öze ulaşmak için esastır. Dolayısıyla, özün görünüşte bulunduğu ve özün görünüşe karıştığı söylenebilir. Eğer görünüş, öze ulaşmak için önemli bir araçsa, o hâlde görünüşe dair deneyimlerimiz de bu sürecin bir parçası sayılabilir. Çünkü öz, hafıza ve

beklentilere göre değişebilir. Nitekim ampirist geleneğe göre, deneyimler hem görünüşe hem de öze yönelik tutumumuzu etkiler (Lawlor, 2023).

Bu noktada, öz ve görünüş arasındaki ilişkide neden deneyimlerimizin yadsındığı sorusunun cevabı, Derrida'ya göre Batı metafiziğini anlamayı kolaylaştırır. Öyleyse öz ve görünüş arasındaki hiyerarşinin kökenine dönülmelidir. Derrida perspektifinde, öz ve görünüş arasındaki hiyerarşi veya özü görünüşe üstün kılınması sadece zihinsel süreçlerle verilmiş bir karara dayanmaktadır. Bu karar, aslında Platonizmi veya "metafiziği" tanımlayan unsurdur (Lawlor, 2023).

Hiyerarşiyi kuran metafizik karar ortaya çıkarıldıktan sonra, artık hiyerarşide değersiz görülen terimin yeniden yazılması süreci başlar. Değersiz olarak kabul edilen terim, bu kez hiyerarşinin ve karşıtlığın "kaynağı" ya da "kökeni" olarak tanımlanır (Lawlor, 2023). Başka bir ifadeyle, hiyerarşinin ve karşıtlığın kökeninin yeniden yazım süreci, değersiz veya ikincil kabul edilen terimlerin hiyerarşiyi kuran temel kaynaklar olarak yeniden tanımlanmasını içerir. Böylece ikincil değere sahip olan kavram, asıl değerine kavuşur ve ikililik ilişkisi yerini bir aradalık ilişkisine bırakabilir.

Derrida'nın yapı söküm ile yapmaya çalıştığı şey, kısaca Batı metafiziğinin bir özelliği haline gelmiş söz merkeziliğe (logocentrism) karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte, yapı söküm, kesin ve değişmez olarak sunulan doğruların aslında sorgulanabilir ve görel olduğunu ortaya koymayı amaçlar (Yanık, 2016, s. 95). Yani Derrida, kesin ve mutlak kabul edilen hakikat anlayışını yapı sökümüne uğratmaya çalışır. Bununla beraber, Derrida sürekli olarak "ötekiyi" var eden ikili düşünme biçiminin etik, siyasi ve toplumsal sonuçlarını ortaya koyar. Derrida'nın yapı söküm yaklaşımı anlaşıldıktan sonra, yapı söküm insan ve hayvan arasında kurulan karşıtlık ilişkisine de uygulanabilir. Zira Derrida'ya göre, insan ve hayvan arasında kurulan ontolojik karşıtlık, diğer tüm karşıtlık ve ikililikleri anlamak için de bir temel oluşturmaktadır (Gergöy, 2017, s. 17).

İnsan ve hayvan arasındaki karşıtlığı yapı-söküm bağlamında ele almadan önce, Derrida'nın bu ikililiği çözümlemek amacıyla ortaya koyduğu çıplaklık metaforu incelenebilir. Derrida (2008), bakış ve çıplaklık metaforlarını insan ve hayvan arasındaki hiyerarşiyi sarsmak için kullanmaktadır. Ona göre, insan bir kedinin bakışlarına çıplak yakalandığında, hayvanlara karşı üstünlük iddialarından utanır. Çünkü çıplaklık insana ait bir kavramdır. Hayvanlar ise halihazırda çıplak oldukları için çıplak olarak görülmez-

ler; çünkü doğada çıplaklık yoktur. İnsanın çıplak olması ise onu doğada var eden alet ve tekniklerden mahrum kalması anlamına gelir. Bu, insanın hayvan karşısındaki temel eksikliğidir. İnsan, hayvan karşısındaki bu eksikliği hissedince hayvanlar karşısındaki üstünlük iddialarından da utanır (Sarıtaş, 2016, s. 4). Dolayısıyla, bir hayvanın çıplak bir insana bakışı, insana kendi sınırlılıklarını hatırlatır.

Derrida (2008), *Öyleyse Olduğum Hayvan* adlı çalışmasında hayvan sorunsalını yapı sökülümün merkezine alır. Derrida, insan-hayvan ayrımını sorgulayarak, hayvanların sürekli "öteki" olarak tanımlandığını belirtir. Bu ayrım, insanları merkezde tutan ve hayvanları insanın hizmetinde olan varlıklar olarak gören bir bakış açısını pekiştirir. Yapısöküm, bu ayrımın keyfi olduğunu ve hukuk sistemlerinin hayvanları neden "öteki" olarak tanımladığının izini arar (Grondin, 2007).

Bu bağlamda, Jacques Derrida geleneksel Batı Felsefesinde insan-hayvan ayrımının nasıl inşa edildiğini göstermeye çalışır. Derrida, Antik Yunan felsefesinden itibaren geleneksel Batı felsefesinin insanı merkeze koyarak, hayvanları ikincil bir statüye indirgediğini belirtir. Özellikle logosantrizm ile hayvanlar, anlamdan ve bilinçten yoksun varlıklar olarak tanımlanır. Derrida, Aristoteles'in "logos", René Descartes'ın "makine hayvan", Martin Heidegger'in "zaman", Jacques Lacan'ın "öteki" ve Emmanuel Levinas'ın "yüz" kavramlarını tartışmaya açmıştır (Ertaylan, 2021, s. 105)." Hatta Derrida Martin Heidegger'in hayvan sorunsalına farklı bir yaklaşım getirmeye çalışsa da, onun da logosantrizm'den kurtulamadığını belirtir.

Derrida, Batı felsefesine hakim olan insan-merkezci yaklaşımların ontolojik ve bilimsel temelden yoksun olduğunu savunur. Bu sebeple, özellikle hayvanlara yönelik artan bilimsel bilgimizle insan-hayvan ilişkilerini yeniden düşünmek gerektiği söylenebilir. Derrida'ya göre, "hayvan" kavramı insanın yarattığı epistemolojik bir yanılgıdır. Derrida, insan-hayvan ayrımı yerine, her hayvan türü arasında radikal bir heterojenlik olduğunu vurgular (Gergöy, 2017, s. 22). "Epistemolojik yanılgı" ifadesiyle Derrida, insanın kendisini düşünsel olarak merkeze almasını; kendisi dışındaki tüm varlıkları hayvan kategorisine indirmesini ve bu kategoriye de "öteki" ve "aşağı" olarak görmesini anlatmaya çalışır.

Diğer yandan, Derrida insanın hayvan karşısında kendisini "özne" olarak kurmasını eleştirir. Bu sebeple, hayvanların insanlara ait kavramlarla ele alınmasına da karşı çıkar. Derrida'nın özne kavramına yaklaşımı, bu

bağlamda oldukça önemlidir. Derrida, hayvanların özne olarak tanımlanamayacağını çünkü özne kavramının tarihsel olarak insan üzerinden şekillendiğini belirtir. Öznenin merkezinde dil, akıl ve konuşma gibi ontolojik temellere dayanan özellikler bulunur; bu nedenle özne, sosyolojik, hukuki, siyasi ve ekonomik anlamda insan-merkezci bir kavramdır. Hayvanların basitçe özne olarak tanımlanması, insan-merkezci yasal alanda karşılık bulamayacak bir yaklaşım olarak değerlendirilir (Gergöy, 2017, s. 23). Bu bağlamda Derrida'ya göre hayvan hakları söylemi, liberal hak anlayışını hayvanlara doğru genişletmeye çalışsa da, yine de insan merkezli alanda sıkışmış kalacaktır (Sarıtaş, 2016, s. 13).

Bir diğer yandan Derrida, özne kavramının kendisini eleştirir ve özne kavramının insan toplulukları içerisindeki sınırlılıklarını ortaya koyar. O, bu noktada özneyi “karnofallogosantrizm” (etobur-fallus logos-merkezci) olarak yeniden tanımlar. Bu terim, insan-merkezci düşüncenin hem hayvanlara hem de kadın, çocuk ve azınlık gruplarına yönelik şiddet eğilimlerini ifade eder. Derrida, insan-hayvan ayrımının, insan grupları içerisindeki ikili yapıların ardındaki temel itki olduğunu vurgular (Gergöy, 2017, s. 24). İnsan grupları içerisinde alt-üst grupların doğması da hayvan ve insan karşıtlığı dinamiğinde yorumlanabilir.

Bununla beraber, yapısöküm güç ilişkilerini çözümler. Güç ilişkilerinin en çok somutlaştığı yer ise genellikle hukuki metinler olmaktadır. Dolayısıyla yapısöküm, hukuki metinleri çözümlmek için oldukça kullanışlıdır. Özellikle yapısökümcü analizler, düşünmenin belirli biçimlerine veya hukuki doktrinler içinde bastırılan, göz ardı edilen ya da önemsizleştirilen unsurlara dikkat çeker (Balkın, 2004, s. 320). Bu bağlamda, hukuk dilinde hayvanların “mal” ya da “mülk” olarak tanımlanması, onları insanın sahip olduğu nesnelere konumuna indirger. Bu dilsel yapı, hayvanların haklarını kabul etmeyi zorlaştırır çünkü hayvanlar dilsel olarak zaten ikincil bir statüde tanımlanmışlardır. Dolayısıyla, Derrida hak ve hukuk söyleminin hâlihazırda hayvana karşı şiddeti temellendirmek için kullanıldığını ifade eder ve bu söylemlerin şimdi hayvanın yararına kullanılmasını oldukça ironik bulmaktadır (Ülgen, 2019, s. 93).

Bu ironiyi açığa çıkaranın yapısöküm olduğu söylenebilir. Zira yapısöküm, metinlerin kendi içinde çelişkiler barındırdığını ve bu çelişkilerin yasal düzenlemeleri sorgulamak için kullanılabileceğini savunur. Derrida'ya göre, hayvan haklarına yönelik yasal metinler hayvanları korumayı

amaçlar gibi görünse de, aslında insanın ekonomik ve kültürel çıkarlarını korur (Derrida, 2008; Ülgen, 2019).

Derrida, hayvan sorununa yönelik geleneksel yaklaşımların insan-merkezci kalmaya devam ettiğini ve bu nedenle hayvanları anlamak için farklı bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu belirtir. Ona göre, insan ve hayvan diye iki canlı grubu yoktur; aksine, her hayvan türü kendi kodları, ritüelleri ve izleriyle kendine özgü bir dünya oluşturur. Derrida, hayvanların özne olarak tanımlanamayacağını ve her hayvanın kendi dünyasında, kendi biricikliğiyle var olduğunu savunur.

Sonuç olarak, Derrida hayvanlara yönelik genel bir etik anlayışı ortaya koymaz. Hayvanlara yönelik geliştirilen etik perspektiflerin de yine eksik kalacağına inanır. Çünkü ona göre, simgesel düzen etçildir. Bu yüzden, bu düzen içinde hayvanlar için verilecek bir mücadele, insan merkezli hegemonyanın gölgesinde kalmaya devam edecektir. Dolayısıyla, etik alanda genel tutumların yerine tekil ve bireysel örnekler üzerinden hareket edilmesi gerektiğine inanır (Ülgen, 2019, s. 101). Derrida, hayvan hakları konusunda genel bir kuram ortaya koymasa da, hayvan etiği alanında çalışan düşünürler için önemli bir referans noktası olmaktadır. Bununla birlikte, Derrida'nın insan ve hayvan karşıtlığını sorgularken özne kavramını da bir anlamda yapı sökümüne uğrattığı öne sürülebilir. Zira, "karnofallogosantizm" (etobur-fallus logos-merkezci) terimi ile insan türü içindeki ayrımlara da dikkat çeker. Yani hayvanlarla olan ilişkimiz sorgulanırken, aslında bu kez kendi türümüz içindeki farklılıkların ayrımına varabiliriz. Dolayısıyla, hayvanlara yönelik etik tutum almak, insan grupları arasındaki alt ve üst ilişkilerin yeniden ele alınması açısından da yeni bir perspektif sunar.

ETİK, SORUMLULUK VE YAPISALCI OLMAYAN YAKLAŞIMLAR

Modern etik ve sorumluluk anlayışları, insan-hayvan ilişkilerini yalnızca hiyerarşik bir yapı içinde değil, aynı zamanda karşılıklı bağımlılık ve eşitliğe dayalı dinamikler doğrultusunda yeniden ele almaktadır. Bu bağlamda, yapısalcı olmayan düşünürler Donna Haraway, Bruno Latour, Viveiros de Castro ve Timothy Morton gibi isimler, geleneksel yapısalcı yaklaşımların ötesine geçerek, daha kapsayıcı ve etkileşimsel bir perspektif sunmaktadırlar. Bu yaklaşımlar, etik sorumlulukların genişlemesini ve doğa ile daha derin bir ilişki kurulmasını teşvik etmektedir.

Donna Haraway: Siborg Manifestosu ve Yoldaş Türler

Post yapısalcı felsefe ilk çıkışında bilgi ve hakikat; dil ve anlam; güç ve toplum; kimlik ve öznellik kavramlarına yoğunlaşmışsa da çevre ve canlı etiği gibi alanlarla ilgili bir yazının geliştiği görülmektedir. Özellikle Derrida'nın felsefe içinde hayvan sorununu ele almasının düşünürlere çevre ve canlı etiğine yönelik bir ilgi kazandırdığı söylenebilir. Bu bağlamda Amerikalı bir filozof olan ve aynı zamanda çevreci düşünceleri ile tanınan Donna Haraway, Derrida'nın yapısöküm metodunu kullanarak ekolojik krizlerin ve çevresel sorunların toplumsal boyutlarını ele alarak önemli çalışmalar yapmıştır.

Haraway (1991) "A Cyborg Manifesto" adlı çalışmasında feminist teori ve bilim-kurgu unsurlarını kullanarak modern toplumdaki birey/toplum, insan/makine, doğa/kültür gibi ikilikleri eleştirir. Aslında ikilikler ve ikilikler ile oluşan kimliklerin arasındaki sınırların geçişkenleştiğini öne sürer. Ona göre artık "cyborg/siborg" olarak tanımladığı daha melez kimlikler söz konusudur. Başka bir ifadeyle siborg siberetik bir organizmadır, makine ve organizmanın bir melezidir, bir kurgu yarattığı olduğu kadar toplumsal gerçekliğin de bir yaratığıdır (Haraway,1991, s. 149). Başka bir anlatımla Cyborg kavramı, sabit ve özsel kimlik kategorilerinin aşındığını, bunun yerine melez, esnek ve sürekli yeniden inşa edilen devingen kimlik biçimlerinin öne çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla artık doğa/kültür, doğa/insan ve insan/hayvan arasında keskin sınırları savunmanın bir anlamı kalmamıştır. Kimliklerin birbirine daha entegre olduğu ve her şeyin iç içe geçebildiği düşünüldüğünde Haraway, doğanın ve kültürün bir bütün olduğunu ve çevreci düşüncelerin bütüncül bir bakış açısına sahip olmaları gerektiğini savunur. Haraway için Siberetik imgeler, bedenlerimizi ve araçlarımızı kendimize açıkladığımız ikiliklerin labirentinden bir çıkış yolu önerebilir (Haraway, 1991, s. 181).

Haraway (2003) "The Companion Species Manifesto" adlı çalışmasında insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkiye daha özel olarak ise insanlar ve köpekler arasındaki ilişkilerin etik ve politik boyutlarına odaklanır. Haraway insan ve köpek ilişkisinden yola çıkarak insanların diğer canlılarla da bunun benzeri ilişkiler kurmasını savunur. İnsanların derin bağlar kurduğu canlılar ise "yoldaş türler" olarak tanımlanır ve bu çalışmasının temel kavramı olarak öne çıkar. "Yoldaş türler", yoldaş hayvanlardan daha büyük ve daha heterojen bir kategoridir ve buna sadece arıları, laleleri ve bağırsak florası gibi organik varlıkları dâhil etmemek gerekir, bunların

hepsi hayatı insanlar için daha yaşanabilir kılmaktadır (Haraway, 2003). Haraway'e göre yoldaş türler kavramı doğa ve kültür arasındaki sınırların sorgulanmasına pratik bir katkı sunmaktadır. Bununla birlikte insanların diğer canlı türleri ile kuracağı derin ve çok boyutlu ilişkilerin etik ve sorumlu bir çevre bilincinin geliştirilmesine katkıda bulunacağını savunur.

Morton: Hipernesnel ve Karanlık Ekoloji

Postmodernizm, büyük anlatıları (metanarratives) yapı-söküme uğratarak yerel, parçalı ve bağlama özgü açıklamaları öne çıkarır (Lyotard, 1984). Morton'un da çevre etiğine yönelik yaklaşımları bu yönde gelişir. Morton, Haraway gibi bütüncül yaklaşımlar yerine krizin boyutuna göre daha parçalı ve bağlama uygun çözümler olması gerektiğini savunur. Çünkü çevre krizine ilişkin modern yaklaşımlardaki gibi tek bir açıklama veya çözümün yetersiz kalabileceğini belirtir. Morton bir anlamda Derrida'nın dekonstrüksiyon metoduna başvurur ve çevreye ilişkin kavramları yeniden yorumlamaya çalışır.

Morton'un çevreye ilişkin kavramları yorumlaması sürecinde "hipernesnel" kavramsallaştırması öne çıkmaktadır. Hipernesnel, insan algısını aşan, uzayda ve zamanda genişlemiş varlıkları ifade eder. Bu bağlamda çevre ilişkin bazı kavramlarda hipernesnel olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle küresel ısınma, çevresel afetler gibi olgular insanın algısını aşan hipernesnel gibilerdir. İnsanların algısını aşan bu meseleleri tamamen kavramaları mümkün olmamakla beraber bunları da yok saymaları olanaklı değildir (Morton, 2013, s. 27). Hipernesnel kavramsallaştırması, modernitenin evrensel, genel ve geçer kavramlar iddiasına ve evrensel ahlak anlayışına bir karşı çıkışı barındırdığı söylenebilir. Bu bağlamda Morton insan merkezli dünya görüşünü de eleştirir.

Morton hipernesnel kavramsallaştırmasını Bruno Latour'un aktör-ağ metodolojisini kullanarak çevresel krizlerin insan düşünüşüne etkisini açıklamaya çalışır. Latour'un aktör-ağ teorisi insan ve insan-dışı aktörler arasındaki ilişkilere odaklanır (Latour, 2005). İnsanın düşünüşünü etkileyen yalnızca insanlarla ve hatta diğer canlı türlerle kurduğu ilişki değildir. Başka bir ifade ile insanın çevresinde bulunan cansız varlıklar da insan düşünüşünü etkilemektedir. Dolayısıyla cansız nesnelere varlıkları ile insana bir girdi sağladığı ve bu anlamda bir iletişim kurulduğu söylenebilir. Morton ise Latour'un aktör-ağ analizini küresel çevre krizlerini anlamak için dönüştürür. Hipernesnel kavramsallaştırmasını aktör-ağ ilişkileri

içinde konumlandırır. Latour'da çevrede yer alan cansız varlıklar Morton'un düşüncesinde çevre krizi, küresel ısınma ve iklim değişikliği boyutunda insanın algısını aşan hipernesnelere dönüşür. Bu bağlamda çevreye ilişkin bu hipernesnelere aktör-ağ ilişkileri içerisinde ontolojik bir boyut kazanır. Dolayısıyla hipernesnelere artık yalnızca kavramsal ya da teorik değil; varlık düzeyinde, gerçekliğimizi kuran, etkileyen ve onunla iç içe geçmiş ontolojik unsurlar haline gelmiştir. Yani çevresel krizler, hem insan etkisiyle ortaya çıkmış hem de artık insandan bağımsız şekilde varlığını sürdüren olgulardır. Bu varlıklar insanın algısını aşsa da insanlar artık bunları inkar edemez bir noktadır. Diğer yandan aktör-ağ yaklaşımı insanları, teknolojileri, ekosistemleri ve diğer varlıkları birbiriyle ilişkili bir ağda konumlandırmaktadır. İnsanın içinde bulunduğu bu ağsallık insanın iddia ettiği merkezliğini sorgular ve ona bir ontolojik eşitlik önerir. Latour'un (2005) "Aktör" kelimesini kullanması da aslında sahnedeki aktörün asla yalnız hareket etmediğini ve eylemi gerçekleştirenin kim veya ne olduğunun asla net olmadığını gösterir. (Latour, 2005). Morton, bu yaklaşımı benimseyen bir insanın çevresel sorunlara müdahale etme yönteminin değişeceğini öne sürer.

Timothy Morton'un "karanlık ekoloji" kavramı ise, doğa ile insan arasındaki ayrımları yeniden düşünmemize olanak tanır. Morton'un karanlık ekoloji kavramı doğayı romantize eden ya da "iyi/doğal" gibi ahlaki kategorilere hapseden çevre anlayışlarını reddeder. Bunun yerine, İnsanın doğayla olan ilişkisini, doğanın çelişkileri, rahatsız edici unsurları ve karanlık yönleriyle birlikte ele almayı önerir. Bu bağlamda Karanlık ekoloji, doğa ile kurduğumuz etik ilişkiyi daha gerçekçi, daha çelişkili, ama aynı zamanda daha sorumlu bir zemine taşır. Doğayı "korunması gereken güzel bir manzara" olmaktan çıkarır, onunla birlikte yaşamının bedelini, duygusal yükünü ve etik gerilimlerini kabul etmeye çağırır (Morton, 2010). Bu perspektif, doğa ile insan arasındaki sınırların kaldırılmasını ve tüm varlıkların etik sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmesini teşvik etmektedir.

Bruno Latour: Aktör-Ağ Metodolojisi

Modernite eleştiri yaparak çevresel sorunların aşılması için yapısalcı olmayan bir yaklaşım benimseyen isimlerden biri de Bruno Latour'dur. Çevresel sorunların sebebinin modernizmin ve aslında klasik felsefe ekollerinin getirdiği düalizm olarak görür. Derrida'nın yapısökümcü düşüncesinin ön gördüğü gibi insan ve nesne ayrımını tartışmaya açar. Latour, modernitenin doğayı nesnelleştiren ve insanı öznelleştiren yapay bir hiyerarşi kur-

duğunu savunur. Buna karşılık Latour'a göre, son yıllarda artan çevresel krizler, insanı öznelliğini sorgulamaya ve bu ontolojik konumlanmanın sürdürülemez olduğunu fark etmeye itmiştir (Latour, 1993).

İnsanın öznelliği ve doğanın nesnelleştirilmesinin çevresel krizler bağlamında reel bir zamana oturmamasından ötürü doğayı yeniden tanımlamak gerekmektedir. Bu bağlamda Morton, yapısalcı olmayan bir çevre düşünüşü yansıtır. Latour, doğanın artık durağan ve sabit bir nesne olarak kabul edilemeyeceğini aksine doğanın insan, hayvan ve diğer varlıklarla bir ilişkisel süreç yürüttüğünü belirtir (Latour, 2004).

Latour doğanın ve insan olmayan aktörlerin edilgenliğini savunan düşüncelere karşı çıkar. Bu bağlamda dünyadaki bütün varlıkların bir ilişkisel ağ içinde birbirlerini etkilediklerini ve bunların yalnızca ne özne ne de nesne konumunda olmadığını vurgulamak adına aktör-ağ metodolojisi sunar. Bu metodoloji Latour'un çevreci düşüncesinin temel taşı olarak görülebilir. Aktör-Ağ metodolojisi toplumsal olguları açıklarken sadece insan aktörleri değil, aynı zamanda insan-dışı aktörlerin (teknolojik araçlar, belgeler, organizmalar, vs.) de dikkate alınması gerektiğini önerir. Dolayısıyla bu analitik yaklaşım insan ve insan olmayan varlıklar (hayvanlar, bitkiler, iklim, teknolojiler vb.) arasındaki felsefe düzeyinde inşa edilen hiyerarşileri görmezden gelir. Latour, insan ve insan olmayan varlıkları benzer oranda önemli aktörler olarak görür. Çünkü ağ içinde yaşanan etkileşim bütün ağ içindeki unsurları etkilemektedir. Bu ağ içinde insan, hem etki etmekte hem de bir tepkiyle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda Latour farklı aktörlerin ağ içinde nasıl etkileşimde bulduklarını inceler. (Latour, 2005). Latour'un söz konusu ağ yaklaşımı öznellik ve nesnellik konularını eleştiren postmodern düşüncenin çevresel düşüncelere bir yansımasıdır.

Latour'un öznelliği ve nesnellığı reddeden bakış açısı ve ağ içinde her unsurun eşit olduğunu varsayan düşüncesi onu "hibrit varlıklar" kavramını üretmeye yönlendirir. Bu bağlamda hibrit varlıklar saf doğa ve saf kültür ayrımını çürütmek için önemli bir kavramsallaştırma olarak öne çıkmaktadır. Latour'a göre çevresel krizlerden biri olan sera gazı emisyonları veya küresel ısınma gibi olgular sadece insanın etkisiyle var olan sorunlar olarak görülemezler. Bunlar hem doğal hem de toplumsal süreçlerin sonuçları olarak meydana gelmiştir (Latour, 2017). Diğer yandan Covid-19 veya herhangi bir pandemi türü hibrit varlıklar olarak değerlendirilebilir.

Burada bir virüs türünün insan ile etkileşimi sonrası oluşan hibrit bir süreç yaşanmıştır. İnsan olmayan bir aktör olarak virüsün yayılımı insanların mobilitesini başta olmak üzere yaşam alışkanlıklarını dönüştürmüştür. Dolayısıyla insan olan ve insan olmayan varlıklar iç içe geçmiş ve birbirini etkileyen varlıklardır. Modernitenin kategorileştirici düşüncesi ile çevresel sorunları algılamak ve çözmek zorlaşmaktadır.

Eduardo Viveiros De Castro: Amazon Perspektivizmi

Batı modernitesine eleştirel yaklaşımlar yalnızca felsefe içi tartışmalar bağlamında üretilmemiştir. Brezilyalı bir antropolog olan Eduardo Viveiros de Castro'nun özellikle Amazon toplulukları üzerine yaptığı çalışmalar Batı modernitesine alternatif düşüncülerin ve perspektiflerin olabileceğini göstermiştir. De Castro bu çalışmalardan yola çıkarak Amazon perspektivizmi kavramını oluşturmuştur. Bu kavram, Amazon halklarının dünya görüşünü açıklamak için geliştirilmiştir. De Castro'nun Amazon perspektivizm anlayışına göre tüm varlıklar (insanlar, hayvanlar, ruhlar) bir tür öznelliğe sahiptir ve dünyayı kendi bakış açılarından deneyimlerler. Bu Amazon topluluklarına göre doğa ve kültür arasında keskin bir ayırım yoktur.

Amazon toplulukları tüm varlıkları öznelliğe (insanlar, hayvanlar, bitkiler) sahip bireyler olarak görürler. Örneğin Amazon halkı, avlanılan hayvanların ruhlarının bir insana ait olduğunu düşünebilir. Bu, Amazon halklarının perspektifinde doğadaki bütün varlıklar arasında bir döngünün olduğunu gösterir. Bir insan, ölümünün ardından bir bitkiye veya hayvana dönüşebilir. Aynı zamanda bir bitki ve hayvanın da insana dönüşmesi mümkündür. Amazon halklarının şamanik ritüelleri varlıklar arasındaki geçişi ve farklı varlıkların perspektifini anlamayı kolaylaştırabilmektedir (Viveiros de Castro, 1998).

De Castro'nun Amazon halklarına yönelik araştırmalarda öne çıkan bir diğer kavram da evlilikdir. Amazon halklarının evlilik kurumunu anlamlandırması dünyadaki çoklu perspektifleri görmek açısından bir örnek oluşturmaktadır. Amazon halkları için evlilik yalnızca iki birey veya iki topluluk arasında kurulan bir bağ değil aynı zamanda doğa ile kurulan bir bağa da dönüşebilmektedir. Dolayısıyla Amazon topluluklarında evlilik, bireylerin ve ailelerin bir araya gelmesi kadar aynı zamanda bireylerin, hayvanların ve bitkilerin bir araya gelmesidir. Örneğin, belirli bir topluluk, balık avlanma veya tarım için kutsal kabul ettiği alanları evlilik aracılığıyla başka bir toplulukla paylaşabilir veya bir totem evlilik yoluyla başka bir

topluluğun totemi haline gelebilir. Dolayısıyla totem olarak kabul edilen varlıkla olan ilişki biçimi yeniden kurulabilmektedir.

De Castro, Amazon halklarının ontolojik anlayışından yola çıkarak çoklu ontolojiler fikrini ve bunlar arasındaki eşitliği savunur. Bu yaklaşım post-modernizmin büyük anlatıları ve onların evrensellik, genel ve geçerlik iddialarını sorgular. De Castro'ya göre doğayı yalnızca bir kaynak olarak görmeye neden olan Batı felsefesindeki düalizm çevresel sorunların temel nedenidir (Viveiros de Castro, 2004). Amazon topluluklarının yaşam pratiklerinde görüldüğü gibi doğa yalnızca tüketilecek bir alan değil özneler arası ilişkilerin kurulabildiği bir paydaş olarak görülebilir.

De Castro, Batı felsefesinin ve modernitesinin küresel ısınma, iklim değişikliği gibi çevresel kriz ve afetlere sebebiyet veren düşünsel örüntülerine karşı çıkar. Batı modelinin yerine yerli halkların yaşam felsefesi ve pratiklerini bir alternatif olarak sunar. Bu felsefe ve yaşam pratiklerinde nesne ve özne ayrımı yerine bir ağ içinde birbirlerini etkileyen, Morton ve Latour'un tanımladığı gibi, grileşen, melezleşen ve hibritleşen unsurlar vardır. Bu bağlantısallığın benimsenmesi, insanın çevresel sorunlara bakışını ve etik anlayışını değiştirecektir.

Sonuç olarak yapısalcı olmayan yaklaşımlar, etik ve sorumluluk anlayışlarımızı genişleterek, insan-hayvan-bitki ilişkilerini daha eşitlikçi ve karşılıklı bağımlılık temelli bir çerçevede değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Haraway, Latour, Castro ve Morton'un çalışmaları, doğa ile olan ilişkilerimizi yeniden yapılandırmamızı ve daha sürdürülebilir bir ekosistem anlayışı geliştirmemizi sağlamaktadır. Bu bağlamda yapısalcı olmayan yaklaşımlar, modern etik ve sorumluluk anlayışlarının gelişiminde önemli bir rol oynar ve insan-doğa ilişkisini daha derin ve kapsayıcı biçimde ele almamıza imkân tanır. (Haraway, 2016; Latour, 2017; Castro, 2014; Morton, 2016).

ÇALIŞMA VE UYGULAMA ALANLARI: HAYVAN HAKLARI İÇİN YENİ PARADİGMALAR

Postyapısalcılık, hayvan haklarının etik, hukuki ve toplumsal boyutlarını yeniden değerlendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu perspektif, geleneksel yapısal yaklaşımların ötesine geçerek, etkileşimsel ve ağ temelli ilişkilerin incelenmesini teşvik eder. Donna Haraway, Bruno Latour, Viveiros de Castro ve Timothy Morton gibi yapısalcı olmayan düşünürler, hayvan haklarının anlaşılmasında yeni paradigma ve yaklaşımlar sunarak, bu

alanlarda derinlemesine analizler yapılmasını sağlamaktadırlar. Bu yaklaşımlar, etik sorumlulukların genişlemesini ve doğa ile daha derin bir ilişki kurulmasını mümkün kılmaktadır (Haraway, 1985; Latour, 2005).

Donna Haraway'ın "Cyborg Manifesto" adlı eseri, insan ve teknoloji arasındaki sınırları bulanıklaştırarak, sabit kimlik tanımlarının ötesine geçmeyi savunur. Haraway'e göre, siborglar olarak tanımlanan hibrit varlıklar, insan-hayvan ilişkilerinde mevcut olan ikili karşıtlıkları aşmamıza yardımcı olur. Bu yaklaşım, hayvanların etik ve hukuki statülerinin yeniden değerlendirilmesine olanak tanır (Haraway, 2016). Bu bağlamda, Haraway'ın çalışmaları, hayvan ve bitki haklarının daha kapsayıcı ve etkileşimsel bir çerçevede ele alınmasını desteklemektedir.

Bruno Latour'un Aktör-Ağ metodolojisi, insan ve insan olmayan aktörler arasındaki etkileşimleri dikkate alır. Latour'a göre, her aktör kendi ağını oluşturur ve bu ağlar aracılığıyla karmaşık ilişkiler kurulur. Bu perspektif, hayvan haklarının hiyerarşik olmayan, ağ temelli bir anlayışla incelenmesini sağlar. Örneğin, orman ekosistemlerinde insan, hayvan ve bitki türleri arasındaki karşılıklı bağımlılıklar, Latour'un analitik yaklaşımıyla daha net bir şekilde ortaya konulabilir (Latour, 2017). Bu sayede, hayvan ve bitki hakları, ekosistem içindeki tüm aktörlerin etkileşimi üzerinden değerlendirilerek, daha adil ve dengeli bir hak tanıma modeli oluşturulabilir. Viveiros de Castro'nun perspektivizm anlayışı, özellikle yerli toplulukların kozmolojilerinde yer alan insan-hayvan-bitki ilişkilerini anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Castro'ya göre, farklı kültürel perspektifler, doğa ile olan ilişkilerimizi şekillendirir ve bu ilişkiler hiyerarşik olmayan, karşılıklı bağımlılığa dayalıdır (Castro, 2014). Örneğin, Amazon yerlilerinin bazı toplulukları, bitkileri ve hayvanları kendi perspektifleri doğrultusunda öznel varlıklar olarak kabul ederler. Bu yaklaşım, hayvan ve bitki haklarının yerel kültürel dinamikler çerçevesinde nasıl şekillendiğini ve bu hakların etik sorumluluklarımızı nasıl genişlettiğini anlamamıza yardımcı olur (Castro, 2014). Perspektivizm, doğa ile daha uyumlu ve sürdürülebilir bir etkileşim modeli geliştirmemizi sağlayarak, etik ve hukuki çerçevelerin yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunmaktadır. Özellikle Viveiros de Castro'nun yaklaşımı, hayvan haklarına ilişkin düzenlemelerin yerel ve bölgesel dinamiklere göre geliştirilmesi açısından örnek teşkil eder. Çünkü her bölgenin doğayla kurduğu özgün ilişki ya da belirli canlı türleriyle geliştirdiği özel bağlar dikkate alındığında, bu durum hayvan haklarının genişletilmesi için önemli bir zemin oluşturabilir.

Timothy Morton'un nesne yönelimli ontoloji ve "karanlık ekoloji" kavramları, doğa ile insan arasındaki ayrımları yeniden düşünmemize olanak tanır. Morton, ekosistemlerin karmaşıklığını ve birbirine bağlılığını vurgulayarak, doğa ile insan arasında hiyerarşik olmayan, eşitlikçi ilişkilerin kurulmasını savunur (Morton, 2016). Örneğin, orman yangınları gibi ekolojik felaketler, insanın doğa üzerindeki kontrolünü sorgularken, bitki ve hayvan türlerinin bu süreçlerdeki rollerini de gözler önüne serer. Morton'un çalışmaları, hayvan ve bitki haklarının ekolojik denge ve sürdürülebilirlik açısından yeniden yapılandırılmasını teşvik eder (Morton, 2016). Bu perspektif, doğa ile insan arasındaki sınırların kaldırılmasını ve tüm varlıkların etik sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmesini sağlayarak, ekolojik sürdürülebilirlik adına önemli katkılar sunmaktadır.

Jacques Derrida ve Giorgio Agamben'in biyopolitika ve aporia kavramları, postyapısalcı yaklaşımların hayvan haklarına dair eleştirel analizlerde önemli kuramsal katkılar sunmaktadır. Derrida'nın yapısöküm yöntemi, etik ve hukuki metinlerdeki insan/hayvan, özne/nesne gibi ikili karşıtlıkları sorunsallaştırarak, hayvan haklarının mevcut normatif yapılar içinde nasıl sınırlandırıldığını açığa çıkarır (Derrida, 1997). Derrida, hayvanlara ilişkin genel geçer bir etik kurmaktan ziyade, mevcut simgesel düzenin, özellikle etçil ve insan-merkezli yapısının, hayvanlar adına verilen mücadeleleri dahi hegemonik kalıplar içinde yeniden ürettiğini ileri sürer. Bu nedenle hayvan haklarına dair taleplerin, hayvanları yalnızca insana benzeterek özneleştirme çabasına indirgenmemesi; aksine, özne kavramının kendisinin eleştirel biçimde yeniden düşünülmesi gerektiği söylenebilir. Bununla beraber hayvan hakları mücadelesi insanlar arasındaki eşitsiz ilişkileri de açığa çıkararak insan-insan ve insan-hayvan ilişkisini bir başka açıdan dönüştürmeye çalışabilir. Benzer şekilde, Agamben'in "antropolojik makine" kavramı doğrultusunda, insan ve hayvan ayrımını kuran ve aslında insanı da tehdit eden mekanizmaların açığa çıkarılması, hak mücadelesinin hayvanlar ve insanlar için birlikte ve eş zamanlı yürütülmesini zorunlu kılar. Böylece hayvan hakları, yalnızca türler arası ayrımı yeniden üreten değil, bu ayrımı aşmayı hedefleyen bir etik ve politik çerçeveye kavuşabilir.

Sonuç olarak, postyapısalcı yaklaşımlar, hayvan haklarının etik, hukuki ve toplumsal boyutlarını yeniden şekillendirmede önemli paradigmlar sunmaktadır. Haraway, Latour, Castro ve Morton'un çalışmaları, doğa ile olan ilişkilerimizi yeniden yapılandırmamızı ve daha sürdürülebilir bir ekosistem anlayışı geliştirmemizi sağlamaktadır. Bu bağlamda, postyapısalcı

perspektif, hayvan haklarının etik ve hukuki temellerinin güçlendirilmesine katkıda bulunarak, ekolojik denge ve sürdürülebilirlik adına yeni paradigmaların geliştirilmesine öncülük etmektedir (Haraway, 2016; Latour, 2017; Castro, 2014; Morton, 2016).

SONUÇ

Postyapısalcı perspektif, hayvan haklarının etik, hukuki ve toplumsal boyutlarını yeniden değerlendirmek adına çok önemli bir çerçeve sunmaktadır. Jacques Derrida ve Giorgio Agamben'in biyopolitika ve aporia kavramları üzerinden yapılan analizler, mevcut yapısal ve hiyerarşik yaklaşımların ötesine geçerek, hayvan haklarının daha kapsayıcı ve adil bir şekilde tanınmasını mümkün kılmaktadır. Derrida'nın yapısöküm yaklaşımı, hayvanların mevcut yasal ve etik normlar çerçevesinde nasıl sınırlı kaldığını ve bu sınırlamaların altında yatan güç ilişkilerini sorgulamada kritik bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapısöküm, metinlerdeki ikili karşıtlıkları ve çelişkileri açığa çıkararak, hayvanların yasal olarak nasıl ötekileştirildiklerini göstermektedir. Bu analiz, hayvan haklarının etik ve hukuki anlamda daha geniş bir perspektifle ele alınmasını teşvik etmekte ve mevcut yapısal engellerin aşılmasına yönelik yol göstermektedir (Derrida, 1997). Diğer yandan günümüzde sokak hayvanlarına yönelik tartışmalar ve bu hayvanların öldürülmesini meşrulaştıran yasal düzenlemelerin gelişimi, kamuoyunu etik ve hukuki düzeyde bir aporia ile karşı karşıya getirmektedir. Bu bağlamda "aporia" kavramı, sadece bir çıkmaz ya da çözümsüzlük durumu olarak değil, aynı zamanda yerleşik anlamların, sınırların ve kategorilerin sorgulanmasına imkân tanıyan bir düşünme biçimi olarak görülebilir. İnsan ve hayvan arasındaki ilişki genellikle karşıtlık üzerinden kurulsa da, postyapısalcı kuramlar bu ayrımı sorgulamak ve insan merkezli etik anlayışların dışına çıkmak için bize yeni bir düşünsel alan sunar. Bu yaklaşımlar sayesinde, tartışmalar yüzeysel ya da popülist söylemlerden uzaklaştırılarak daha derin etik sorulara yöneltilebilir. Postyapısalcı düşünce, bu açıdan güçlü kuramsal araçlar sağlar.

Giorgio Agamben'in biyopolitika kuramı, modern iktidarın yaşam üzerindeki denetimini ve özellikle insanın hukuki ve siyasal statüsünün dışında bırakılan "çıplak hayat" (bare life) durumunu inceler. Hayvanlar ve diğer canlı türleri doğrudan çalışmasının konusu olmasa da, insan-hayvan ayrımına dair yaptığı tartışmalar, türler arası yaşamların siyasal iktidar tarafından nasıl dışlandığını anlamamız için önemli bir bakış açısı sunar. Agamben'in "istisna hali" kavramı, hukuki düzenin sınırlarında kalan ya-

şam biçimlerinin, özellikle de insan olmayan canlıların nasıl dışlandığını ve korunmasız bırakıldığını anlamamıza yardımcı olur (Agamben, 2005). Diğer yandan Agamben'in biyopolitik analizi aslında insanlığa yönelik radikal bir uyarı niteliği taşımaktadır. Günümüzde hayvanların sistematik olarak öldürülmesinin meşrulaştırılması ve hayvan bedenleri üzerinde uygulanan şiddet, paradoksal bir şekilde insan yaşamını da tehdit eden bir sarmal yaratmaktadır. Özellikle çağımızda artan kutuplaşma ve şiddet ortamları, hiç olmadığı kadar yeni 'kutsal insan' figürleri üretmekte ve istisna halini normalleştirmektedir. İnsanın hayvan bedeni üzerinden şiddet uygulamasını meşrulaştırması, bu şiddetin sonunda insan toplumuna da yönelmesine yol açabilir. Bu nedenle, hayvan haklarını savunmak yalnızca hayvanların yaşamını korumakla kalmaz, aynı zamanda biyopolitikaya karşı insanın kendi varlığını da savunmak anlamına gelir.

Yapısalcı olmayan yaklaşımlar, hayvan haklarının etkileşimsel ve karşılıklı bağımlılığa dayalı dinamikler çerçevesinde ele alınması gerektiğini teşvik etmektedir. Donna Haraway, Bruno Latour, Viveiros de Castro ve Timothy Morton gibi düşünürlerin çalışmaları, doğa ile olan ilişkilerimizi yeniden yapılandırmamıza ve daha sürdürülebilir bir ekosistem anlayışı geliştirmemize olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, postyapısalcı perspektif her ne kadar normatif bir etik sunmayı amaçlamasa da, hayvan haklarının etik ve hukuki temellerinin güçlendirilmesine katkı sağlayarak, ekolojik denge ve sürdürülebilirlik adına yeni paradigmalara geliştirilmesine olanak tanıyan bir düşünsel çerçeve sunmaktadır. (Haraway, 2016; Latour, 2017; Castro, 2014; Morton, 2016).

Bu çalışma, yapısalcı olmayan yaklaşımların hayvan hakları alanında nasıl kullanılabileceğini ve bu alanda yeni anlayışlar oluşturma yollarını göstermiştir. Gelecekte, bu teorilerin daha geniş bir şekilde uygulanması ve farklı disiplinlerle birleştirilmesi, hayvan haklarının savunulması ve korunmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca, hayvanlarla kurulan ilişkinin etik açıdan sorgulanması, sadece türler arası bir konu olmanın ötesine geçip, insan toplulukları arasındaki hiyerarşileri ve dışlayıcı yapıları da ortaya çıkarır. Bu bağlamda, hayvanlara yönelik yapısalcı olmayan bir etik yaklaşım geliştirmek, insan grupları arasındaki ayrımcılık ve eşitsizlikleri yeniden değerlendirmemize yardımcı olan eleştirel bir bakış açısı sunar.

KAYNAKÇA

Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford University Press.

Agamben, G. (2004). *The open: Man and animal*. Stanford University Press.

Agamben, G. (2012). *Açıklık: İnsan ve hayvan* (M. M. Çilingiroğlu, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Agamben, G., Bensaïd, D., & Žižek, S. (2012). *Democracy in what state?* (Vol. 11). Columbia University Press.

Agamben, G. (2013). *Kutsal insan*. Ayrıntı Yayınları.

Agamben, G. (2013). *The highest poverty: Monastic rules and form-of-life*. Stanford University Press.

Bakır, S. (2019). *Giorgio Agamben'in politik felsefesi bağlamında "istisna hali" ve "egemenlik" üzerine inceleme* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Balkın, J. M. (2004). Yapısöküm (K. Küçükalp, Çev.). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1).

Bentham, J. (2017). *An introduction to the principles of morals and legislation*. Jonathan Bennett. Retrieved from <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/bentham1780.pdf>

Bora, C. B. (2022). Agamben ve *Homo sacer*. *KARE*, 14, 47–56. <https://doi.org/10.38060/kare.1168356>

Castro, V. de. (1997). *Perspectivism and the world: Indigenous philosophies and the ethical turn*. University of Chicago Press.

Castro, V. de. (2014). *Metamorphoses of the South American Indian*. University of Chicago Press.

Derrida, J. (1978). *Writing and difference*. University of Chicago Press.

Derrida, J. (1997). *Of grammatology*. Johns Hopkins University Press.

Derrida, J. (2008a). *Psyché: Invenzioni dell'altro* (Vol. 836). Editoriale Jaca Book.

Derrida, J. (2008b). *The animal that therefore I am* (D. Wills, Çev.). Fordham University Press.

- Fırıncı Orman, T. (2015). Jacques Derrida düşüncesinde “Dil”. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 61–81.
- Foucault, M. (1975). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books.
- Foucault, M. (2004). *Toplumunu savunmak gerekir* (Ş. Aktaş, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Gergöy, E. (2017). *Bilge Karasu'nun hayvanları: Etik ve politik karşılaşmalar* (Yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).
- Grondin, J. (2007). Derrida et la question de l'animal. *Cités*, 30(2), 31–39.
- Güney, A., & Güney, K. (2008). A brief description of Jacques Derrida's deconstruction and hermeneutics. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 3(2). Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/186848>
- Haraway, D. J. (1985). A manifesto for cyborgs: Science, technology, and socialist feminism in the 1980s. *Socialist Review*, 80, 65–108.
- Haraway, D. J. (1991). *A cyborg manifesto: Science, technology, and socialist-feminism in the late twentieth century*. In *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature* (pp. 149–181). Routledge.
- Haraway, D. J. (2003). *The companion species manifesto: Dogs, people, and significant otherness*. Prickly Paradigm Press.
- Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.
- Heidegger, M. (1962). Being and time (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Blackwell.
- Lawlor, K. (2023). *Deconstruction and the ethics of difference*.
- Latour, B. (1993). *We have never been modern*. Harvard University Press.
- Latour, B. (2004). *Politics of nature: How to bring the sciences into democracy*. Harvard University Press.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.
- Latour, B. (2017). *Facing Gaia: Eight lectures on the new climatic regime*. Polity Press.

Lyotard, J.-F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge*. University of Minnesota Press.

Morton, T. (2007). *Ecology without nature: Rethinking environmental aesthetics*. Harvard University Press.

Morton, T. (2010). *Dark ecology: For a logic of future coexistence*. Columbia University Press.

Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and ecology after the end of the world*. University of Minnesota Press.

Morton, T. (2016a). *Dark ecology: For a logic of future coexistence*. Columbia University Press.

Morton, T. (2016b). *Hyperobjects: Philosophy and ecology after the end of the world*. University of Minnesota Press.

Oliver, K. (2007). Stopping the anthropological machine: Agamben with Heidegger and Merleau-Ponty. *PhaenEx*, 2(2), 1–23.

Salzani, C. (2015). From Benjamin's *blosses Leben* to Agamben's *nuda vita*: A genealogy. In *Towards the critique of violence: Walter Benjamin and Giorgio Agamben* (pp. 109–123).

Salzani, C. (2022, June 30). Pointing beyond: Agamben and the animal. *The Paris Institute*. Retrieved from <https://parisinstitute.org/pointing-beyond-agamben-and-the-animal/>

Sarıtaş, E. (2016). İnsan dışı hayvanlar ve adalet. *ViraVerita E-Dergi*, (1), 1–18.

Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve post-modernizm* (A. Güçlü, Trans.). Bilim ve Sanat Yayınları.

Sümer, B. A. (2014). Derrida'da kararverilemezlik ve sorumluluk ilişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 31–44.

Sümer, B. A. (2019). Jacques Derrida. In I. Bravo, H. Bravo, & B. A. Sümer (Eds.), *Çağdaş Fransız felsefesi* (pp. 309–333). Phoenix.

Ülgen, G. (2019). *Aristoteles'te ve Derrida'da hayvan sorusu* (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).

Viveiros de Castro, E. (1998). Cosmological deixis and Amerindian perspectivism. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 4(3), 469–488.

Viveiros de Castro, E. (2004). *The inconstancy of the Indian soul: The encounter of Catholics and cannibals in 16th-century Brazil*. Prickly Paradigm Press.

Yanık, H. (2016). Yapısöküm üzerine birkaç not. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1(2), 91–98.

ÇAĞDAŞ TÜRK SİNEMASINDA EDEBİ UYARLAMALARA İLİŞKİN BİR İNCELEME

Mustafa C. SADAKAOĞLU

Haliç Üniversitesi, Türkiye

mustafasadakaoglu@halic.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4359-4828>

<i>Atf</i>	SADAKAOĞLU, M. C. (2025). ÇAĞDAŞ TÜRK SİNEMASINDA EDEBİ UYARLAMALARA İLİŞKİN BİR İNCELEME. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(3), 399-417.
------------	---

ÖZ

Sinema ile edebiyat arasındaki ilişki, sinemanın imgesel yönünü öne çıkaran ve bu sayede yüksek sanatlarla ilişkilmesine olanak tanıyan kurmaca filmler sayesinde mümkün olmuştur. Ancak söze ve kelimelere dayalı bir ifade aracının, göze ve görüntüye dayalı bir başka ifade aracına kaynaklık etmesi yaklaşık bir asırlık geçmişiyle iki sanat arasındaki tartışma konularından biri olmuştur. Edebi eserlerin görüntüye dökülmesi kimi güçlükler ortaya çıkarmakla birlikte sinema izleyicisinin son derece zengin bir imgelem evrenine kapı aralamasına olanak tanımıştır. Roman ile sinema filmlerini birbirinden ayıran ya da aralarındaki biçimsel farklılıkları büyüten esas tuzak ise temelde sinemayla farklı anlatım dillerine sahip olmalarıdır. Edebi eserlerin üretim süreçlerinde baskı teknikleri öne çıkarken, sinema filmlerinin üretim süreçlerinde hareketli görüntüler büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle edebi eserler ile sinema filmlerinin alımlama mekanizmaları arasında iki farklı deneyim söz konusudur. Çalışmada, sinemanın pek çok sanattan beslenen ve pek çok sanatı içine alan yapısal özellikleri gözden kaçırılmadan edebiyat ile arasındaki etkileşim sorgulanmaktadır. Bu maksatla çalışmanın giriş bölümünü takiben sinema ile edebiyat arasındaki kaynak metin meselesini odağa alan tartışmalara yer verilmiştir. Takip eden bölümdeyse Türk sinema tarihinde edebi eserlerden uyarlanan filmlerin genel özellikleri açıklanmaya gayret edilmiştir. Çalışmanın araştırma bölümünde ise Hasan Ali Toptaş tarafından kaleme alınan *Gölgesizler (1994)* adlı romanın, Ümit Ünal'ın aynı adlı filminde öne çıkan başta uyarlama olmak üzere

Geliş tarihi: 15.05.2025 – Kabul tarihi: 18.07.2025, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i3006

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

metinlerarasılık, çoğulcu bakış açısı ve üst kurmaca özellikleri üzerinden geç dönem Türk sinemasındaki postmodern eğilimler açıklanmaktadır.

***Anahtar Kelimeler:** Sinema, Türk Sineması, Edebiyat, Uyarlama, Postmodern.*

AN ANALYSIS OF LITERARY ADAPTATIONS IN MODERN TURKISH CINEMA

ABSTRACT

The relationship between cinema and literature has been possible thanks to fiction films that emphasize the imaginative aspect of cinema and thus allow it to relate to the high arts. However, the fact that one means of expression based on words and words is the source of another means of expression based on the eye and image has been one of the subjects of debate between the two arts with a history of nearly a century. Although the translation of literary works into images poses some difficulties, it has allowed the cinema audience to open the door to an extremely rich universe of imagination. The main pitfall that separates the novel from the motion picture, or magnifies the formal differences between them, is that they have fundamentally different narrative languages. While printing techniques are prominent in the production processes of literary works, moving images are of great importance in the production processes of motion pictures. Therefore, there are two different experiences between the reception mechanisms of literary works and motion pictures. In this study, the interaction between cinema and literature is questioned without losing sight of the structural features of cinema, which feeds from and encompasses many arts. For this purpose, following the introduction of the study, discussions focusing on the source text issue between cinema and literature are included. In the following section, an attempt is made to explain the general characteristics of films adapted from literary works in the history of Turkish cinema. In the research part of the study, the postmodern tendencies in late Turkish Cinema are explained through the features of intertextuality, pluralist perspective and metafiction, especially adaptation, which are prominent in Ümit Ünal's film of the same name of the novel *Gölgesizler* (1994) written by Hasan Ali Toptaş.

***Keywords:** Cinema, Turkish Cinema, Literature, Adaptation, Postmodern.*

GİRİŞ

Sinema, görece genç bir sanat dalı olmasına karşın farklı sanatların katkı ve biraraya gelmesiyle ortaya çıkmış zaman içinde kendi dilini inşa ederek özgün bir sanat haline gelmiştir. Sinema, başlangıçtan itibaren roman, öykü, şiir, masal ya da destan gibi edebi türlerden faydalanmıştır. Özellikle edebiyat uyarlamaları, sinemaya içerik sağlayarak oldukça önemli katkılarda bulunmuştur. Bu durumun kaynağında sinemanın kendinden önceki sanatlardan yararlanma konusunda duyduğu ihtiyaç kadar kronolojik olarak sonradan ortaya çıkmış olması, yapısal bakımdan önceki sanatlardan yararlanmaya müsait olması ve odağında insan olan benzer hikâyeler anlatması bulunmaktadır (Özön, 1964, s. 797; Öztuna, 1997, s. 28).

Sinema, imgesel anlatıma dayalı dilinin izleyici üzerindeki etkileri sayesinde öteki pek çok sanat arasından öne çıkmasını bilmiştir. Diğer yandan imgesel anlatıma dayalı bir dile sahip olması özellikle romanla arasındaki bağı güçlendirmiştir (Monaco, 2000, s. 47). Ancak bu durum edebi uyarlamalar hususundaki tartışmaların büyümesine neden olmuştur.¹ Bir ifade aracı olduğu kadar kültürel temsil alanı olan sinema kuşkusuz üretildiği ya da tüketildiği toplumsal bağlamdan bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla öteki pek çok kültürel temsil alanında görülen inşa süreçlerinde olduğu gibi sinema filmleri de üretildiği dönemin hâkim atmosferinden etkilenmektedir. Günümüzde sinema, mevcut toplumsal pratikler çerçevesinde kendinden beklendiği gibi anlatmaya giriştiği hikâyeleri imgesel anlatıma dayalı özgün diliyle kurmaktadır.

Bu çerçevede Türk sinemasında özellikle 2000 yılı sonrasına tarihlenen roman uyarlamalarında öne çıkan metinlerarasılık, çoğulcu bakış açısı ve üst kurmaca gibi postmodern söylem tarzlarına ilişkin göstergeler bakımından dünyadaki gelişmelerle ilişkilendirilebilir. Postmodern söylem, geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından başlayarak günümüze uzanan tarihsel kronolojide gerçekleşen siyasi, iktisadi ve kültürel bir dizi kırılmaya tekabül etmektedir. Buna göre (Sieghart, 1986, s. 7); iktisadi bakımdan ulus ötesi kapitalizmin eriştiği küresel güce gönderme yapmakla birlikte iki kutuplu dünya düzeninin ürettiği nükleer krizler, Kore, Vietnam ve Afganistan savaşlarıyla doruğa ulaşan askeri çatışmalar; 1973, 1987 ve 1997

¹ Uyarlama, bir türden başka bir türe *dönüştürme* ve *aktarma* anlamına gelmektedir. Ancak çalışma dâhilinde uyarlama kavramı “öteki yazılı türlerden sinemaya aktarma” bağlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bir eseri başka bir dinleyici, seyirci, okuyucu topluluğunun beğenisine veya değişik bir sanat tekniğine göre yeniden düzenleme, uygun duruma getirme, sinema için hazırlanmamış bir metni sinemaya uygun hale getirme şeklinde kavranmıştır (Özön, 1963).

yıllarındaki iktisadi krizler, ırkçı eğilimlerin neden olduğu toplumsal krizler ve nihayet kültürel alanda yeni arayışlarla birlikte anılmaktadır. Diğer yandan Türkiye’de daha çok 24 Ocak 1980 kararları ile bu kararların sıkı sıkıya uygulandığı 12 Eylül 1980 sonrası süreçte gerçekleşen yapısal dönüşümlerle birlikte anılmaktadır. Bahse konu dönüşümlerin göstergeleri ise toplumsal alanda gündelik hayatın işleyişinde, politik alanda toplumsal meselelerden uzaklaşma ve güçlenen bireyci eğilimlerde, iktisadi alanda küresel neoliberal sisteme eklenmede ve nihayet kültürel alandaysa sanatsal üretimde dışa vuran bir dizi arayışla somutlaşmıştır. Ancak hem edebi eser üretiminde hem de sinema filmlerinde bireye ve bireysel meselelere odaklanma bahse konu dönemin genel karakteristiğini belirlemiştir. Doğal olarak toplumsal meselelerden uzaklaşma ve bireysel meselelere yönelme eğilimi edebiyat uyarlaması sinema filmlerini de aynı uğrakta birleştirmiştir. Zira bu tür filmlerde daha çok toplumsal hayatın dışına itilmiş, ötekileştirilmiş ya da bir şekilde şiddete, nefrete ya da ötekileştirmeye maruz bırakılmış bireylere ait hikâyeler öne çıkmıştır.

Çalışmada öncelikle sinemanın pek çok sanattan beslenen ancak aynı zamanda pek çok sanatı içinde eriten doğası gözden kaçırılmadan edebiyatla arasındaki güçlü ilişki ve etkileşim irdelenmektedir. Bu maksatla çalışmanın giriş bölümünü takiben sinema ile edebiyat arasındaki kaynak metin ve özgünlük meselelerini odağa alan tartışmalara yer verilmektedir. Takip eden bölümde Türk sinema tarihinde edebi uyarlama geleneği ile uyarlama sinema filmlerine değinilmektedir.

Çalışmanın araştırma bölümünde Türk sinemasının 2000 yılı ve sonrasında odaklanılmaktadır. Bahse konu dönemde edebiyat uyarlaması filmlerde öne çıkan parçalı yapı, zaman, mekân ve içe dönük karakterlerden oluşan özellikler irdelenmektedir. Diğer yandan uyarlama sinema filmlerinde kullanılan dil, zaman ve mekân unsurları ile karakterlerin, çevrenin ve hareketlerin tasvir edilmesi gibi meseleler araştırma örnekleme olarak belirlenen Ümit Ünal’ın Hasan Ali Topbaş’ın aynı adlı eserinden sinemaya uyarladığı *Gölgesizler* (2008) adlı sinema filmi üzerinden incelenmektedir. Bu maksatla araştırma örnekleme olarak belirlenen iki farklı metin karşılaştırmalı analiz yöntemiyle irdelenmektedir. Anılan yöntem iki veya daha fazla metni incelemek ve elde edilen bulgular aracılığıyla karşılaştırmak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla iki farklı metnin karşılaştırılmasıyla veri elde etmek için kullanılan sistematik bir yaklaşımdır (Drobnic, 2014, s. 1125-1127). Bulgular kısmında ise elde edilen veriler aracılığıyla bütüncül

bir sonuca ulaşmak için iki farklı metinle ilgili yorum ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Araştırma neticesinde örneklem olarak incelenen roman ve uyarlandığı sinema filminin genel manada postmodern sinemaya özgü kimi eğilimlerde öne çıkan metinlerarasılık, çoğulcu bakış açısı ve üst kurmaca gibi özellikler bakımından zengin okuma imkânı verdiği ortaya konulmaktadır.

SİNEMA VE EDEBİYAT

Sinemanın en çok benzetildiği ve en sık karşılaştırıldığı sanat türü kuşkusuz romandır. Yirminci yüzyılın başından itibaren sinemanın daha çok alt sınıflardan gelen izleyici kitlesi üzerindeki popülerliğine ilişkin şüpheleri ortadan kaldırmak ve bir çeşit kültürel eşik oluşturmak için edebi uyarlamalar kullanılmıştır (Pearson ve Uricchio, 1993). Bu minvalde roman ile sinema arasındaki etkileşimi ilk kez gündeme getiren David. W. Griffith film çekmek ile roman yazmak arasındaki yakınlığı resimli öykü anlatmak şeklinde tarif etmiş ve Thomas Dixon'ın *The Clansman (1905)* adlı romanından uyarladığı *Birth of a Nation (1915)* adlı sinema filmini neden-sonuç mantığıyla inşa ederek, bir tür doğrusal anlatı haline getirmiştir (Corrigan, 2007, s. 29-47; Özön, 1964, s. 797-800).

Sinema ve roman gibi iki farklı metin arasındaki kesişmenin başladığı yıllardan itibaren uyarlamalarla ilgili tartışmaların daha çok kaynak metnin özgünlüğü ya da aslına uygunluğu üzerinden yapıldığı görülmektedir. Ancak aslına uygunlukla ilgili tartışmalarda kaynak metni önceleyen sinema aleyhine bir dizi entelektüel önyargı bulunduğu söylenebilir. Zira edebi eserlerin özgünlüğüne ilişkin tartışmaların temelinde iki farklı anlatı formunun kendi doğalarından kaynaklanan farklı temsil pratikleri ile bu pratiklerin dışavurumunda somutlaşan farklı önceliklere sahip olmaları vardır. Buna göre (Austin ve Wellek, 1983, s. 43); edebi eserler özellikle roman, yazı dilinin imkânlarından faydalanarak inşa ettiği kendi gerçekliğini yapısal bütünlük içinde okuyucuya sunarken; sinema ise doğası gereği dış dünyanın betimlenmesinde kendi sınırları içinde kalmak zorundadır.

Sinema filmleri ile filmlerin kaynak metni romanlar temel olarak kurmaca birer kurgu eserleridir ancak filmlerinin kurgusu imgelerin sıralanmasıyla gerçekleştirilirken; roman kurgusu, kelimelerin anlamlı bütün oluşturacak şekilde dizilmesiyle ancak mümkün olabilir (Hutcheon, 2006, s. 11-12). Bu minvalde senaryo; önceden tasarlanan bir hikâyenin özellikle sinema diliyle ifade edilmesiyle oluşturulan *özgün senaryo* ya da yine önceden ya-

zılmış bir başka metnin senaryoya dönüştürülmesiyle oluşturulan *uyarlama senaryo* olmak üzere iki türlü kurgulanabilir (Aykın, 1983, s. 495-496). Dolayısıyla senaryo yazımında biri kelimeler diğeri imgeler aracılığıyla inşa edilen iki farklı gerçekliğin inşası söz konusu olabilir. Zira zaman ve uzamla kurulan ilişki bakımından birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Zaman ve uzam sinema filmlerinin temel malzemesidir ancak romanların zaman ve uzamla kurmuş olduğu ilişki, sinemadan farklı olarak gerçekliğin inşasından çok okurun hayal dünyasını harekete geçirmek amacıyla kullanılmaktadır. Romanda geçmiş, şimdiki ya da gelecek zaman iç içe geçerken, sinemada zaman ve uzam aracılığıyla sinemasal gerçeklik yaratılmakta ve geçmişe dönüşler ya da geleceğe atlamalarla hikâye esnetilebilmektedir.

Kendinden önceki sanat formlarıyla kurduğu ilişki ve etkileşim bakımından sinemanın en çok romanla iş birliği içinde olduğu görülmektedir (Özön, 1964, s. 796; Renan, 1965, s. 10; Bazin, 2000, s. 66-67; Taylan, 1994, s. 89). Bu durumun kaynağında sinema filmleri ile romanların uzun ve ayrıntılı birer hikâye anlatma aracı olmaları bulunmaktadır (Monaco, 2000, s. 47; Stam, 2005, s.15-19). Roman, doğası itibariyle anlatılacak bir hikâye ile hikâyeyi sunan bir anlatıcıya dayanmaktadır. Zira bir anlatıcı olmaksızın bir hikâye anlatmak kuşkusuz son derece güçtür (Tekin, 2004, s. 17). Diğer yandan sinemadaki anlatıcı, genel olarak mizansen unsurları olarak işlev gören ses, müzik, dekor, oyuncu, ışık, kurgu, kamera açısı ve kamera hareketleri gibi görsel ve işitsel özelliklerin bileşiminden oluşmaktadır. Dolayısıyla sinema filmleri ile romanlar aynı hikâyeleri anlatıyor olsalar bile roman içeriği okurun hayal gücüyle orantılıyken, sinema izleyicileri bakımından hayal ancak perdeye yansıtılabilen hikâyeye sınırlıdır (Sayın, 1986).

Roman gibi edebi eserlere özgü ancak sinemacıların da kullanmaktan bir türlü vazgeçemedikleri bir dizi ilke ve yöntem zaman içinde sinemaya yerleşmiştir. Bundan dolayı sinema, ilk bakışta edebiyat, resim ya da tiyatro gibi kendi araçlarıyla kendi doğrularını açıklama yetisini kaybetme tehlikesi içinde görülebilir (Tarkovski, 1986, s. 25). Sözgelimi Türk sinemasının ilk yıllarında tiyatro ve edebiyat kuşkusuz çok önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Özellikle Muhsin Ertuğrul'un tiyatro kökenli oyuncu ve sanatçılarla çalışması, tiyatroya özgü teknikleri sinema ile birleştirerek özgün bir dil oluşturma çabaları Türk sinemasının ilk yıllarında sinema ile tiyatro ve edebiyat arasındaki güçlü bağın en önemli gerekçesini oluş-

turmaktadır. Ancak Muhsin Ertuğrul sonrası Türk sineması kendi özgün dilini bulmaya başlamış ve edebi uyarlamalardan vazgeçmeksizin kullanageldiği tiyatrodan tekniklerini geliştirerek yoluna devam edebilmiştir. Netice olarak Türk sineması, kendinden önceki sanatlara olan bağımlılığını azaltma çabalarını daha çok kendi özgün dilini yaratmak suretiyle gösterme eğiliminde olmuştur. Sinemacılar arasında *arılama* adı verilen bu çabalar, sinemanın roman ve öykü üretimini etkilemeye başlamasıyla birlikte edebi cenahta da yankılanmıştır. Sinemanın herhangi bir sanatın gölgesinde kalamayacak kadar bağımsız bir sanat olduğunu düşünen arılama savunucuları aksine arılama fikrine karşı çıkanlar ise uyarlamayı sanat tarihinin değişmeyi olarak görmektedir (Bazin, 1966, s.110-111). Ancak edebi eserlerin olduğu gibi filme alınması gerektiğine yönelik sinemanın ilk yıllarında öne çıkan bahse konu eğilimler zamanla sinemanın da kendine özgü anlatı dilini yaratması gerektiği kabulüyle değişmiş ve her iki türü önceleyen melez bir yöntem olarak edebiyat uyarlaması adı verilen üslup ortaya çıkmıştır.

TÜRK SİNEMASINDA UYARLAMALAR

Türk sinema tarihinin başlangıcını oluşturan Fuat Uzkinay² adlı genç bir yedek subayın İstanbul Yeşilköy’de gerçekleştirdiği çekimlerin ardında dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın Alman ordusu bünyesinde kurulu film merkezini ziyareti ve sinemanın önemini kavraması bulunmaktadır. Bunun üzerine Osmanlı ordusu bünyesinde benzer bir merkez kurulması teşvik edilmiş ve bu süreçte çeşitli filmler çekilmiştir (Onaran, 1994, s. 14). Türk sinemasının emekleme safhasında özgün senaryo açığı daha çok tiyatro uyarlamalarıyla kapatılmıştır.³ Sinemanın ilk yıllarında Mehmet

² Fuat Uzkinay tarafından kayda alınan ancak günümüze maalesef ulaşamayan *Ayestefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılması* adlı çekim, Türk Sineması'nın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Film, 1876-77 savaşında Osmanlı'nın Rusya karşısında aldığı dramatik yenilgi sonrası Rus ordusunun İstanbul'da ilerlediği son noktayı temsilen Yeşilköy’de inşa ettiği görkemli anıtın, dikilmesinden yaklaşık kırk yıl sonra Osmanlı ordusu tarafından törenle yıkılışını kayda almıştır. Osmanlı’da sinemacılığın kuruluşunda Pathé firmasının İstanbul acentesi Sigmund Weinberg’in katkıları oldukça büyüktür (Scognamillo, 1990, s. 19). Bu durum, yirminci yüzyılın şafağında imparatorluk payitahtında özellikle sinema alanındaki teknik gelişmelere merak duyan ve dünyadaki yenilikleri yakından takip eden bir cemaatin varlığını kanıtlamaktadır (Filmer, 1984, s. 134-135). Zira hemen her yeni ürün yabancı tacirler nezdinde oldukça önemli bir ticaret merkezi olarak görülen İstanbul’a kısa zamanda ulaşabilmektedir. Diğer yandan imparatorluk sınırları dâhilinde çekilen ilk film 1905 yılında İstanbul yerine Manastır’da çekilmiştir. Buna göre, Yanaki ve Milton Manaki Kardeşlerin *Büyükanne Despina* ile *İp Eğiren Kadınlar* adlarını verdikleri ilk film kaydı tarihe geçmiştir (Evren, 2013, s. 72-76). Gündelik hayatın akışını kayda almaya yönelik yaklaşık altmış sanyelik aktüel çekimlerde iki kardeş büyükannelerini yün eğirirken kayda almaktadır. Devam eden yıllarda film çekiminde öncü rollerini devam ettiren Manaki Kardeşler, Jön Türklerin Rumeli’de düzenleyeceği pek çok etkinliği hatta Sultan V. Mehmet Reşat’ın 1911 yılındaki Manastır gezisini kayda almışlardır (Şekeroğlu, 1985; Karalis, 2002, s. 4).

³ Dönemin tiyatro kökenli yönetmeni Muhsin Ertuğrul’un çektiği filmlerin pek çoğu tiyatro uyarlamasıdır. Bunlar arasında *Leblebici Horhor* (1923), *Kız Kulesinde Bir Facia* (1923), *Ankara Postası* (1928), *Söz Bir Allah*

Rauf'un aynı adlı oyunundan Sedat Simavi tarafından sinemaya uyarlanan *Pençe* (1917) ile Ahmet Fehim'in Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın aynı adlı eserinden sinemaya uyarlandığı *Mürebbiye* (1919) adlı filmleri dikkat çekicidir. Bu süreçte çoğunluğu Hüseyin Rahmi Gürpınar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar ile Peyami Safa'nın eserlerinden, kalanıysa Kerime Nadir⁴ gibi yazarların popüler romanlarından pek çok eser sinemaya uyarlanmıştır (Sayın, 2005, s. 30). Diğer yandan Muhsin Ertuğrul'un tek adam olduğu 1922 ila 1939 dönemini takiben 1939 ila 1949 dönemi İkinci Dünya Savaşı'nı da içine alan sinemanın gerilediği yıllardır. Ancak savaşın sona ermesi ardından film üretiminde nicel bir artış gerçekleşmiştir. Bu durumun kaynağında eğlence vergisinde yapılan indirimle birlikte film yapımına ilginin artması bulunmaktadır. Bu sayede 1938 yılında ülke genelinde 130 olan sinema salonu sayısı yaklaşık 650'ye kadar yükselmiştir (Özön, 1964, s. 121). Özellikle 1950 sonrasında teka-bül eden dönemde uyarlama kolaylığı nedeniyle daha çok melodramlar tercih edilmiştir. Bu minvalde Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkant ve Esad Mahmut Karakurt gibi popüler yazarların eserlerinden yapılan uyarlamalar dönemin sinema karakteristiğini belirlemiştir (Özgüç, 2005, s. 43; Sayar, 1981, s. 29). Aynı zamanda Türk sinemasının kendi anlatı dilini inşa ettiği bu dönemde Halide Edip Adıvar'ın aynı adlı eserlerinden Lütfi Ömer Akad tarafından sinemaya uyarlanan *Vurun Kahpeye* (1949) ile Metin Erksan tarafından sinemaya uyarlanan *Yol Palas Cinayeti* (1955) adlı filmler öne çıkmıştır (Özgüç, 2005, s. 43). Diğer yandan sinema ile edebiyat arasındaki etkileşimin yoğunluk kazandığı 1960'lı yıllarda film üretimi nicel olarak arttığı gibi nitelik bakımından dikkat çeken filmler çekilmiştir (Daldal, 2005, s. 31).

Sinema çevrelerinde ortaya atılan “yerli sinema nasıl olmalıdır” sorusunu yanıtlamaya yönelik arayışların bir sonucu olarak ortaya çıkan sinema akımları tarafından yerli edebi eserlere yönelim artmıştır. Bu süreçte 1961

Bir (1933), *Aynaroz Kadısı* (1938), *Bir Kavuk Devrildi* (1939), *Tosun Paşa* (1939), *Akasya Palas* (1940), *Yayla Kartalı* (1945) ve *Harman Sonu* (1947) adlı filmler öne çıkar. Diğer yandan yine aynı dönemde çekilen edebi eserlerden uyarlanan: Muhsin Ertuğrul *Boğaziçi Esrarı* (1922), *Ateşten Gömlek* (1922) ve *Sözde Kızlar* (1924), Faruk Kenç *Kıvrıkcık Paşa* (1940), Şadan Kâmil *Toros Çocuğu* (1946) ve *Seven Ne Yapmaz* (1947), Ferdi Tayfur *Senede Bir Gün* (1947), Şakir Sırmalı *Unutulan Sır* (1948), Seyfi Havaeri *Damga* (1948), Ömer L. Akad *Vurun Kahpeye* (1948) ve Aydın Arakon *Efsuncu Baba* (1949) adlı filmleriyle dikkat çeker.

⁴ Bu süreçte Muhsin Ertuğrul, Y. Kadri Karaosmanoğlu'nun *Nur Baba* (1922) adlı romanından uyarladığı *Boğaziçi Esrarı* (1922) adlı filmi ile H. Edip Adıvar'ın aynı adlı romanından uyarladığı *Ateşten Gömlek* (1923) adlı filmi çekmiştir. Diğer yandan roman uyarlamalarına ihtiyaç duyulmasının kuşkusuz pek çok sebebi sayılabilir. Ancak okuyucu tarafından beğenilmiş bir romandan uyarlanan bir filmin izleyici tarafından ilgi göreceğine dair beklenti, ilerleyen yıllarda Kerime Nadir gibi popüler yazarların öne çıkmasına neden olmuştur (İleri,1973;10-13).

Anayasasının özgürlükçü ruhu da sayesinde sinemacılar arasında yoksulluğu, az gelişmişliği, işçi ya da köylülerin zor koşullar altındaki hayatlarını odağa alan toplumsal meseleler filmlere dâhil edilmeye başlamıştır (Scognamillo, 1966, s. 29). Bu dönemde çekilen edebiyat uyarlamaları arasında Metin Erksan'ın Fakir Baykurt'tan uyarladığı *Yılanların Öcü* (1962), Necati Cumalı'dan uyarladığı *Susuz Yaz* (1964); Tunç Başaran'ın Orhan Kemal'den uyarladığı *Murtaza* (1965) ile Ömer Lütfi Akad ile Memduh Ün'ün Orhan Kemal'den uyarladığı *Üç Tekerlekli Bisiklet* (1966) adlı filmler dikkat çekmiştir. Diğer yandan Metin Erksan'ın *Yılanların Öcü* (1962) adlı filmi, *Irazca'nın Dirliği* ve *Kara Ahmet Destanı* adlı Fakir Baykurt'un roman üçlemesinin ilkinden sinemaya uyarlanmıştır.

Köy edebiyatında önemli bir yere sahip olan Baykurt'un romanlarında feodal ilişkiler, katı hiyerarşi ve mülkiyet olgusuna dikkat çekilmekle birlikte yüzyıllardır devam eden sınıfsal meselelere ilk kez toplumsal gerçekçi perspektiften bakılmıştır. Zira hem roman hem de filmlerde kırsal hayatın ağır koşulları, feodal hiyerarşi, yoksulluk ve kimsesizlik dramatik anlatının arka planını oluşturmuş ve böylece bürokratik merkezîyetçilik etrafında şekillenen mülkiyet olgusunun yanı sıra aile, din ve cinsellik temalarından kaynaklanan çatışmalara yer verilmiştir.

Sinemanın kriz yıllarının başlangıcı olan 1970'li yıllar, kuşkusuz edebi uyarlamalar hususunda da benzer türden bir krizin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu çerçevede Rıfat Ilgaz'ın aynı adlı romanından Ertem Eğilmez tarafından sinemaya uyarlanan *Hababam Sınıfı* (1975) dışında, Metin Erksan, Lütfi Ömer Akad ve Halit Refiğ gibi yönetmenler tarafından televizyon için yapılan uyarlamalar hatırlanabilir (Kale, 2019, s. 126-147). Diğer yandan 1970'li yıllarda başlayan krizin etkilerini hissettirdiği 1980 ila 1990'lı yıllarda izleyici için film izleme deneyimi sinema salonlarından videokasetlere geçmiş dolayısıyla izleyici, sinema salonlarından ziyade kendi evine çekilmiştir.

Diğer yandan 1990'lı yıllarda çekilen edebiyat uyarlamalarının önemli bir kısmı geçmiş, kendi hikâyeleriyle anlatma eğiliminde olmuştur (Erus, 2020, s. 587). Bu çerçevede Rıfat Ilgaz'ın romanından Yusuf Kurçenli tarafından sinemaya uyarlanan *Karartma Geceleri* (1990) adlı filmde; İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı şiirlerden dolayı tutuklanan ve polis sorgusunda işkenceye uğrayan bir öğretmen hikâyesini anlatmaktadır. Kemal Tahir'in aynı adlı romanından Halit Refiğ tarafından sinemaya uyar-

lanan *Karılar Koğuşu* (1990) adlı filmdeyse yine aynı kronoloji üzerinden Anadolu'nun çeşitli hapisanelerindeki hükümlü kadınların hayatta kalma mücadeleleri hikâye edilmektedir.

Yılmaz Karakoyunlu'nun aynı adlı romanından Tomris Giritlioğlu tarafından sinemaya uyarlanan *Salkım Hanımın Taneleri* (1990) adlı filmde; yine 1940'lı yıllardaki varlık vergisi ve gayrimüslim azınlıkların Aşkale sürgünü hikâye edilmektedir. Adalet Ağaoğlu'nun *Fikrimin İnce Güllü* adlı romanından Tunç Okan'ın *Sarı Mercedes* (1993) ismiyle sinemaya uyarladığı filmdeyse Anadolu'dan Almanya'ya işçi olarak göçen ve azimle biriktirdiği parasıyla Mercedes marka bir otomobil satın alan bir işçinin, gurur kaynağı otomobiliyle Almanya'dan Türkiye'ye dönüş yolunda başına gelenler anlatılmaktadır.

Döneme ilişkin hatırlanması gereken bir diğer gelişme ise 1970'li yıllarda yayınlanmaya başlayan ve dönemin hayhuyu içinde yolunu kaybetmiş özellikle genç bireylere yeni bir yol önerme iddiasıyla popülerlik kazanan dini içerikli romanların 1980'li yıllardan itibaren yoğun olarak sinemaya uyarlanmasıdır. İslami hareketlerin toplumsal taban bulduğu bir dönemde daha çok kötü arkadaş çevresinin kurbanı olmuş genç bireylerin ya da başörtüsü nedeniyle yaşanan kimi mağduriyetlerin odağa alındığı romanlardan uyarlanan sinema filmleri çekilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın araştırma örneklemini olarak belirlenen Hasan Ali Toptaş'ın *Gölgesizler* (1994) adlı romanı, oldukça yoğun postmodern göstergeleriyle dikkat çekmektedir. Romanda metinlerarasılık, büyümlü gerçeklik, zaman ve uzamda kayma gibi bir dizi postmodern özellik öne çıkmaktadır. Çalışmanın araştırma bölümünde, Ümit Ünal tarafından 2009 yılında aynı adla sinemaya uyarlanarak yeni bir anlatı dili kazanan roman ile sinema filmindeki anlatı unsurları karşılaştırmalı analiz yöntemiyle incelenmekte ve elde edilen bulguların tartışılması amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Sinema, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkışından bu yana sanatın diğer dallarından geniş ölçüde faydalanarak gelişmiştir. Tiyatro ve edebiyat sinemanın en zengin iki kaynağıdır. Sinema, tiyatronun dramatik anlatımını ve edebiyatın derinlemesine karakter gelişimini kendi görselliğiyle harmanlayarak onu eşsiz bir sanat formu haline getirmiştir. Diğer yandan sinema ile edebiyat arasındaki özgünlüğe ilişkin tartışmalarda te-

melde iki farklı sanat formunun anlatı dillerinden kaynaklanan farklı temsil pratiklerine ve bu pratiklerin dışavurumunda somutlaşan farklı bir dizi önceliklere sahip olduklarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmanın araştırma bölümünde Hasan Ali Toptaş'ın *Gölgesizler* (1994) adlı romanı ile romandan sinemaya uyarlanarak, yeni bir anlatı dili kazanan Ümit Ünal'ın aynı adlı filmde öne çıkan başta uyarılma olmak üzere metinlerarasılık, çoğulcu bakış açısı ve üst kurmaca özellikleri üzerinden geç dönem Türk sinemasındaki postmodern eğilimlerin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu maksatla araştırma örnekleme olarak belirlenen iki farklı metin, metinlerarasılık yöntemi ve karşılaştırmalı analiz tekniğiyle irdelenmektedir. Karşılaştırmalı analiz tekniği, iki veya daha fazla farklı metni değerlendirmek, karşılaştırmak ve karşılaştırma neticesinde veri elde etmek için kullanılan bir yaklaşımdır (Drobnic, 2014, s. 1125-1127). Nihayet çalışmanın bulgular kısmında elde edilen veriler aracılığıyla bütüncül bir sonuca ulaşmak için iki farklı metinle ilgili yorum ve değerlendirilmeler yapılmaktadır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Sinema, oldukça genç bir sanat dalı olmasına karşın farklı sanat dallarının bir araya gelmesiyle oluşmuş ancak zaman içinde kendi özgün dilini inşa ederek, eşsiz bir sanat dalı haline gelmiştir. Başlangıçta tiyatro ve edebiyat gibi köklü alanlardan etkilenen sinema, bu etkilenme sayesinde zenginleşerek, derinleşmiştir. Özellikle kurgu, içerik ve anlatım teknikleri bakımından edebi eserlerden yoğun bir şekilde faydalanan sinema, uyarılma yöntemlerini zamanla geliştirerek, günümüze kadar getirmiştir. Dolayısıyla sinema ile edebiyat arasındaki ilişki, sanatsal yaratıcılığı geliştiren ve ifade biçimlerini çeşitlendiren dinamik bir etkileşim alanı yaratmıştır. Sinema, tiyatroya özgü dramatik anlatı yapısallığını ve edebi eserlere özgü derinlemesine karakter gelişimini kendi görselliğiyle harmanlayarak, eşsiz bir sanat formu haline getirmiştir. Ancak sinema ile roman arasındaki özgünlüğe ilişkin yapılan tartışmalarda temelde iki farklı sanat formunun kendi doğalarından kaynaklanan farklı temsil pratiklerine ve bu pratiklerin dışavurumunda somutlaşan bir dizi farklı önceliğe sahip oldukları çoğu zaman gözden kaçmaktadır. Buna göre, edebi eserler özellikle romanlar kelimeler, cümleler ve yazı dilinin imkânlarından faydalananarak inşa edilen gerçekliği yapısal bütünlük içinde sunmaktadır. Sinema ise doğası gereği dış dünyanın betimlenmesinde doğal sınırlar nedeniyle kısıtlanmaktadır. Ancak bu zorunluluk aynı zamanda sinemanın hem görsel öğeler kullanarak hem de imgesel anlatım yoluyla kendi gerçekliğini izleyiciye aktara-

bilmesine ve romandan farklı olarak kendine özgü bir dil yaratabilmesine olanak tanımıştır.

Bu çerçevede Hasan Ali Toptaş'ın *Gölgesizler* (1994) adlı romanı gerçek ile hayal arasındaki sınırların silindiği, son derece yoğun metaforlarla desteklenmiş anlatımı ve yoğun metafor kullanımından kaynaklanan belirsizliği nedeniyle bireyselliğin öne çıktığı bir dizi postmodern özelliğiyle dikkat çekmektedir. Hikâye, nerede olduğu tam olarak bilinmeyen ıssızlığın ortasındaki gerçeküstü bir köyde (uzamda) yaşanan kayıp olayları ile bunları takip eden bir dizi esrarlı gelişmeyle başlamakta ve köylülerin kendi iç dünyalarındaki varoluşsal sorgulama ve çatışmalarla devam etmektedir. Bu yönüyle hikâye, postmodern anlatıya özgü bireyselliğin yoğun olarak hissedildiği bir atmosferde ilerlemektedir. Aslında büyük bir kentte yaşadığı açıkça görülen bir berberin aniden ortadan kaybolmasıyla başlayan hikâye, sonrasında neresi olduğu pek de anlaşılamayan ücra bir köydeki esrarengiz kayıp olaylarıyla birbirine bağlanmaktadır. Kentte ortadan kaybolan berberin köyde ortaya çıkması hikâyenin karmaşık ve gizemli bir hal almasına neden olurken, postmodern anlatıya özgü belirsizlik ve tekinsizlikle ilerleyen hikâyenin bundan sonraki akışında öne çıkacak gerçeküstü atmosferi güçlendirmektedir. Bu meyanda her biri kendi iç dünyalarında kaybolmuş, hikâyenin karamsar ve kasvetli havasını soluyan köylüler yaşanan gizemli olayların etkisiyle durgun hatta tedirgin edici bir tepkisizlik içinde hayatlarını sürdürmektedir. Ancak hikâyenin ilerleyen safhalarında gizemli olaylar arttıkça köylülerin gözünden hayal ile gerçek, dün ile bugün ya da toplum ile birey arasındaki sınırlar silinmektedir.

Hasan Ali Toptaş'ın *Gölgesizler* (1994) adlı romanı ile 2011 yılında sinemaya uyarlanan ve böylece yeni bir anlatı dili kazanan Ümit Ünal'ın aynı adlı filminde öne çıkan başta uyarılama olmak üzere mekânsal karşıtlıklar ve zaman-mekân ilişkisi, akışkan kimlikler, metinlerarasılık, çoğulcu bakış açısı ya da çoklu bakış açısı ile üst kurmaca özellikleri bakımından postmodern eğilimlerin ortaya koyulması için araştırma örneklemini roman ile film arasındaki anlatı dilinden kaynaklanan farklılıklar aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Hem romanda hem de uyarlandığı sinema filminde birbirine karşıtlığı güçlü bir şekilde anıtırılan iki ayrı mekân söz konusudur: kent ve köy. Film, kent olduğu anlaşılan bir berber dükkânında başlamakta ancak her ne kadar neresi olduğu pek belli olmasa da ücra bir köyde devam etmektedir. Başlangıçta birbirine karşıt olarak kurgulanan iki mekân, hikâyenin

ilerleyen bölümlerinde kesişmekte ve mekânsal farklılık zaman aracılığıyla silinmektedir. Böylece postmodern anlatıya özgü uzamsal karşıtlık hem filmde hem de romanda hissedilmektedir. Buna göre, başlangıçtan itibaren belirsizliğin eşlik ettiği köyün tekinsizliği ile kentin öngörülebilir sıradanlığı ve sıkıcı tekdüzeliği birbirlerine karşıtlık oluşturmaktadır. Romanda gerçek ile hayal arasında bir mekân olarak kurgulanan köyün sürekli anlam kaymalarına maruz kalması belirsizliğini, gizemini ve tekinsizliğini arttırırken, sinema filmdeki köy çok daha sabit ve daha belirgin bir görünüme sahiptir. İki farklı metnin anlatı dillerinden kaynaklanan ve mekânın kelimeler ya da imgeler aracılığıyla tasvirinde somutlaşan bu farkın, romanın temel olarak okuyucunun hayal gücüne sinemadan daha fazla yer bırakmasından kaynaklandığı söylenebilir. Benzer şekilde birer otorite figürü olarak gerek muhtar gerekse bekçi romanda daha az belirgin olmalarına karşın filmde daha belirgindir. Bu durum iki farklı metnin anlatı dilinden kaynaklanan farklı önceliklere sahip olmalarıyla açıklanabilir. Günümüzde akışkan kimlikler, sürekli değişim halindeki toplumsal gerçeklikle uyumlu olmak için daima şu ya da bu biçim altında, her an şu ya da bu duruma eklenilecek şekilde sürekli hazır haliyle dikkat çeker (Bauman, 2010, s. 16-21). Akışkan kimlikler, sarsılmaz sadakat beklentisi içindeki büyük ideolojilere veya anlatılara karşı şüphecilikle karakterize edilen genellikle yerleşik anlamların parçalanmasıyla tarif edilen postmodern durumsallığın öne çıkan göstergelerinden biridir. Dolayısıyla sabit kimliklerin olmadığı, farklı bağlam, deneyim ve toplumsallaşma pratiklerine bağlı olarak zamanla değişebilen ve böylece yeni durumlara karşı kolayca uyum sağlayabilen yeni bir varoluşsal duruma tekabül etmektedir (Best ve Kellner, 2011, s. 237). Bireyin farklı sosyal ortamlarda ve farklı kimlikler arasında kolayca geçiş yapabildiği yeni bir varoluşun karmaşık doğasına tekabül etmektedir. Bu çerçevede araştırma örneklemini olarak incelenen romandaki (Toptaş, 2008, s. 47-48); berber koltuğunda oturan müşterinin aynadaki aksinden bir başkasının görülmesi ya da Cıngıl Nuri ile Muhtar'ın gerçekliklerinin sorgulanacak denli müphem olması, karakterlerin postmodern durumsallığa özgü akışkan birer kimlik olmaları bakımından dikkat çekicidir. Diğer yandan özellikle romandaki kimlik geçişleri son derece belirsiz olsa da aynı karakterlerin sinema filmindeki kimlik geçişleri çok daha belirgindir. Bu durumun kaynağında, romanda kurgulanan gerçekliğin kelimelerden besleniyor olması, filmde kurgulanan gerçekliğinse imgeler aracılığıyla kurgulanan anlatım yoluyla işlenmesi bulunmaktadır. Dolayısıyla roman karakterleri ya da romanda yaşananlara ilişkin gerçeklik daha az belirgin dolayısıyla akışkan doğalarıyla öne çı-

karken; filmdeki kişiler, ilişkiler, ortamlar ve olaylar daha belirgindir.

Postmodern anlatılarda ortaya öne çıkan bir diğer kategori olan metinlerarasılık yaklaşımı, geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren Roland Barthes ile Julia Kristeva gibi yapısalcı olarak bilinen araştırmacılar tarafından ortaya atılmıştır. Yaklaşımına göre (William, 2004; Aktulum, 2011); her söylem bir başka söylemi yinelerken, her metin kendinden önce yazılmış olanlardan ayrı ya da bağımsız olamaz. Bu yönüyle her metnin açık ya da kapalı olarak önceki metinlerden ya da yazınsal gelenekten izler taşır. Bu minvalde her metin bir tür alıntılar toplamı, her metin eski metinlerden aldığı parçalar aracılığıyla yeni bir bütünlük içinde bir araya getirilmiştir. Bu minvalde edebî eserlere ilişkin özgünlük tartışmaları, mukayeseli edebiyatın doğmasına olanak sağlamıştır zira edebî metinlerin hiçbiri özgün, yeni ya da daha önce söylenmemiş sözlerden oluşmamaktadır. Özellikle edebî metinler kendinden evvelki eserlerden izler taşımakta ya da bir başka edebî eserden etkilenmektedir. Bu durum eser üzerindeki öteki sanat dallarının tesirlerini görünür kıldığı gibi yaşatmakta ve kendi özgün bütünlüğü içinde kurgulanabilmesine imkân vermektedir.

Metinlerarasılık, sinema filmlerine nazaran edebî eserlerde çok daha güçlü bir şekilde hissedilir. Buna göre özellikle Dede Musa'nın anlattığı Aynalı Fatma ile Asker Hamdi hikâyesi (Toptaş, 2008, s. 64-67) halk hikâyelerinden ve destanlardan izler taşımaktadır. Ancak Dede Musa'nın hikâyesindeki metinlerarasılık romanda daha belirgin olmasına karşın filmde daha düz bir anlatım söz konusu olduğundan metinlerarasılık daha az belirgindir.

Postmodern anlatılarda bir diğer önemli göstergeyse zaman geçişleri ya da zamanın ileri, geri dönüşlerle akması bağlamında zaman kurgusudur. Özellikle zaman kurgusuyla öne çıkan postmodern romanlar, geleneksel ya da modern romanlardan metinlerarasılık, parodi ve pastiş özellikleriyle ayrılmaktadır. Postmodern roman, çoğu zaman postmodern anlatılara özgü kurgu ya da kimi teknik yöntemler kullanılarak oluşturulurken geçmişte kaleme alınmış eserlerden teknik ya da kurgu bakımından yararlanabilmektedir. Bu yönüyle örneklem olarak incelenen romandaki zaman kurgusuna ilişkin geçmiş, şimdi ve geleceğin tarifinde kullanılan zaman zinciri, zaman geçişleri ve zamanda sıçramalar oldukça belirgin ve dikkat çekicidir. Buna göre (Doltaş, 2003, s. 90); zaman geçişleri geleneksel anlatılardan farklı olarak daha döngüsel bir zeminde ilerlediğinden kaçınılmaz olarak çok daha karmaşık bir görünüme sahiptir. Ancak örneklem sinema filmindeki zaman geçişlerinin daha çizgisel akması nedeniyle daha az kar-

maşıktır. Bu durum, postmodern anlatı özellikleri taşıyan romanda dikkat çeken söz oyunları ve ironi gibi filmde kullanılan anlatım tercihleri ve iki farklı metnin farklı önceliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Postmodern anlatılara özgü çoğulcu bakış açısı ya da çoklu bakış açısı; dramatik anlatının okuyucu, izleyici ya da dinleyiciye birden çok perspektif aracılığıyla sunulmasıyla oluşturulan bir temsil özelliğidir. Buna göre, dramatik anlatının kavranması ve karakterlerin davranışlarını anlamlandırmak için zihinsel durumlarını izleme gerekmektedir. Dolayısıyla burada kullanılan perspektif kavramı sadece bir metafor olmayıp aynı zamanda kameranın konumuyla bağlantılı olarak ortaya çıkan somut bir algısal meseleye temas etmektedir (Grodal, 2005, s. 168). Benzer şekilde romanlarda da aynı çoklu anlatım yaklaşımı bir gizem ya da suçun araştırılmasıyla ilgili anlatılarda da sıklıkla kullanılmaktadır (Lonoff, 1982, s. 143). Bu minvalde hem romanda hem de filmde çoğulcu bakış açısı oldukça açık ve belirgindir. Sözelimi romanda Dede Musa'nın anlattığı Aynalı Fatma ile Asker Hamdi hikâyesinde geçen kuş imgesi ile filmde berber dükkânının vitrininde asılı duran kuş imgesi hem roman hem de filmde birkaç kez tekrarlanmaktadır. Bu sayede postmodern anlatılara özgü çoklu bakış açısı hem filmde hem de romanda birbiriyle eklemlenerek, tamamlamaktadır.

SONUÇ

Aydınlanma ve modernitenin başta gündelik hayatın işleyişi olmak üzere pek çok kültürel yönelim ya da sanat dalı üzerindeki kuşatıcı etkileri uzun uzadıya tartışılmıştır (Giddens, 1994, s. 10; Harvey, 1999, s. 60). Genel anlamda moderniteden kopma ve modernitenin kültürel bakımdan reddi anlamına gelen postmodernizm sinema bağlamında ilk kez yirmi birinci yüzyılın şafağında dillendirilmiştir. Buna göre 1960'lı yıllardan itibaren edebi üretimde, 1970'li yıllardan itibaren mimaride ve nihayet 1980'li yıllardan itibaren televizyon ve sinema üzerinde bırakmış olduğu etkiler bağlamında kullanılmıştır (Featherstone, 2005, s. 28; Huysen, 2000, s. 209). Netice olarak postmodernizm aracılığıyla moderniteye özgü gerçekçilik ya da olguculuk gibi tercihlerin yerini parodi, pastiş ve ironi almıştır.

Modernist sinemanın yaratıcı yazar kavramından kopmasıyla ayrılan postmodern sinema kullanmış olduğu pastiş yöntemiyle metni ve okuru öne çıkarmaktadır (Connor, 2001, s. 261). Böylece moderniteye özgü derinliğin yerini yüzeysellik alırken, imge ile gerçek arasındaki sınırlar kaldırılarak; ilerleme, gelişme ya da rasyonalite gibi modernizme özgü "büyük anlatı" olarak tarif edilen her ne varsa reddedilmektedir. Bu çerçevede Hasan Ali

Toptaş'ın *Gölgesizler* (1994) adlı romanından Ümit Ünal tarafından sinemaya uyarlanan aynı adlı sinema filminde postmodern söyleme ilişkin pek çok unsur farklı şekillerde yansıtılmakta ve sinema ile roman arasındaki kadim ilişkinin zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır. Böylece romandaki dil oyunları ve ironik anlatım unsurları, filmdeki görsel anlatım unsurlarıyla yer değiştirmektedir. Ancak romanın karmaşık yapısının filme tam anlamıyla yansıtılmamış olması, roman ile sinemanın iki farklı anlatı diline sahip olmasından kaynaklandığı yargısını güçlendirmektedir. Diğer yandan roman gerek üretim gerekse tüketim süreçleri bakımından daha bireysel bir anlatı formu olarak tanımlanırken, sinema kitleseldir.

Sinemanın üretim ve tüketim süreçlerindeki kitleselliği, kapitalist endüstriyel üretime özgü kâr getiren bir ticari alan olarak tarifine imkân vermiştir. Yine aynı nedenle sinema filmlerinin, romana nazaran izleyici üzerindeki etkisi çok daha güçlüdür. Ancak bu etki sinemayı popülerleştirmekle kalmayıp, değişim değeri (piyasa için üretilmiş ya da piyasada satılan ürün) üzerinden tarif edilen bir metaya dönüştürmüştür. Sinema filmleri ile popüler romanlar sanayi toplumu kronolojisi dâhilinde yer alan birer üretim mecrası olsalar da, sinema oluşumuna katkıda bulunduğu eğlence endüstrisi ve yıldız sistemi gibi popüler kültürüne içkin bir dizi özellikten kaynaklanan kuşatıcı atmosferiyle edebiyattan ayrılmaktadır. Bu minvalde romanların sinemaya uyarlanmalarında kaynak metne ait kimi bölümler değiştirilebilir, kimi ayrıntılar görmezden gelinebilir, kimi karakterler eklenebilir ya da çıkartılabilir. Dahası kaynak metinde kimi ilişkiler yoğun bir şekilde vurgulanırken, metnin akışına göre kimi ilişkiler de görmezden gelinebilir. Dolayısıyla roman ile sinema filmlerindeki yapısal özellikleri tartışılmadan önce hikâye ile olay örgüsünü birbirinden ayırmak gerekmektedir. Günümüzde sinemanın özünde bir endüstri olmasından kaynaklanan kimi zorlayıcı koşullar nedeniyle hikâyenin daha popüler, dramatik anlatınının daha açık ve olay örgüsünün daha hızlı akması gerekmektedir.

Çalışma neticesinde örneklem olarak incelenen sinema filminin genel manada postmodern sinema filmlerine özgü kimi eğilimlerde öne çıkan metinlerarasılık, çoğulcu bakış açısı ve üst kurmaca gibi özellikler bakımından oldukça zengin okuma olanağı sunduğu tespit edilmiştir. Bu minvalde araştırma örneklemini olarak incelenen Hasan Ali Toptaş'ın *Gölgesizler* (1994) adlı romanı ile 2011 yılında sinemaya uyarlanan ve böylece yeni bir anlatı dili kazanan Ümit Ünal'ın aynı adlı filminde başta uyarlama olmak üzere mekânsal karşıtlıklar ve zaman-mekân ilişkisi, akışkan kim-

likler, metinlerarasılık, çoğulcu bakış açısı ya da çoklu bakış açısı ile üst kurmaca özellikleri olmak üzere pek çok postmodern eğilimde somutlaşan roman ile film arasındaki farklılıklar iki farklı metnin anlatı dilinden kaynaklanan farklı önceliklere sahip olmalarıyla açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık//Göstergelerarasılık*, Kanguru Yayınları.

Austin W. ve Welles R. (1983) *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Çev. Ö. F. Huyugüzel, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Aykın, C. (1983). Batı Toplumlarında Roman ve Sinema İlişkileri, *Türk Dili*, 383.

Bauman, Zygmunt (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İ. Türkmen, Ayrıntı Yayınları.

Bazin, A. (1966). *Çağdaş Sinemanın Sorunları*, Çev. N. Özön, Bilgi Yayınevi.

Bazin, A. (2000). *Sinema Nedir*, Çev. İ. Şener, İzdüşüm Yayınları.

Best, S. Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori*, Çev. M. Küçük, Ayrıntı Yayınları.

Connor, S. (2001). *Postmodernist Kültür*, Çev. D. Şahiner, Yapı Kredi Yayınları.

Corrigan, T. (2007). Literature on Screen, A History: In the Gap. *The Cambridge Companion to Literature on Screen* (Ed.) D. Cartmell & I. Whelehan CUP.

Çetin Z. (2020). Türkiye Sinemasında Uyarlamalara Genel Bir Bakış, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 18(36), s. 583-592.

Daldal, A. (2005). *1960 Darbesi ve Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik*, Homer Kitabevi.

Doltaş, D. (2003). *Postmodernizm ve Eleştirisi*, İnkılap Yayınları.

Drobic, S. (2014). Comparative Analysis. In *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. (Ed) Michalos, A. Springer, pp. 1125-1127.

Evren, B. (2013). *Balkanların ve Türk Sinemasının İlk Yönetmenlerinden Manaki Kardeşler*, Hayal Perdesi.

- Grodal, T. (2005). *Film Narrative*. Routledge.
- Hartner, M. (2014). *Multiperspectivity: The Living Handbook of Narratology*, University of Hamburg.
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Çev. M. Küçük, Ayrıntı Yayınları.
- Filmer, C. (1984). *Hatıralar: Türk Sinemasında 65 Yıl*, Emek Matbaacılık.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*, Çev. S. Savran, Metis Yayınları.
- Hutcheon, L (2006). *A Theory of Adaptation*, Routledge.
- Giddens, A. (1994), *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, Ayrıntı Yayınları.
- İleri, S. (1973). Kerime Nadir Adı Bir Teminatır, *Yedinci Sanat*, 2 (04), ss.10-13.
- Kale, F. (2019). TRT Yerli Edebiyat Uyarlamaları, *TRT Akademi Dergisi*, 4 (7), ss.126-147.
- Karalis, V. (2002). *History of Greek Cinema*, Continuum.
- Lonoff, S. (1982). Multiple Narratives and Relative Truths, *Browning Institute Studies*, 1(0), pp. 143-161.
- Monaco, J. (2000). *Bir Film Nasıl Okunur*, Çev.E. Yılmaz, Oğlak Yayınları.
- Onaran, A. Ş. (1994). *Türk Sineması*, Kitle Yayınları.
- Özer, K. (1973). Sinema Edebiyat İlişkisi, *Yedinci Sanat*, s.3.
- Özgüç, A. (2005). *Türlerle Türk sineması: Dönemler, Modalar, Tipler*, Dünya Kitapları.
- Özön, N. (1963). *Sinema Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özön, N. (1964). Roman ve Sinema. *Türk Dili Roman Özel Sayısı*, 13 (154), ss. 797-800.
- Özön, N. (1964). *Sinema El Kitabı*, Elif Kitabevi.
- Öztuna, G. (1997). *Geleneksel Sanatların Çağdaş Yorumu: Sinema*, Akademi.

- Pearson, R. & Uricchio, W. (1993). *Reframing Culture*. PU Press.
- Renan, E. (1965). *Bilimin Geleceği*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sayar, S. (1981). Sinemaya Yönelen Yazın, Yazına Yönelen Sinemal, *Mil-liyet Sanat*, 7 (28), s. 29.
- Sayın, A. (2005). Türk Sinemasında Edebiyat Uyarlamaları, İstanbul: MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Scognamillo, G. (1966). Türk Sinemasında Yabancı Etkiler, *Yeni Sinema*, 3(10/11), s. 29.
- Scognamillo, G. (1990). *Türk Sinema Tarihi (1896-1986)*, Metis Yayınları.
- Sieghart, P. (1986). *The Lawful Rights of Mankind*, Oxford University Press.
- Şekeroğlu, S. (1985). *Türk Sinema Tarihi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sinema-Televizyon Merkezi.
- Stam, R. (2021). *Sinema Teorisine Giriş*, Çev. Ç. Asatekin, Ayrıntı Yayın-ları.
- Tarkovski, A. (1986). *Mühürlenmiş Zaman*, Çev. F. Ant, Afa Yayınları.
- Taylan, C. (1994). *Sinemada Yazınsal Kaynaklardan Uyarlama Süreci*, Kuram Yayınları.
- Tekin, M. (2004). *Roman Sanatı*, Ötüken Yayınları.
- Toptaş, H. A. (2008). *Gölgesizler*, İletişim Yayınları.
- William, I. (2004). Against Intertextuality, *Philosophy and Literature*, 28(2), pp. 227–242.

DİJİTAL ÇAĞDA SANAT ESERİ: YENİ İLETİŞİM EKSENİNDE SANAL SERGİLER

Zehra Miray DEMİR
Dicle Üniversitesi, Türkiye
249661012@ogr.dicle.edu.tr
<https://orcid.org/0009-0007-4347-5304>

Ramazan KARAGÖL
Dicle Üniversitesi, Türkiye
ramazan.karagol@dicle.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2991-7061>

<i>Atıf</i>	DEMİR, Z. M.; KARAGÖL, R. (2025). DİJİTAL ÇAĞDA SANAT ESERİ: YENİ İLETİŞİM EKSENİNDE SANAL SERGİLER. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(3), 419-439.
-------------	---

ÖZ

Bu araştırma, dijital çağın sanatın üretim, sergilenme ve izleyici ile etkileşim süreçlerini incelemektedir. Geleneksel sanat anlayışında eserlerin fiziksel mekânlara bağımlı olması, sanatın erişilebilirliğini sınırlarken, dijitalleşme ile sanatın mekânsal sınırları aşarak küresel bir boyuta taşındığı görülmektedir. Sanal sergilerin ortaya çıkışı, sanat eserlerinin farklı coğrafyalardan izleyicilere ulaşmasını sağlarken, izleyicinin sanatla etkileşim kurma biçimini de dönüştürmüştür. Literatür taraması yöntemiyle yürütülen bu çalışma, dijital sanatın gelişimini ve sanal sergilerin sunduğu imkânları inceleyerek, sergileme platformlarının sanatçıların eserlerini sergileme, tanıtma ve küresel ölçekte izleyiciye ulaştırma süreçlerini nasıl kolaylaştırdığını değerlendirmektedir. Bulgular, sanal sergilerin sanatın demokratikleşmesine katkıda bulunduğunu, izleyicinin pasif bir gözlemci olmaktan çıkarak sanat deneyiminin aktif bir katılımcısı haline geldiğini göstermektedir. Araştırmanın sonuçları, dijital sanat ve sanal sergilerin sanatın erişilebilirliğini artırarak izleyici ve sanatçı arasındaki mesafeyi en aza indirdiğini ortaya koymaktadır. Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi teknolojilerin sanat ile entegrasyonu, sanat eserlerinin yalnızca görsel ve işitsel bir deneyim sunmakla kalmayıp, aynı zamanda interaktif ve çok boyutlu bir yapıya kavuşmasını sağlamaktadır. Bu dönüşüm, sanatın yalnızca fiziksel mekânlarda sergilenen statik bir

nesne olmaktan çıkıp, farklı teknolojik araçlarla deneyimlenen dinamik bir süreç haline gelmesine neden olmuştur. Dijital sanatın ve sanal sergilerin yaygınlaşmasıyla, sanat üretim ve tüketim biçimlerinin gelecekte daha da dönüşeceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Sanat, Yeni Medya, Yeni İletişim Yöntemleri, Sanal Sergiler.*

ARTWORKS IN THE DIGITAL AGE: VIRTUAL EXHIBITIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF NEW COMMUNICATION

ABSTRACT

This research examines the effects of the digital age on art production, exhibition and interaction with the audience. Since works of art are dependent on physical spaces in the traditional understanding of art, accessibility of art remains limited. However, thanks to digitalization, art has transcended spatial boundaries and moved to a global dimension. The emergence of virtual exhibitions has enabled works of art to reach audiences in different geographies, while also transforming the way art lovers interact with art. This study examines the development of digital art and the opportunities offered by virtual exhibitions through a literature review method; it evaluates how exhibition platforms facilitate the processes of exhibiting, promoting and reaching global audiences with artists' works. The findings show that virtual exhibitions contribute to the democratization of art and transform the audience from a passive observer to an active participant in the art experience. The results of the research reveal that digital art and virtual exhibitions increase the accessibility of art and minimize the distance between the artist and the audience. In addition, the integration of technologies such as virtual reality (VR) and augmented reality (AR) into art is transforming works of art from being merely visual and auditory experiences to interactive and multidimensional. This transformation has led to art evolving from being a static object exhibited only in physical spaces to a dynamic process experienced through different technological tools. With the spread of digital art and virtual exhibitions, it is anticipated that the production and consumption forms of art will transform even further in the future.

Keywords: *Digital Art, New Media, New Communication Methods, Virtual Exhibitions.*

GİRİŞ

Sanat, tarih boyunca bireyin duygu, düşünce ve estetik anlayışını ifade etme biçimi olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak, sanata erişim ve sanat eserlerinin sergilenme biçimleri uzun yıllar boyunca belirli mekânsal ve toplumsal sınırlar içinde kalmıştır. Antik çağlardan itibaren sanat eserleri genellikle tapınaklar, saraylar ve özel koleksiyonlar gibi sınırlı erişime açık alanlarda sergilenmiş, bu durum sanatı yalnızca elit kesimlerin deneyimleyebileceği bir olgu hâline getirmiştir. Orta Çağ boyunca dini kurumlar sanatın en büyük destekçileri olmuş, sanat eserleri çoğunlukla kilise ve katedraller gibi kutsal mekânlarda korunmuştur (Demiralp, 2006). Rönesans dönemiyle birlikte sanatın himaye edilme biçiminde değişiklikler yaşansa da, eserlerin sergilenme biçimi büyük ölçüde geleneksel yöntemlerle sınırlı kalmıştır. Sanatçılar, eserlerini kraliyet aileleri, aristokratlar ve varlıklı tüccarlar için üretmiş, müzelerin ortaya çıkışı ise 15. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir (Çolak, 2011). Sanat eserlerinin kamusal alana açılması bu dönemde hız kazansa da, sanat hâlâ fiziksel mekânlarla sınırlı bir deneyim sunmaya devam etmiştir.

Sanatın bu erişilemez ve biricik yapısı, 19. yüzyılda sanayi devrimiyle birlikte değişmeye başlamış, mekanik çoğaltma teknikleri sayesinde eserlerin daha geniş kitlelere ulaşmasının yolu açılmıştır. Walter Benjamin'in 1935 yılında yazdığı "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı" makalesinde belirttiği gibi, sanatın biricikliğinin, yani "aura"sının, yeniden üretim teknikleriyle aşınmaya başlaması, sanatın algılanma biçimini köklü bir şekilde etkilemiştir (Torun, 2015). Ancak, bu gelişmelere rağmen sanat eserleri büyük ölçüde fiziksel mekânlara bağımlı kalmaya devam etmiş, bireylerin sanata erişimi coğrafi, ekonomik ve toplumsal faktörlere bağlı olarak sınırlı bir çerçevede şekillenmiştir.

20. yüzyılın ortalarına kadar süregelen bu fiziksel bağımlılık, sanatın yalnızca belirli galerilerde, müzelerde veya kamusal mekânlarda sergilendiği bir çerçevede varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Dijital çağın ortaya çıkışı, sanatın fiziksel sınırlamaları aşarak yeni iletişim biçimleri ve sergilenme yöntemleriyle dönüşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda dijital ortamlar artık sanat eserlerinin fiziksel sınırların ötesinde sergilenmesine olanak tanırken, sanatçılar ve izleyiciler arasındaki mesafeyi de azaltmıştır. Bu köklü değişim, sanatın üretimi ve tüketimiyle ilgili geleneksel bakış açısını dönüştürerek, dijital teknolojilerin ortaya çıkardığı güncel olanaklarla sanatın ulaşabildiği kitleleri genişletmiştir. Ayrıca, yeni iletişim kavramı-

nın ortaya çıkışıyla birlikte dijital teknolojiler, sanat dünyasında önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Günümüzde sanatçılar, internet üzerinden sergiler düzenleyerek fiziksel mekân sınırlamalarına bağlı kalmaksızın küresel ölçekte izleyicilere ulaşabilmekte ve farklı coğrafyalardaki bireylerle bilgi ve sanatsal içerik aktarımı gerçekleştirebilmektedir. İnternet teknolojisi, bireylerin sanata katılımını artırmakta, sanatsal eğitimi erişilebilir hale getirmekte ve web müzeleri aracılığıyla sanat eserlerine ulaşım imkânlarını genişletmektedir (Özel Sağlamtimur, 2010, s. 215). Bu bağlamda dijital ortamlar, sanatın sergilenmesi ve izleyiciye sunulması açısından önemli dönüşümler geçirmiştir. Bu dönüşümün en belirgin örneklerinden biri olan sanal sergiler, izleyicilere interaktif bir sanat deneyimi sunarak sanatla kurulan etkileşimi daha katılımcı bir hale getirmektedir.

Sanal sergiler, sanat eserlerine küresel ölçekte erişim imkânı sunmanın ötesinde, farklı kültürler arasındaki etkileşimi artırarak izleyicilere çok boyutlu bir sanat deneyimi sağlamaktadır. Bu sergiler, sanatçılar için dijital ortamda sergileme olanakları sunarak eserlerin fiziksel mekân sınırlamalarından bağımsız bir biçimde geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmakta ve böylece sanat üretiminin sınırlarını genişletmektedir. Dünya üzerindeki her toplum, kendine özgü bir kültürel yapıya sahiptir. Bu doğrultuda, sanat eserlerinin farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda erişilebilir kılınması, sanatın yalnızca estetik bir nesne olma niteliğini aşarak, kültürel etkileşim ve iletişimi güçlendiren dinamik bir araç hâline dönüşmesine katkıda bulunmaktadır.

Dijital çağın sanat üzerindeki etkileri, özellikle üretim ve sergilenme süreçlerinde köklü dönüşümler meydana getirmiştir. Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi, sanatçılara yeni ve yaratıcı ifade olanakları sunarken, izleyicilerin sanat eserleriyle kurduğu etkileşim biçimlerini de yeniden şekillendirmiştir. Bu araştırma kapsamında, dijital çağın sanatın üretim, sergilenme ve izleyici ile etkileşim süreçlerini nasıl etkilediğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, dijital ortamların sanatı daha geniş kitlelere ulaştırma potansiyeli ve bu sürecin kültürler arası etkileşime katkısı da ele alınmaktadır.

DİJİTAL SANATIN YENİ MEDYA ORTAMLARINDA KONUMLANIŞI

Dijital teknolojilerin gelişimi, sanatın üretim, sergilenme ve izleyici ile etkileşim süreçlerinde köklü değişimlere neden olmuş ve sanatın geleneksel sınırlarını aşarak yeni medya ortamlarında konumlanmasını sağlamış-

tır. Yeni medya, bilgisayar, internet ve dijital araçların yaratıcı bir ortam olarak kullanıldığı sanat disiplinlerini kapsamakta olup, Özellikle 1980’li yıllarda dünya çapında ağ servisinin (www) erişime açılmasıyla yaygınlık kazanan dijital sanat, zamanla dijital teknoloji ve bilgisayar ağları temelinde geliştirilen sanatsal üretimlerle daha da güçlenmiştir. Bu bağlamda sanat, tasarım, internet ve dijital teknolojinin kesiştiği ekseninde konumlanan yeni medya sanatları, ifade gücünü büyük ölçüde dijital medyadan alan dinamik ve yenilikçi bir sanatsal alan olarak değerlendirilmiştir (Torun, 2015, s. 6).

Yeni medya sanatı, sanat eserini baştan üretmek yerine onu yeniden şekillendiren, farklı içeriklerle ilişkilendiren ve yeni bağlamlar kazandıran bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2019, s. 321). Geleneksel sanat anlayışından farklı olarak, izleyiciyle etkileşim kuran, teknolojiyle bütünleşen ve dijitalleşme süreciyle sürekli dönüşen bir yapı sergilemektedir. Yeni medya ortamlarında konumlanan sanat eserleri, sadece estetik algıyı yeniden şekillendirmekle kalmayıp, aynı zamanda izleyici ile sanat arasındaki etkileşim biçimlerini de değiştirmektedir. Dijital sanatın sunduğu olanaklar, izleyiciyi pasif bir gözlemci konumundan çıkararak eserle doğrudan etkileşime geçmesini mümkün kılan yeni bir deneyim alanı yaratmaktadır (Evlioğlu Gezer, 2024, s. 339).

Sosyal medya platformları, çevrim içi sergiler ve sanal gerçeklik uygulamaları gibi yeni iletişim araçlarının gelişimiyle sanatçı ve izleyici arasındaki etkileşim köklü bir dönüşüme uğramış, sanatın algılanma ve deneyimlenme biçimleri yeniden şekillenmiştir. Dijital sanat, yapay zekâ, artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR), karışık gerçeklik (MR) ve genişletilmiş gerçeklik (XR) gibi yenilikçi teknolojilerle birleşerek sanatçıların yalnızca görsel ve işitsel eserler üretmesini değil, etkileşimli ve dinamik sanat deneyimleri yaratmasını da mümkün kılmıştır (Özel Sağlamtimur, 2010, s. 229). Yeni medya ortamlarında sanat eserleri, izleyiciyle iç içe geçen, katılımcı ve çok boyutlu bir yapı kazanarak sanat deneyiminin bireyselleşmesine olanak tanımaktadır. Bu süreç, sanatçılar için yeni ifade biçimleri yaratmanın yanı sıra, sanatın küresel ölçekte paylaşılmasını ve daha geniş bir izleyici kitlesine ulaşmasını sağlamaktadır.

Yeni iletişim araçlarının gelişimi, sanal gerçeklik teknolojileri, sosyal medya platformları ve dijital medya etkisiyle sanatçı ve izleyici arasındaki etkileşim köklü bir dönüşüme uğramış, sanatın algılanma ve deneyimlenme biçimleri yeniden şekillenmiştir. Dijital sergiler ve yeni medya sanatları,

geleneksel sergilerde pasif bir izleyici konumunda olan bireylerin sanatla doğrudan etkileşime girebileceği yeni bir platform yaratmış, böylece sanatın bireysel deneyimlere göre şekillenebilen interaktif bir sürece dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Dijital çağın sunduğu yenilikler, sanatın sergilenme biçimlerini dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda sanatsal üretim süreçlerini ve sanatçının ifade biçimlerini de etkilemiş; bu doğrultuda sanatın yaratılma ve izlenme biçimlerinde değişiklikler gerçekleşmiştir. Yeni medya sanatı, sanatçılara kendine özgü bir estetik algı geliştirme ve üretim süreçlerini dijital teknolojilerin sunduğu olanaklarla şekillendirme fırsatı sunmuştur (Evlilioğlu Gezer, 2024, s. 343).

Teknoloji, insan ve makine ilişkisini hem fiziksel hem de sanatsal düzlemde yeniden tanımlarken, sanat yapıtı ile izleyici arasında bir arayüz işlevi görerek sanatın deneyimlenme biçimini dönüştürmüştür. Dijital sanat ortamlarında eser yalnızca sanatçının yaratımı değil, aynı zamanda izleyicinin katılımıyla şekillenen bir yapı haline gelmiştir. Böylece izleyici, hem kullanıcı hem de katılımcı kimliğiyle sanatsal üretime doğrudan katkıda bulunarak sanat eserinin dinamik yapısını tamamlayan bir unsur haline gelmiştir (Şahin, 2015, s. 48). Sanatın yeni medya ortamlarında konumlanması, sanat ve teknoloji arasındaki etkileşimin güçlenmesine ve bu etkileşimin, sanatın teknik, kavramsal ve estetik boyutlarında köklü bir dönüşüm gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır.

YENİ MEDYA BAĞLAMINDA SANAT ESERİ

“Yeni medya” kavramı, günümüzde sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR), karma gerçeklik (MR) ve genişletilmiş gerçeklik (XR) gibi teknolojilerin ortaya çıkışıyla birlikte modern ve yenilikçi bir alan olarak değerlendirilse de yaklaşık 30 yıllık bir geçmişe sahiptir. Yeni medya teriminin yaygınlaşması, 1990’lı yılların başlarında gazete, dergi ve televizyon kanallarının internet üzerinden içerik dağıtımına başlamasıyla birlikte ivme kazanmıştır (Yalınkılıç, 2020, s. 48).

Yeni medya sanatı, yalnızca belirli bir sanat türünü değil, aynı zamanda sanatın üretim süreçlerini ve kullanılan ortamları ifade eden bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bu sanat anlayışı, geniş bir kapsama sahip olup, yeni medya teknolojilerini temel alan sanatsal üretimleri içermektedir. Dijital araçlar, internet tabanlı uygulamalar, sanal ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojiler, yeni medya sanatının temel bileşenleri arasında yer almakta ve sanatın üretim, sergilenme ve deneyimlenme biçimlerinde önemli değişimlere neden olmaktadır (Ergün, 2018). Yeni medya kavramı, teknolojik

gelişmelere paralel olarak sürekli güncellenen ve dönüşen bir yapıdadır. Yeni medya sanatında sanatçılar; dijital görüntüler, videolar, sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR), üç boyutlu (3D) baskı, blok zinciri ve NFT (Non-Fungible Token) gibi dijital sanat uygulamaları aracılığıyla eserler üretmektedir. Bu eserler, geleneksel sanat anlayışından farklı olarak, izleyiciyi pasif bir konumdan çıkararak sanat ile doğrudan etkileşime girmesini sağlayan bir yapı sunmaktadır. Yeni medya sanatçısı, bu süreçte farklı ifade biçimlerini deneyimleyerek sanatın anlatım olanaklarını genişletmekte ve dinamik, interaktif eserler ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, yeni medya ile sanat arasındaki ilişki, çağın gereksinimlerine uyum sağlayan ve teknolojik yenilikleri içeren bir yapıya bürünmüştür. Yeni medya sanatı, izleyiciye çoklu duyuşsal deneyimler sunarak sanatın algılanma biçimini değiştirmekte ve sanat ile birey arasındaki etkileşimi artırmaktadır. Bu bölümde, yeni medya sanatının farklı yönlerini temsil eden çeşitli örneklere yer verilmektedir.

Rafael Lozano-Hemmer – Pulse Room

Meksikalı sanatçı Rafael Lozano-Hemmer, mimarlık ve performans sanatının kesişim noktasında çalışan bir medya sanatçısıdır. Robotik ışıklar, dijital çeşmeler, bilgisayarlı gözetim sistemleri, medya duvarları ve telematik ağlar gibi teknolojileri kullanarak kamusal katılımı teşvik eden etkileşimli platformlar tasarlamaktadır. Görsel 1’de bir kesiti yer alan Pulse Room (Nabız Odası) adlı çalışması her biri 300 W olan ve üç metre yükseklikte bir kabloya asılan üç yüz şeffaf akkor ampul içermektedir. İzleyicilerin nabız atışlarını algılayan sensörlerle ampuller ritmik bir şekilde yanıp söner. Bu eser, izleyicinin biyolojik verilerini kullanarak izleyiciyle etkileşime geçer. Ayrıca izleyiciye özgü verileri kullanmasından ötürü izleyiciler tamamen bireysel deneyim yaşamış olur (Lozano-Hemmer, 2025).

Görsel 1.

Pulse Room (Nabız Odası), 2006

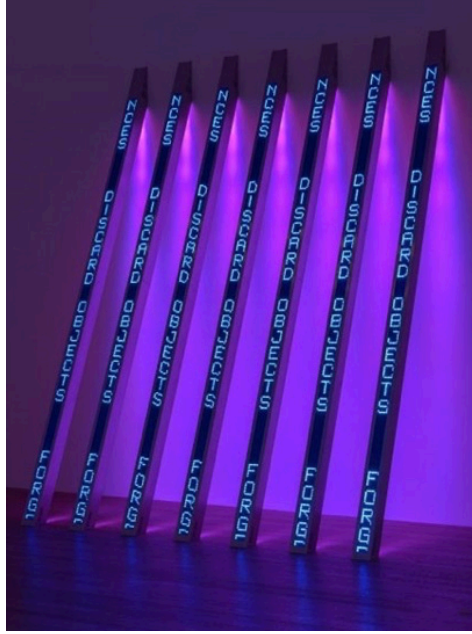
(Kaynak: Lozano-Hemmer, R. (2025). Pulse Room. Lozano-Hemmer.)

Jenny Holzer – Blue Purple Tilt

Jenny Holzer, metin temelli eserleri aracılığıyla çağdaş meseleleri sorgulayan Amerikalı bir enstalasyon ve kavramsal sanatçıdır. Sanatçının çalışmaları, özgün ve ödünç alınmış metinleri kullanarak güç, travma, bilgi ve umut gibi temaları ele almaktadır. En çok, dikkatlice kurgulanmış ancak geçici ifadeleri içeren elektronik LED tabela enstalasyonlarıyla tanınmaktadır (Britannica, 2025). Blue Purple Tilt (Görsel 2), galeri duvarına eşit aralıklarla yaslanmış yedi uzun ve dar tabeladan oluşan bir enstalasyondur. Tabelaların üst ve alt uçları, duvara belirli bir açıyla düzgün bir şekilde monte edilebilmeleri için eğimli bir şekilde tasarlanmıştır.

Görsel 2.

Blue Purple Tilt (Mavi Mor Eğim), 2007

(Kaynak: Tate. (2025). Blue Purple Tilt – Jenny Holzer. Tate.)

Eserde tüm tabelalarda, açık mavi renkteki dikey metin şeritleri eşzamanlı olarak aşağıdan yukarı doğru kayarak görünümünden kaybolur ve ardından yeni bir mesaj belirir. Mesajlar, tabelalar üzerinde farklı hız ve ritimlerde yukarı doğru hareket etmekte ve zaman zaman yanıp sönererek okunmalarını zorlaştırmaktadır. Çift taraflı tasarlanan tabelaların arka yüzeylerinde ise kırmızı, mor ve mavi renklerde metinler yer almakta; ancak bu metinler doğrudan görülemez, yalnızca destekleyici duvar ve zemine yansıyan renkli bir parıltı olarak algılanabilir. Bu yapı, izleyicinin eseri algılama biçimini dönüştürerek, metinlerin içeriğine ek olarak görsel ve mekânsal bir deneyim sunmaktadır (Tate, 2025).

teamLab – Borderless

teamLab, 2001 yılında kurulmuş olup sanat, bilim, teknoloji ve doğa arasındaki etkileşimi araştıran uluslararası bir sanat kolektifidir. Sanatçılar, programcılar, mühendisler, CG animatörleri, matematikçiler ve mimarlardan oluşan disiplinlerarası ekip, sanat aracılığıyla bireyin kendisi ile dünya arasındaki ilişkiyi ve algının yeni biçimlerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. İnsanlar çevrelerindeki dünyayı anlamlandırmak için onu bağımsız varlık-

lar olarak algılar ve aralarına sınırlar koyar. teamLab, bu algısal sınırları aşarak bireyin kendisi ile dünya arasındaki ilişkinin yanı sıra zamanın sürekliliğini de sorgulamayı hedeflemektedir. Kolektifin sanatsal yaklaşımı, varlığın kırılğan ancak mucizevi bir süreklilik içinde olduğunu vurgulamaktadır. İnsanlar, dünyayı bedenleri aracılığıyla algılar, özgürce hareket eder ve başkalarıyla etkileşim kurarak ilişkiler geliştirir. Bu süreç, bedenine özgü bir zaman algısı oluşturmasına neden olur. Zihinsel düzeyde ise düşünceler arasındaki sınırlar belirgin değildir; bu durum, düşüncelerin birbirlerini etkilemesine ve zaman zaman iç içe geçmesine yol açar. Bu anlayış doğrultusunda oluşturulan teamLab Borderless (Görsel 3), tek ve kesintisiz bir sanat evreni oluşturan dinamik eserler bütünüdür (teamLab, 2025).

Görsel 3.

TeamLab – Borderless (Sınırsız), 2018

(Kaynak: teamLab. (2025). teamLab – Borderless.)

Sanat eserleri, belirli odalarla sınırlı kalmadan serbestçe hareket eder, insanlarla etkileşime girer, diğer eserlerle iletişim kurarak birbirlerini etkiler ve bazen iç içe geçer. Bu yapı, insan bedeninin zaman algısıyla paralellik gösterir. İzleyiciler, bu sınırsız dünyada dolaşarak, kendi niyetleri doğrultusunda keşiflerde bulunur ve başkalarıyla birlikte yeni anlamlar ve deneyimler yaratarak sanatın sürekliliğini deneyimler.

Refik Anadol - Machine Halusions - Nature Dreams

Refik Anadol, yapay zekâ, veri bilimi ve dijital sanatın kesişiminde çalışmalar üreten uluslararası bir medya sanatçısıdır. 1985 yılında İstanbul'da doğan Anadol, sanat ve teknoloji alanındaki yenilikçi yaklaşımıyla dünya çapında tanınmaktadır. Lisans eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Görsel İletişim Tasarımı bölümünde tamamladıktan sonra, Los Angeles'taki University of California (UCLA) Medya Sanatları programında yüksek lisans yapmıştır. Sanatçının üretimleri, veri odaklı estetik deneyimler yaratarak, yapay zekâ algoritmaları ve büyük veri kümeleri aracılığıyla mekânı, zamanı ve hafızayı yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır. Generatif (üretken) sanat, makine öğrenimi ve geniş ölçekli veri görselleştirmeleri üzerine çalışan Anadol, yapıtlarını genellikle kamusal alanlara entegre ederek sanatın izleyiciyle etkileşim kurabileceği dinamik ortamlar yaratmaktadır (Anadol, R., 2025; Çelenk, & Kurak A., 2022).

Refik Anadol'un Machine Hallucinations — Nature Dreams adlı sergisi, König Galerie için özel olarak tasarlanmış olup, geniş bir doğa fotoğrafı veri setine dayanan üç farklı estetik yaklaşımdan oluşmaktadır (Görsel 4).

Görsel 4.

Refik Anadol - Machine Halusions - Nature Dreams (Makine Halüsi-nasyonları - Doğa Rüyaları), 2021

(Kaynak: Anadol, R. (2025). Machine hallucinations: Nature dreams)

Sergi kapsamında, makine tarafından üretilen dinamik pigmentlerden oluşan devasa bir veri heykeli olan Nature Dreams, dört yeni veri tabanlı resim serisi ve Berlin'in çevresel verilerinden yararlanılarak St. Agnes kulesine yansıtılacak olan Winds of Berlin adlı mekâna özgü kamusal sanat eseri yer almaktadır. Dijital sanat ve kripto koleksiyonculuğu alanında öncü bir sanatçı olan Anadol, Eylül 2021'de ilk tam kapsamlı dijital NFT sanat eserini üretmiştir. König Galerie için ise Nature Dreams adlı yapay zekâ destekli veri heykelini ve Winds of Berlin adlı kamusal projeksiyonu NFT formatında sunarak, Berlin'de NFT olarak satışa sunulan ilk generatif kamusal sanat eserini gerçekleştirmiştir (Anadol, R., 2025).

Erdal İnci – Clones Project

Erdal İnci, 1983 yılına Ankara'da doğmuş, Hacettepe Üniversitesi'nde Resim Eğitimi bölümünde öğrenim gören ve video, fotoğraf, fotogrametri ve dijital sanat alanlarında çalışmalarını sürdürmüştür. Sanatsal üretimde kamu alanları ve kolektif hafızayı incelemektedir. Özellikle "Clones Project" adlı video serisinde dikkat çekici üretimler söz konusudur. (İnci, 2025).

Görsel 5.

Erdal İnci – Clones Project Series "Taksim Spiral, 2013"

Taksim Spiral, 2013

(Kaynak: Erdal İnci)

Görsel 6.

Erdal İnci – Clones Project Series “Stumblers A, 2014”

Stumblers A, 2014

(Kaynak: Erdal İnci)

Clones Project (2013-2015), Looping (döngüsel) estetik anlayışını, şehir yaşamının temposuyla harmanlayan özgün, yeni medya sanatıdır. Bu eserde İnci, kalabalık kamu alanlarında - örneğin İstanbul’un Taksim Meydanı gibi - kendi ya da başka figürlerin hareketlerini kaydederek dijital ortamda klonlama yöntemiyle ritmik ve hipnotik loop’lar (döngüler), kent yaşamının kaotik fakat düzenli işleyişini koreografik bir biçimde yansıtmaktadır. Sanatçının ifadesiyle: “Bir performans ardışık olarak klonlarsanız, bu sürekli hale gelir. Böylece aynı performansın tüm zaman fazlarını 1 ya da 2 saniye gibi kısa bir sürede görebilirsiniz” (İnci, 2014).

İnci, sanatsal bakış açısını şekillendirirken, zaman ve mekân algısını yeniden sorgular. Tek bir hareketin dijital ortamda çoğaltılması, izleyiciye etkileyici ve gerçeküstü bir deneyim sunar. Dijital manipülasyon sayesinde, sanatçı, basit bir hareketin, derin ve büyüleyici bir sanat deneyimine dönüşebileceğini gözler önüne sermektedir. Bu eserlerini Vimeo ve Instagram gibi dijital platformlarda paylaşarak geniş kitlelere ulaşmış ve sanatının küresel erişimini göstermiştir. İnci, dijital teknolojileri yalnızca bir araç olarak değil, aynı zamanda anlatının ve deneyimin temelini oluşturan bir unsur olarak kullanmaktadır. Bu yaklaşımı, yeni medya sanatının dönüştürücü gücünü ön plana çıkarma potansiyeline sahiptir.

Teknolojik gelişmeler, sanatın üretim sürecine entegre olmakla sınırlı kalmamış; aynı zamanda eserlerin tüketiciyle buluştuğu noktada fiziksel sınırları ortadan kaldırarak küresel ölçekte bir etkileşim ağı oluşturmuştur. Bu gelişim, sanatın hem üretim hem de sergilenme süreçlerinde yeni bir iletişim paradigmasının temelini oluşturmaktadır.

“Yeni Medya Bağlamında Sanat Eseri” başlığı altında incelenen örneklerin ortak noktası, sanatın dijitalleşmesi olarak ifade edilebilir. Bu süreç, yalnızca üretim aşamasını değil, izleyiciyle kurulan etkileşimi de dönüştürmektedir. Yeni medya bağlamında ortaya çıkan sanal sergiler, sanatın fiziksel mekânlara bağımlı olmaksızın küresel ölçekte erişilebilirliğini mümkün kılmaktadır. Dijital teknolojilerin sağladığı olanaklar sayesinde sanat eserlerinin paylaşımı ve deneyimlenmesine yönelik yeni iletişim biçimlerinin geliştiği gözlemlenmektedir. Estetik deneyimi dönüştüren bu yenilikçi iletişim kanalları, sanatın izleyiciyle kurduğu ilişkiyi yeniden tanımlarken; bu dönüşüm, “Yeni İletişim Ekseninde Sanal Sergiler” başlığı altında ele alınmaktadır.

YENİ İLETİŞİM EKSENİNDE SANAL SERGİLER

Yeni medya kavramı, teknolojik gelişmelerin etkisiyle dönüşüme uğrayan ve geleneksel kitle iletişim araçlarından bağımsız değerlendirilemeyecek bir alan olarak öne çıkmaktadır (Böyük, 2022, s. 43). Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, yeni medya olgusuna paralel olarak "Yeni İletişim" kavramı da ortaya çıkmıştır. Yeni medya, bireyler, kurumlar ve toplumlar arasında daha hızlı ve doğrudan iletişimi mümkün kılmış, böylece iletişim biçimlerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Etkileşimli iletişim, kullanıcı odaklı içerik üretimi ve sosyal etkileşim gibi unsurları bünyesinde barındıran yeni medya, iletişim alanında önemli bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir.

Dijital teknolojiler, sanatın üretim, sergileme ve izleyiciyle buluşma süreçlerinde köklü değişiklikler yaratmıştır. Bu bağlamda sanal sergiler, sanatçılar ve izleyiciler arasındaki mesafeyi ortadan kaldıran, etkileşimli ve erişilebilir dijital platformlar olarak önem kazanmaktadır. Geleneksel müzeler ve sanat galerileri, dijital ortamları aktif olarak kullanarak sanat eserlerini geniş kitlelere ulaştırma fırsatı elde etmektedir (Erkmen Birkan-dan, 2020, s. 274). Sanal sergiler, resim, heykel, fotoğraf, dijital sanat ve film gibi görsel-işitsel eserlerin sergilenmesine olanak tanırken, sanatçılara eserlerini küresel ölçekte sunma ve izleyicilerden geri bildirim alma im-

kâni sağlamaktadır. Bu süreç, hem profesyonel sanatçılar hem de bağımsız ve amatör sanatçılar için yeni fırsatlar yaratırken, dijital koleksiyoncuların da sanat ticaretine katılımını kolaylaştırmaktadır. Sanatı fiziksel sınırlamaların ötesine taşıyan bu yeni iletişim eksenini, sanal sergilerin dünya çapında erişilebilirliğini artırarak sanat deneyimini küresel bir boyuta taşımaktadır. Bu çalışmada, yeni iletişim bağlamında sanal sergilerin gelişimi ve sanatın dijital platformlar aracılığıyla erişilebilirliği ele alınacaktır.

Google Arts & Culture, sanal sergi platformları arasında en yaygın bilinenlerden biri olup, 2011 yılında müzeler, sanat galerileri ve kültürel kurumlarla iş birliği yaparak sanat eserlerini dijital ortama aktarmayı amaçlayan bir proje olarak geliştirilmiştir. Kullanıcılara ücretsiz erişim imkânı sunan bu platform, sanatı fiziksel mekânların sınırlarından bağımsız bir şekilde deneyimleme fırsatı sağlamaktadır. 360 derece görüntüleme ve sanal gerçeklik (VR) desteğiyle izleyiciler, Van Gogh Museum ve The British Museum gibi dünya çapındaki önemli müzeleri çevrimiçi olarak keşfedebilmektedir. Benzer şekilde, Louvre Müzesi de dijitalleşme sürecine adapte olarak sanal turlar düzenlemeye başlamış ve koleksiyonlarını küresel ölçekte izleyicilere açmıştır.

Dijital sanatın gelişimiyle birlikte, sanal müzeler ve galeriler daha yenilikçi teknolojilere dayalı olarak şekillenmiştir. The Digital Museum of Digital Art (DiMoDA), 2013 yılında Alfredo Salazar-Caro ve William Robertson tarafından kurulmuş olup, sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) teknolojileri aracılığıyla dijital sanat eserlerini sergilemeyi amaçlayan öncü bir kurumdur. Bunun yanı sıra, sanal sergi platformları, sanatçılar ve sanatseverler için erişilebilir ve düşük maliyetli çözümler sunmaktadır. Örneğin, Artsteps, profesyonel ve amatör sanatçılara sanal galeriler oluşturma ve eserlerini küresel ölçekte tanıtma imkânı tanımaktadır (Görsel 5).

Görsel 5.

Artsteps Platformu Dicle Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi 15 Temmuz Türkiye Yüzyılının Kahramanları Anısına Sergisi, 2023

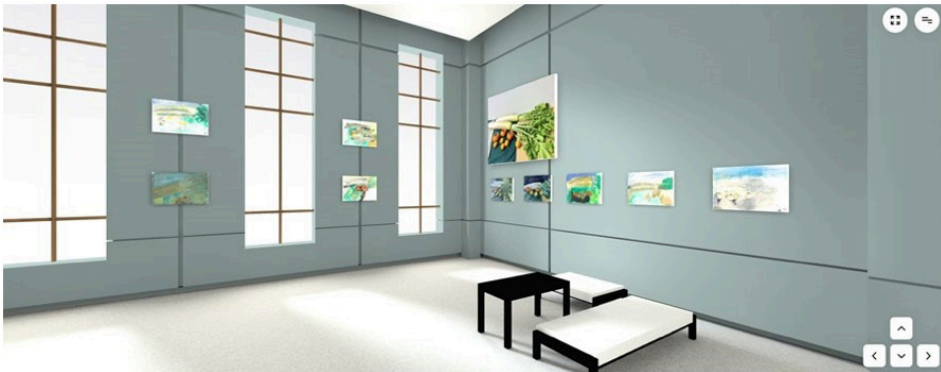

(Kaynak: Artsteps. (2025). Virtual exhibition platform)

Kunstmatrix, sanatçılar ve galeriler için 3D sanal sergi oluşturma olanağı sunarak, izleyicilere interaktif bir deneyim sağlamaktadır (Görsel 6). Kullanıcılar, kendi sergi alanlarını kişiselleştirerek dijital ortamda sanat eserlerini sergileyebilirler. Behance, Adobe tarafından geliştirilen bir platform olup, sanatçıların dijital portfolyolarını oluşturarak paylaşmalarına, etkileşim kurmalarına ve freelancer (bağımsız) çalışma sistemine dâhil olmalarına olanak sağlamaktadır.

Görsel 6.

Kunstmatrix Platformu Örnek Bir Sergi Alanı, 2025

(Kaynak: Kunstmatrix. (2025). Virtual exhibition platform)

Benzer şekilde, DeviantArt, sanatçıların eserlerini paylaşarak geri bildirim alabilecekleri ve profesyonel galeriler oluşturabilecekleri bir ortam sunmaktadır. Saatchi Art, küresel ölçekte eser sergileme ve satış imkânı tanıyan bir platform olup, sanat koleksiyoncuları ve alıcıları için geniş bir pazar alanı oluşturmaktadır. Ayrıca, Virtual Art Gallery, yüksek çözünürlüklü dijital sergiler oluşturma imkânı sunarak sanat galerileri ve bireysel sanatçılar için fiziksel sergilerin dijital versiyonlarını oluşturmayı mümkün kılmaktadır (Görsel 7). Bunun yanı sıra, Vortic Art, özellikle sanat galerileri ve müzeler için geliştirilmiş olup, yüksek çözünürlüklü görseller ve üç boyutlu modelleme teknikleri ile profesyonel sanal sergiler oluşturulmasını sağlamaktadır.

Görsel 7.

Virtual Art Gallery Platformu Örnek Bir Sergi Alanı, 2025

(Kaynak: Virtual Art Gallery. (2025). Discover Virtual Art Gallery.)

Tüm bu sanal sergi platformlarının yanı sıra, sanatçılar eserlerini bireysel web siteleri üzerinden de sergileyebilmekte ve izleyicilere doğrudan erişim sağlayabilmektedir. Web tabanlı sergiler, sanatçılara eserlerini istedikleri biçimde sunma özgürlüğü tanırken, izleyiciler için de kesintisiz ve kolay erişim imkânı sunmaktadır. Bununla birlikte, sosyal medya platformları da sanatın geniş kitlelere ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Instagram, Pinterest, Facebook ve Twitter gibi mecralar, sanatçıların eserlerini paylaşarak daha fazla görünürlük kazanmalarına, geri bildirim almalarına ve sanatseverlerle doğrudan iletişim kurmalarına olanak tanımaktadır. YouTube ve TikTok gibi platformlar ise sanatçıların yaratım süreçlerini ve sanatsal pratiklerini izleyicilere sunarak sanat deneyimini daha interaktif bir hâle getirmektedir. Bu dijital mecralar, kültürel etkileşimi artırarak

farklı coğrafyalardan sanatçıların ve izleyicilerin bir araya gelmesini sağlamak ve sanatı küresel bir diyalog aracına dönüştürmektedir. Dolayısıyla, dijital platformların sunduğu bu olanaklar, sanatın paylaşım biçimlerini çeşitlendirirken, kültürler arası etkileşimi güçlendirerek sanatın evrenselliğini pekiştirmektedir.

SONUÇ

Dijital çağ, sanatın üretim, sergilenme ve izleyici ile etkileşim süreçlerinde köklü bir dönüşüm yaratarak, sanatın mekânsal ve toplumsal sınırlamalarının ötesine geçmesini sağlamıştır. Geleneksel sergi mekânlarına bağımlı olan sanat, dijital teknolojilerin sunduğu olanaklar sayesinde küresel bir erişilebilirlik kazanmış ve sanatçılar ile izleyiciler arasındaki mesafeyi en aza indiren yeni bir etkileşim modeli ortaya çıkmıştır. Özellikle sanal sergiler, internet tabanlı platformlar aracılığıyla sanat eserlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmış ve sanat deneyimini daha interaktif bir yapıya dönüştürmüştür. Artsteps, Behance, Saatchi Art, Kunstmatrix ve Vortic Art gibi dijital platformlar, sanatın tanıtım, pazarlama ve sergileme süreçlerini kolaylaştırarak hem profesyonel hem de amatör sanatçılar için demokratik bir alan oluşturmuştur. Bu gelişmeler, sanatın yapısında olan paylaşım ve etkileşim rolünü güçlendirerek daha erişilebilir dinamik bir yapıya dönüşmüştür.

Dijital sanat ve sanal sergiler, sanatın kültürler arası iletişimdeki işlevselliğini de artırmış, böylece sanat, farklı coğrafyalardan izleyicilerin katılımıyla evrensel bir paylaşım alanına dönüşmüştür. Geleneksel sergilerde izleyicinin pasif bir konumda bulunmasına karşın, dijital sergiler etkileşimli ve kişiselleştirilmiş deneyimler sunarak sanat ile izleyici arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamıştır. Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi teknolojilerin sanatla entegrasyonu, izleyicilerin eserlerle daha doğrudan ve çok boyutlu bir ilişki kurmasını sağlamış, sanat deneyimini yalnızca görsel ve işitsel değil, aynı zamanda duyuşsal ve etkileşimli bir sürece dönüştürmüştür.

Dijital sanatın ve sanal sergilerin gelişimi, sanatçılar için yalnızca yeni yaratım süreçleri sunmakla kalmamış, aynı zamanda sanatın küresel ölçekte paylaşılmasına yönelik stratejilerin de yeniden şekillendirilmesine olanak tanımıştır. Gelecekte, dijital teknolojilerin ilerlemesine paralel olarak sanal sergilerin yaygınlaşması, sanatın sergilenme biçimlerini ve izleyiciyle kurduğu daha ileri düzeylere taşınması beklenmektedir. Bu süreçte sanatçının

rolü, sadece eser üretmekle sınırlı kalmayıp, dijital platformlarda sanatın daha erişilebilir ve etkileşimli hale gelmesine katkı sağlayacak yeni yöntemlerin geliştirilmesi yönünde şekillenebilir. Böylece, sanatın estetik ve algısal boyutları genişlemeye devam edecek, sanat ile teknoloji arasındaki etkileşim giderek derinleşecektir. Dijitalleşmenin sanat üzerindeki etkileri, yalnızca teknik bir dönüşümle sınırlı kalmayıp, sanatın toplumsal işlevini ve erişilebilirliğini de kökten değiştirerek, sanat dünyasında yeni bir çağın başlangıcını temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

Anadol, R. (2025). *Machine hallucinations: Nature dreams*.

<https://refikanadol.com/works/machine-hallucinations-nature-dreams/> sayfasından erişilmiştir. (Erişim tarihi: 20.04.2025)

Artsteps. (2025). *Virtual exhibition platform*. <https://www.artsteps.com/view/60ebf1c0c203d967128ea325?currentUser> sayfasından erişilmiştir. (Erişim tarihi: 10.03.2025)

Böyük, M. (2022). Yeni iletişim ortamları ve dijital oyun olgusu: PUBG örneği. *9th International 'Communication in New World' Congress, 1-3 November*, 42-47. (Erişim tarihi: 10.03.2025)

Encyclopedia Britannica. (2025). *Jenny Holzer*. <https://www.britannica.com/biography/Jenny-Holzer> sayfasından erişilmiştir.

Çelenk, A., & Kurak Açıcı, F. (2022). Tasarımda yeni yaklaşımlar: Refik Anadolu ve Makine Hatıraları. *Akademik Sanat*, 17, 73-86.

Çolak, B. (2011). Tarihsel süreç içerisinde müzelerle birlikte değişen sergileme mekânları: New York Modern Sanat Müzesi (MoMA) ve Frankfurt Modern Sanat Müzesi (MMK) örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(30), 37-45.

Çokokumuş, B. (2012). Dijital ortamda kültür ve sanat. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 1(3), 51-66.

Demiralp, D. (2006). *Antik dönemde felsefe ve sanat* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergün, E. (2018). *Yeni medya sanatında video projeksiyon işleme* (Doktora tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, Lefkoşa.

Erkmen Birkandan, A., Kılıç, M. A., & Kutsal, D. (2020). COVID-19 sal-

gını sürecinde İstanbul'daki sanat müzelerinin erişilebilirliği: Sosyal medya ve dijital uygulamalar üzerinden bir değerlendirme. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 2(22), 271-289.

Evlioğlu Gezer, E. (2024). İletişim ve yeni medya: Yeni medyada sanat ve estetik. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 332-344. <https://doi.org/10.59534/jcss.1458150> (Erişim tarihi: 10.03.2025)

Inci, E. (2014, August 1). Clones Project. IGNANT. <https://www.ignant.com/2014/08/01/clones-project-by-erdal-inci/> sayfasından erişilmiştir (Erişim tarihi: 20.04.2025).

İnci, E. (2025). Biography & Clones Project. Erdal İnci. <https://www.erdalinci.com/bio> & <https://www.erdalinci.com/clones-project> sayfasından erişilmiştir (Erişim tarihi: 20.04.2025).

Kahraman, Z. (2021). Sanal müzecilikte yeni yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 3(2), 145-160.

Kunstmatrix. (2025). *Virtual exhibition platform*. <https://www.kunstmatrix.com/en> sayfasından erişilmiştir (Erişim tarihi: 10.03.2025).

Lozano-Hemmer, R. (2025). *Pulse Room*. https://www.lozano-hemmer.com/pulse_room.php sayfasından erişilmiştir. (Erişim tarihi: 10.03.2025)

Özel Sağlamtimur, Z. (2010). Dijital sanat. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 213-237.

Özel Sağlamtimur, Z. (2017). Yeni medya sanatı ve fotoğraf. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7(2), 82-100. <https://doi.org/10.20488/www-std-anadolu-educ-tr.393543> (Erişim tarihi: 10.03.2025).

Şahin, S. (2016). Dijital çağ ve sanatta yarattığı dönüşümler. *Görünüm*, 1(1), 38-49.

Tate Gallery. (2025). *Blue Purple Tilt – Jenny Holzer*. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/holzerblue-purple-tilt-ar00082> sayfasından erişilmiştir. (Erişim tarihi: 10.03.2025)

teamLab. (2025). *teamLab – Borderless*. <https://www.teamlab.art/e/borderless-odaiba/> sayfasından erişilmiştir (Erişim tarihi: 10.03.2025).

Torun, A. (2015). Walter Benjamin, sanat eserinin aurası ve yeni medya sanatı. *International Multilingual Academic Journal*, 2(1).

Virtual Art Gallery. (2025). *Discover Virtual Art Gallery*. <https://discover>.

virtualartgallery.com/ sayfasından erişilmiştir (Erişim tarihi: 10.03.2025).

Yalçınkaya, M. Y. (2020). *Postmodern bir bakış açısıyla bir iletişim sanatı: Yeni medya sanatı* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, M. (2019). Dijital sanat ve kolaj. *EKEV Akademi Dergisi*, 80, 319-338.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

1. Dergide yayımlanan yazı ve makalelerde kullanılacak dil Türkçe ve İngilizcedir.
2. Çalışmayı destekleyen bir kurum varsa, metin içerisinde belirtilmelidir.
3. Gönderilen yazılar kaynakça ve ekler dahil maksimum **12.000** kelime olmalıdır.
4. Makaleler **APA referans sistemine (APA 7.0)** göre düzenlenmelidir. Lütfen metin içinde verilen referansların kaynakçada olmasına özen gösteriniz.
5. Dergimiz için editör kurulunca belirlenen benzerlik oranı üst sınırı **yüzde 20**'dir. Benzerlik tespit programındaki filtreleme seçenekleri şu şekilde ayarlanır: -Kaynakça hariç -5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) -Program menüsünde bulunan diğer filtreleme seçenekleri raporlamaya dâhil edilmez.

• **Yazı Türü**

Times New Roman yazı karakteri kullanılmalıdır. Türkçe "Öz" İngilizce "Abstract" bölümleri 12 punto, ana metin 12 punto, yararlanılan kaynaklar bölümü ise 12 punto olmalı; metin, Türkçe-İngilizce özet ve yararlanılan kaynaklar iki yöne yaslı olarak hizalanmalıdır. Metin tek satır aralığı kullanılarak yazılmalı, paragraflar arası 1 satır boşluk bırakılmalıdır.

• **Başlıklar**

Makale ana başlık ve alt başlıklardan oluşacak şekilde düzenlenmelidir. Ana başlık Times New Roman karakterinde, büyük harfler kullanılarak, kalın, 14 punto şeklinde Microsoft Word formatında olmalıdır. Yazar ismi, kısaltmaları, yazar ORCID numarası ve e-posta adresleri başlıktan sonra iki satır boşluk bırakacak şekilde yazılmalı ve yazar ismi küçük, soyadı büyük olacak şekilde 12 punto yazı karakterinde yazılmalıdır.

• **Öz/ Abstract ve Anahtar Kelimeler**

300 kelimeyi geçmemeli ve "ÖZ" kalın, 12 punto olmalı, özet metni 12 punto olarak tüm metin Times New Roman yazı stilinde iki yana yaslı ve tek paragraf şeklinde Microsoft Word formatında yazılmalıdır. Anahtar kelimeler italik, kalın yazı tipinde ve 12 punto olmalıdır. Makaleye uygun en az üç en fazla beş anahtar kelimenin ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olacak şekilde yazılmalıdır.

“ÖZ”de makalenin konusu, araştırma yöntemi ve sonucuyla ilgili kısa bilgiler verilmelidir. Abstract ana başlık türkçe anahtar kelimelerden sonra iki satır boşluk bırakılarak yazılmalıdır. Times New Roman karakterinde, büyük harfler kullanılarak, kalın, 12 punto, iki yana yaslı ve tek paragraf şeklinde Microsoft Word formatında olmalıdır. 600 kelimeyi geçmemeli ve “ABSTRACT” kalın, 12 punto olmalı; tüm metin Times New Roman yazı stilinde Microsoft Word formatında yazılmalıdır. Abstract’taki anahtar kelimeler (keywords) italik, kalın yazı tipinde ve 12 punto olmalıdır. Makaleye uygun en az üç en fazla beş anahtar kelimenin(keywords) ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olacak şekilde yazılmalıdır. “ABSTRACT”ta makalenin konusu, araştırma yöntemi ve sonucuyla ilgili kısa bilgiler verilmelidir.

- **Bölümler**

Makalenin içeriğine göre oluşturulan bölüm alt başlıkları (GİRİŞ, KAVRAMSAL ÇERÇEVE, LİTERATÜR TARAMASI, ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ, BULGULAR, SONUÇ, ...gibi) hepsi büyük harf olacak biçimde, 12 punto ve kalın (bold) olmalıdır ve numaralandırma kullanılmadan yazılmalıdır.

- **Ana Metin**

Alt başlıklar 12 punto, kalın ve büyük harf kullanılarak yazılmalı ve metin kısmı 12 punto, Times New roman yazı stilinde Microsoft Word formatında olmalıdır. Makaleler tek sütun, iki yana yaslı olacak şekilde ve paragraf aralarında tek aralık olacak şekilde yazılmalıdır. İlk bölümün alt başlığı anahtar kelimelerden sonra bir satır boşluk bırakarak başlamalı ve bunu takip eden metin paragraflarında boşluk olmamalıdır. Makale Uzunluğu şekiller ve figürler ile birlikte 30 sayfayı geçmemelidir.

- **Tablo, Şekil, Grafik ve Resimler**

Metinde kullanılan tablo, şekil, grafik ve resimler yazar(lar) tarafından özgün olarak oluşturulmamış ise “kaynak” gösterilerek metin içinde kullanılabilir. Tablo, şekil, grafik ve resimler metin kısmına uyacak şekilde yerleştirilmeli ve başlıkları 12 punto olarak yazılmalıdır. Metin içinde kullanılan tablo ve grafikler Tablo 1., Tablo 2./ Grafik 1., Grafik 2. ... vb gibi sıralanmalıdır. Tablo, Şekil ve Grafik numaraları ve başlıklar tablodan önce olacak şekilde yazılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim başlıklarında kullanılan kelimelerin ilk harfleri büyük diğerleri küçük olacak şekilde oluşturulmalıdır.

- **Sonuç**

Başlık kalın, 12 punto, büyük harflerle ve metin kısmı da 12 punto Times New Roman yazı stilinde Microsoft Word formatında yazılmalıdır.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yayın Koordinatörlüğü, Doç. Dr. Deniz AKBULUT
Makaleler sadece Dergipark üzerinden kabul edilmektedir.

Istanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38
Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428 /43705

Web: <http://iaud.aydin.edu.tr>

E-mail: iaud@aydin.edu.tr

WRITING GUIDELINES

1. The language used in the articles and papers published in the journal will be Turkish and English.
2. If there is an institution supporting the work, it must be mentioned within the text.
3. Submitted articles, including references and appendices, should not exceed 12,000 words
4. Articles must be formatted according to the APA citation system (APA 7.0). Please ensure that the references cited within the text are included in the reference list.
5. The similarity rate limit set by the editorial board for our journal is 20%. The following filtering options must be applied in the plagiarism detection program:
6. Exclude references
7. Exclude text sections with less than 5 words of overlap (Limit match size to 5 words)
8. Other filtering options in the program menu should not be included in the report.

- **Font Type and Size**

Times New Roman font should be used. The “Öz” in Turkish and “Abstract” in English sections should be in 12-point font, as well as the main text and the “References” section; the text, Turkish-English abstract, and references should be justified. The text should be written with single line spacing, with a 1-line gap between paragraphs.

- **Headings**

The article should be organized with main headings and subheadings. The main heading should be in Times New Roman font, capitalized, bold, and 14-point size in Microsoft Word format. The author’s name, abbreviations, ORCID number, and email address should be written two lines below the main heading, in 12-point font, with the author’s first name in lowercase and the surname in uppercase.

- **ÖZ/Abstract and Keywords**

The abstract should not exceed 300 words and the word “Öz” should be in bold, 12-point font. The abstract text should be written in 12-point font, Times New Roman, justified, in a single paragraph in Microsoft Word format. Keywords should be in bold and italic, 12-point font. A minimum of three and a maximum of five keywords should be written with the first letter capitalized and the rest in lowercase. The “Öz” section should briefly provide information about the article’s topic, research method, and findings. The “Abstract” heading should be written two lines below the Turkish keywords, in uppercase, bold, 12-point, Times New Roman font, justified, in a single paragraph in Microsoft Word format. The abstract should not exceed 600 words. The keywords in the Abstract should be written in bold and italic, 12-point font. The first letter of each keyword should be capitalized and the rest in lowercase. The abstract should briefly provide information on the article’s topic, research method, and findings.

- **Sections**

The subheadings created according to the content of the article (e.g., INTRODUCTION, CONCEPTUAL FRAMEWORK, LITERATURE REVIEW, RESEARCH METHODOLOGY, FINDINGS, CONCLUSION) should be written in uppercase, 12-point, and bold without numbering.

- **Main Text**

Subheadings should be written in 12-point, bold, and uppercase, while the main text should be in 12-point, Times New Roman font in Microsoft Word format. Articles should be written in a single column, justified, with single line spacing between paragraphs. The first section’s subheading should start after one line of space following the keywords, and there should be no space between paragraphs

in the following sections. The total length of the article, including figures and tables, should not exceed 30 pages.

- **Tables, Figures, Graphs, and Images**

The tables, figures, charts, and images used in the text can be included only if they are not originally created by the author(s) and are properly cited. Tables, figures, charts, and images should be placed in a manner that fits the text and their titles should be written in 12-point font size. Tables and charts used in the text should be numbered as Table 1, Table 2, Chart 1, Chart 2, etc. The table, figure, and chart numbers and titles should be written before the respective element. The first letters of the words in the titles of tables, figures, charts, and images should be capitalized, while the rest should be lowercase.

- **Conclusion**

The heading should be in bold, 12-point, uppercase, and the text should be written in 12-point, Times New Roman font in Microsoft Word format.

ISTANBUL AYDIN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Publication Coordinator, Assoc. Prof. Deniz AKBULUT

Articles are accepted only through Dergipark.

İstanbul Aydın University, Communications Faculty,

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428

Web: <http://iaud.aydin.edu.tr>

E-mail: iaud@aydin.edu.tr